SELİM İLERİ

YAŞADIĞIM İSTANBUL

3. BASKI

DENEME

SELİM İLERİ

1949'da İstanbul'da doğdu. 19 yaşında *Cumartesi Yalnızlığı* isimli ilk öykü kitabı yayımlandı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini 1972'de yarım bıraktı. 1976'da Dostlukların Son Günü'yle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1977'de *Her Gece Bodrum*'la Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü aldı. Romanları ve öyküleriyle edebiyat çevresinde geniş yankılar uyandırdı. *Yaşarken ve Ölürken* (1981) *Milliyet Sanat* dergisince yılın romanı seçildi. *Kırık Bir aşk Hikâyesi* adlı senaryosu Sinema Yazarları'nca 1982-83 mevsiminin en iyi senaryosu ödülüne layık görüldü. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* (1991) Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü'nü aldı. *Allahaısmarladık Cumhuriyet* adlı oyunu 1997'de hem Afife Jale hem de Avni Dilligil ödüllerini aldı. İleri'ye 1999 yılında, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti "televizyon" alanında Kültür-Sanat Ödülü verdi. Radyo çalışmaları dolayısıyla aynı yıl Dialog Medya Ödülü'nü aldı. 2001'de *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak* yayımlandı ve 2002 Orhan Kemal Roman Armağanı'yla ödüllendirildi. Selim İleri ayrıca, 2003 yılında *Uzak, Hep Uzak* adlı deneme kitabıyla Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü, 2005 yılında ise *İstanbul'un Sandık Odası* adlı kitabıyla da TYB'nin Hatıra-Gezi alanındaki ödülünü aldı. Selim İleri'nin bütün kitapları Everest Yayınları tarafından yayımlanmaktadır:

Destan Gönüller/Fotoğrafı Sana Gönderiyorum (cep boy) (2009), *Annem İçin* (2009), *Kırık Deniz Kabukları* (2009), *Son Yaz Akşamı* (2009), *Ay Işığı* (2009), *İstanbul İlk Romanımda Leylâk* (2009), *Yaşarken ve Ölürken* (2009), *Bir Akşam Alacası* (2010), *Dostlukların Son Günü* (2010), *İlkgençlik Çağına Öyküler - 1,2* (2010), *Bu Yalan Tango* (2010), *Oburcuk Mutfakta* (2010), *Kar Yağıyor Hayatıma* (2010), *Her Gece Bodrum* (2010), *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın* (2010), *Gramofon Hâlâ Çalıyor* (2010), *Cemil Şevket Bey Aynalı Dolaba İki El Revolver* (2011), *Solmaz Hanım Kimsesiz Okurlar İçin* (2011), *Daha Dün* (2011).

Selim İleri *Yağmur Akşamları* adlı kitabıyla 2012 yılında öykü dalında verilen Aydın Doğan ödülünü almıştır.

YAŞADIĞIM İSTANBUL

Selim İleri

§

Yayın No **1047**
Deneme **65**

Yaşadığım İstanbul
Selim İleri

Yayına hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan
Kapak tasarım: Utku Lomlu
Mizanpaj: M. Atahan Sıralar

© 2012, Selim İleri
© 2012; bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Şubat 2012
2. Basım: Mart 2012
3. Basım: Nisan 2012

ISBN: 978 - 975 - 289 - 989 - 6
Sertifika No: 10905

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Tel: (0212) 674 97 23
Faks: (0212) 674 97 29

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm: İstanbul'u Yaşamak 1
İstanbul Maceram 3
İstanbul'da Sevdiğim Semtler 7
II. Bayezid ve İstanbul 14
İstanbul'un Yeni Hanımları 18
Sanatlar Arasında... 22
Dinlediğim, Okuduğum Yeşilköy 26
Caddebostan'da, Plaj Yolunda... 30
Yılların Ardından Yedikule 34
Maçka Palas'ta Bir Efsane 37
Romanların İstanbul'u 41
Yarın Kar Yağacak! 45
Liman Lokantası ve Ötekiler 48
İlânlar ve Reklamlar 52
'Dertler Benim Olsun' ya da Arabesk 56
Dün, Bugün, Yarın 60
Sultanahmed Camii 64
Kapalıçarşı Anıları 67
İstanbul'un Müzelerinde 71
Hangi İstanbul? 75
Yaşadığım Evler 79
O Eski Semt ve Nazaryan 83

İkinci Bölüm: Sanatın Yordamıyla 87
Andersen'in İstanbul'u 89
'Şatobriyan' İstanbul'u Sevdi mi İstanbul'a Sövdü mü? 93
Şair Nigâr Hanım'ın Defterleri 97
"Amcazâdem Mihri Hanım" 101

"... Sessiz Çalışıyor ve Mahzun Yaşıyordum" 105
Abdülhak Şinasi'ye Mektup 109
Hangi Halide Edib? 112
Defterimde Refik Halid 116
Unuttuğumuz Aka Gündüz 120
"Musikimizin Eşsiz Bülbülü" 124
Kenan Hulûsi Koray'a Mektup 128
Okuduğum Sâmiha Ayverdi 132
Reşat Enis'in Çevresinde 135
Defterimde Safiye Erol 139
Ataç'ın İstanbul Düşmanlığı 143
Bir Mektubun Öyküsü 148
Değeri Bilinmemiş Malik Aksel 152
Sait Faik'in Kahvesi 155
Aliye Berger'in İstanbul'u 159
İstanbul "Lâmelif" 163
İstanbul'un Bilinmeyen Yazarı 167
1950'lerde 'Çok Satar' Bir Romancı 171
"Yazmaya Orhan Kemal olacaktı" 175
Taksim Meydanı'nda Bir Çiçekçi 179
Nezihe Meriç: Biricik Usta 183
Yaşar Kemal'in İstanbul'u 187
Haldun Taner'in İstanbul'u 191
Cemil Meriç Anıları 195
Mübeccel İzmirli'ye Mektup 199
Füruzan'ın İstanbul'u 203
İstanbul'un Gizli Tutkunu 207
Ahmet Ümit'in İstanbul'u 211

Üçüncü Bölüm: "Sahne Ve Perde Yıldızları" 215
1920'ler İstanbul'unda Tiyatro Geceleri 217
Sessiz Sinemadan Sesli, Seslendirilmiş Sinemaya 221
Nijat Özön'le Türk sineması 225

Türk Sineması Daha Dün 229
Melodramların Öteki Yüzü 232
İstanbul Tiyatrolarında 236
'Karakter Oyuncuları'nın Anısına 240
Hatıralar Arasında Muazzez Kurdoğlu 244
5 Şubat 1979 248
Sevgili Halit Bey 252
Aşk-ı Memnû Dertleşmeleri 256
Türk Sinemasının En Büyüğü 260
Herkesin 'Kanunî'si Başka! 264

Dördüncü Bölüm: Oburcuk Yine Mutfakta 269
Tarihçemden Çorbalar 271
'Gazpacho'dan Dumanı Tüten Çorbaya 275
Annemin Mutfağında Kış 279
Kış Yemeklerine Devam 286
İlkyazın Şifalı Bitkileri 290
Şimdi Enginar Vakti 294
Yeni Yaz Çorbaları 297
Temmuz Şurupları Temmuz Şerbetleri 301
Nar Çiziktirmeleri 305
Yerlisi Çılbır 309
Soframızda Güz Sonu 313
Yemekler Âleminde 316

Birinci Bölüm

İSTANBUL'U YAŞAMAK

İstanbul Maceram

Söyleşi önerisi değerli Emine Çaykara'dan geldi: İstanbul'u gözlemlerim çerçevesinde anlatacaktım. Söyleşi için ad aramaya başladık. Birkaç gün sonra İzmir Kitap Fuarı'ndaydım; Şengül ve Kübra hanımlar "İstanbul'u hep yazıyorsunuz ama, kendi İstanbul maceranızı pek yazmadınız," dediler.

İstanbul maceram Kadıköyü'nde, Bahariye Caddesi'ndeki Geren Apartımanı'nda başlıyor. Bunu yazdım. Şimdiyse, Bahariye Caddesi'ni, Kadife Sokak'ı, Şifa'yı en uzak anılar, sisler ortasında hatırlıyorum. Çünkü oraları çok değişti. Moda da değişti, Fenerbahçe de değişti.

Benim ve ben yaştakilerin İstanbul macerası, belki de, sürekli 'değişen' İstanbul'a tanıklık. Altmış yıla varan tanıklık.

Ziya Osman Saba'nın ölümünden sonra yayımlanmış güzel öykü kitabı *Değişen İstanbul*. Bu adı, Yaşar Nabi Nayır takmış. *De-*

ğişen İstanbul 1959 tarihini taşır. O günlerde değişen neydi diye sorarsanız, Vatan Caddesi'ydi, şuydu buydu derken, eski imparatorluk başkentindeki akıllara durgunluk verici yıkım gayretleriydi.

Bireysel hikâyesi beni her zaman çok etkileyen ve çok üzen rahmetli Adnan Menderes, sağduyulu kişilerin itirazlarına, hem de çığlık noktasına varmış itirazlarına kulak asmayarak, İstanbul'un altını üstüne getiriyordu. Bu itirazlar arasında Turgut Cansever, Reşat Ekrem Koçu, Peyami Safa ne kadar önemli şeyler söylemişler; yazık ki umursanmamış.

İstanbul'un Osmanlı'dan kalma birçok tarihî yapısı o günlerde, o, uğursuz istamlâk hareketinde gözden çıkarılacaktı. Oysa, Peyami Safa'nın -âdeta 'kurtarıcı' diyeceğim- bir teklifi varmış: Sur içi İstanbul'a dokunulmasın! Şehir, dışa doğru büyüsün! Yıllar sonra, sayfaları sararmış *Ayda Bir* dergisinde okumuştum.

Gerçi, Yaşar Nabi *Değişen İstanbul* derken, öz mimarîsine kıyılmış İstanbul'u çağrıştırmak istemiyordu herhalde. Ama, Ziya Osman Saba'nın hikâyelerindeki içli yurtsama, bu şehirde insan ilişkilerinin epey değiştiğine işaret eder. Öz mimarîsi git git yoksullaşan şehir, öz insan ilişkilerinden de -besbelli- yoksun kalacaktı.

Yahya Kemal'in bazı şiirleriyle Orhan Kemal'in bazı romanları, öyküleri üç aşağı beş yukarı aynı semtleri dile getirir. Ne var ki, aynı insanlar karşımıza çıkmaz artık. Orhan Kemal'in Avare Mustafa'sı 'sınıf atlama dünyası'nda ufalanacaktır...

Oysa, çocukluğumdan hatırladığım İstanbul'da bunları ayırt etmek, bizim gibi sıradan kişiler için hemen hemen imkânsızdı.

Kadıköyü'nden sonra Cihangir'e taşındık. Cihangir özel bir seçim, tercih değildi. Babam Teknik Üniversite'de öğretim üyesi; Gümüşsuyu'na yakın olduğu için Cihangir'e taşındık.

6-7 Eylül Olayları'nı Cihangir'deyken yaşadık. Bu cinnetten sonra azınlık yurttaşlarımız İstanbul'u, doğup büyüdükleri yurdu -büyük çoğunluk- terk etmek zorunda kaldılar. İstanbul

maceramın acı sayfaları; çünkü, azınlık yurttaşlarımızın ayrılışıyla birlikte İstanbul birçok rengini kaybediyordu.

Öteki İstanbullular sönen renklerin ayırdında mıydılar, bilmiyorum. Yıllar içinde, zaman zaman konuşulur, "Tarih karar verecek" denirdi. Böylesi yargılar için Peyami Safa'nın çok düşündürücü bir tespiti var:

"Hüküm veremediğimiz veya hüküm vermek istemediğimiz her meseleyi tarihe havale ederiz. Eminim ki, şu cümleler, dünyanın hiçbir dilinde bizde olduğu kadar çok kullanılmamıştır: 'Tarihe bırakalım, son hükmü o verecek.' Tarih hüküm vermez. Hadiseleri ve onlar hakkında verilen hükümleri tarafsızca kaydeder."

Gelgelelim değişen İstanbul konusunda her şey tarihe bırakılıyordu. Dahası, İstanbul'un hızlı değişiminden çoğu kişi habersizdi. Gündelik hayat kendine özgü hayhuyuyla sürüp gidiyordu. Yarım yüzyıl öncesinin o İstanbul'u neyi, neleri yitirdiğinin bilincine varamamıştır.

Meselâ apartman hayatına doludizgin koşuluyordu. Bahçelik İstanbul, usul usul, 'beton' İstanbul'a öyle öyle dönüştü. Apartman hayatı daha konforlu, ekonomik ve daha 'şık' sayılıyordu. Ahşap mimarî silinip giderken, İstanbul'un bitki örtüsü de cılızlaştıkça cılızlaştı.

Çocukluğumun pek çok İstanbul plajı, yeniyetmeliğimden başlayarak, birer ikişer göçtü. Denizin kirlendiği söyleniyordu ama, kirliliğin nelere yol açacağı üzerinde durulmuyordu. Bir iki ciddi uyarı, gereksiz bilgiçlikler sanılmıştı. Deniz yalnız kirlenmiyordu; yol uğruna, bir yandan da denizler 'dolduruluyordu'. Bu tuhaf eylem, sonunda, Dalan'ın 'kazıklı yol'uyla noktalandı. Ya da, şimdilik noktalanmış görünüyor.

İstanbullular 'eşya' konusunda inanılmaz bir moda düşkünlüğü yaşadılar. Meselâ, her biri paha biçilmez, resimlerle bezeli, göz alıcı 'İstanbul tepsileri'; kapı önünden geçen satıcıların plastik bidonları, kovalarıyla değiştokuş edildi. Bizdeki iki tepsi de! Birinde Galata Kulesi'nin naif resmi, diğerinde hanımböcekli çiçekler...

Cevizden, kirazdan, gülağacından möbleler, sehpalar, masalar, etajerler, yirminci yüzyılın başından kalma -bazıları elbette daha eski, fakat hepsi 'sapasağlam'- o hazine elden çıkarılıyor; sevinç içinde 'formika'yla tanışılıyordu.

İstanbul'a özgü el sanatları, özellikle dantelalı, kanaviçeli perdeler, örtüler, Beyoğlu'nun sanlı geçinen mefruşatçılarının kurbanı oldu. Zengin, yoksul, her semtin yorgancısı kapısına kilit vuracaktı.

Değişmiş İstanbul, bir bakıma, yenilik hastalığına tutulmuştur. Hastalık eskidir ve öyle anlaşılıyor ki, kolay kolay geçmeyecek. Sonra, yenilik hastalığının güçlü savunması söz konusu: Ona karşı koymaya yeltenirseniz, size 'gerici' diyorlar.

Bu anlamda mükemmel bir gerici olarak, epeydir, günün İstanbul'unda dinazor gibi yaşıyorum. Gökdelenlere, yeni yeni alışveriş merkezlerine, çağdaş 'konak'lara, 'rezidans'lara ürküntüyle bakakalan bir dinazor. Hem de, hepsinin karşısında boyu bosu iyice küçülmüş, cüce dinazor...

Neyse ki, 'kendini koruyan' İstanbul var. İstanbul maceramda ona sığınmak iç açıcı. Kendini koruyan İstanbul bazan edebiyatta, resimde, eski bir fotoğrafta karşınıza çıkar. Bazan, daracık sokakta zamana direnebilmiş bir çeşme, bazan önünden geçip gittiğiniz mezarlık, küçük semt camii, taa Bizans'tan kalma ören, duvardan fışkırmış mor salkım bulutları, kır kahvesi, bazan sadece baharlı akide şekeri ya da ansızın karşıma çıkan, kıpkırmızı ve karanfil kokulu lohusa şekeri, kim bilir daha neler, bir türlü sona erdiremediğimiz öz İstanbul'u söylüyor.

Belki Oktay Rifat'ın 1940'lardan dizeleri:

Bir odamız vardı etrafı sarmaşık
Bostanlara bakan penceremiz

Oktay Rifat'ın kalbi sevda içindeymiş, "*İstanbul bahar içinde*"...

İstanbul'da Sevdiğim Semtler

Gezi Pastanesi'nde tanıştığım Doktor Ayhan Hanım, öyle sanıyorum ki, geçmiş güzel günlerin okurlarından. Geçmiş güzel günlerin diyorum, çünkü o zamanlarda bir Kenan Hulûsi'den, bir Ziya Osman'dan karşılıklı konuşulabilirdi.

Şimdiki günler, zamanlar çok farklı. Bırakın Kenan Hulûsi'yi, 'hikâyeci' Ziya Osman Saba'yı -"Kimi şiirlerini okumuştum galiba. Hikâye de mi yazmış?.."-, Refik Halid'de, Peyami Safa'da, hattâ Sait Faik'te takılıp kalanlar var. Bir yandan da okur, edebiyatsever geçiniyorlar. Ne okumuşlar? Moda kitapların bülbülü kesiliyorlar...

Doktor Ayhan Hanım, "Kenan Hulûsi'nin, Ziya Osman Saba'nın İstanbul'unu yazmayacak mısınız?" diye sorduğunda hem şaşırdım, hem telâşa kapıldım.

İstanbul kitaplarımda Ziya Osman yok mu? Varmış. Ama, "Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi"ndeki Beyoğlu, bir başka yazıda da "Neveser", hepsi o kadar. Derken, Misak-ı Millî Sokağı'nı andığımı hatırladık; gerisini getiremedik. Oysa Ziya Osman, yalnız öykülerinde değil, şiirinde de bu şehirden, bu şehrin bize hissettirdiklerinden söz açar.

İkimiz de aynı anda, duyuşu derin, o dizeleri söyledik:

Ne kadar istiyorum, akşamlayın, ezanda,
Eski bir evde olmak, orda, Eyüpsultanda...

Gelelim Kenan Hulûsi'nin İstanbul'una; Ayhan Hanım, onun hikâyelerinde, üstelik hemen hemen bir tek onun hikâyelerinde Beyaz Rusların İstanbul macerasından iz sürülebileceğini belirtti. Evet, gerçekten... Aklıma gelmemişti...

Sigara içebilmek için kapının önüne, dışarıya çıktığımızda, ayazı çatırtılı buz gibi bir hava. Doktor Ayhan, "İstanbul'da en sevdiğiniz semtleri yazmadınız," dedi. (Tabiî sigaranın zararlarını da konuştuk, gri mavi dumanlar savura savura.)

İstanbul'da eskilere, yeniden bir iç geziye çıktım. Yarım yüzyılı aşkın, epey aşkın, çocukluğumda Kadıköyü Çarşısı'na bayılırdım. Daha natürmort nedir bilmezken, yeşil salataların, kırmızı turpların, sebzelerin, meyvelerin eşsiz natürmortunu bu çarşıdan hatırlarım.

Anneannemlere, Bakla Tarlası Apartmanı'na gittiğimizde, tam karşıda Şifa beni âdeta büyülerdi. Bugünkü Şifa'dan epey farklı; neyse ki, Safiye Erol imzalı *Kadıköyü'nün Romanı*'nda yerli yerinde duruyor.

Şifa, sonu denize varan çıkmaz sokaktı. Yol boyunca, sağlı sollu, bahçeli ve birbirinden güzel evler. O bahçelere, çiçeklere, fıstık çamlarına, çitlerden fışkırmış hanımellerine hasretim var. Özlem koyulaştıkça, Zeynep Kerman'ın *Şimdi Seni Konuşuyorduk*'taki anı yazısını tekrar tekrar okuyorum; eski Şifa, evleri ve insanlarıyla yeniden soluk alıyor...

Aksaray'ın arka sokaklarından birinde oturan annemin babaannesi Feride Hanım'a gidişlerimiz, herhalde o ziyaretler, bende 'öz İstanbul'dan ilk izlenimler. Aksaray, Horhor, Cerrahpaşa, git git öteki semtler, sıra sıra ahşap evleriyle, hep *Sinekli Bakkal*'ın başlangıç sayfaları. Gerçi Tanpınar da *Sahnenin Dışındakiler*'de dile getirir, ama mimarîmizi koruyamayışlarımıza yerinerek. Halide Edib'in anlattıkları daha coşumlu, daha hülyalıdır.

İşte yarım yüzyılı aşkın geçmişin anıları ışıyıp durduğundan, bugün de, ne kadar değişmiş olursa olsun, -yazık ki- bostansız Langa, Samatya, Yedikule İstanbul'da gönlümün semtleri. Yedikule'de eski gazhaneye giden yol, yol başındaki beli bükük ahşap evler, yol sonundaki taş köprücük, hele tren yolu, hele banliyö trenlerinin geçişi...

Cihangir'e taşındıktan sonra, çocukluk dünyamın iki gözdesi oldu: Yıldız Parkı ve Beyoğlu.

Beyoğlu'ndan başlayayım. Beyoğlu benim için mağazaların vitrinleri, sinemalar, tiyatrolar demekti. Mefruşatçıların vitrinlerinde, mevsimler birer dekor olup çıkardı. Kış yaklaşınca, penceresinden kar yağışı görünen, perdeleri göz kamaştırıcı, ille şö-

mineli oda. Yaz yaklaşırken, mavi gökyüzüne uçuştu uçuşacak beyaz tüller. Sonra ilkbaharda yapraklanmış, çiçeklenmiş dallarla haşır neşir başka pencere, başka tüller, başka perdeler. O zamanlar her mevsim için perdelerin farklı olduğunu düşünür, evimizdekilerin hep aynı kalışına üzülürdüm.

Yine Beyoğlu'nda, Ağa Camii'nin tam karşısındaki, köşebaşında Franguli'nin vitrini -'camekân' sözcüğü elbette daha çok yaraşıyor- kıymetli taşların, elmasların, pırlantaların, zümrüt ve yakutların masalını söyler dururdu. Siyah kadifeler ortasında ya yeşili kopkoyu bir zümrüt gerdanlık, ya irice tektaş yüzük, bazan bir çift yakut küpe...

Tanpınar, Paris'ten -galiba Adalet Cimcoz'a- yazdığı mektuplardan birinde, böylesi bir Paris vitrinini ballandıra ballandıra anlatır; sadeliğe şaşmıştır. Beyoğlu'ndaki Franguli'yi neden es geçmiş?

Attilâ İlhan, '*O Karanlıkta Biz*'de anmış: "... tiyatro ve sinemalar, 'fenerlerini' aydınlattı..." Hepsi gözümün önündedir. Dakikalarca durup bakardım. Kim bilir kimin objektifinden, Tepebaşı'ndaki yangın kurbanı Dram Tiyatrosu'nun bir fotoğrafı var. Kapıda, camlı çerçeve içinde oyunun afişi. Büyüteçle de baktım, oyunun adını, yazarın, yönetmenin adlarını bir türlü okuyamıyorum. Okusam, sanki o dakika, eseri izlemeye Dram Tiyatrosu'na gireceğim...

(Yukarıda mefruşatçı diyerek geçiştirdim; belleğim aldatmıyorsa, Lazzaro Franko olabilir mi? Ah, bu git git silinen adlar, hatıralar...)

Beyoğlu, ben yaştakiler için, o zamanlar, biraz da Japon Mağazası demekti. Galatasaray Lisesi'ne yaklaşırken, aynı sırada, oyuncaklarla dolup taşan, çocukların gözlerini alamadıkları, âdeta fırtınalı bir vitrin! Sıra sıra oyuncak ayılar, sıra sıra ve boy boy taşbebekler, yerde oyuncak trenler hareket halinde!, yapboz evler, bahçeler, biçimli dizdiniz mi, her yüzünde ayrı masal sahnesi tahta küpler, yılbaşına doğru rengârenk sırçalardan irili ufak-

lı çam süsleri, sırça toplar, sırça piramitler, sırça yıldızlar, sırça kar taneleri... Şimdi bile, hatırladıkça, düşledikçe, her biri yüreğimi hoplatıyor.

Oysa Japon Mağazası'ndan içeriye adım atılmazdı. Tümü pahalı oyuncaklardı, çoğu ithal malı. Japon Mağazası biz orta halliler için hepi topu görkemli vitrindi.

Apartmanlık Cihangir'den Taksim'e çıkılır, dolmuşa binilir, Ortaköy'e gidilirdi. Tahmin ettiğiniz gibi, Yıldız Parkı'na.

1950'ler, 1960'lar İstanbul'unda Yıldız Parkı bayındır günlerini yaşamıyordu. Ağaçlar, çevre, epey bakımsızdı. Hammer, buraların Bizans döneminde defne ormanları olduğunu yazar. Defneden etkilenmiş Bizanslı şairler, Hammer'in iddiasına göre, buraları şiirlerinde işlemişler.

Parktaki tek okaliptüs ağacını hatırlarım. Malta Köşkü'ne doğru bir yalağın yanı başındaydı. Kışla birlikte göçer, kurudu sanılır, yaz başlangıcında dirilirdi. Yaz gezintilerinde tek bir yaprağı kopartılır, ovuşturulur. Okaliptüsün mis gibi kokusu! oh! denirdi. Zargana kılıklı yapraktan çıkan rayiha bana hep Kanzuk öksürük pastillerini çağrıştırdığından, okaliptüs ağacını da, keskin kokuyu da pek sevmezdim.

Kim bilir ne zaman, gerçekten kuruyup gitmiş cılız ağaç. Yıldız Parkı'na artık seyrek gidişlerimden birinde fark etmiştim.

Kaskatlı havuzlardaki nilüferleriyse esriyip giderek seyrederdim. Nilüferlerin yalnız çiçekleri değildi başımı döndüren, kocaman yeşil yapraklarına da hayrandım. Bazan kurbağalar bir yapraktan ötekine atlar, bazan cup! diye suya dalar, ben de sevinçler kuşanırdım.

Galatasaray'da okurken Üsküdar'a daha sık gitmeye başladım. Çünkü sevgili okul arkadaşım Yaşar İlksavaş, İhsaniye'de oturuyordu.

Vapurdan indikten sonra İhsaniye'ye hep yürürdüm.

Üsküdar anıları arasında, İhsaniye'ye yürüyüşler sırasında karşıma çıkmış bir... Ahmet Yüksel Özemre'nin güzel kitabında-

ki imlâyla yazayım, 'attar' dükkânının camekânı hâlâ gözümün önündedir. Eskilerden kalma zamanı bu camekân birdenbire bugüne, şimdiye getirirdi.

İçerdeki alçakgönüllü, kapısı herkese açık aktarın büyük bir sanatkâr olduğunu Yaşar'la ne zaman keşfettik, hatırlamıyorum şimdi. Fakat Üsküdar benim için belleğim buruşmadıkça biraz da Mustafa Düzgünman olarak kalacak.

Ekim 1990 tarihli *Argos* dergisinde yayımlamıştım. Handiyse yirmi yıl! Başkaları için geçip gitmiş olabilir. Bende o sanatkârla yaşıyor. Çiziktirmemi alıntılıyorum.

"Mustafa Düzgünman'la birlikte ebru sanatı yaşayan son büyük ustasını yitirdi. Sonbaharın birdenbire başladığı bir günde bizden ayrılan, bizi bırakan 'usta' yaşadığı dünyayı belki de çoktan terk etmişti.

Mustafa Düzgünman'ı Üsküdar Çarşısı'nda İmrahor girişindeki küçük aktar dükkânında ziyaret edeli öyle çok yıllar var ki... Yaşar İlksavaş'la birlikte bu mucizeli, keskin rayihalı dükkâna sık sık gittiğimiz günlerde ortaokul öğrencisiydik; orayı, o zamanlar İhsaniye'de oturan Yaşar keşfetmişti.

Mustafa Düzgünman her biri yetkin sanat eseri olan ebrularını yeniyetme bizlere göstermiş, armağan etmiş, yalnızca boya ve kâğıt ederi karşılığında 'satmıştı'. Alımsatımlar dünyasında sanat eserinin hiçbir pahayla satın alınamayacağını sonraları düşünebilecektim, aktar dükkânına uğramadığımız günlerde, yalnızlık gelip çatınca.

Geçtiğimiz küçük sınav: Mustafa Düzgünman ebruları ne yapacağımızı soruyor, ilk gün, ilk karşılaşma.

"Ebru çiçeklerini çocukken rüyamda görürdüm" diyorum. Çünkü ebruları ne zaman nerede gördüğümü hatırlayamamıştım. Son usta "Onlar da zaten eski rüyalarda kaldı..." diyor ve bize istediğimiz ebruları alabileceğimizi söylüyor.

Bir de harçlıklarımızı soruyor: Geçtiğimiz büyük sınav...

Kitreli suya dökülüşen renkler; tekne başında sabır ve çile üzerine kurulu bir ömür. Ama çocuklar lâlelerin, karanfillerin, gelincik ve papatyaların rüyasını başka nasıl görebilirler ki!

Ebru: Yeryüzünün en alçakgönüllü sanatı. Ustası kalmadı."

Demek, *Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı*'nı Yaşar keşfetmiş. Kıskançlığımdan unutmuşum...

Günümüzün, ebru sanatına ruh üfleyenleri, "Ustası kalmadı" deyişime dilerim alınmazlar. Ne var ki, Düzgünman'ın ebruları hem bir yeniyetmenin gördüğü 'ilk' ebrulardı, hem de bir daha geri dönülemeyecek bir çağın ruhunu özümsemiş ebrulardı.

Ebrular ustasının, 1960'larda çoktan değişmiş, gözünü çoktan hırs, para pul, şahsî yükseliş, şahsî çıkar bürümüş toplumunda yaşayıp gidişi, kendini feragatten ötesine kapalı tutuşu, bugün de 'sır' benim için.

Üsküdar'dan İhsaniye'ye yürüyüşlerim gibi, Boğaziçi'nde yürüyüşler de çok hoşuma giderdi. Bunlardan birini, Attilâ İlhan'la Maçka'dan Emirgân'a yürüyerek gidişimizi yazdım.

Attilâ İlhan, Boğaziçi'ni çok severdi. Hiç değilse bir yaz, Boğaziçi'nde deniz kıyısında bir evde oturmak, pek de söze dökmek istemediği özlemiydi. Kimlerin bol paralar saçarak oturduğu Boğaziçi'nde, Attilâ İlhan, son yaz, Kanlıca'nın yalı apartmanının daracık katında oturdu ve orada öldü.

Ben sadece yürümeyi seviyordum, belki önünden geçtiğim evlerde, yalılarda, bu 'restore edilmiş' mimarîde hep eskiyi düşlediğimden. Zaten, 1950'lerin sonundan hatırladığım Boğaziçi, hem Rumeli yakasında hem Anadolu yakasında, Refik Halid'in saptamasıyla "harap" ve modası geçmiş Boğaziçi'dir.

Yurda döndükten sonra, arada bir İstanbul'u bir uçtan bir uca gezen *Nilgün* romancısı, ikinci büyük savaşla birlikte, Boğaziçi'ni büsbütün yıkık yıprak görür. Avuç dolusu para isteyen yalı yaşaması, bastıran yoklukta çökmeye yazgılıdır. Etkisi sürmüş olmalı ki, yeni zaman sosyetesinin eline geçinceye kadar, Boğaziçi sahilde ve sırtlarda âdeta ölgündü.

Galiba o ölgünlüğü, kıyısından köşesinden, yine tadarım umuduyla gezinip dururdum.

Düşünüyorum da, bu gezintilerimden bende ne kalmış? Tarabya sırtlarında sonbahar ortalarına kadar ısrarla çiçek açan, mevsimlere meydan okuyan yaşlı manolya ağacı kalmış: Tarabya Oteli'nin oraya gelince, döner, bakakalırdım. Kireçburnu'ndaki gizemli bahçe sera kalmış: O kadar severdim ki, yolum oraya yaklaştıkça heyecanlanırdım.

Bugün sadece, Büyükdere-Sarıyer arasındaki 'harabe' Kocataş Yalısı gönlümü okşuyor. Bakımsızlıktan gün gün göçen, Rus Sefareti yazlık evine de göz atmadan geçemiyorum...

Gelelim Boğaziçi kıyılarında 'yalı apartman'lara. 1950'lerden sonra ortaya çıktılar sanıyordum. Geçen gün '*O Karanlıkta Biz*'de rastladım; Attilâ İlhan, yalı apartmanların tarihini 1940'lara çekmiş. Kendine özgü Boğaziçi mimarîsini yok eden gözü dönüklüğü vurgulu bir istihzayla saptıyor:

"Ankara, Berlin'le uzlaştı; Wehrmacht, Sovyetler'e saldırmayı, Almanya'nın çıkarlarına daha uygun gördü: İstanbul'da geniş bir nefes aldılar. Meğer Abdi Bey de korkarmış, Akıntıburnu'ndaki yazlık katı bir türlü kiralamayışı, bundan, ne olur ne olmaz, ya Almanlar gelirse!

Tehlikenin geçtiği kesinleşince, evi tuttu: Üç senedir yazı orada geçiriyorlar, şipşirin bir apartman, çok da modern; perdeleri bir çekiyorsun, olanca deniz, martı, güneş, balıkçı sandalı içeriye doluyor; geceleri, balkonda mehtap safası, radyoda 'sihirli kemanlar' başlamıştır; kadehte buzlu rakı, Boğaz'da, pat pat Karadeniz'e çıkan takalar, sanki gümüş."

Akşamüzeri Gezi Pastanesi'nde Doktor Ayhan Hanım'a söylemedim ama, son yirmi yılın İstanbul'unda pıtrak gibi çoğalan yeni semtler, yeni 'konak'lar, yeni alışveriş merkezleri, yeni dünyalar gönlümden ırak.

Tanpınar, *Beş Şehir*'de "İstanbul"a su sesleriyle başlar. Arabistan'da tanıdıkları yaşlı bir kadın ikide birde "İstanbul sularını" sayıklamaktadır: "Çırçır, Karakulak, Şifa suyu, Hünkâr suyu, Taşdelen, Sırmakeş..."

Bugünün İstanbul'unda bu sesleri duymak imkânsız. Her biri plastik şişelerde, bir litrelik, beş litrelik, ikili altı litrelik, 'market'lerde...

İstanbul'u önemsemiş seyyahlar, şehrin günün birinde büyük değişimlerle görünümünü yitireceğinden ürkmüşler. Çoğu şair bu yabancı seyyahların. Şair Tanpınar ise, daha gerçekçi davranmış, "bir şehrin" nesillerden nesillere değişeceğini kabul etmiş. Elbette, diyor, XV. asrın İstanbul'u başkaydı, Tanzimat İstanbul'u daha başka. Yüzyıllardan söz açıyor.

Benim yitirdiğim İstanbul, hepi topu otuz, bilemediniz otuz beş yıl öncesinin İstanbul'u. Otuz beş yıl öncesini sadece 'hatırlamak', otuz beş yıl öncesinden bugüne bir şeyleri koruyamamış olmak, neyin göstergesi, herhalde tartışmaya değer.

II. Bayezid ve İstanbul

Cildi iplik dikişli -iplikler birer ikişer kopuyor-, kapağı ağır başlı, içi renkli resimli *Osmanlı Padişahları* meğer yaşıtımmış. Az önce Vasfi Mahir Kocatürk'ün kısa biyografisinde saptadım.

Osmanlı Padişahları'nı Kocatürk kaleme getirmiş. Kendimi bildim bileli bu kitap evlerimizdeydi. Önce resimler, padişah portreleri ilgimi çekmişti; hepsi asık yüzlü, çoğu ürkünç adamlar. Okumayı söktükten sonra, Kocatürk'ün yazdıklarına nice zamanlar dalıp gittim. Yazar pek parlak bir döküm çıkarmıyordu:

"Aralarında fâtihler, cihangirler, üstün insanlar ve yüksek kahramanlarla birlikte miskinler, sersemler, sarhoşlar, sefihler ve düpedüz deliler de bulunan Osmanoğulları altı yüz yıl Türk milletinin başında yaşadılar. Onların hayatlarını gözden geçirmek

insanlık tarihinin çok enteresan bir kısmını incelemek demektir. En meraklı maceralarla dolu kocaman bir cinayet romanını andıran bu tarih parçası, ne yazık ki, bugüne kadar tam bir tarafsızlıkla ciddi bir ölçüye vurulmadı."

Sebeplerini de sıralıyor yazar: Cumhuriyet'ten önce hep bir Osmanoğlu padişah olduğundan, ataların "gülünç ve iğrenç tarafları" örtbas edilmiş; tarihçiler, şairler "çok defa sümsük bir padişahı kükremiş bir arslan şeklinde" tasvir etmişler.

Derken giriş yazısının 'spot' tasvirleri, meselâ, "yüz on dokuz çocuk babası bir III. Murad", kardeşlerini bir gecede boğdurtan III. Mehmed, kadın mecnûnu Deli İbrahim, "ayak sesleriyle kadınları etrafından kaçırtmak için pabuçlarının altına gümüş çiviler çaktırtan bir anormal III. Osman"... Bu "garip ibret levhaları" beni öylesine etkilemiş olmalı ki, Osmanlı tarihinden yıllar yılı 'korktum'.

Vasfi Mahir Kocatürk *Osmanlı Padişahları*'nı niye yazmıştı? Çok sonra düşündüm.

Kocatürk tarihçi değil; liselerde edebiyat öğretmeni, müfettiş, 1950-54 arası Gümüşhane milletvekili; Yedi Meşale şairleri arasında. Kötü şiirler yazmış. "Sabah Türküsü"nden:

Kapının üstünde asmalar yeşil,
Güllerin yürek biçimi,
Saksında kor olmuş iki karanfil
Uyan, ak elinle gözlerini sil,
Yorulan kolumdan al sepetimi,
Yosmam, uyku yetmedi mi?

Birçok antoloji hazırlamış. O arada da *Osmanlı Padişahları*...

Fâtih'in oğlu olan II. Bayezid; kötü şiirler yazmış olsa da, bir 'şair'in kaleminden şöyle tanımlanıyor *Osmanlı Padişahları*'nda:

"İyi bir asker terbiyesi almış olan, cesaret ve kahramanlıktan da büsbütün mahrum bulunmayan II. Bayezid, muvaffakiyetlerine rağmen harpten kaçınıyor, yaşlandıkça büsbütün sulh ve sükûn

arzusu gösteriyordu. Rahatına düşkünlüğü ve dinî duyguları da bu arzusunu kuvvetlendiriyordu. Memlekette asayişin temini yolunda adalet ve dirayetle çalışmaktan hoşlanıyor, şiirle meşgul oluyor, fikir ve şehir hayatının zevklerini harp ve mücadele heyecanlarına tercih ediyordu. İhtiyarladıkça bu halini daha ileri götürdü ve bilhassa iç siyasette çok zaaflar göstermeye başladı."

Yorumlamak istemiyorum.

Öteki padişahlarda olduğunca, bir dönemin yazarlarının kaleminden çizilmiş II. Bayezid portresi de karmakarışık görünümlüdür. Okur uzun uzadıya baksa portreye, seçik hiçbir şey göremez.

Tarihi âdeta 'yaşatan', o kadar sıcak anlatımlı Reşad Ekrem Koçu, her gün değişen ruh iklimiyle, her yeni yazısında, başta padişahlar, her tarihî kişiye yeni yeni çehreler kuşandırır. Onun da *Osmanlı Padişahları* kitabı var. Önce, otuz dört yaşında tahta çıkan II. Bayezid'in fizikî özellikleri anlatılıyor: Uzun boyluymuş, saçları koyu kumral, bıyıkları koyu kumral, gözler koyu elâ, bakışlar "temiz ve merdane"...

Koçu'nun "son derecede güzel" diye nitelendirdiği bu çehre, Kocatürk'te "ablak yüzlü". Artık başka örneklerle uzatmak istemiyorum.

II. Bayezid devri bende daha çok Sultan Cem'le yankıyıp durdu. Bir zamanlar Cem için bir roman yazmayı çok istedim. Onun bir dizesi yazamadığım romanın başında yer alacaktı. Dizeyi, Abdülhak Şinasi Hisar'ın "*Aşk imiş her var âlemde*" güldestesinin "Yâd ve Tahattür" bölümünde okumuştum:

Hayfâki geçdi bilmedik ol hoş zemân idi

Cem'in talihsiz hayatına kapılıp gitmişliğimden olacak, II. Bayezid'i bir türlü sevemedim. Sanatkârları çevresinde toplamış olması bile ilgimi çekmedi. Koçu, "Resimden anlar, minyatürden anlar, yazıdan anlar; sanatın ve sanatkârın büyük hâmilerinden bir padişah olacaktı" diyor.

Tabiî bazı başka kaynaklar da, II. Bayezid'in sofuluğu dolayısıyla, Çinili Köşk'teki, Gentile Bellini tarafından yapıldığı sanılan resimleri kaldırttığını belirtiyor. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "taassub hareketi" yaşandığını ileri sürmüş. Taassub hareketi, Yavuz Selim ve Kanunî devirlerinde tekrar kırılmış.

Böyle sisler, puslar arasında yol alırken, kitaplara sonsuz düşkünlüğüm dolayısıyla her gün Sahaflar Çarşısı'na gidip gelirken, Beyazıt Camii olanca sadeliği, eski bir sözcükle, 'vakur' haliyle daima gönlümü çelerdi. İstanbul'un, görkemi yalınlıkta aramış 'özgül' bir camii.

Mimarî eserde yalınlığa böylesine düşkün II. Bayezid'in giyim kuşamda şatafatlıyı tercih etmiş olması, belki de, o dönemde Türk kumaşçılığının çok zengin dokusundan. Sanat tarihçileri kumaşçılıkta, ziynette parlak bir dönem yaşandığını vurguluyorlar. Padişahın -günümüze kalmış- kaftanları canlı renkli, çiçeklerle ve yapraklarla bezenmiş. Kürklü kaftanının "yüzü güvez zemin üstünde mat renk ve gül vesair çiçekli ipek kumaştan"mış.

Osmanlı tarihinde tahttan indirilmiş ilk padişah olan II. Bayezid, Amasya'daki şehzadelik yıllarında, ileri sürüldüğü gibi afyon bağımlısı mıydı? Babasına mektup yazmış; afyon değil, aşırı şişman olduğundan iştah kesici ilâçlar kullandığını söylemiş, Kocatürk ve Koçu "aşırı şişmanlık"tan söz açmıyorlar.

Bütün bu karmaşalar arasında bir gün, değerli ressam ve İstanbul'un değerli yazarı Malik Aksel'in II. Bayezid yorumunu âdeta şaşırarak okuyacaktım: Malik Aksel, padişahı İstanbul mimarîsini 'kurtaran'lardan biri olarak yorumluyordu.

Leonardo da Vinci'nin İstanbul'un iki yakasını birleştirmek isteyen köprü tasarısı gün ışığına çıktıktan sonra, Aksel "Mikel Anj"ın da pâyitahta gelmek isteğini hatırlatıyor. Devam ediyor: "Sultan Bayezid'in babası kadar İtalyan sanatkârlarına yer ve değer vermemesi bunların İstanbul'a gelmelerine mâni olmuştur. Aslında ilerleme hamlelerimizi engellediği sanılan ve gerilikle suçlandırılan bu padişahın en büyük hatasını İtalyan sanatkârlarının Türkiye'ye gelememelerinde bulanlar vardır."

İstanbul'un o çağında mimarîsine eğilen Aksel, şu çok çarpıcı, irkiltici, düşündürücü soruyu soruyor:

"Acaba G. Bellini'den sonra bu iki sanatkâr da İstanbul'a gelseydi, İstanbul'un silueti, manzarası ne olurdu?"

Malik Aksel'in yazısı *Sanat ve Folklor* adlı kitabında. *Sanat ve Folklor* 1971'de yayımlanmış. Ama yazı, "Sultan Bayezid ve Türk Sanatı" daha eski bir tarihte yazılmış olmalı.

Önyargılardan, tuhaf ve bağnaz hayranlıklardan arınmış Aksel, tehlikeye teğet geçtik demeye getiriyor. Çünkü o çağda, "sanat gücünde" yol aldığımızı, Avrupa'dan geri olmadığımızı hatırlıyor. Venedik resimlerindeki Türk halılarını örnek veriyor. Özgün bir sanat yerine, dışardan gelenlerin yaratacakları ortamdan ürküyor. "Yabancı sanat" deyişini kullanmış.

Elbette "yabancı sanat"tan ürkmüyor. Ama özgün olanı da küçümsemeye yanaşmıyor.

Vurgulamam yersiz: Yorum, soru, kaygı önemsenmemiş, yankı uyandırmamış.

İstanbul'un Yeni Hanımları

Grace Ellison, İstanbul'a İngiltere'den gelmiş bir gazeteci. İttihat ve Terakki döneminde yaşadıklarını, gözlemlerini, duyuşlarını ince bir üslûpla kaleme almış. Bu yazılar 1915'te *Daily Telegraph* gazetesinde art arda yayımlanmış. Aynı yıl kitaplaşıyor.

Biz ancak bugün, doksan beş yıl sonra, Grace Ellison'un izlenimlerinden yararlanıyoruz. Dergâh Yayınları, eseri, Neşe Akın'ın çevirisinden, okurla buluşturdu: *İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar.*

İstanbul'daki konak, yazarın konuk kaldığı mekân. Aslında, konak sahibesi daha önce Avrupa'da yaşamış, yabancı dil biliyor, Batı kültürüne âşina, Batılı yaşama biçiminden adamakıllı haberli. Bununla birlikte, o dönemin bazı özenti alafranga kişileri gibi,

öz kültürüne, hele hele İstanbul'a özgü kültürel değerlere düşman değil. Grace Ellison onun sayesinde asıl İstanbul yaşamasına tanıklık etme fırsatı buluyor.

Tabiî, bu yaşamanın bütün olumlu yönlerini, yenilikçi, özgürlükçü, yurtsever İttihat ve Terakki yönetimine bağlayarak. Çünkü çağ, henüz Sultan Hamid'e ilençler yağdırılan çağ. Büyük müstebit nihayet tahttan indirilmiş, imparatorluk istibdattan kurtulmuş, hürriyet sokaklara taşmış, vesaire vesaire. Biraz sonra olup biteceklere, Grace Ellison, kişisel yaşamında tanıklık etmiş; ama herhalde düşüncelerini yeniden değerlendirmeyi gereksinmemiş.

İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar'ı her şeye rağmen çok severek okudum. Ayrıca kitaptan epey yararlandım. Yazarın günceyi andırır eseri, İstanbul'da gündelik hayata sayısız ayrıntıyla yaklaşmış. O günleri, o gezintileri, o toplantıları, görüşmeleri siz de âdeta yaşıyorsunuz.

Ellison, öteki İstanbul gezginlerinden enikonu farklı bir gözlemle başlıyor yazılarına. Öyle, gizemli, gizemi ortasında ala ala hey bir Doğu değil; 'masal' çoktan sona ermiş. Tam tersine, yas kuşanmış bir İstanbul. Alıntılıyorum:

"Ebedî ve tatlı bir hüzünle çepeçevre kuşatılmış bir diyar... Şimdi bu diyarda, bir konakta kalmaktayım. Buradan çok uzaklardaki evimdeyken, böylesine güneşli bir yerde hayatın ancak neşe ve eğlence dolu olabileceğini hayal ederdim. Oysa şimdi gerçekle yüz yüze geldiğimde görüyorum ki bu güneş, bu masmavi gökyüzü ve tertemiz hava, etraftaki her şeyi -camileri, minareleri ve yakarırcasına gökkubbeye uzanan kederli servi ağaçlarını- tarifsiz bir hüzne boğuyor. İşte Şark hayatının özü..."

Bilmem neden, *Kiralık Konak*'ı hatırladım. Yakup Kadri'nin romanı üç aşağı beş yukarı aynı dönemde geçer. Ne var ki, Şark hayatının özünde hüzünle birlikte, romancının *Sodom ve Gomore*, *Hüküm Gecesi* gibi, öteki eserlerinde de sürüp gidecek 'yoldan çıkmışlık' *Kiralık Konak*'ın öngörüleri arasındadır. Grace

Ellison'un konağı ve İstanbul'uysa savaş yıkımlarının acıları, endişeleriyle kararmıştır.

Hem yalnız savaş yıkımları değil. Bir yandan da, Osmanlı İmparatorluğu'nun git git çöküşe sürüklenişinden kaygılı insanlar, özellikle kadınlar, özellikle edebiyat ortamındaki kadınlar. Yazarın "yeni kadınlar"ı biraz da onlar. Hem kendi varoluş sorunları, hakları üzerinde duruyorlar, hem geleceğin hangi çareler, önlemlerle aydınlığa çıkacağını irdeliyorlar.

Kitapta dokuzuncu yazı, "Türkiye'nin Kadın Yazarları" başlığını taşıyor. Grace Ellison, önce, Batı'nın önyargısını, yalan yanlış tespitini, horgörüsünü dile getirmiş:

"Sayıları çok fazla olmasa da Türkiye'de yazarlar ve kadın yazarlar var. Ancak Türklerle ilgili her şeyi karalama eğilimleri yüzünden Avrupalı milletlerin çoğu -saçma bir şekilde- Türk edebiyatı diye bir şey olmadığını düşünüyor."

Oysa birkaç yıl önce, "Halide Hanım"ın *Handan*'ı yayımlanmış. Araştırmacı okur, imparatorluk başkenti İstanbul'da, *Handan* etrafında kopan fırtınayı hatırlayacaktır. İngiliz gazeteci başka bir açıdan ve kaygılı yaklaşıyor:

"Halide Hanım'ın kendi memleketinde büyük ilgi uyandıran *Handan* adlı kitabı, Türk kadınının zihniyeti ve yaşam tarzını mektuplarla anlatan ilginç bir çalışma. Peki, ama bu yazar yanlış ve başarısız bir Fransızca tercümeyle Batı dünyasında eserini nasıl kabul ettirebilir ki?"

Öyle anlaşılıyor ki, Ellison, *Handan*'ı o kötü çeviriden okumuş. Ama arkadaşı Türk hanımın uyarılarıyla. Derken Halide Edib'le tanışma, karşılıklı görüşme: Kestane rengi saçlar, iri, etkileyici gözler, "ufak tefek" bir kadın. Yalnız, her sözünde insanı şaşırtıyor, en kabul edilemeyecek görüşlerinde bile karşısındakini düşünmeye, yeniden ölçüp biçmeye çağırıyor...

Ellison, bizim o gün bugün habersiz yaşadığımız Fatma Âliye Hanım'ın *Udî* romanını okumuş, yine Fransızca, yine kötü bir çeviriden. Gelgelelim tanıştığı Fatma Âliye Hanım'ın kişiliğine çarpılıp kalır: "O bir feminist."

Fatma Âliye artık genç değildir. Durmuş oturmuş, olgun ve çok çalışkan bir hanım. "Faydalı işler yapmak için uğraşan ve gerektiğinde para kazanmak için çalışan kadınları sonuna kadar destekliyor; ancak giyim kuşam ve dekorasyonun yanı sıra edebiyatta da Avrupa modasının benimsenmesine şiddetle karşı çıkıyor."

Bu satırlar, vaktiyle *Udî* için yazdıklarımı aklıma getirdi. *Udî*, kadının ekonomik özgürlüğü meselesine dolaylı olarak yer vermiş ilk romanlarımızdan biridir, demiştim. Bir ikincisi, Hüseyin Rahmi'nin *Billûr Kalb*'i diye eklemiş; her iki eser için de hiçbir ilgi uyandıramamıştım.

(Ellison, Fatma Âliye Hanım için, "meşhur vatansever Cevat Paşa'nın kızı" demiş, Ahmed Cevdet Paşa diyeceğine.)

Sonra Emine Semiye Hanım'ın hikâyesi, yani Cevdet Paşa'nın küçük kızınınki. Yazar onunla Paris'te tanışmış. Savaş sırasında. Emine Semiye "kendisini her türlü lüksten" uzak tutuyormuş; bütün mücevherlerini satmış ve parayı Kızılay'a bağışlamış. Zaten Kızılay'da gönüllü çalışanlardan...

Abdülhak Şinasi'nin hep hayran olduğu Şair Nigâr Hanım, *İstanbul'da Bir Konak ve Yeni Kadınlar*'ın tek bir paragrafında artık anılara karışmış:

"(...) Meşrutiyet'in ilânından sonra Monté Carlo'da tanıştığım, Şair Nigâr Hanım. Son derece güzel ve akıllı bir kadın olan Nigâr Hanım çok da çalışkan; güzel şiirlerini Fransızca ve Almancaya kendisi çeviriyor."

Yalnızca İstanbul'da aydın hanımlar değil; on ikinci yazıda, Bursa'nın, misafir ağırlamakta gönlü o kadar zengin hanımlarını tanıyoruz. Siyasî ve ekonomik sebepler dolayısıyla göçmekte olan bir medeniyet, git git, yürek yakıyor.

Hele, Boğaziçi'nin yıkık yıprak yalısında, Grace Ellison'a, "Güneş battıktan sonra çiçekleri dalından koparmamalısın" diyen hanımlar, o şiir, o duyarlılık! "... çünkü o zaman çiçekler can bulur ve belki de doğmak üzere olan bir canı öldürebilirsin."

Bu kez de Ahmed Hâşim'in bir kitap tanıtma yazısını hatırladım: Hâşim, Uzakdoğu'nun *Çaynâme*'sine övgüler yağdırıyordu. Ve kısa bir bölüm çevirmişti. Ancak yıllar sonra Türkçeye kazandırılmış *Çaynâme*, çiçeklerin, bitkilerin 'can'larıyla dolup taşar. Besbelli, Hâşim, bize çok yakın olanı sezinlemiştir.

İşte Grace Ellison, Boğaziçi'nde, "güneş batarken, buram buram gül, zambak, yasemen, karanfil ve menekşe kokan", ama artık "yabanî otlarla kaplı" bahçede dolaşıyor. Eserin sonuna doğru bu sahne, bir yandan da başka sona erişleri sanki söylüyor...

Sanatlar Arasında...

Yarın Yapayalnız yeniden yayımlanıyor. *Yarın Yapayalnız* romanlarım arasında çok sevdiklerimden. Romanlarım arasında hiç sevmediklerim de var, az sevdiklerim de.

Yarın Yapayalnız'da soprano Handan Sarp bizde operanın niçin sevilmediği üzerinde ısrarla duruyordu. O sayfaları okudum. Bir şey daha aklıma takıldı: Bizde sanatlara nasıl yaklaşılmış? Yenileşmenin öne çıktığı, hattâ ideolojik anlam kazandığı dönemlerde, özellikle o dönemlerde sanatlar sevdirilmiş mi?

Örnekse, yedinci sanat. Sinema sanatı, bu sanatla yeni tanışan yazarlarımızca -şaşırtıcı ama- epey küçümsenmiş. Sinemanın olanakları, kitle üzerindeki gücü, görkemli etkisi, çok gelişkin bir sanat olması, tuhaf şekilde, önemsenmemiş.

Düzyazıda Boğaziçi'nin şairi Abdülhak Şinasi Hisar, hayatın değişen koşullarına, değişen yaşama biçimlerine uzak durarak, gündelik dünyanın gelgeç modalarından, heveslerinden, hayhuyundan handiyse tiksinti duyarak kalıcı değerlere sığınır. *Boğaziçi Mehtapları*'nda kalıcı değer 'musikî'dir.

Ama Abdülhak Şinasi için sinema kalıcı bir değer, kalıcı bir sanat değildir. Hisar, Sultan Hamid'in düşkün olduğu polisiye romanları küçümsediği gibi sinemayı da küçümser, üstelik sinemayı iyice küçümser. Usta bir yazarın polisiye edebiyat ve yedinci sanat karşısındaki tutumu âdeta ürperti vericidir.

Abdülhak Şinasi'ye göre, sinema bugünün havaî gönüllü insanına pek uygun bir eğlenceden ibarettir. Hattâ, gösterişçi çaylardan, danslardan farksızdır. Sinema ancak büyük duygular taşımamış insanların hoşuna gidebilir...

Doğrusu Refik Halid daha dikkatli yaklaşıyor. *Nilgün* romancısı bazı kroniklerinde bütün bütüne yedinci sanata değil de, "Hollivut sineması"yla perisinin barışmadığını söyler. Hollywood sinemasının ziyafet sahnelerindeki yapay şaşaa Refik Halid'i için için güldürür. Yüksek voltajlı ışıklar altında bozulmasın diye hepsi butafor o yemekleri, kat kat pastaları sarakaya alır.

Refik Halid'e göre, sinema, işte sadece yalan dünyadır, tabiî Hollywood sineması.

İkinci keman romancılarımız, Aka Gündüz, Mahmut Yesarî, bir bakıma, kalabalığın düşüncesini yansıtırken, aile çevrelerinden etkilenerek, sinemanın 'ahlâkımız' üzerindeki olumsuz etkisine değinmişler. Onların ya da kamuoyunun o günlerdeki iddiasına göre, sinema genç kızlarımızı, delikanlılarımızı sarp yollara, çıkmazlara, uçurumlara sürükleyecekmiş.

Mahmut Yesarî'nin *Su Sinekleri* romanı bu kaygılar etrafında dolanır durur.

Sinemayı sevmemişler. Ama başka sanatları sevenlerin 'benimsetiş' yöntemleri de tuhaf, irkiltici. Halid Ziya Uşaklıgil, *Sanata Dair*'in yazıları arasında yer alan "Musikî İşi"nde çok garip savlar ileri sürer.

Büyük romancımıza göre, esas alınması gereken tek musikî, garp musikîsidir ve "Türkiye'nin inkılâp tarihinde asırların göğsüne sığamayacak nice muhal zannedilen hayalleri pek kolaylıkla hakikate çeviren Cumhuriyet hükûmeti" bu garp musikîsi sorununu da çarçabuk çözmek üzeredir.

Aşk-ı Memnû romancısı önerilerini, isteklerini sıralamış. Hem de enikonu ağır yaptırımcı bir tutumla: Türk halkının garp musikîsiyle sıkı fıkı olabilmesi için fırsatlar yaratmakta yarar var diyor. Batı müziği meydanlarda, bahçelerde, gezilerde (park anlamına), "belediye ve asker bandolarıyla" sürekli çalınmalı, halk bol bol dinleyerek klasik müzikten hoşlanır hale getirilmelidir.

Bir de "orta şekilde alışkanlığı" edinebilmek için sahne müziğine başvurulmalıdır: "Memlekette bir operet ve opera hareketi yaratmak..."

Batı'nın büyük kumpanyaları yalnız İstanbul'a, Beyoğlu yakasına gelmekle kalmayacak, yurt çapında konserler verecekler. İç yörelere, 'en' iç yörelere kadar opera ve operet götürülmelidir. Başlangıçta, özellikle yabancı kumpanyalarca. Yabancı kumpanyalar, çünkü operanın ruhunu ancak onlardan duyumsayabilecekmişiz.

Benim romanda, *Yarın Yapayalnız*'da Handan Sarp en çok bundan irkiliyordu. Çok sevdiği *La Traviata*'nın, *Norma*'nın, *Tosca*'nın, *Madama Butterfly*'ın ve *Turandot*'un ezgileriyle yaşarken, bizdeki yaptırımcı tutumun, ille opera sevdirmenin, ille operasever görünmenin başımıza ne işler açtığını sık sık acıyla, buruklukla düşünüyordu. Yaptırımcı girişimlerden uzak, kendi başına kalsa, en opera sevmezin bile bir "Casta Diva"dan etkileneceği kanısındaydı. Sanmam ki haksız olsun.

Zaten diye devam ediyor Halid Ziya; "sahne müziği" halkı "gözleriyle" garp müziğine çekecek. Gördüklerinin yarattığı ilgiyle halk, opera ve operette sahnenin "bütün cazibelerini, tantanalarını" alımlayacak, "filmlerden çok daha ziyade canlılığı, yaşayışlığı" bulacak.

Halid Ziya, kulağı iyice es geçtikten sonra, operet ve opera aracılığıyla, halkın Batı müziğine "dimağı ile" bağlanacağını da söylüyor. Hazır bir sinema tutkusu varken; aman!, sahne-dekor-kostüm görselliğinden sinema gibi yararlanalım diyor. Yabancı kumpanyaların kostüm-dekor işlerinde daha başarılı oldukları kanısında.

Araştırmadım, kaç yabancı kumpanya operet ve operalarıyla yurdumuza gelmiş o sıralar.

Yaygın olarak 'alaturka' denilen müziğe düşmanlık o zamanlar -yazık ki- ilericilik sanılmış. Alaturkanın müzik sanatının bütünselliği içindeki yeri algılanılamamış; birtakım uygulamalar, kısıtlamalar, yasaklamalar desteklenmiş, onaylanmış.

Halid Ziya demiyor ama, başkaları demişler: Alaturka sarhoş sofrası müziğine indirgenmiş.

Hiçbir zaman ünlenememiş, oysa edebiyatımızın en iyi yazarlarından biri olan Nahid Sırrı Örik hem yazılarında, hem *Yıldız Olmak Kolay mı?* romanında alaturkanın başına gelenleri -devri için cesur bir anlatımla- irdelemiştir. Batı kültürünün, Doğu kültürünün geniş yelpazelerini ayrı ayrı tadan Nahid Sırrı'nın derdi, sanatta uçsuz bucaksız özgürlüktür. Küçümsemeler, önyargılar, gelgeç modalar değil. Alaturkanın savunucusu Nahid Sırrı, bir yandan da *Norma*'nın hayranıdır. Onun bileşimci tutumu ilgi uyandırmamış.

Çok sevdiğim opera belki bu yüzden Türk toplumunda nice zamanlar başlı başına bir alay konusu olmuş. Hatırlayacaksınız, *Kaynanalar* dizisi vardı. Dizide bir opera sanatçısı, Sevda Aydan, -Ahmet Mithat Efendi yazdığından beri yakamıza yapışıp kalmış- Felâtun Bey eğilimli bir kimlik canlandırıyor, aryalar söylüyor, çoğunluğun keh keh gülmesine yol açıyordu.

Bir taraf alaturkayı hor görürken, diğer taraf koskoca opera sanatını seyirci mezesi kılıyor. Bir taraf da, topluma "garp musikîsi"ni sevdirmenin yordamını, askerî bando konserli, yabancı kumpanyalı teklifte aramış. Söylemem gereksiz: Hepsi de asıl, sanata çileler kuşandırmış.

Oysa iddiasız romancı Muazzez Tahsin Berkand, çok uzun yıllar önce, *Lâle*'de tiyatro sanatını öylesine sevdirir, benimsetir ki, donakalırsınız. Romanın baş kişisi Lâle'nin bütün ülküsü iyi bir tiyatro oyuncusu olabilmektir. Okumuş yazmış, aydın, kültürlü ailesi Lâle'nin ülküsüne şiddetle karşı çıkar. 'Tiyatrocu kız'a toplumun o kesiminde bile 'iyi gözle' bakılmamaktadır. Bundan

sonrası Lâle'nin tek kişilik mücadelesi olup çıkar. Ailesinin reddettiği Lâle dikenli yollardan geçerek usta bir aktris olur.

Roman mutlu sonla bitiyor: Sahnedeki büyük başarısı, Lâle'yi ailesine kavuşturacaktır...

Ne yazık ki, hayatlarımızda 'mutlu son' pek seyrek karşımıza çıkıyor.

Dinlediğim, Okuduğum Yeşilköy

Ansiklopedilerde, sözlüklerde, şurda burda rastladığım bir kitap vardı: *Hikâye*. Yeni yazımıza aktarılmadığından yıllar yılı okuyamadığım, merak ettiğim bir eser. Genç Halid Ziya kaleme getirmiş. Nihayet on yıl kadar önce Nur Gürani Arslan yeni yazımıza aktardı, Yapı Kredi Yayınları yayımladı.

Halid Ziya'yla 1920'lerde gerçekleştirilmiş bir söyleşide *Hikâye*'den söz açılıyor. Yeşilköy'deki köşkünde bir tür "inziva" hayatı yaşayan romancı, "Gençlik hevesimdir" yanıtını veriyor; daha ne *Mâî ve Siyah*, ne *Aşk-ı Memnû* yazılmış. Roman sanatına vurgun, yirmi yaşındaki Halid Ziya, *Hikâye*'de, romantizmle realizmi karşılaştırma çabasında.

1920'lerdeyse, büyük romancı arıyor tanıyor, Yeşilköy'de, biraz "perişan" kitaplığında *Hikâye*'yi bir türlü bulamıyor. Demek kaybolup gitmiş...

Sonra daha tuhaf bir şey oluyor; *Hikâye*'nin kitap olarak basılıp basılmadığı belirsizleşiyor, romancı "*Hikâye*'yi tefrika ettirmiştim" diyor. O tefrika sırasında, Ahmed Mithat Efendi art arda yayımladığı eserleriyle roman sanatında iz sürüyormuş, Namık Kemal'den bizdeki romanlara bazı itirazlar gelmiş, *Sergüzeşt* ününe henüz kavuşamamış.

Hikâye okunduğunda, Halid Ziya'nın da ilk romanlarımızdan hoşnut kalmadığı açık seçik ortaya çıkar. Oysa "Bir Yazın Tarihi" adlı eşsiz uzun öyküsünde (1900) Sezaî'nin *Sergüzeşt*'inden büyük övgüyle, hayranlıkla söz açar.

Çağ düşünülürse; roman sanatıyla yeni tanışan Osmanlı insanı için *Hikâye* şaşırtıcı bir incelemedir. Realizmi savunan, romantizmden uzaklaşılması gerektiğini öne süren genç Halid Ziya, romantizmin dile getirişlerinden büsbütün kopmuş değildir. Edebiyat-ı Cedide romanına giden yolda, iki "mektep"in kaynaşması belki bir art düşünce.

Genç Halid Ziya, Flaubert ("Flober") üzerinde duruyor. *Madame Bovary*'yi inceden inceye tahlil etmiş. Emma, romantik edebiyatın klişeleştirdiği, "fuhuşlarından başka bir şeyleri görünmeyen", basit fahişelerden biri değil. O çıkmaz sokağa sürüklenirken mutsuz bir eşin kalbinden çıkan feryatlara tanıklık ediyoruz.

1920'lerin olgun yazarı kendi Bihter'inde Emma'dan izlere rastlanabileceğini söylemiş. Flaubert'i romantizmin içinden geçerek, o mektebi noktalayan romancı kabul ediyor...

1927 yılının sonbaharında M. Salahattin Bey -Kimdi?- *Yeni Kitap* dergisinin okurları için yine Yeşilköy'e gidiyor; "*Mâî ve Siyah* muharriri nezdinde bir saat" yaşanacak. Evet, Yeşilköy'ün "zevk ve zarafetle döşenmiş âsude bir köşk"ündeyiz. "Üstat Halid Ziya Bey, kendisine inzivâgâh edindiği bu köşkte senelerden beri kitapları ile baş başa, kaygusuz, pürüzsüz bir ömür" sürüyormuş.

Bu kez Flaubert'den, Fransız romancılarından konuşulmuyor. Biraz daha yaşlı, biraz daha yorgun romancı, *Nesl-i Âhir*'ini horgörüyle anıyor: "... Ne kadar isterdim ki bu hikâyeyi yazmaya mecbur olmuş bulunmayayım!" Fakat neden? M. Salahattin Bey nedense sormamış. Zaten Halid Ziya sık sık susuyor.

Yeni Kitap'ın okurları, söyleşiyi noktalayan sahne için üzüldüler mi, öğrenemeyeceğiz. Ama ben şu 2009 Haziran'ında ürperiyorum: "Aralık panjurlardan zerre zerre süzülen sonbahar güneşi, Edebiyat-ı Cedide'ye ruh ve hareket veren bu kuvvetli nâsirin ak saçları etrafında pembe bir zafer hâlesi örmüş gibi idi."

Ürperiyorum; çünkü biraz daha zaman geçecek, *Kırık Hayatlar* romancısı sevgili oğlu Halil Vedad'ın Tiran'da intihar etti-

ği haberini burada, Yeşilköy'deki köşkte öğrenecek! Unutulmaz monografisini, *Bir Acı Hikâye*'yi burada yazacak.

1992'de Halil Vedad'ın canına kıyışı etrafında yazdığım *Kırık Deniz Kabukları* Yeşilköy'deki köşkü anılardan izlenimlerle yansıtır. Köşk çoktan sona ermişti. Ama ben yaşatmaya çalışıyordum.

Oysa başlangıç hiç de yürek yakıcı değil. Balkan Savaşı'ndan sonra, Halid Ziya ve ailesi Ayastefanos'a yerleşirler. Tren istasyonunun hemen yakınında köşk inşa ettirilmiştir ve çizimler, romancının bütün taleplerini karşılayarak gerçekleştirilmiş. Odaları, pencereleri, kapıları Halid Ziya hayalindeki gibi düzenlettirmiş. Tabiî köşkün güzel bir bahçesi var.

Sonra Ayastefanos'un ismini de değiştirecek: Yeşilköy. Ayastefanos, Hıristiyan azizi -Yeşilköy'de adına bir kilise varmış- Ayios Stefanos'tan geliyor. Otuz iki yıl, ölünceye kadar, Halid Ziya Yeşilköy'deki köşkünde oturacak, önceleri sevinçler, mutluluklar kuşanarak, oğlunun intiharından sonra korkunç bir içe kapanışa tutularak.

O son dönemde, yakınlarına, "Burası benim için artık 'simsiyah' bir köy" dermiş.

1918'de her şey yolunda. Ruşen Eşref yepyeni adıyla Yeşilköy'e gidiyor, "edebî bir ziyaret" için, tabiî Halid Ziya'ya.

Mevsim kış. Tren yol aldıkça, "İstanbul'un tepelerine yaslanmış kubbeler, minareler" uzaklaşıyor. Taşları yosun tutmuş, viran surlar, Yedikule uzaklaştı. Fabrikalar fabrikalar arkada kaldı. "Nihayet yalnız denizle, yalnız toprak... Rüzgârla savrulan ince karın, uçuk bir eflâtun rengi döktüğü toprak."

Ruşen Eşref'ten öğrendiğimize göre, Halid Ziya'nın köşkü büyük ve bembeyazmış. Alt kattaki küçük salon ise, gümüşînin çeşitli tonlarında. Ne var ki, köşkü ısıtmak zor. Romancı, misafirini üst katta ağırlayacak. "Burası koyu renk kadifelerle, ipek perdelerle, koyu renk halılar ve koyu renk Sevr saksılarıyla süslü" bir salon. Maupassant'ın, Daudet'nin, Goncourd Kardeşler'in tasvir

ettikleri salonları o kadar andırıyor ki! Romancı, büyük beyaz çini sobaya birkaç odun attı.

"Sobanın mikaları arkasında uzun alev fiskiyeleriyle çıtırdıyan odunlar... Onların, çok güzel ve kıymetli Uşak halıları üzerinde uçuşan, titreşen gölgeleri... Birizbirizlerin, tenteli storların üzerine inen gümüşî perdeler arkasındaki donuk, buğulu, geniş camlar. Dışarıda uğultularla yağan kar..."

Henüz kırlık Yeşilköy'de dinginlik köşesi.

Otuz kırk yıl sonra usul usul yeni bir yerleşme, dünün erden Yeşilköy'ünü değişimlere sürükler. 1960'larda 'çekirdek' Yeşilyurt geleceğin amansız habercisidir.

1980'lerde sıkça gittiğim Yeşilköy'de, hele İstasyon Caddesi'nde eski dokunun nasıl hırpalandığını elbette görmüştüm. Gerçi caddede geçmiş günlerden kalma bir iki güzel ev, İskele Meydanı'nda yine eski evler, Venedik çağrışımlı dinî yapı, semtte Rum, Ermeni kiliseleri, hem sahilde, hem ara sokaklarda küçük balıkçı lokantaları tarihî dokudan bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Çarşıda, İstanbul'un bütün güzel çarşılarını çağrıştıran bir hava eserdi.

Bununla birlikte, Çınar Oteli, derken Polat-Renaissance Oteli, blok apartmanlar, betonlaşma, Halid Ziya'nın 'yeşil'inden boyuna çalıyordu. Eski Ayastefanos'tan izdüşümler artık tektüktü.

Kırık Deniz Kabukları'na çalıştığım günlerde, Yeşilköy, bütünüyle uzaklaşıyordu sayfiye semti mimarîsinden. Köşkler el değiştirmiş, bazıları handiyse metruk; bahçeler bakımsız, git git azalıyor; hattâ güzelim çarşı bile çehre değiştiriyor. Meselâ semt bakkalının, kasabının, kapısında boncuklu saçağı berberin yanı başında market, butik, lüks kuaför.

Okuduğum, dinlediğim, bir iki yağlıboya peyzajda karşıma çıkan Yeşilköy'ü düşlerdim. Geçmişten kalma güzellikleri hayalimde çoğaltırdım. Sonra vazgeçtim.

Her 'yeni'ye özümsüzce savrulan İstanbul'da Yeşilköy de o kaderden nasibini alacaktı. Yine de az yaralananlardan...

Caddebostan'da, Plaj Yolunda...

1950'lerin hiç değilse ilk yarısında Türkiye 'görece' huzurlar kuşanmıştır. Siyaset bataklığına yol alındığı kolay kolay ayırt edilemez.

İstanbul'da Paris, Roma havaları esmekte. Hanımlar fevkalâde şık. Meselâ Şükûfe Nihal Hanım...

Sermet Sami Uysal'ın kaleme aldığı *Eşlerine Göre Ediplerimiz*'de Şükûfe Nihal Hanım içeriye giriyor, "misafir salonu"na; misafir odası şöyle betimlenmiş:

"Cilalı parke döşeme üstündeki kıymetli halı, kaliteli kanepe ve koltuklar, sedef kakmalı sehpalar, gümüş sigara küllükleri; tavandan sarkan kristal avize..." Levent'te, yeşillikler ortasında "görkemli bir yapı", "salona açılan yemek odasında da aynı zevkin yansıması görülüyor."

Cumhuriyet okurları, şairlerin, yazarların ve eşlerinin kılık kıyafetlerini merak ediyorlar. Bu yüzden, Sermet Sami bilgi veriyor. *Renksiz Istırap* romancısı, içli şiirler yazmış Şükûfe Nihal, "yukarı doğru çekilmiş kaşları, ufak, renkli gözleri ve daima tebessüm eden yüzü ile tatlı, şirin bir hanım..." O mayıs öğledensonrası ipek bir elbise giymiş. İpeklerde renkler açıklı koyulu, dalgalana dalgalana, âdeta hareket halinde. "İyi bir terzi elinden çıktığı belli olan elbisenin japone kolu, göğüste çok hoş kıvrımlar yaparak yakayı oluşturuyor..."

Nedense, "Şahane Bir Tuvalet" adlı hikâyemi hatırladım...

Gerçi, Falih Rıfkı Atay'ın eşi Mehruba Hanım'ı okurken de, çocukluğumun İstanbul'undan (Şifa, Suadiye, Beyoğlu...) bazı saltanatlı, şatafatlı hanımlar birer ikişer çıkagelmişlerdi. O günleri yaşamamış olanlar tam 'hissedemeyecekler', ne var ki, Sermet Sami Uysal bize bir roman, öykü kişisi armağan etmiş. Alıntılıyorum:

"Sarı saçlı (Bilmiyorum asıl rengi mi, az sonra yanımıza gelen kızının saçları kuzgunî siyahtı!), elâ gözlü olan Mehruba Hanım'ın kulaklarında beyaz salkım küpeler, sırtında önü işli be-

yaz bir bluz ve ayaklarında yine aynı renk spor iskarpinler vardı, yalnız ellerinin manikürüne değil, aynı zamanda pabuçlarından çıkan parmaklarının pedikürüne de hayli itina edilmişti. Beyazlı, açık renk eteği, bakımlı vücudunu daha da ince gösteriyordu. Bu haliyle de kendisinde olgun bir hanımın çekiciliği vardı..."

Röportaj yazarını beklerken Mehruba Hanım dikiş dikiyormuş. "Caddebostan'da, plaj yolunda, sol koldaki çıkmaz sokakta, tam karşıya gelen köşk"ün üst katında, geniş terasta. Aşağıda bahçede, "güngörmüş" çam ağaçları.

Atay'lar yazlığa yeni taşınmışlar. Kışlar, "Çiçek Pasajı'nın içindeki" evde geçiyor. Sermet Sami bunu öğrenince yadırgamış. "Öyle ya, baştan başa meyhanelerin bulunduğu bu pasaj, gecenin geç saatlerine kadar gürültülü bir yer".

Mehruba Hanım'la Falih Rıfkı Bey, "Ada'daki bir Hilâl-i Ahmer balosunda" tanışmışlar. *Çankaya* yazarı, hanımefendiyle evlenmek istediğini söylemiş.

Şair ve bestekâr İhsan Raif, Mehbura Hanım'ın annesi. Halid Ziya da akrabasıymış. Öyleyken edebiyat dünyasının iyice aşinası. Gelgelelim, beğenişlerinde epey eli sıkı. "Yakup Kadri sade ve güzel yazardı" demekle yetiniyor. 10 Haziran 1954 tarihinde, Yakup Kadri'yi di'li geçmiş zamana gönderivermesi ilgimi çekti: *Panorama* tam o günlerde yayımlanmış. Arkadan beş altı kitaplık anılar gelecek...

"Daha yenilerden?"

"Onlardan pek hoşlanmıyorum, sadece bir yığın yazı. İçinde bir şey yok!"

"Sizin tahsil durumunuz?"

"Madam Döminyak'ın mektebine gidiyordum. Büyükbabam Rauf Paşa, merhum anneannemin sözüne uyup beni mektepten aldı."

Dedim ya, öykü, roman sahnesi.

Falih Rıfkı, Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi siyasetle haşır neşirlerin yaşam düzeyleri yüksek. Faruk Nafiz'le eşi Azize Çamlıbel

"Akıntıburnu sırtında, Boğaz'ın eşsiz güzelliğine bakan nefis bir köşk"te oturuyorlar. (Gerçi altı yıl sonra 27 Mayıs kapıyı çalacak; "Han Duvarları" şairi bu kez "Zindan Duvarları"nı yazacak. Ama Yassıada dönüşü yine Boğaziçi, Emirgân, Anadoluhisarı, bir zamanların gözde Kale Lokantası...) Unutmamak gerekiyor, Şükûfe Nihal'in kocası Ahmet Hamdi Başar da siyasetle içli dışlı.

Siyasetten ağzı yanmış Refik Halid Karay, epeydir, romanlar, kronikler yazarak ayakta kalma mücadelesi veriyor. Sabahları erken kalkıp kahvesini kendi pişiriyor. Her gün "on bir on ikiye kadar" çalışıyor.

Sermet Sami Uysal, 2000'lerde 'hikâye içinde hikâye anlatma'nın postmodern roman başarısı sayılacağını elbette bilemezdi. 12 Mayıs 1954 günü *Nilgün*'e yönelik olumsuz eleştirilerini nezaketle dile getirmiş:

"... gelişme bölümüne gelince; hikâye içinde hikâye anlatılarak kompozisyon bakımından çok sarkmalar oluyor. Tıpkı Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında olduğu gibi!.. Üç cilt boyunca uzatma yerine, keşke bir ciltte olayı toparlayabilseydiniz, belki de Türk edebiyatı benzersiz bir roman kazanmış olacaktı."

Refik Halid'in yanıtı, geçmiş günlerin -ve bir bakıma, günümüzün- koşullarını dile getirmekle kalmıyor, enikonu 'düşündürüyor' da:

"Nihal de (Refik Halid Bey'in eşi), ben de aynı kanaatteyiz. Fakat bu romanım gazetede tefrika edilmeye başlanınca, okuyucu öyle tuttu ki, yazı işleri müdürü 'Aman elden geldiğince uzat!' diye âdeta yalvardı. O sırada bizim de paraya ihtiyacımız vardı. Bu yüzden de romanın kompozisyonunu düşünme yerine; gazetenin tirajını ve kendi bütçemizi düşünmek zorunda kaldık! Bu mevzuda size aynen ikimiz de katılıyoruz... Ne yazık ki Amerika'daki, Avrupa'daki yazarlar gibi bir eserimizden çuvallar dolusu para kazanamıyoruz."

Bu sözlere rağmen, -okumadınızsa- *Nilgün*'ü mutlaka okuyun. İstanbul'dan egzotik ülkelere açılan *Nilgün*, her şeyden önce, dil ve anlatım şölenidir.

Refik Halid'in sıkıntısını sonraki kuşaktan Orhan Kemal'de yakalıyoruz.

Sermet Sami, "geçen yıl" *Cibali Karakolu*'nu seyretmiş, Karaca Tiyatrosu'nda, birçok seyirci gibi o da katıla katıla gülmüş. Şimdi, 5 Temmuz 1954 günü, Cibali Fırını Sokağı'nda Orhan Kemal'in "iki katlı hayli eski" evini arıyor. Kapıyı uşak, hizmetçi açmayacak. "Her haliyle son derece samimi, cana yakın, kırk yaşlarında, zayıfça" Orhan Kemal açacak. Birlikte üst kata çıkacaklar:

"Burası gayet sade döşenmişti: Üstüne örtü örtülerek divan şekline sokulmuş bir somya, sandalyeler ve pencere önündeki masanın üzerinde bir daktilo makinesi..."

Orhan Kemal kâğıtları gösteriyor; *Vatan* gazetesinden hikâye istemişler. "... Hâlbuki artık hep roman yazmak istiyorum. Şimdi roman tekniğini bozup tekrar hikâyeye dönmek hayli güç..."

Eşi Nuriye Öğütçü, Orhan Kemal'i anlatıyor:

"Ailece çok sıkıntı çektik, fakat bizim ekmeğimizden kesip hiçbir zaman içkiye para vermedi... Sonra, neşeli olduğu zaman, yazılarından tatmin edilince çocuklarla top oynar, elimde iş varsa elimden alıp beni kaleci dikerler. Bu iş ev içinde olduğundan ne cam kalır ne çerçeve. Fakat eşimin bu hali benim de hoşuma gider."

Nuriye Öğütçü acı anıları bile dümdüz anlatmış; ne yakınma, ne öfke. Derken Orhan Kemal "en büyük ideali"ni söylüyor: "Romancı olarak, büyük çaplı, geniş çaplı şeyler yazabilmek."

Bence yalnızca 'kısacık' *Küçücük* yeter, Orhan Kemal'e sonsuz hayranlık duymamıza.

Eşlerine Göre Ediplerimiz önemli bir belge kitabı...

Yılların Ardından Yedikule

Usta Gülten Akın geçmişte, "Son Şiir"de söylüyor:

Yepyeni bir yaşamada hepsi
Çoktan unutmuşlardı beni
Affettim...

Yedikule de affetti mi beni? Epeydir uğradığım yok. Oysa, yeni yaşamalarda da değilim. Geçen gün Sahil Yolu'ndan geçtik. Surlar az berimizde, surlardan sonra Yedikule. Anılarla donandım.

Handiyse on yıl geçmiş olacak; 2001'in sonbaharıydı, o günlerin 'kültür' kanalı TRT 2'den Sevinç Yeşiltaş aramıştı, yeni tasarısından söz açıyordu: Yazarların, edebiyatçıların vurgun oldukları bir kente yaklaşımları. Bir tür belgesel; ama dramatik yanı da olan bir belgesel. "Sesleriyle, yapıları, renkleri, günlük yaşamıyla semtler" diyordu Sevinç Yeşiltaş. En çok da "sesler" hoşuma gitmişti. Semtlerin sesleri olduğuna inanırım.

Böylesi bir tasarının yazarları arasında yer almak sevindirmişti. Hangi kent? Doğup büyüdüğüm İstanbul'dan başka bir şehir düşünemedim. Ama İstanbul'un neresi? Gönlü yine Yedikule çelmişti.

Sonra Deniz Yüce Başarır'ın emek ürünü senaryosu gelmişti. Deniz, üşenmemiş, bütün kitaplarımı taramış; eski özelliklerini koruyan semtlere, arada Yedikule'ye, yaklaşımlarımı saptamıştı. Soğuk, yağmurlu bir günde çekime başladık; artık kış gelmişti. Sevinç Yeşiltaş'ın titizliğini biliyordum. Görüntü yönetmeni Levent Ahi, Sevinç'i aratmıyordu: Islandıra ıslandıra yağmur altında yürüttüler; şemsiye de kullandırmıyorlar...

Bununla birlikte mutluydum. Burada, Yedikule'de ömür boyu unutulmayacak anılarım vardı. Onlardan izdüşümler olacaktı belgeselde. Epey sürdü çekimler. Yedikule'ye gidiyoruz geliyoruz, tren istasyonu! *Yedikuleli Mihriban*'ı çektiğimiz sokaklar! Elbette Safa Meyhanesi. Bazan Samatya'ya uzanıyoruz, sonuçta, benimle ilgili en güzel çalışma olmuştu!

Necatigil'in çok sevdiğim şiiri "Yedikule"yi, bir sokak başında okumuştum. Fonda surlar. Keşke diyordum içimden, Necatigil'e "Yedikule"nin yazılış serüvenini sorsaydım... Hep o sokaklar, dünkü İstanbul'dan berberler, çayevleri, mahalle bakkalları, telefon kulübesi... Kilise, cami, iki inancın kardeşliği... Kış mevsiminin inanılmaz güzellikteki dolunayı: Son çekim gecesiydi.

Yedikule bende, çocukluğumda Samatya'ya gidişlerimizle başlar. Aksaray'dan sonra Langa, Cerrahpaşa, "Kocamustâpaşa", Samatya, Yedikule, hepsi âdeta tek bir semt, hepsi 'öz İstanbul'. Karagümrük'ü, biraz ötelerde Çapa'yı unutmuyorum. Hepsinde doku birliği...

1980'lerde, senaryosunu Nezihe Araz'la yazdığımız *Afife Jâle* filmi için 1920'ler İstanbul'unu arıyorduk. Müjde Ar'la Şahin Kaygun'a Yedikule'yi hatırlattım. Eski Gazhane'ye giden yol, caddedeki eczane, dört bir yanda aralarda küçücük ahşap evler, yarı kâgir evler, ahşaba, kâgire sarılmış sarmaşık azmanları, çardakta -mevsimi gelince- yaprakların arasından üzüm salkımları, küçük arka bahçelerde çiçeklerle sebzeler; bunlar, *Sinekli Bakkal, Cumbadan Rumbaya, Sahnenin Dışındakiler* sayfalarını hâlâ yaşatır.

Sonra *Hiçbir Gece* için yine Yedikule'deydim. Sonra, 1990'larda *Yedikuleli Mihriban* için, yine orası.

Böylece semt, semtin insanları, o dünya gönlüme işledi. Her mahallede bir milyoner kampanyası Menderes dönemine rastlar. Orhan Kemal'in unutulmaz *Devlet Kuşu* bu çaresiz kampanyaya bir ağıttır. Ne var ki, geçmişin alçakgönüllü dünyası kolay kolay silinmiyor. Hep dar koşullarda onurla yaşayanlar; 'duyan'a çağrı.

Sevinç Yeşiltaş'ın belgeselinde Yedikuleli bir hanımla bir bey, semtin iyice eskilerinden, dünün dünyasını dile getirirler. Bu kısacık konuşmalar bile, son yarım yüzyılda neleri yitirdiğimize ve ne uğruna yitirdiğimize işaret ediyor.

Buraları, derler, çarşısı pazarı, balıkçısı, bakkalı, nalburu, manavı, küçük esnafıyla rızkından fazlasını istemeyenlerin ortamıy-

dı. Yaşlı bey Türk, yaşlı hanım Ermeni'ydi. İkisi de, buralarda, Türk, Ermeni, Rum, Musevi nüfusun yüzlerce yıl iç içe, birlikte, dayanışma içinde yaşadığını özellikle vurgular. Kendiliğinden, içten gelerek, garip bir sızıyla.

Zaten buralarda, her an, eski İstanbul'dan kalma, yaldızı hâlâ sönmemiş parıltılarla karşılaşabilirsiniz. Bizans'tan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e çok katmanlı bir doku. Bu doku, İstanbul 'medeniyeti'ni anlamamız için fırsat aslında. Belki de son fırsat.

Demokrat Parti döneminin akıllara durgunluk verici çılgınlığı 'Altı-Yedi Eylül Olayları' sırasında, buralarda yaşayan pek çok gayrimüslim yurdunu terk etmek zorunda kalmış. İlk büyük sarsılış o tarihe rastlıyor. Sonra arkası gelmiş. Cadde üzerindeki zarif Konstantinos Eleni Kilisesi'nin cemaati bugün çok az. *Yedikuleli Mihriban* sırasında kilisede çekim yapmıştık. Altı-Yedi Eylül'ün tahribatından sonra İstanbul'daki son ustalar ikonaları yenilemişler...

Birbirinin kardeşi bu semtlere gelip, Davutpaşa Camii'ni mutlaka görmek gerekir. Cami, Osmanlı mimarîsinin İstanbul'daki en eski anıtları, eserleri arasındadır. Kaynaklar, 1485 yılını veriyor. II. Bayezid'in sadrazamlarından Davud Paşa'nın yaptırttığı camide Bursa dönemi Osmanlı mimarîsinden izler söz konusu.

Bilmiyordum, Haldun Hürel'in *İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık!*'ından öğrendim: "Caminin kitabesi, Beyazıt Camisi'nin de yazılarını yazan ünlü hattat Şeyh Hamdullah'a aittir. Mavi zemin üzerine kahverengi palmetler ve yanlarda altın yaldız yazılar bulunur kitabede."

Böyle birçok inceliğin tadına vardıktan sonra, sahile iner, şimdi yerinde yeller esen çay bahçelerinden birine konuk olurdum. Oralarda günbatımında semaver keyfi bambaşkaydı.

'Son bostan'ı unutmuyorum. Gerçi adı ben taktım; neyse ki yerli yerinde: Yedikule sur kapısından çıkın, göreceksiniz. Yol kenarındaki küçük tezgâhta taptaze, demin kopartılmış sebzeler!

On beş yıl öncesinde, Langa'dan Yedikule'ye, semt bostanları göz okşardı.

Gönlümde şu yatıyor: Şimdi bahar mevsimi; Sirkeci'den banliyö trenine binip son durağa kadar gideyim. Dönüşte Yedikule'de inip sokak aralarında âvare âvare gezineyim. Birçok anı, acı anılar, güzel anılar çıkagelsin. Meselâ, sıcak bir yaz günüydü, *Yedikuleli Mihriban*'ın çekimlerinde. Pencereden bakan yaşlı hanımdan bir bardak su rica etmiştim.

Suyu 'ikram' etmek için evde bir telâş yaşanmıştı. Sonra, zarif dantel örtüyle bezenmiş tabağında buz gibi soğuk bir bardak su... Önemseyiş, değer veriş, o geleneksel duyarlılık eskilerden, taa çocukluğumdan kalmaydı. Anneannem ikide birde tığ işi tabak üstü örtüler yapar, armağan ederdi. Bu örtüler "çok makbule" geçerdi. Hepsi bitti sanıyordum; meğer bitmemiş: O bir bardak su unutulur mu?!

Maçka Palas'ta Bir Efsane

O kitabı Sahaflar'da bulmuştum. Biliyorum, bıkkınlıkla, "Yıllar önce" diyeceksiniz. Evet, yıllar önce, her yaz günü Beyazıt'a, Sahaflar'a gittiğim dönemde. Orada daha çok-daha çok kitapla haşır neşir yaşamak...

Fransız yayınevlerinin kitabı gibiydi. Bir defa kapak düzeni öyleydi; ikincisi, Fransızca ad taşıyordu: *Lettres à Abdülhak Haamit.*

Abdülhak Hâmid bizim kuşak için efsanesi de efsanelere karışmış bir şairdir. Dinmişti efsane: Kimse şiirini okumuyordu 'Ulu Şair'in; ezberde handiyse tek dizesi kalmamıştı. Aslında yalnızca bizim kuşak mı? Sanmıyorum. Esendal'ın nefis bir hikâyesi var, "Hâmid İçin Bir Yazı", 1948'de *Ulus*'ta yayımlanmış: Kimse Hâmid'i okumuyor, herkes şairi yorumluyor...

Yine de efsane söz konusu, efsanenin yankısı. Bu sebeple Sahaflar'da bulduğum kitabı hemen almıştım.

İtiraf edeyim ki, bugün okurum yarın okurum erteleyişleriyle, yıllar yılı kapağı açılmadan durdu *Lettres à Abdülhak Haamit*. *Milliyet* gazetesine Ulu Şair üzerine hayli uzun bir yazı dizisi hazırlamıştım. Tuhaf ama, o sırada bile, mektupları okumayı ertelemiştim.

Sonra bu mektuplar, Lüsiyen Hanım'dan *Abdülhak Hâmid'e Aşk Mektupları* adıyla, İsmail Yerguz'un geçmiş zaman tatlarını dilde göz ardı etmeyen çevirisiyle Türkçe olarak yayımlandı. Oğlak Yayıncılık'ın verimiydi.

Mektupların yazıldığı tarihte Hâmid herhalde büyük ününü koruyordu. 1950 sonrasında, hatırlarım; büyüklerimiz, o zamanlar edebiyatın yıldızı bugünkü gibi sönmediğinden, günlük hayatın ortasında, arada bir de olsa, edebî eserlerden söz açmayı gereklilik bilirlerdi. Namık Kemal, vatan konusu açıldığında hatırlanırdı, ille bir iki dize. Tevfik Fikret, hürriyet ve siyaset-iktidar adamlarının yağmacılığı konularında hemen akla gelirdi. Yahya Kemal zaten gönüllerdeydi. Abdülhak Hâmid ise ölmüş zevceye sonsuz bağlılığın şairiydi.

İşte *Makber* sık sık anılmaktaydı. Gerçi büyüklerimiz *Makber*'in kapağını açmayalı nice zamanlar geçmişti ama, yeri geldiğinde, kederler kuşanılarak *Makber*! denirdi. Biz küçükler de Hâmid'le böyle tanışmıştık.

Bebek'te doğduğu söylenirdi, muhteşem bir yalıda. Fakat yalı çoktan yıkılmış. Abdülhamid'in istibdadı, Londra seneleri falan; Maçka Palas'ta yaşamış olduğu söylenirdi. Tantanalı, şatafatlı bir ömür sürdüğü, salonunda şairlerin, yazarların buluştuğu... Bu akşamüzeri çaylarına herkes katılırmış. Meselâ *Sergüzeşt* yazarı Sezaî ta Göksu'dan gelirmiş Maçka Palas'a. Sezaî de Hâmid gibi epey yaşlı. Yahya Kemal pek gelmezmiş. Hâmid'den otuz-otuz beş yaş küçük Yahya Kemal; yıldızları pek barışmamış...

Ulu Şair'in son hanımı Lüsiyen'in güzelliği belleklerdeydi. Zaten, Hâmid'in efsanesini, son dönem, Lüsiyen Hanım'ın gençliği, güzelliği, hoppalığı sürdürmüş gibiydi.

Lise son sınıfa kadar Abdülhak Hâmid'den tek satır okumadım. Teşvikiye'ye taşındıktan sonra, Maçka Palas'ın giriş katındaki sararık mermer -yoksa taş mı?- levha, "Ulu Şair Abdülhak Hâmid Tarhan burada yaşadı..." gibisinden bir söz, *Makber* şairini arada bir aklıma getirirdi.

Okulda, işte lise sondayken, *Finten*'den bir bölüm okuduk. Dalgalar göklere çıkarken Finten kayıkta koskoca bir gemiye ulaşmaya çalışıyordu. Öğretmenimiz Rauf Mutluay, *Finten*'den seçme parçayı hayli alaya alarak işlemişti. Mutluay'a göre, Ulu Şair talihli... hem de çok talihli adamdı. Yıllar yılı hayranlık duyulmuş Hâmid, oysa, saltanatlı züppenin tekiydi.

Finten'i ancak 1980'lerin sonunda okudum. Ahmet Muhip Dıranas'ın sadeleştirmesinden. Tuhaf şekilde etkilendim. Âdeta şaşakaldım. Örtük cinselliği, çılgınlığa varan karmaşık ruh çözümlemeleri, çılgınlığı handiyse aşan davranışlar bütünü, hele veremli kızlar sahnesi, bütün o abartık dünya geçmişten eşsiz bir güzellik gibiydi.

Üstelik, Hâmid, geleceğin çok donanımlı tiyatro tekniğini handiyse yüz yıl öncesinden görebilmiştir.

Aşk Mektupları'nın başında, İnci Enginün'ün kaleme getirmiş olduğu uzun bir giriş yazısı var. Hâmid'in bütün eserlerini yeni yazımızda okurla buluşturan Enginün, "Türk edebiyatında yeniliği kesin olarak başlatan Abdülhak Hâmid Tarhan..." diyor. Tanpınar da Hâmid'i yenilikçiliğin ilk kişileri arasında sayar. Gerçi Tanpınar, *Makber* şairi için olumsuz görüşler de ileri sürmüş. Nahid Sırrı, Hâmid'in tiyatro eserlerini âdeta kasırgalı bulmuş.

Bugünün okuru bu kasırgaları dildeki değişim sebebiyle kolay kolay hissedemez. Dildeki kasırga Hâmid'i ürkütmüş müydü? Hep merak ettim.

Geçmiş günlerin serüvenlerini, söylentilerini, yapmacıklarını kirpi oklu anlatımıyla kaleme getiren Münevver Ayaşlı, Hâmid'le Lüsiyen Hanım'a Dolmabahçe Sarayı'ndaki Dil Kurultayı'nda rastladığını yazar. Arılaşan Türkçe karşısında Osmanlıca ustası

Hâmid'in aldırışsızlığını adamakıllı yadırgamıştır. Hâmid pek neşelidir! Ayaşlı eski "şair-i âzam"ın yeni döneme yaranmak istediği kanısına bile varır.

Ayaşlı, Lüsiyen Hanım'la yakın arkadaştır. Sıkı fıkı görüşürler. Ne var ki, Lüsiyen Hanım'ı yeri geldiğinde eleştirmekten, hattâ yermekten kaçınmaz. Ayrıca Hâmid-Lüsiyen aşkına da pek inanmaz. Aradaki büyük yaş farkı Münevver Ayaşlı için daima bir soru işareti olup çıkar.

Lüsiyen Hanım İstanbul'un biraz bohem biraz entelektüel ortamında aristokrat bir tavır sergilemektedir. Bir ara Hâmid'den ayrılır, İtalyan bir beyle evlenir. Bu genç eşin kont olduğu söylentileri İstanbul'da epey yayılır. Ayaşlı anılarında kontluğa kontesliğe de inanmadığını yazar. Tam tersine, Lüsiyen Hanım'ın Hâmid'le ikinci kez evlenmesi, İtalya'da yaşadığı yoksulca hayata dayanamamasından. Abdülhak Hâmid Bey'in sağladığı bolluğu, refahı özlemiş.

İşte *Lettres à Abdülhak Haamit* tam o sıralarda yazılmış mektupların derlenmesidir. Mektuplardaki Lüsiyen Hanım'a gelince, ne olursa olsun, 'çapraşık' tutkuyu hissediyorsunuz. Hâmid'den ayrılmış, kont olduğu iddia edilen İtalyan'la evlenmiş Lüsiyen Hanım, eski eşine derin saygıyla bağlı. Yer yer iç sızlatan duygular yansıyor.

Ayrılık sırasında Ulu Şair, ileri yaşına rağmen, İstanbul'un eğlence yerlerinde handiyse sabahlıyor. Onu bu durumda gören Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda üzülsün mü sevinsin mi, karar verememiş. Lüsiyen Hanım da bu uzun sefahat gecelerini işitmiş olmalı ki, bir mektubunda, Ulu Şair'e sıhhatinize dikkat edin! diye uyarılar yazıyor... Tabiî bir aşk söylemiyle.

Ayrıca ne önemi var; yaşanmış, dinmiş, noktalanmış aşk ilişkisinin gerçekliğinde ya da düzmecesinde karar kılmak, mektuplara artı bir şey katmayacak. Bunlar, tat alınarak, su gibi okunan mektuplar. Lüsiyen Hanım roman kahramanı niteliğiyle beliriyor. Dedikodular, iyilikler, kötücüllükler, yalanlar, özentiler, görgüler, görgüsüzlükler; hepsi!

1930'lar İstanbul'u Maçka Palas'taki efsane şairle son eşini -öyle anlaşılıyor ki- epey konuşmuş. Bu konuşmalar, bu çekiştirmeler, Ulu Şair'in 1937'de ölümünden sonra da sürmüş. Çünkü Lüsiyen Hanım, Maçka Palas'tan taşınmamış. Hâmid'in hayranlarının kendisini arayıp soracaklarını ummuş.

Maçka Palas otel oluyor. Belki de oldu; epeydir önünden geçmedim. Abdülhak Hâmid'e bir köşe düzenlenecek mi, bilmiyorum. Giriş katındaki tabelâ ne oldu? Kırılıp atıldı mı, saklandı mı? Onca şöhretten geriye belki iz kalmayacak...

Romanların İstanbul'u

Yirmi yıl önceydi, belki yirmi yıla yakın, belki yirmi yılı aşkın. İşte epey bir zaman geçmiş. Bazı günler iz bırakıyor, anılar arasına karışıyor. Bir pazartesi günüydü. Aralık sonu. Soğuk ama güneşli bir gün.

Yeşil Ev'de cızbız köfte, patates püresi, kıvırcık salata yedikten sonra, Çelik Gülersoy'la birlikte İstanbul Kitaplığı'nı gezmiştik. Daha doğrusu, Çelik Bey'in kılavuzluğunda kitaplığı ben gezmiştim.

Gülersoy, kitaplığın pazartesi günleri bütün kitapseverlere açık olduğunu söylemişti. Kitapseverlerin sayısı ise her zamanki gibi çok azdı. Tek tük has okur kitaplara gömülmüştü, ama o kadar.

Huzur veren sessizliğin içinden geçiyorduk. O tek tük kitapseverle ilgilenen kitaplık çalışanlarının konuk ağırlar gibi bir halleri vardı. Biraz içim burkulmuştu. Kılavuzum hafiften gülüyor, "Bizde böyledir genç dostum" diyordu.

Dört bir yanda pırıl pırıl beyaz fayans temizliği. Onarılmış eski İstanbul evi şimdi kitaplık olarak yaşam buluyor. Çok etkilenmiştim.

Çelik Bey, İstanbul Kitaplığı'nın 1988 tarihinde basılmış kataloğunu armağan etmişti. Kataloğu karıştırır karıştırmaz, şehrin ortasında ne müthiş bir hazineyle birlikte yaşadığımızı fark et-

miştim. İstanbul burada bütün geçmişiyle ayakta duruyordu, hiç değilse cilt cilt kitapta.

İstanbul Kitaplığı'nın 1988 yılına kadarki tüm dökümü olan katalog, bir yandan da, İstanbul üzerine çeşitli dillerde ne çok eserin kaleme alınmış olduğunun belgesiydi. Şaşırtıcı bir belge: Çünkü Türkiye'nin, bugün de 'kültür başkenti' olduğunu ileri sürdüğümüz İstanbul için yazılanlarla hemen hiç ilgilenmediğimizi gözler önüne seriyordu.

Yazık ki yirmi yıl sonra da aynı ilgisizlik, hem yayıncılık hem okur açısından, sürüp gidiyor. Gülersoy'un söylediğini yinelemekten kendimi alamayacağım: "Bizde böyledir..."

Dün katalogla yine baş başaydım.

Roma ve Bizans'la başlıyor; İstanbul haritaları, planlarıyla noktalanıyor. Roma ve Bizans daha çok yabancı yazarların kaleminden. Ostrogorsky'nin ünlü *Bizans Devleti Tarihi*'yle ilk kez İstanbul kitaplığında karşılaşmıştım; Tarih Kurumu'nun verimi, Fikret Işıltan'ın çevirisi. Kitabevlerinde bulamamış, Kurum'dan bin bir zorlukla edinmiştim. Sonra, *Hepsi Alev*'i yazarken çok yararlandım.

Ostrogorsky, *Hepsi Alev*'in baş kişisi ve anlatıcısı Eireni (İrene) için öyle iç açıcı şeyler anlatmaz:

"Düşüncesizliği ve alçakça zalimliği yüzünden Konstantinos VI. gerek hâkim olan ortodoks parti ve gerekse tasvir kırıcı muhalefet yanında bütün destek ve itibarını kaybetmiş bulunuyordu. Artık, intikamını almak için hiçbir el kalkmadan bertaraf edilebilirdi. 15 Ağustos 797'de imparator, yirmi yedi yıl önce içinde doğmuş olduğu aynı purpurlu odada, annesinin emriyle kör edildi. İrene artık hedefine varmıştı: Bizans imparatorluğunun tek hükümdarı oldu."

Bizans İstanbul'un ve gözü dönük iktidar hırsının romanı olsun istediğim *Hepsi Alev*'de bu kör edişi uzun uzadıya çözümlemeye çalışmıştım. *Hepsi Alev* ölü toprağı serpilmiş romanlarımdan biri oldu.

İstanbul Kitaplığı'nın eserleri arasındaki *İstanbul Geceleri* Adalar'dan, özellikle Büyükada'dan söz açarken, irkilerek bakar Bizans tarihine. Sâmiha Ayverdi'nin bu çok önemli eserini Çelik Bey de elbette okumuştu; o gün konuştuğumuzu hatırlıyorum.

Kataloğun yalnızca edebiyat bölümünü incelemek bile, İstanbul kültürü konusunda sayısız çağrışımı ardı sıra getiriyor.

Çelik Gülersoy, nice zamanlara bağlı emeğini devşirirken, eserlere geniş yelpaze açmayı yeğlemiş. Örnekse, edebiyat tarihlerimizin -mirasyedi savurganlığıyla- 'piyasa romancısı' kabul ettiği Kerime Nadir, Esat Mahmut, Muazzez Tahsin Berkand gibi adlar spesifik kitaplıkta karşımıza çıkıyordu.

Esat Mahmut'un *Sokaktan Gelen Kadın*'ını düşündüm. 1930 sonrasının Fenerbahçe'si, Moda'sı, Kadıköyü bu romanda bir eski yağlıboya tablo gibidir. 'Çok satmak' ereğiyle yazılmış *Sokaktan Gelen Kadın;* ama bugün otuzların Fenerbahçe'sini onun sayfalarında yaşamaya koyuluyoruz...

Aynı durum, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin'in eserleri için de geçerli. Bu romanlarda İstanbul'a ilişkin pek çok dikkat, gözlem karşınıza çıkar. Bu romanlardaki İstanbul tasvirleri dünkü İstanbul'un bazı semtlerini olanca canlılığıyla yansıtır.

İşte, Kerime Nadir'in toplu eseri, bence, kentin son peyzaj çizimlerinden biridir. Andığım yazarın *Gelinlik Kız* romanını okuyacak olanlar, "kuş kafesi" villalarıyla donanmış, eflâtun manolyaların açtığı geniş bahçeleriyle 1940'ların Mecidiyeköyü karşısında donup kalacaklar herhalde.

Yıkılan stadın yerine gökdelenlerin yükseleceği, bugünün ürpertici Mecidiyeköyü bir zamanlar "kuş kafesi" villalarla çevriliymiş. Eflâtun manolyalara gelince; bir yazımda anmıştım, manolyanın pembesi, eflâtunu mu olur sorularıyla karşılaşmıştım. Soranlar, Çallı'nın eflâtun manolya tablolarını besbelli görmemişler...

Muazzez Tahsin'e gelince, İstanbul kibar tabakasının bonjurlu, bonsuvarlı konuşmasını onun eserinden yakalamak mümkün. 1930'ların özentili dili, yabancı, özellikle Fransızca sözcüklerle bezenmiş İstanbullu konuşması, benim çocukluğuma, 1960'lara

kadar sürmüştür. Hele, genç kızlara bir demet "viyolet" hediye edilmiyor mu, şimdi buruk buruk gülümsüyorsunuz...

Kataloğun bir sayfasında Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla yazdığı *Selma ve Gölgesi*'ne rastladım. Âdeta sevindim.

Selma ve Gölgesi'ndeki Boğaziçi pitoreski, hele Selma'nın oturduğu harap yalı, rutubetli Boğaziçi akşamları yıllar yılı aklımdan çıkmamıştır. İlk okuyuşumdan bu yana en az kırk, kırk beş yıl geçti.

Venedik çağrışımlı, tuhaf bir Boğaziçi. Edebiyatımızdaki ilk 'dişi vampir' romanıdır *Selma ve Gölgesi*. Son sahneler sahiden de Venedik'te geçer. Ama yalnızca Boğaziçi ve Venedik değil. 1930'ların bohem çevreleri, şairlerin, muharrirlerin devam ettiği salaş meyhaneler, Beyoğlu'nun arka sokakları, insanlar, davranışlar, giyimkuşam. Dahası, yeni zenginlerin eline düşmemiş, yıkık fakat erden Boğaziçi günümüz İstanbul araştırmacılarına geçmişten pek çok söyleyecektir.

Kataloğun bir başka sayfasında Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleri. Gülersoy koyu bir Hisar hayranıydı. Onunla ilgili anılarını kısa ama özlü bir kitapçıkta derlemişti. *Boğaziçi Mehtapları* şairinin hemen hemen kimsesiz cenaze törenine handiyse gözyaşı döker Çelik Bey.

Cenaze törenindeki yalnızlığı, ne yazık ki, eserleri için sürüyor Hisar'ın, öteden beri. İmparatorluğun sonundaki İstanbul'u o kadar etkileyici bir rüyada diriltmiş Abdülhak Şinasi ancak has edebiyatseverlere ses yöneltebiliyor.

Katalogta Attilâ İlhan'ın *Sokaktaki Adam* romanı! Dolmabahçe'den Beşiktaş'a, ulu ağaçların örttüğü yolu, sonbahar gününde bütün ıssızlığıyla *Sokaktaki Adam*'dan okuyabilirsiniz. Şimdinin trafik canavarlıklarıyla dolup taşan yol, savrulan sonbahar yapraklarıyla bir aşka ağıt yakar...

Çelik Bey bu eserleri ne zaman derledi diye düşündüm. Hepsini okudu, hepsinden kendi İstanbul sevgisine duyuşlar damıttı. İstanbul Kitaplığı bu derin sevgi dolayısıyla kurulmuş olmalı.

Dedim ya, yirmi yıl önce güzel bir pazartesi günüydü.

Yarın Kar Yağacak!

Okul dönüşü, komşumuzun oğlu taşıttan iniyor, pencereden bakan annesine sevinçle, sevinçli haykırışlarla bağırıyor:

"Anne! Anne! Yarın kar yağacakmış!"

Onu sevindiren bu haber beni irkiltiyor: Nerden duymuş?! Öğleyin hava raporunu niye dinlemedim? Kime telefon etsem de, bilgisayara bakıp haftalık hava raporunu bana söylese...

Komşu çocuğunu bir azarlamadığım kaldı. Kendi kendime, öfkeli öfkeli söylenip durdum. İstanbul'da kar bir felâket! Ya elektrikler yine kesilirse?! Yollar kapanır! Yarın yayınevine gidecektim, Sultanahmet'i zaten trafiğe kapattılar, o Ticarethane Sokağı'na yürüyerek, buz tutmuş kaldırımlar!..

Sonunda yendim. Hattâ, bu ihtiyarlık belirtilerinden korkarak sustum.

Oysa kar yağışlarını vaktiyle ne kadar çok severdim!

Yarım yüzyıldan biraz daha fazla, İstanbul kışa hazırlıklı, kardan korkmaz, kar gerçekten bir sevinç, şenlik olup çıkardı.

Biz Cihangir'de 'kaloriferli' apartmana taşınmıştık ama, kocaman sobalı evler yerli yerindeydi. Kalorifer bir "medeniyet" aracı sayılıyordu. Ne var ki, sobanın keyfi unutulmamıştı. Ayrıca, annem kalorifere pek güvenmemiş olmalı ki, çirkin gaz sobamız da kurulmuştu.

Karşıki Yedibaş Apartmanı sobalı eski apartmanlardan. Sonbahar gelince sobalar kuruluyor. Saç boyalı borular nedense çok hoşuma gidiyor. Yaz gelince borular ortalıktan çekiliyor. Böylece mevsimlerin ev içi yaşaması sürüp giderdi.

Kaloriferli evler öyle mi; radyatörler kıpırdamadan duruyor. Üstelik kışın damla damla su sızıntısı! Bursa hatırası küçük tas şıp şıp doluyor, ikide birde boşaltılıyor. Annemin sesini yine işitir gibiyim: "Sobanın külfetine razıyım..."

Oduncular, kömürcüler mahallelerden kaybolmamıştı: Kuytu, karanlık, tuhaf yerler. "Aman akrep çıkar!" denirdi. Kumru-

lu Yokuş Sokağı'nın ucundaki oduncu yüklüğü bir gece rüyama girmişti. Akrep makrep çıkmamıştı ama, iç karartıcı rüyalardandı.

Herhalde doksan, yüz yıl öncesi olmalı; babam anlatırdı: İstanbul'un sokaklarında kömürcü develeri! Çoktan aklımdan çıkmıştı. Geçenlerde, Hikmet Feridun Es'in *Kaybolan İstanbul'dan Hatıralar*'ında (Ötüken Yayınları, yayına Selçuk Karakılıç hazırlamış) rastladım.

1950 sonrasının ünlü *Hayat* mecmuasından adını hep hatırladığım Hikmet Feridun Es, ekim ayıyla birlikte kış hazırlıklarının başladığını söylüyor: "... İstanbul sokaklarında birtakım çan sesleri işitilmeye başlanırdı. Kalın sesli, bariton, hattâ bas çan sesleri... Deve çanları..."

Artık düşlemek bile imkânsız. Hatıralar arasında devam ediyor yazar:

"Kömürcüler çıktı. Kervanlar halinde... Kafesli cumbadan şöyle uzanıp bakacak olursanız, sokakta birbirine bağlı develerin temkinli adımlarla ve büyük bir ciddiyetle, kafalarını sallaya sallaya geçtiklerini görürdünüz. Kervanı çeken adamın bağırdığını işitir; fakat ne söylediğini anlamazdınız. Şöyle ki:

- Eeeellemeeee! Bulgaaaaaarrr! Ellemeeeee! Trakyaaaaa!

Yani elleme Trakya ve Bulgar kömürü. Bulgar usulü yakılmış kömür..."

Kervan duruyor. Develerin ağızları köpüklü. Çocuklar develere su içirmek istiyor. Fakat terli deveye suyun yarardan çok zararı varmış. Âdeta masal sahnesi...

Mevsimlerin ev içi yaşamasında sandıkların "mânâ ve ehemmiyeti"ni unutmadım. Nasıl unutabilirim ki! Koridorda duran, üstü goblen kumaşla kaplı -pembe güller, yeşil yapraklar- mavi sandığımız en güzel anılarım arasında.

Bu sandığı ne zaman ve ne diye gözden çıkardık, ne uğruna, galiba hatırlamak istemediğim için unutmuş görünüyorum. Yaz başlangıcı, kış başlangıcı telâşları o sandıkla yaşanırdı. Kış baş-

langıcı güz ortası diye düzeltmeliyim. Ekim yarıladı mı, sandık törensi hava içinde açılır; kışlık kılık kıyafetimiz çıkartılırdı.

Aylarca orada, sandıkta beklemişler; naftalinler pul pul erimiş. Yünlü kazaklar, hırkalar, paltosu babamın, mantosu annemin, hepsi, naftalinleri silkelenerek, balkona asılıyor, birkaç gün havalandırılacak. Yazların sereserpe giysileri de özenle katlanarak yine sandığa yerleştiriliyor.

Kopçaya geçen düğmeleri geyik boynuzu, bana git git dar gelen kahverengi kabanım işte sandıktan çıktı. "Bu sene de idare et. Gelecek kış yenisini alırız." Yenisi alınacak diye basbayağı üzülürdüm. Her şeyin eskisine, eskimişine bağlılığım demek o zamanlardan kalma.

Kazaklarımız, hırkalarımız, yün takkelerimiz hep el örgüsüydü. Annem, yaz kış, durmadan bir şeyler örerdi. Kalınlı inceli şişler, yumaklar, çileler büyücek sepette. Çilelerin yumağa dönüştürülmesi başlı başına ve çetin bir iş. Dahası, yün eskimemişse, küçülen kazaklar sökülüyor, çile haline getirilmiş yünler özenle yıkanıyor, yeniden bir şeyler örülüyor.

Gözüm gibi sakladığım, bej şeritli kahverengi bir yün bere: Annemin ördüğü...

Kış hazırlıkları mutfağa da sıçrardı. Çoğu sağlıksız hazır yiyecekler çağından çok önceydi çocukluğum, o zamanlar.

Hikmet Feridun Es, "kışlık kavurma basmak" deyimini hatırlatıyor. O dönem geçmişti, teneke teneke kavurma falan yok. Bazı evlerde varsa da, bizde yok. Ama sokaktan geçen -evet, sokaktan- zeytinciden dipdiri, kütür kütür, yemyeşil zeytin alınıyor sözgelimi. Yemyeşil zeytinler topluiğneyle deliniyor. Kavanozlarda tuzlu suya mı yatırılırdı, kışa kalır mıydı, unutmuşum. Yalnız şunu söyleyebilirim: Ev yapımı yeşil zeytinlerimize bayılırdım.

Komşumuz rahmetli Güzide Hanım'ın derdi tasası ille kuru bamya. Yazların yosun yeşili taze bamyası bin bir emekle iplere geçiriliyor, apartmanların iyice küçülmüş arka bahçelerinde, korunaklı köşelerde, güneşle haşır neşir, kurutuluyor. Kaç gün, kaç

hafta sürerdi kuruma işlemi? Merak konusuydu; Güzide Hanım'a sık sık soruluyor: "Bamyalarınız ne âlemde Güzide Hanım?"

Kuru bamyalar sonbaharda asla ortaya çıkmaz, ancak aralıkta, iyice soğuk bir kış günü, Güzide Hanım kuru bamya çorbası yapardı. Lezzetini unutamadığım bir çorbadır.

Okul dönüşlerinde tahin pekmezi pek severdim. Aslında pekmezi daha çok severdim. Ne var ki, pekmez ille tahinle karıştırılacak ve yalnızca kış günleri, okul dönüşlerinde yenecek. Yaz mevsimi için ağır olurmuş...

Bakkallarda, marketlerde şişelerde satılmıyor tahinle pekmez. Bazan Bursa'dan Nezihe Halamız kocaman teneke kutuda dut pekmezi gönderiyor. Dut pekmezinin tadı üzüm pekmezininkinden farklı. Dut pekmezi galiba tahinle katıştırılmıyor.

Annem Beyoğlu'ndan poplin kumaş almıştı; terzi Melâhat Hanım "Tam pekmez köpüğü" demişti. Pekmez köpüğü, açık kahverengilerin bir çeşidiymiş. Şimdi üç beş yüz sözcükle konuşulduğundan, pekmez köpüğü de kayıplar arasında...

Şimdi gece: Komşumuzun küçük oğlu kar rüyaları görüyor olmalı. Üstelik belki okulları tatil ederler! Bense, hem bunları yazarak, hem yarın kar yağar, tutarsa ne yaparız sıkıntısıyla ikide birde pencereye koşuyorum. Henüz yağmadı. Ama dışarıda zehir gibi kar soğuğu!

Liman Lokantası ve Ötekiler

İstanbul İlk Romanımda Leylâk'la İstanbul kitaplarım galiba yedinci cilde ulaştı. Galiba diyorum, çünkü oturup saymadım.

Bu 'yedinci'yi sevgili bir okurum söyledi. Bin sayfaya yaklaşan, bin sayfayı belki de aşmış İstanbul yazılarına şaşıyor, belleğimin gücüne iltifatlar konduruyordu.

Hemen belirtmek isterim: İstanbul, dünyanın bütün tarihî kentlerinden yazılmaya daha çok değer. Öteki tarihî kentlerde tarih dokusu yerli yerindeyken, İstanbul yitikler kenti. Bu açıdan

geçmişin dökümü on binlerce sayfaya sığmaz. Talihsiz İstanbul ancak yazıda çizide soluk almaya çalışır.

Belleğimin gücüne gelince, sanıldığınca gücü mücü yok. Hattâ, yaşla birlikte, git git siliniyor anılar, pek çok şey. Yakın geçmişiyse neredeyse hemen unutuyorum. Dün nereye gittim, ne yaptım, kimlerle görüştüm; düşünüp duruyorum...

İstanbul yazılarımın bazı kaynakları var. Resim sanatı bu kaynakların önde geleni. Doğumumdan önceki peyzajlar bende hep hayal edişlere yol açtı. Meselâ Nazmi Ziya'nın fırçasından eski bir İstanbul sokağını dakikalarca seyrederim ve sokak yavaş yavaş yaşamaya koyulur. Çallı'nın değişik zamanlarda yaptığı Boğaziçi görünümleri olmasaydı, Boğaziçi bende herhalde epey eksik, puslu, bulanık kalırdı.

İkinci ana kaynağım, elbette edebiyatımızın verimleri. Demin Çallı'nın Boğaziçi resimlerini andım. O resimler kadar, hele on dokuzuncu yüzyıl sonunu duyumsamak açısından, Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleri kılavuzumdu. Yıllardan beri *Boğaziçi Mehtapları*'nı, *Boğaziçi Yalıları*'nı tekrar tekrar okurum.

Abdülhak Şinasi'nin gazetelerde, dergilerde kalmış, şimdi Necmettin Turinay'ın gönül işi çalışmasıyla derlenen kimi yazıları da Boğaziçi'ne açılır. Sözgelimi şair Nigâr Hanım portresi... Derken, Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda Abdülhak Şinasi'nin portresini kaleme getirir. Bütün bunlar bende 'yaşamaya' koyulur.

Ön odadan arka odaya niçin gittiğimi bir türlü çıkaramıyorum da, Çallı-Abdülhak Şinasi-Nigâr Hanım-Yakup Kadri silsilesini pırıl pırıl seçebiliyorum.

Sonra, bazan, bir romanın, bir öykünün, bir şiirin, tek bir dizenin çağrıştırdıkları...

'*O Karanlıkta Biz*'i tarıyordum Attilâ İlhan İkinci Dünya Savaşı İstanbul'una adım adım nasıl yaklaşmış diye. 1940 İstanbul'unda birden Liman Lokantası! (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Liman Lokantası'nın, açılış tarihini kesenkes vermiyor, "1940'lı yıllarda" demekle yetiniyor.)

Roman Kahramanları Zihni Keleşoğlu'yla Ahmet Ziya oradalar. "Zihni Keleşoğlu'nun fikri budur: Galata'da 'elfazı düzgün' yemek istedin mi, 'elin mahkûm', ya Colaro'ya gideceksin, ya Liman Lokantası'na: İlki İtalyanların, Karaköy'de, kargacık burgacık, yağlı külrengi bir sokak arasındadır; ikincisi Yolcu Salonu'nda Romenlerin işlettiği bir yer; geniş, ferah, 'havadar'; Bankalar Caddesi'nin 'güzide' tüccarları, ikincisini tercih ediyor."

Colaro'yu hatırlamıyorum, daha doğrusu bilmiyorum. Ama Liman Lokantası anılar çağrıştırdı.

Romenler mi işletmiş? Elimdeki kaynaklar değinmemiş. Tam tersine, yine İstanbul Ansiklopedisi, Şebinkarahisarlı Hüseyin Bey tarafından açıldığını ileri sürüyor. 1948'de el değiştirmiş ama, lokantanın çalışanları, yıllar yılı, hep Şebinkarahisarlı.

Patron Zihni Keleşoğlu'nun seçtiği menüyü söyleyeyim: Karides kokteyl, kılıç şiş, beyaz şarap ve meyve salatası. (Liman Lokantası'nın kılıç şişi 1960'larda da gözdeydi; Boğaziçi lokantalarınınkini aratmaz denirdi. Ama, Liman Lokantası'nın ızgara etleri de pek sevilirdi.)

Dönemin atmosferini yakalamış Attilâ İlhan, siyasî taşlamasını -yeri gelmişken- cuk oturtuyor: Zihni Keleşoğlu hesabın üstünü aldıktan sonra, yeni beş liralığı Ahmet Ziya'ya gösterecek:

"... nazar-ı dikkatinizi çekti mi, Mühendis Bey; para ve pullardan Gâzi'nin resmini kaldırıp, kendi resmini koyduğu için; ahali, İsmet Paşa'yı affetmiyor: Kulağından cıgarayla yakıyorlar..."

Dönemden habersizler düşünülerek herhalde, şu da iki satır sonra eklenmiş: "... kulağından yakmak, sağırlığına telmih!"

Hatırlıyorum, 1950'lerde, paralarda, pullarda bu resim değişikliği hâlâ konuşulurdu. Bu sebepten dolayı İsmet Paşa'yı 'affetmeyenler' vardı. Zaten, *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*'de ayrıntılarıyla yazdığım gibi, o zamanın insanlarının âdeta iki 'ayrı' İsmet Paşa'sı vardı. Birini överler, birini yererler; üstelik aynı konuşmada, övgüyle başlamış olabilirler, yergiyle biter, yergiyle başlamış olabilirler, övgüyle sürdürürler...

Liman Lokantası'nın şöhreti biraz da manzarasındandı. İşte Ahmet Ziya, limana dalıyor: "Köpük dağınığı beyaz bulutlar, Ayasofya'nın minareleri arasına mahya gibi asılmış; iki yanlarından, dumanlı mavi bir hızla akıyor; deniz asabi, hırçın çırpıntılarla, bölük pörçük..."

Manzarayı daha geniş panoramalı hatırlıyorum: Bir uçtan bir uca, ağaçlar gerisinde Topkapı Sarayı, ötede Sultan Ahmed Camii, Ayasofya, olanca görkemiyle Süleymaniye Camii, kat kat Sarayburnu, sonra kavislerle deniz açılır, Harem-Salacak, Selimiye Kışlası, Üsküdar, Kızkulesi, uzakta Adalar!.. Ön masalar, tahmin etmişsinizdir, ekâbir takımın.

Ender gittiğimiz Liman Lokantası'ndan dışarıyı görebilmek için, ortalardaki, arkalardaki masamızdan kalkar; masalar arasından zorlukla geçerek cama yapışırdım.

Liman Lokantası'na gelenler arasında, Demokrat Parti iktidarının kişileri de vardı. Dayım, o dönemde, Devlet Demir Yolları Umum Müdürü'ydü. Bir kez dayımla gitmiştik; söylemem gereksiz, ön masalardan birinde oturmuştuk.

1950 sonrasının şaşaasında, Liman Lokantası, öğle servisinden sonra derlenir toparlanır, aklanır paklanır, akşam için hazırlanırdı. Öğle servisi dediğim, kısacık sürmüş bir zaman dilimi sanılmasın. Tam tersine, üçlere, dörtlere kadar sürdüğü oluyor. Sonra pür telâş akşam hazırlığı. Çünkü hemen her akşam, Yolcu Salonu'nun üst katındaki bu geniş mekânda ya düğün, nişan, ya kutlama, ya ziyafet, birbirinden gösterişli çağrılar yaşanırdı.

Demirağ Ailesi'nin küçük kızlarının düğünü olmalı. Cihangir'deki kira evimizden ara caddeye çıkmış, taksiye binmiştik. İstanbul'da orta hallilerin taksiye binmeleri, hele çocuklar için, tarih düşürülecek bir olay. Babam öne oturmuş; biz, annem, ablam, ben, arkadayız. İstanbul akşamında Liman Lokantası'na gidiyoruz.

Salonlar ışıl ışıl. Dört bir yanda büyük çiçek sepetleri. Beyaz örtülü, yine çiçeklerle bezenmiş şık masalar. Çağrılıların hangi

masada oturacakları önceden saptanmış; isminizi söylüyorsunuz, listeden masanız bulunuyor ve garson eşliğinde gidip oturuyorsunuz.

Neyse ki, oturtulduğumuz masa, boydan boya camlardan büsbütün uzak değildi. Çoktan İstanbul gecesi başlamış! Gerçi günümüzdeki gibi aydınlatılmış değildi anıt eserler, ama çocukluğuma rüya katacak kadar ışıltılı yine de. Gözlerimi ayıramıyordum...

Orkestra, dans sürüp giderken, İstanbul'un ünlü dans hocası Mösyö Panosyan çok genç bir 'dam'la gelmiş; onlar dansa başlayınca pist boşalmış ve herkes onları seyre koyulmuştu. Bakın, bu sahne belleğimden çıkmaz.

Beş on katlı muhteşem düğün pastası da belleğimden çıkmaz. Beyazlar beyazlar yağmış bir pasta; küçük, gonca, pembe güller kondurulmuş. Gelinle damat, alkışlar arasında, ilk dilimi kesiyorlar...

Lokanta 1990'larda kapandı. Sonra yine açıldı. Bugün ne durumda, *bilmiyorum. Hatıralar bana yetiyor.*

İlânlar ve Reklamlar

Yanılmışım herhalde: İlânla reklam arasında yakın bağ, hattâ eşanlamlılık var sanıyordum. Birkaç sözlüğe baktım; pek öyle açıklanmıyor.

Yalnızca, işin içine "ilâncılık" girince ağız değişiyor, ilâncılıkta 'ticarî' duyuru söz konusu. Yine de işin içinden çıkamadım.

Eskiden gazetelere ilân verilirdi. Şimdi reklam mı veriliyor, bilmiyorum. Handiyse yarım yüzyıldır anadilimle var olmaya çalışıyorum; yoksa anadilimi mi yitiriyorum?!

Sonra hangi reklamlar, şapkalı mı, şapkasız mı? Eskiden, TRT'nin tek başına saltanat kurduğu dönemde bu reklamlar bazan şapkalı, bazan şapkasız olurdu sözüm ona muhafazakâr partiler iş başına geçince, TRT'nin reklamlar yazısında 'a' şapka-

sını başına geçirirdi. Sözüm ona sol partiler zamanında, aynı 'a' şapkasını çıkarırdı.

Dilin, imlânın siyasetle böylesi haşırneşirliği nerede görülmüş?!

Bütün bunları niye yazıyorum?; şundan: Dün gece rüyamda epey geçmişlerden kalma, sararık bir gazete sayfası gördüm. Sayfada bir ilân vardı. Bir bankanın çekilişinde ev mi, apartman dairesi mi, konut kazanılacak. Galiba Yapı ve Kredi Bankası'nın ilânıydı; çünkü leylek kanat çırparak o konutu getiriyordu...

Rüyanın sebebini çözemedim. Rüya yorum kitaplarına bakmadım. Ama geçmiş günlerin anıları sökün etti.

Meselâ, dedemlerin balkonunda, kucağımda *Bütün Dünya* ciltleri. Hatırladığım en eski ilânlar, galiba *Bütün Dünya* sayfalarında. Neriman Köksal Puro sabunu kullanıyormuş ve teninin taravetini Puro sabunlarına borçluymuş. Çok genç bir Neriman Köksal, gülümseyerek bakıyor bize.

Yıllar sonra, sevgili Neriman Hanım'a Puro reklamından söz açmıştım. Önce hatırlayamadı. Sonra fotoğraf seçmekte epey zorlanıldığını hatırladı. Hollywood yıldızlarının öylesi ilânları varmış, Neriman Köksal portresinin onlara benzemesine özenilmiş. 1950'ler: Hem Batılı'yız, hem 'küçük Amerika' olmaya özeniyoruz.

Bütün Dünya ciltleri kaybolup gitti. Ama eski *Hayat* mecmuaları, cilt cilt, kitaplığımda. Rüyanın etkisiyle hemen açıp ilânlara -yoksa reklam mı demeliyim?- baktım. 21 Şubat 1958 tarihli *Hayat* mecmuasında "Scherk"in reklamı: "Ben de öğrendim / Scherk tesirini derhal gösterir!"

Kapılıp gittim:

"İsabetli bir kararı asla yarına bırakmamalı. Yarından itibaren teniniz ve yüzünüz herkesi hayran edecek bir berraklık ve tazeliğe kavuşmalı. Bugünden itibaren bir şişe Scherk (Lotion Faciale) yüz losyonu alırsanız, derhal göreceğiniz sihirli tesirine şaşıracaksınız.

Zira Scherk (Lotion Faciale) yüz losyonu cildinize derhal nüfuz eder, mesamelerde biriken kirleri kökten temizler ve cildin her hücresine yepyeni bir hayatiyet bahşederek tene harikulâde bir tazelik verir."

Siz bitti sanın, uzayıp gidiyor ilân. Scherk'in sihirli özellikleri bir değil, iki değil. Teninize "Bu imkânı" vermekte geç kalmamalısınız!

Gözümün önünde şişe şişe Scherk'ler, Kurbağalıdere'ye yakın, Şifa'daki evde, teyzemin odasında. Rahmetli teyzem Sârâ Akdağ, o yıllarda şıklığına, güzelliğine, bakımına olağanüstü önem veriyor. En iyi terzilerden giysiler, Tünel'deki Giorgio Mandel'den kürk manto, vizon kap, Nazaryan ve Hayko'dan ısmarlama iskarpinler, zarif çantalar, Paris'ten alınmış, Christian Dior marka, incili gözlük çerçevesi. Makyaj masasında göz kalemleri, farlar, rujlar, dudak kalemleri ve daima bir şişe Scherk.

Tuvalet ispirtosu gibi bir şeydi Scherk. Keskin kokusu vardı. Ne var ki 1950'li, '60'lı yılların hemen hemen tek yüz losyonuydu. Hanımlar için. (Bizim eve hiç girmedi. Bizim evde 'lüks'e yer yoktu.) O günlerde erkekler için tıraş losyonu yeni yeni tanıtılıyordu. Tıraştan sonra limon ya da lavanta kolonyası yerine tıraş losyonu kullananlara azıcık züppe gözüyle bakılırdı.

Derken, hanımlar için, salatalık sütleri falan çıktı. Bir parça pamuğa salatalık sütü mü damlatacaktınız, yoksa doğrudan doğruya yüzünüze mi sürecektiniz, kim hatırlar... "Yüzünüzde fevkalâde bir rehavet hissedersiniz!" Böylesi bir cümle de aklımda kalmış. Fotoğrafta Gina Lollobrigida'yla Ava Gardner karışımı genç bir hanım, bembeyaz havluyla yüzünü kuruluyor. Dalgın, hülyalı bakışlar.

Tanıtımların hiçbiri hepi topu bir iki cümleden ibaret değil. Sana ayrıca yemek tarifleri veriyor. Vita, Ufa gibi "mutbak margarin"leri birbirleriyle gizliden gizliye rekabet halinde. (Ufa ısrarla 'mutbak' diyor.) Fotoğraflarda gürbüz "Türk" çocukları; "nebatî yağ"lar, mutbak margarinleri ille "bol vitaminli, saf ve hazmı kolay".

Yarım yüzyıl öncesinin nüfusu az Türkiye'sinde, özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde 'okumak' 'seyretmek'le yer değiştirmemiş. İyi kötü okuyan bir Türkiye söz konusu. O yüzden o tumturaklı tanıtım cümleleri. Meselâ Scherk'inkiler; hanımlar okuyacak, losyonun edebî (!) anlatımından tat alacak, sonra da eczaneye, itriyatçıya koşup Scherk satın alacaklar!

Ne uzun Arpège, ne uzun Tokalon, ne uzun Lüks sabunu ilânları öyle! Kısacık, çarpıcı, vurucu başlıklar değil; tam tersine, âdeta, roman sayfasını çağrıştıran, bol tasvirli, bol sözcüklü ifadeler.

Fransız sinemasının güzel aktrisi Mylène Demongeot "Ben, Lüks tuvalet sabunu kullanırım" diyormuş ve ne kadar da haklıymış! "Zira Lüks tuvalet sabunu ile yıkanmak harikulâde bir tarzda güzelleşmek demek"miş. Sophia Loren, Deborah Kerr, Anita Ekberg hep aynı tuvalet sabununu kullanıyorlar.

Reklam metinleri arada bir değiştiriliyor. Meselâ Scherk yeni söylemlerle sunuluyor. Nuh'un Ankara Makarnası yavaş yavaş sloganlara geçiyor: "Herkesin her yerde tercih ettiği makarna!" Aydın Tekstil Fabrikası "Avrupa ayarında renk, kalite, zevk" vaat ediyor, yazlık ve kışlık kumaşlarda, poplin, merserize...

"Hayalinizdeki yuva"yı Türkiye İş Bankası -"paranızın, istikbalinizin emniyeti"- size kazandıracak; tam yetmiş apartman dairesi! "Her dairede 1 salon, 2 yatak odası, 1 yemek holü"! Dairenin planı bile çizilmiş...

Biliyor muydunuz: "Yumurta sarısı saçlarınız için büyük bir ihtiyaçtır!" Bunu en iyi "büyükannelerimiz" bilirlermiş. Sonra "âlimler" de ispat etmişler. Şampuan Cadoricin Fli-Flap yumurta sarısı özüyle saçlarınıza hayatiyet verecek.

Dünün dünyasında reklamlar / ilânlar gezintisi gün boyu sürdü. Daha da eskilere döndüm. *7 Gün* dergilerini karıştırdım. Büyük usta İhap Hulusi'nin eserlerinden derlenmiş albümlere hayranlıkla baktım.

Küçük Amerika olma özentisinin öncesinde, İhap Hulusi yerli renklerle yenilikçi anlayışı öylesine kaynaştırmış ki, sanatkârca tutumuna gerçekten hayranlık duyuyorsunuz. Sonra sanatkârca tutum usul usul geri plana çekiliyor. Gerçi Piyale makarnası Cafer Zorlu'nun karikatürleriyle kendini tanıtıyor ama, o eski hava yok! Piyale başka karikatür çizimcilerinden de yararlanmış. Her şeye rağmen son 'yerli' dünya o tanıtımlarda.

Ya şimdi, bugün, 2010'da?

Reklamlar / ilânlar aslında toplumsal tarih...

'Dertler Benim Olsun' ya da Arabesk

"Bir Teselli Ver"i ilk dinlediğimde şaşırıp kalmıştım. Arabesk müzik düşmanları ne derlerse desinler, çok etkilenmiştim. İstanbul 1970'lerin karmaşası, kargaşası ortasındaydı. Bu şarkıda, bu müzikte bir yalvarış yükseliyordu, siyasetin uçsuz bucaksız kâbuslarına.

Fakat bugün arabesk de dindi galiba.

Geçmişi hatırlıyorum. Arabesk müziğin belli başlı sanatçılarının çevirdiği filmler, nice zamanlar, inanılmaz iş rekorları kırdı. Arabesk şarkıcılar küçük imparatorluklar kurmuşlardı Yeşilçam'da. Zeki Müren filmleri sönüp giderken, Orhan Gencebay'ın, İbrahim Tatlıses'in, Ferdi Tayfur'un, Müslüm Gürses'in film başına aldıkları paralar, hele o günlerin piyasasında, 'hayat kurtaracak' rakamlardı.

Bir yandan da, bu ses sanatçıları sayesinde, Yeşilçam, sinema dünyamız ayakta kalmıştı. Kim bilir kaç ev kaç aile o duygu taşkını filmlerin sağladığı kazançla ekmek yüzü gördü.

Ama arabesk küçümseniyordu. Plak, kaset satışlarındaki hız hor görülüyor; halkın müzik sanatından nasip alamamışlığına veriliyordu.

İlk uzunçalarları fırtınalar yaratmış Gülden Karaböcek'in şarkıları, hatırlarım, Teşvikiye'nin en Batılı evlerinden, pence-

relerden, ses yükselticilerle sokaklara taşardı. Aşkta kaybetmişti, kumarda kaybetmişti, hep kaybediş. Ayrılık kolyesinin incileri gözyaşından.

Bu kaybediş, bu gözyaşları şehrin dört bir yanında, hele yaz mevsiminde, sahil gazinolarında, kır kahvelerinde! Elbette "Batsın bu dünya"!..

Cankurtaran'da, Kumkapı'da, Yenikapı'da nice yaz akşamları, yaz geceleri arabesk şarkılar dinlediğimizi hatırlıyorum. Operaya o kadar tutkun Doğan Hızlan, Cankurtaran'daydık, yaz gecesi, arabesk şarkıların toplumdan müziğe bir yansıyış olduğunu söylemişti. Bunca yıl geçti, hatırlarım.

Evlerden, dükkânlardan, işliklerden, başka hangi şarkılar böylesine yükseldi. Geçmişte, epey eskilerde belki Abdullah Yüce. Belki romanlara, öykülere geçmiş Müzeyyen Senar'lar, Hamiyet Yüceses'ler, Safiye Ayla'lar. Ne var ki arabesk, bütün yurtta kuracaktı saltanatını, komşu ülkelere de sıçrayacaktı.

Arabesk toplumsal hayatımıza bazı fosforlu renklerle karışıyordu. Minübüslerden dolmuşlara, birahanelere, salaş meyhanelere, ikinci sınıf tavernalara garip bir rüzgârdı İstanbul'da, arabesk.

Kuşkusuz derin bir kederden söz açmak istiyordu, sözcüklerini bilemeden kederin. Orhan Kemal'in romanlarındaki insanlardan yankıyordu sanki bu şarkılar.

Bugün bana öyle geliyor ki, o ham duyarlık, o, anlatmak isteyip de yarım, eksik söyleyiş, söyleyemeyiş, edebiyatımızda bir tek Refik Durbaş'ın ilgisini çekti, Durbaş'ın *Çırak Aranıyor*, *Çaylar Şirketten* adlı kitapları, unutamadığım şiirlerle yüklü.

Okuryazar geçinenler, gizilgücün farkında değillerdi. Önce, Türk musikisini koruma tutkunlarından yükselmişti itiraz: Radyoda, televizyonda arabeske yer verilmedi. Milyonlarca insan dinliyor; radyo yayınlamıyor, televizyon görmezden geliyor...

Sonra aydınlar, kendilerinde aydın olma kuruntusu taşıyanlar harekete geçtiler. Arabesk üzerine yazıldı, çizildi, yorumlar, çözümlemeler yapıldı. O sıralarda arabesk saltanatını koruyor, hattâ pekiştiriyordu.

Müslüm Gürses'i dinlerken yarı esrik, yarı çılgın, gencecik çocukların sevinci ve ıstırabı ise çözümlenmeye değer bulunmadı. Tinerci çocuklara yol aldığımız kimin umurunda...

Arabesk müzik neydi, nasıl başlamıştı, kime... kimlere ses yöneltmişti, niye yöneltmişti; hayır, hiçbiri tartışılmadı. Milyonlar dinlerken arabesk müzik sadece mahkûm edildi.

Halit Refiğ'in evinde Orhan Gencebay'la tanışmıştım. Geçmişte, hemen hemen tek başına yaygınlaştırdığı arabesk şarkı ve genel anlamda bizim müziğimiz üzerine konuşmuştuk. Anlattıkları aklımdadır. Kendi alanının en bilgili kişilerinden biri olduğunu hissetmiştim Orhan Gencebay'ın.

Hangi kaynaklardan yola çıktığını, hangi remizlerden yararlandığını duru bir dille belirtmişti. Tasavvufa, gönül kiplerine kadar açılmış, yoğunlaşmıştı bu konuşma. Arabesk, Orhan Gencebay'a göre, değişimlere uğrayarak, bambaşka bir temelde asıl karşılığını bulabilecek yeni bir arayış, şimdilik sadece bir denemeydi.

Yıllar sonra Orhan Bey'le *Argos* dergisi için uzun bir söyleşi gerçekleştirdim. Arabesk müziğin kitleye mal olmasını başarı sayıyor; yeni yeni denemelere girişilmemesine üzülüyordu.

Cemal Süreya, bence çok önemli, bir değinisinde saptıyor:

"Bugünkü minübüs şarkıları *Âvare* filmindeki müziğin kızkardeşleridir. Yıllarca radyodaki öğle konserleri, akşam konserleri, Xavier Cugat vb., halkı hiçbir zaman etkilemedi de, bir *Âvare* filmindeki iki üç ezgi ülke yüzeyinde dalgalandı durdu. Halk ruhuna yerleşti. Sanatsal bir etkinlik değildi bu, bir hayat etkinliğiydi."

Bir hayat etkinliği!.. Arabeske bu açıdan bakıldığını sanmıyorum. Orhan Gencebay'ın öne sürdüğü tasavvuf, gönül duyuşları açısından da bakılmadı. Yalnızca 'inatlaşıldı' arabeskle. Yıllardır bize 'yön veren' reçetelerin kılavuzluğunda.

Oysa Cemal Süreya'nın yazısındaki Xavier Cugat, Metin Eloğlu'nun 1950'lerdeki nefis şiirinde de karşımıza çıkmamış mıydı:

Jose İturbi'den, Xavier Cugat'dan
Sana pilak alam mı?
O çalsın, sen tepinedur...

Müjde Ar'la tartışmıştık; sevgili Müjde, hatırlar mı bilmiyorum. Arabesk şarkıların, hayat etkinliği olmanın ötesinde, Doğu'yla Batı arasında, gelenekle televizyon bombardımanı arasında, alaturka müzikle pop müzik arasında sıkışıp kalmış bir toplumu ifade ettiğini ileri sürmüştü.

Muzaffer Buyrukçu'nun söylediklerini de bu yazıya aktarmak istiyorum. Değerli hikâyecimiz, *Katran*'da, *Acı*'da, *Cehennem*'de yazdığı insanları hatırlatmıştı ve arabesk şarkıların onlara seslendiğini söylemişti. Gerçi, *Acı*'nın, *Katran*'ın kaleme getirildiği yıllarda arabesk müzik ortalarda yoktu. Fakat o insanların şarkıları da yoktu.

Durakalmıştım: O insanların şarkıları...

Kimdiler?

Yanıt aklımda: "Sur içi İstanbul'da yaşayanlar."

Bir hayat etkinliği. Bu hayat etkinliği, boynu bükük gariplerden, gözyaşlarından meydana gelmiş kolyelerden, Orhan Kemal'in güzelim lumpen roman dünyasını çağrıştıran aşk, ayrılık ve 'kader, karayazı' sahnelerinden, âvareliklerden, gerçekleşmeyecek isteklerden, gelecek günün umutsuzluğundan söz açıyordu. Anlamını kim yadsıyabilir?!

Refik Durbaş dedim; sevgili arkadaşımın "Kampana" şiirinden dizelerle noktalıyorum:

En tiz çan bakır, kalay ve fosfattan dökülür
fil kadar çanlar dökmek istiyorum
hiç olmazsa bizim orda Güllübağ istasyonunda kampana kadar
ama hep aynı kömür yanıyor ocakta
hep aynı öksürük aynı ses ustamın puslu anılarında
sanki hiç Fener-Beşiktaş maçına gitmemiş
hiç film görmemiş Türkân Şoray'lı, Ayhan Işık'lı, Arzu Okey'li

hiç ağlamamış Orhan Gencebay'ı, Selahattin Cesur'u dinlerken
(Akşam Orhan Gencebay'ın 'Dertler Benim Olsun' pilağını alayım
bir de resmini aynanın kenarına asmak için)...

Dün, Bugün, Yarın...

İsviçreli Le Corbusier yirminci yüzyılın en önemli mimarları arasında sayılıyor. 1887 doğumlu, 1965'te Fransa'da ölmüş. Afife Batur onun için "mimarlık tarihinin unutulmazları arasında seçkin bir yer edinmiştir" diyor.

1911'de, sonra 1948'de yurdumuza iki kez gelmiş Le Corbusier; Edirne, Bursa, İstanbul hayranlıkla gezdiği, ilgilendiği, incelediği şehirler. İstanbul'a defterinin sayfalarında çokça yer vermiş: Krokiler, desenler, ölçümler, sayısız not...

Mimarın İstanbul tespitleri bizi ne yazık ki heyecanlandırmamış. Oysa imparatorluk başkentinin ahşap ve taş tercihlerini ilk ayırt edenlerden: Evler hep ahşap, çatılar hep aynı eğimde, hemen hep aynı cins kiremitle örtülü; büyük yapılar, başta camiler, saraylar, hanlar, kervansaraylar daima taştan. Le Corbusier, bu tercihte bilinçli bir mimarlık anlayışını görmüş.

Bir iki desenini görebildim hepi topu. Büyük yelkenlilerin gerisinde Topkapı Sarayı, 1919'lardaki haliyle Galata Köprüsü, surların eteğinde bir sıra küçük ahşap ev... Yani, bir zamanlar, İstanbul'u İstanbul kılmış mimarî doku.

Tıpkı bazı Batılı seyyahlar gibi İstanbul'un olduğu şekilde kalmasını, öylece korunmasını arzu etmiş. 1874'te İtalyan edibi Edmondo de Amicis de, sonsuza kadar böyle kal İstanbul! diye yakarmış. Ya da, Nerval'in Doğu'ya gezisinde, İstanbul'u bir 'masal şehir'den ayırt edememesi hatırlanabilir.

Otuz kırk yıl sonra Le Corbusier aynı temenniyi tekrarlayacaktır. Le Corbusier bu düşüncesini, Cumhuriyet döneminde,

Atatürk'e yazdığı mektupta da açıklamış. Mektubun yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyorum.

Yine Afife Batur'un *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazdığı maddeden öğreniyoruz; çok sonraları, kendisini ziyaret eden bir Türk mimarına Le Corbusier şöyle demiş:

"Eğer Atatürk'e yazdığım mektup olmasa idi, bugün büyük rakibim Prost yerine güzel İstanbul şehrinin imarıyla ben uğraşacaktım. Bu mektupta inkılâp yapmış bir milletin en büyük inkılâpçısına İstanbul'u eski hali ile tozu toprağı ile bırakmasını tavsiye ediyordum. Ne büyük hata ettiğimi sonradan anladım."

Gerçekten 'hata' mı, elbette tartışılabilir.

İstanbul kitaplarımda bir iki kez andım, alıntıladım: Refik Halid Karay, 1940'larda, Boğaziçi'ne aman ilişmeyelim!, bugünkü harap haliyle koruyalım! demeye getirir. Fazla keser sesinden, çimento kokusundan ödü kopmaktadır.

Gerçi, modernleşmeye uzak durmayan Prost da şehrin tarihî karakterini korumayı ön görmüş, bu anlayışı dolayısıyla olumsuz yönde eleştirilmiş. 1950 sonrasında Prost zaten iyice gözden düşecek; İstanbul bayındırlık adı altında yıkımlarla baş başa kalacak...

Dünün duyuşunu, ruhunu toptan inkâr, İstanbul'u bugüne sürüklemiş.

Demin andığım ve eseri *İstanbul (1874)*'u Beynun Akyavaş'ın eşsiz çevirisinden okuduğum de Amicis, Kâğıthane mesiresini, orada olup bitenleri, kalabalığı, dedikoduları sayfalarca anlatır. Ben bu sayfaları *Kırık Hayatlar*'ın girişiyle birlikte okurum. Halid Ziya'nın romanı çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman sonra yazılmış. Ama şaşırtıcı bir benzerlik belirir: Çevre, ortam varlığını koruyabilmiştir.

Hüseyin Rahmi de Kâğıthane'yi anlatır, *Aşk Batağı*'nda (*Bir Muadele-i Sevda*). Hüseyin Rahmi'nin mesiresi aşk batağı ihtiraslarıyla dolup taşar. Dahası, merhametsiz denebilecek ironi söz konusudur. Yine de, Edmondo de Amicis'in yazdıklarından büsbütün ayıramayız bu sayfaları. Sadece üslûpta taşkınlık öne çıkmıştır.

Üslûpta taşkınlık öne çıkmış, ama 'resim' değişmemiş. Bugünün Kâğıthane'sinde o resim artık puslu bir hayalle bile belirmiyor.

İstanbul (1874)'te yer alan, C. Biseo imzalı gravürlerden biri, Yedikule civarında surlar. Çok uzun yıllar sonra, Türk resminin büyük ustası Nazmi Ziya betimlemiş, surların eteğinde Langa bostanlarını.

Gravürdeki yarı devrik mezar taşları, Nazmi Ziya'da artık yer almıyor. Ama 'aynı' şehirde olduğunuzu, aynı şehirden bir görünüme baktığınızı hemen hissediyorsunuz.

Ya bugün?!.

Langa bostanlarının sonuncularını görenlerdenim. Şimdi tek bostan kaldı mı, bilmiyorum. 'Şehrin ortasında bostan' bugünün İstanbullusunu epey güldürecek. Gelgelelim, o 'peyzaj'ı unutamayanların içi -yaşadıkları sürece- sızlayıp duracak...

Edmondo de Amicis, İstanbul'da büyük değişimi, daha doğrusu, imparatorluk başkentinin ruh çürümesini şüphesiz ki ilk görenlerden. İlk işaret: Ahşap evin yerini kâgir evin alması. Düşünün, kâgir ev tedirgin etmiş, kuşkulandırmış İtalyan edibini. "Her şey bozuluyor, her şey değişiyor" diyor; bozulmakla değişmek yan yana.

Bir kâhin, bir bilici gibi, inanılmaz şeyler yazmış, yarın için:

"Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengârenk küçük evler yıkılacak; ufuk, koynundan binlerce kocaman fabrika bacasının ve ehram şeklindeki kule çatısının yükseldiği, saray, iş yeri, imalâthane dizileriyle bir taraftan kesilecek; uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul'u birbirine muvazi kocaman yollara ayıracak; telgraf telleri gürültülü şehrin damlarının üzerinde büyük bir örümcek ağı gibi iç içe geçecek; Galata köprüsünün üstünde siyah bir silindir şapka ve bere selinden başka bir şey görülmeyecek; esrarlı Sarayburnu bir hayvanat bahçesi, Yedikule bir hapishane, Hepdomon bir tabiat tarihi müzesi olarak görüle-

cek; her şey sağlam, hendesî, faydalı, kurşunî, kasvet verici olacak ve artık ne yana yakıla edilen duaların, ne şarkıların yükseldiği, ne de sevdalı gözlerin dikildiği güzel Trakya semasını kocaman kara bir bulut durmadan kaplayacak."

Seyyah yazarın geleceğe yönelik gözleminde tutmayan, herhalde, "sağlam", "faydalı" nitelikleri. Gerisi olduğu gibi gerçekleşmiş...

Seyyah yazar bu yeni, tuhaf İstanbul'a "Şark'ın Londra'sı" adını takmayı unutmamış. Şark'la Garp'ın bir arada, birlikte yaşadığı, var olabildiği İstanbul'da, daha o zaman, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde bir şeyler durmaksızın değişmekte. Meselâ "kaftan kaybolmakta ve binlerce istanbulin ortaya" çıkmakta. Meselâ çubuğun yerine sigara, arabanın yerine yaylı araba. Dilde, paldır küldür egemenlik kuran Fransızca...

Olumlu gelişmeler gibi görünmüşken, öz yaşayışın nasıl yoldan çıktığı ancak çok sonra kavranacak! Çünkü Batı'dan 'edinilenler' bir türlü özleşemiyor, özlü kılınamıyor.

Eseri okuduğumda, satır satır çizmişim: Bir "Tiyatrolar" bölümü var ki, evlere şenlik. İstanbul'da, "eğer müşkülpesent değilseniz", akşamı tiyatroda geçirebilirmişsiniz. Fakat hangi 'tiyatro'? Edmondo de Amicis yakınarak anlatıyor:

"... çoğu hem bahçe hem de birahane olan bir sürü kötü küçük tiyatrodan birini seçebilirsiniz. Bunların her birinde bir İtalyan komedisi veya daha ziyade sahneyi zerzavat pazarına döndürme arzusunu uyandıran bir alay İtalyan oyuncusu vardır."

Onların yanı sıra, Fransız kumpanyalarının "hafifmeşrep" gösterileri; Fransız kadınları "meyhane orkestrası refakatinde" bayağı şarkılar söylüyorlar. Kaçgöç devrinin sağladığı tırnak içi imkânla "Türk erkekleri" Pera Caddesi'ndeki Elhamra Tiyatrosu'nu tıka basa doldurmuş, bağıra çağıra eğleniyorlar...

Şunu da ekleyeyim: Benzeş sahneler için Hüseyin Rahmi'den de iz sürebilirsiniz. Öyleyken, tehlike çanlarını kimse işitmemiş!

Sultanahmed Camii

İstanbul üzerine yazılmış en güzel kitaplardan biri, Edmondo de Amicis'inkidir. İtalyan edibi, yıllar yılı bu kentin hayalini kurmuştur. Doğu'ya giden gezginlerin yazdıklarını okumuş; Lamartine'i, Lady Montague, Gautier, Chateaubriand'ı âdeta ezberlemiştir, şimdi artık yoldadır.

Gemide bütün geceyi uykusuz geçiren de Amicis, güverteye çıkınca, o tan ağışında, "Lânet olsun!" demekten kendini alamaz: Sis bütün ufku kaplamış!

Düşbozumu neyse ki uzun sürmez. Sis büsbütün yoğunlaşmaz, Sarayburnu'yla Yedikule arasında, "beyaz ve tepeleri güneş ışığında gül rengine girmiş minareler" görünür, sonra evler, kulelerle tahkim edilmiş surlar, derken, her Batılı seyyahın odaklanıp kaldığı tapınak:

"Kocaman bir gölge, hâlâ bir sis tabakasıyla örtülü pek büyük, yüksek ve zarif bir bina bir tepenin üzerinden semaya doğru yükseliyor ve uçları güneşin ilk ışıklarıyla gümüş gibi pırıldayan upuzun ve ipince dört minarenin ortasında ihtişamla yuvarlaklaşıyordu." (Beynun Akvayaş çevirisi.)

Bir gemici "Ayasofya!" diye bağırır.

İstanbul şimdi -sanki- ezelî ve ebedî siluetiyle belirmektedir: Sultanahmed Camii, Beyazıd Camii, Laleli Camii, Süleymaniye, kuleler, yeşillikler, servi, sakız, çınar, kasırlar, kubbeler... De Amicis "Sır ve hüzün dolu bir şehir" diyor.

Seksen yıl kadar sonra, 1950'lerde Sultanahmed Camii'ni ben de bu siluetten hatırlıyorum. Fakat gündoğumunda değil, günbatımlarında. Biz Cihangir'e taşınmıştık, anneannemler hâlâ Kadıköyü'nde, Şifa'da; onlardan dönüşlerimizde, vapurda. Boyuna çehre değiştiren İstanbul'da, neyse ki bu tarihî görünüm varlığını bugün de koruyor. İstanbul'un simgesi belki de bu tarihî görünüm.

On dokuzuncu yüzyılın seyyahları, bilinen sebeplerle, Ayasofya'dan uzun uzadıya söz açarlar. Sultanahmed Camii ilgilerini çekmiştir ama, yine bilinen sebeplerle, uzaktan.

Bir şeker bayramı günü Atmeydanı'na gelen Gérard de Nerval -şeker bayramıyla kurban bayramını karıştırmıştır-, "Haşmetli Sultan Abdülmecid'in" bayram namazını Sultanahmed'de kılacağını öğrenmiştir. Sahneyi birlikte izleyelim:

"Pera'nın Avrupalıları da, kalabalığa büyük sayıda karışmıştı; çünkü, bayram günlerinde, her dinden insan, Müslümanların neşesini paylaşıyordu. İslam törenlerine dinsel inançlarından dolayı katılamayanlar için bu, en azından sivil bir şenlikti. Donizetti'nin kardeşinin yönettiği Padişah Bandosu, Doğu müzik sistemine uyarak, çok güzel marşları tek sesli olarak çalıyordu.

Alayın en ilginç yanı, başlarında, tepeleri, mavi tuğlarla süslenmiş çok iri sorguçları olan tolgalarla geçen içoğlanlarıydı, yani padişahın muhafızlarıydı. *Macbeth*'in sonunda görüldüğü gibi, insan sanki yürüyen bir ormanı seyrediyordu." (Selahattin Hilav çevirisi.)

Sonra padişah görünür; o, çok sade giyinmiştir. Yalnız, atı, altın işlemelerle ve elmaslarla bezeli...

Belki yabancı gezginlerin yaklaşımından dolayı, bizde, kim bilir hangi dönemde belirmiş, yaygınlık kazanmış görüş, Sultanahmed Camii'nin Ayasofya'yla yarıştırılması etrafındadır. Bu yarıştırmayı çocukluğumdan beri işittim. Sultanahmed mi güzel ve görkemli, Ayasofya mı? Ya da: Sultanahmed Camii Ayasofya'ya bir cevaptır. Bu görüş bu yarıştırma, ilkgençliğimden sonra, anlamsız ve çirkin göründü.

Kaldı ki, Evliya Çelebi'nin, Naima'nın yazdıklarını okuyanlar bilecek; Sultanahmed Camii'nin nereye inşa edileceği uzun uzadıya araştırılmış, tartışılmış.

Yine yarım yüzyıl öncesinden hatırladığım, sanat tarihine, mimarîye gönül bağı duyanların, Sultanahmed Camii'ne dair bir kaygıları; Tahsin Öz daha 1947'de kaleme getirmiş:

"Sultanahmed Camii'nin, diğerlerine nazaran penceresinin fazlalığı yüzünden binanın içi hayli aydınlıktır. Bu suretle pek nefis olan mermer işlemeleri, sedef süslemeleri, çinileri tam hakkıyla belirmektedir. Mamafih caminin kıble tarafındaki iç alçı pencereleri son yıllarda tamamen harap olduğundan ışık pek fazla gelmekte idi.

Bunların yerlerine yaptırılan camların renkleri ve desenleri zamanın zevkini vermemekle beraber ışık meselesini halletmiştir. Herhalde bu anıtın pencerelerinin, fena badana ve kalem işlerinin ve diğer noksanlarının restorasyonu yapıldığı zaman o vakit nasıl bir sanat varlığı olduğu bir kat daha anlaşılabilecektir."

Eski, tarihî mimarîmizin mutlaka korunması gerektiğine dair ilk vurgular. Gelgelelim bilincine varmak nice gecikmiş. Arada, nice eser yitip gitmiş.

Bu yazıyı, kolay bulunabilecek ansiklopedik bilgilerle donatmak istemiyorum. Ne var ki, yapılışının hikâyesinden bir ayrıntıya ille değineceğim.

Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa hazırlıklar tamamlanınca, 1018'de (1609) harekete geçiyor. Caminin temeli Birinci Ahmed tarafından törenle atılmış. Padişahın kullandığı kazma, uzun yıllar, Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilendi. Günümüzde sergileniyor mu, bilmiyorum. Naima merasimi anlatıyor; bin kadar hil'at verilmiş. Padişah, sonraları da, caminin yapımında çalışmış. Bir iddiaya göre, bütün İstanbullular gönüllü çalışmış.

Önce denizden gördüm ama, Sultanahmed'in karadan, hem de değişik yönlerden görünüşü, derin etkiler bırakır. Kubbelerle minareler arasındaki uyumu müzik sanatıyla açımlamak isteyenler, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın aynı zamanda musikiyle haşırneşirliğini belirtirler.

Birkaç kış önceydi, karlı bir gün, değerli dostum Işın Demirkent'in cenazesi için Sultanahmed Camii'ne gittim. Merdivenler, girişler, iç avludaki granit, mermer, porfir sütunlar, kar yağışıyla soyutlanmış bu mekânda büsbütün geçmiş zamanı söylüyordu.

Bence, Tanpınar *Beş Şehir*'de biraz haksızlık ediyor, cami içindeki çinilerin yekpare olmayışına boş yere üzülüyor. Tahsin Öz'den iz sürersek, çinilerin anlamı sezilebilir:

"Sultanahmed Camii'nde iç süslemede, en mühim ve kıymetli bir kısım da çinilerdir ki bunlar on altıncı yüzyılın sonu ile on yedinci yüzyılın başlarına rastladığından bu sanatın en güzel devirlerine tesadüf etmekle beraber kemiyet ve çeşit itibariyle de hiçbir binada bu kadar çiniye tesadüf edilemez, bir sanat hazinesidir denilebilir."

Mavilerin sağanağında, bu çinilerde, Tanpınar'ın nitelendirmesiyle, narçiçeği kırmızılarını, menevişli beyazları, çimen yeşilleri görmek beni her zaman heyecanlandırdı. Çinileri "ayrı ayrı panolar halinde" görmek ve yaşamak da. Tekdüzeliğin bu kırılışı, ayrılışlar, yenilenişler, değişimlerle yaşamı çağrıştırıyor. Hattâ sevinci, hüznü, birinden ötekine geçişi, daha daha içe kapanışı, âdeta melankoliyi, sonra birden renk cümbüşüyle aydınlanışı, arınışı, yaşamak coşkusunu duymak olası.

Haddini bilmezlik olacak ama; sanat tarihimizin Sultanahmed Camii'nin Şehzade Camii esinlidir yargısına da pek katılamıyorum. Şehzade Camii'ni kendi güzelliği içinde düşünmeyi ve Sedefkâr Mehmed Ağa'nın birikimleri yadsımayarak kendi yolunda yürüdüğünü sanmayı tercih ediyorum. Bir sanı elbette.

Sultanahmed Camii'ni, galiba, sessiz ve ıssız anlarında, kubbelerinin görkemine dalıp giderek, iç dünyasında duyumsamak istedim. Birçok kez. Birçok kez, bir köşede durarak, kendi hiçliğimi tadarak...

Kapalıçarşı Anıları

Hava biraz ısınsa da Kapalıçarşı'ya gitsem... Böyle diyerek uyandım. Rüyamda Kapalıçarşı'yı mı görmüştüm?

Hatırlamaya çalıştım boş yere. Büsbütün rüyasız bir uykuydu galiba. Nerden çıkmıştı Kapalıçarşı?

Sonra sonra Ataç'ın yazısını hatırladım. İki ciltlik *Günce*'yi bugünlerde yeniden okuyorum. 30 Kasım 1954'te Ataç Kapalıçarşı'yı yazmış: "İstanbul Kapalıçarşı'nın yandığını öğrenince çok üzüldüm. Üzülmez mi kişi? O kadar varlık ateşe gidiyor." Güncenin bu bölümü ilgimi çekmişti. Kapalıçarşı'ya gitmek isteği Ataç'ın yazdıklarından esinli. Herhalde öyle.

Ataç Kapalıçarşı'yı sevmezmiş. Yalnızca yeniliklere açık bir yazarın, geçmişle bütün bağların kopmasını dileyen bir ülkü adamının eski püskü, tarihî Kapalıçarşı'dan hoşlanmayacağı ortada. Yine de şaşırdım. Ben Kapalıçarşı'yı çok severim. Üç dört yıldır uğradığım yok, ama anılar yeter.

Ataç, Beyazıt'tan Bâbıâli'ye giderken, "yolu kısaltmak için" geçermiş Kapalıçarşı'dan. "Sıkılırdım da çabuk çabuk yürür giderdim" diyor, "durup da bakamazdım o dükkânlara. Bir bayağılık vardı Kapalıçarşı'da, dayanılmaz, kişiyi ürperten bir bayağılık."

Handiyse irkildim. Çünkü çocukluğumun, o 1950'li yılların sonundaki Kapalıçarşı anıları bir renk ve ışık yağmuru. Oraya ilk gidişim Kadıköyü, Bahariye zamanlarımızdan. İskele, vapur, Karaköy, Ankara Caddesi, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısı derken, neredeyse bir dünya seyahati! O günün koşullarında öyle gelirdi, hele çocuksanız.

Nuruosmaniye Camii'ni çok severim. Baroktu, şuydu buydu diye mimarîsini çekiştirenlere hiç aldırmam. Yamacından geçip Kapalıçarşı'ya her girişimde yüzyıllar öncesine dönerdim. Bir masal havası eserdi. Kuyumcuların camekânlarına bakmaya doyamazdım. Henüz el işçiliğinin fabrikasyona yenik düşmediği günler; yüzükler, bilezikler, gerdanlıklar, dediğim gibi, renk ve ışık yağmuru...

Kapalıçarşı'ya gidiş sebebimizi de hatırlıyorum: Almanya'dan yeni dönmüştük, Cihangir'e taşınacaktık; "möble" almaya git-

miştik Kapalıçarşı'ya. Galiba sonbahardı. Mobilyacılar sıram sıram dizilmişler. Berjerler, kübikler iç içe, yan yana. Kanepeler, iskemleler, sehpalar. Koltuklar oradan alınmamıştı galiba. Ama iki küçük, biri büyük, kenarlarında oyma güller, üç sehpayı Kapalıçarşı'dan aldığımızı dün gibi hatırlıyorum.

Küçük sehpalardan biri, bunca yıl sonra hâlâ benimle, oturma odamda. O gün Kapalıçarşı'ya anneannem, annem ve ben gitmiştik. Sehpaları anneannem seçmişti.

Ataç Kapalıçarşı beğenmezliğini inatla sürdürüyor: "Bir şey de almazdım oradan, yahut ancak iki üç kere alışveriş ettim. Çocukluğumda, on dört on beş yaşımdayken, 1914'ten önce bir muhallebici vardı Çarşı'da, orada keşkül yemeğe giderdim. Son zamanlarda o muhallebici gene var mıydı bilmiyorum."

Vardı, 1950'lerin sonunda da yerli yerindeydi. Hattâ, biz de keşkül yemiştik. Keşkül yediğimizi yarım yüzyıl sonra nerden hatırladığımı, nasıl hatırladığımı sorarsanız, isminden diyeceğim. Boyuna "Keşkül! Keşkül!" diye tekrarlayıp duruyordum. Çok geçmeyecek, keşküle ikinci bir ad takacaktım: Yumurtalı muhallebi...

O eski haliyle bir saray kulesini andıran muhallebici dükkânı Hüseyin Rahmi'nin *Can Pazarı* romanında şöyle bir görünür, kaybolur. *Can Pazarı*'nın uzunca bir bölümü Kapalıçarşı'da geçer. Geçmiş günlerin çarşısını girdisi çıktısıyla öğrenmek, yaşamak isteyenler için Hüseyin Rahmi'nin eseri kaçırılmayacak fırsattır.

Ama Ataç geçmiş zaman çarşılarının yeni güne, bugüne hiçbir yarar sağlayamayacağı kanısında. Handiyse altmış yıl önce, günümüzün yenilik, boyuna yenilik saplantısını belki ilk o dile getiriyor:

"Üzüldüm ya Çarşı'nın yandığına, gazeteler yeniden yapılacağını yazıyor, buna büsbütün üzüldüm. Kızdım daha doğrusu. Yirminci yüzyılda kapalı çarşı yapılır mı? Kapalı çarşı yapmak düşünülür mü? Eskiden kalmış olan yıkılmaz, bırakılır, geçmişin bir anısı diye saklanır, ama kendiliğinden yıkılır, yahut yanarsa, ona-

rılmaz artık, yeri temizlenir, açılır, günün gereklerine uygun bir çarşı yapılır. 1954 yılının, yahut yapılacağı yılın isterlerine göre bir çarşı..."

Kapalıçarşı'ya gelince, İstanbul'un en eski ve en değerli yapılarından biri. Bazı kaynaklar Bedesten biriminin taa Bizans'tan kalma olduğunu belirtiyor. Çarşının büyük bölümü Fâtih döneminde yapılmış. Nice değişimlere uğramış olursa olsun, Kapalıçarşı yüzyılları söylüyor.

Edip Cansever'in "Kapalıçarşı" yazısı Ataç'ınkinden başka kaygılarla donanmıştır. Gerçi Cansever de Kapalıçarşı'yla değil, geçitlerle, büyük pasajlarla, hanlarla haşir neşirliğini söyler. Ama uzun yıllar Kapalıçarşı'da çalışmıştır, hemen her gün gelip gitmiştir çarşıya.

"İlk dükkânım!" diyor, "Cevahir Bedesteni denen, Bizans'tan kalma dört kapılı yerin yanı başındaydı." Ben bu ilk dükkânı bilmiyorum. Ama ikincisine çok gittim:

"İkinci dükkânım ise, Sandal Bedesteni denen, Fâtih zamanına ait yapının hemen ağzındaydı. Otuz yıllık (iş) yaşamımın çoğu, burada geçti. Asma kattaki çalışma masamla, hemen üstümde gökyüzüne açılan, yazın yapışkanotları fışkıran penceremi unutamam. Mavi, dört köşe bir göz gibi bakardı yukarıdan yukarıdan. Bazan da yağmurlarla, yağmurun çok çağrışımlı sesiyle dinlendirirdi beni."

Harikulâde anılarım arasında asma kattaki oda, gökyüzüne açılan pencere.

Edip Cansever değişen zamanla birlikte bir şeylerin yittiği kanısında: "İpeklinin yerine naylon. Beykoz gülâbdanın yerine, Japon bebeği..."

Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*'nı okuyanlar anlatış zenginliğiyle dolup taşan Bedesten bölümünü herhalde hiç unutamazlar. Gençliğimin bazı günleri hep orada geçti. Eski eşya, eski her şey, saatler, yüzükler, yelpazeler, minyatürler, yağlıboyası çatlak çat-

lak resimler, sonu gelmeyecekmişçesine sürüp giden bu döküntüler şiiri başımı döndürürdü.

Döküntüler dedim ama, düzeltiyorum: Kılıç artıkları.

Ataç, Kapalıçarşı yangını için "yakınacak, dövünecek" olanların içtenliğine inanmamış. "... bakmayın siz o yazarların yakınmasına, dövünmesine. Onların da çoğu, alışveriş edecekler mi, Kapalıçarşı'ya değil, İstanbul'un, Beyoğlu'nun yeni mağazalarına giderlerdi bencileyin. Kapalıçarşı diye ağlamaları kolayca, ucuzca şairlik edebilmek içindir."

Böyle düşünmüyorum. Kapalıçarşı'nın yeri ayrıydı İstanbul yaşamasında, Beyoğlu'nun yeri ayrı. Her ikisinin de güzellikleri uçsuz bucaksızdı. Kapalıçarşı'da geçmişi, tarihten süzülmüş olanı yaşardınız, Beyoğlu'nda yeniyi, o günlerde söylendiği gibi, "Avrupaîliği". Şehrin hayatında bunlar katmer katmer zenginliklerdi.

Kuyumcuları, halıcıları, bakırcıları, mobilyacıları, kumaşçıları, terlikçileri, daha nice nice dükkânıyla Kapalıçarşı belleğimde yaşayıp duruyor. Kıbrıs'tan gelen Servet Yenge'ye elmas küpe almaya gidişimiz de. İlle elmas. Beyoğlu'na da bakılmıştı. Beyoğlu'nda elmas bulunamamıştı, sadece pırlanta. "Felemenk" mi diyordu Servet Yenge?.. "Bir çift Felemenk küpe..."

Tevfik Amca'yla Servet Yenge hep yazın gelirlerdi İstanbul'a. Ve yaz günleri Kapalıçarşı ne kadar serin olur!..

İstanbul'un Müzelerinde

Galiba, "Bir Zamanlar İstanbul'un Müzelerinde" demeliydim. Bir zamanları nedense hep unutuyorum ya da unutmayı tercih ediyorum... Yarım yüzyıl öncesinde, tarihî şehir İstanbul'da müzelerin anlamı, önemi yeni yeni anlaşılıyordu diyebilirim.

Müzeler de, âdeta içlerine kapanık, gizemli yerlerdi. Avni Lifij'in, yirminci yüzyılın başlarında yaptığı bir resim vardır: Sanayi-i Nefise öğrencisi iki genç hanım, bir öğleden sonra ışı-

ğında, Âsar-ı Atîka Müzesi'nin resmini yapıyorlar. Dört bir yan ıssız. Hattâ sessizliği "işitiyorsunuz". Oraları, 1950 sonrasında da az çok öyleydi.

İstanbul'da gittiğim, daha doğrusu babamın götürdüğü, ilk müze orası. Dokuz on yaşlarımdaydım. Avni Lifij'in eseri belki bu yüzden büsbütün etkiliyor. *İstanbul'un Sandık Odası*'na o resmi almadan edemedim. Şöyle yazmışım:

"Arkeoloji Müzesi bahçesinde İnas Sanayi-i Nefise Mektebi Öğrencileri: Avni Lifij'in bu harikulâde poşadı bu isimle anılıyor. Kızların devam ettiği güzel sanatlar okulundan iki öğrenci, -o günkü adıyla- Âsar-ı Atîka Müzesi'nin bahçesindeler. Batılı anlamda resim sanatı bizde başlayalı kaç yıl olmuş? Ama her şey birdenbire gelişmiş! Resim yapmak büyük heyecanlar uyandırmış. Kendilerini o coşkuya kaptırmış iki genç hanım... Avni Lifij'in her eserinden bir roman yakalayabilirsiniz. Tabiî alabildiğine şiirli romanlar. Onlardan biri..."

Resme yeniden dalıp gidiyorum ve bir sonbahar günü olduğunu düşünüyorum. Ağaçlardaki belirsizleştirilmiş, sislendirilmiş yapraklar, sarartılı, kızartılı güz yaprakları.

Biz de bir sonbahar günü gitmiştik. Arkeoloji Müzesi kunt yapısıyla bana pek görkemli gelmişti. O öğleden sonradan hayal meyal hatırladıklarım, -sonradan İskender'e ait olmadığını öğrendiğim- İskender'in lâhdi, tabutunda kedisiyle birlikte mumyalanmış Mısırlı tüccar, üst katta Bizans'ın günlerinden kuyum işleri, meselâ defne yapraklarından, kim bilir hangi hanımı süslemiş bir altın çelenk...

İlk niye Arkeoloji Müzesi'ne gitmiştik? Öyle sanıyorum ki, babam, en eskilerden başlamamızı uygun görmüştü. Sonra herhalde sırada Ayasofya, sonra Topkapı Sarayı Müzesi'yle Osmanlı dönemi... Fakat bu müze gezintilerinin sırası doğru mu, bilemiyorum.

Zaten İstanbul'da müze anıları durup dururken aklıma gelmedi. Birkaç gündür göz kamaştırıcı bir kitapla baş başayım: *Türk*

Müzeciliği. Yapı Kredi Yayınları'nın verimi *Türk Müzeciliği*'ni -emeğine büyük saygı duymamız gereken- Necmettin Turinay hazırlamış. Turinay, Abdülhak Şinasi Hisar'ın gazete, dergi köşelerinde kalmış yazılarını 2008'den beri derliyor, bize armağan ediyor. İşte bu kitap da, eşsiz İstanbul yazarı Hisar'ın hiç bilinmeyen bir yönünü gözler önüne seriyor.

Turinay'ın önsözünden alıntılıyorum:

"Abdülhak Şinasi Hisar'ın (...) daha farklı bir yanının olduğunu ortaya çıkarıyor bu eser: Hisar'ın Türk müzeciliğine olan ilgisini ve şimdiye kadar pek bilinmeyen müzecilikle ilgili yazılarını!.."

Doğrusu, "Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi" dışındakilerden ben de habersizdim. Necmettin Turinay, Hisar imzalı yazıları bir araya getirerek, *Boğaziçi Mehtapları* yazarının edebiyatına yepyeni bir bölüm ekledi. Siyasetten kültüre, günün yaygaralarından ötesini göremeyen ortamda, *Türk Müzeciliği* hak ettiği ilgiyi dilerim devşirsin.

Daha ilk yazı, "Müzelerimizin İlk Zamanları", yakın geçmişten başlatmakta ısrar ettiğimiz müzecilik, müze tarihimizi şaşırtıcı bir saptamayla epey eskilere götürüyor:

"Padişahlarımızın o zamanlardan beri bu hazinelerde toplattıkları mücevherat, tezyinî sanatlara ait ve nadide eşya, silâhlar ve Çin porselenleri, hâlâ daha hayretimizi çekecek derecede zengin ve kıymetlidir. Padişahların merasim elbiseleri, sorguçları, silâhları, mücevherleri de resmî eşyalar tarzında, saray hazinesinde muhafaza edilirdi. İşte bu 'hazine' bizde, müzemizin bir nüvesi, bir başlangıcıdır."

3 Nisan 1924'te "bu 'hazine' açıldığı zaman, Topkapı Sarayı'nın, arşivleriyle muntazam bir müze olduğu" anlaşılmış.

Abdülhak Şinasi Hisar, sadece Osmanlı medeniyetinden kalan eserlerle ilgilenmiyor. Çok daha uzak geçmişe uzanarak, "aziz topraklarımız"ın daima büyük uygarlıklara beşik olduğunu

söylüyor. "Taa milâttan evvel"ki Bergama'yı, Antakya'yı anarak. Onun bu tutumu, Osman Hamdi Bey'in topraklarımızdaki eski eserleri kurtarma ve muhafaza etme çabasından esinlenme olabilir. Ama bir yandan da, geleceğin 'Mavi Anadolucu'larından çok önce, bu topraklardaki bütün medeniyetleri, bütün kültürleri benimsediğine işaret ediyor.

1933'te *Ülkü*'de yayımlanmış "Tarihî ve Millî Âbidelerimiz", şu çok değerli tanımlamayı bugüne yankılıyor: "Medeniyet tahrip ve imha etmek değil, cem ve tertip, himaye ve sıyanet etmek demektir. Asıl medenî milletler belki bânî olanlardan ziyade, muhafaza etmesini bilen milletlerdir."

Sonra öneriler: Yol ve konfor sağlansa, Türkiye'deki -onca çalınmaya rağmen- "harabeler, yarı meydana çıkarılmış âsar-ı atîka" ve bunların "lâyıkı veçhile izah ve tefsir olunmaları" birçok seyyahın merakını çekecek. "Turizm cihetinden birçok" yarar sağlanacak... Çok üzücü ama, yetmiş yıl sonra da aynı öneri ve özlemlerin ardındayız.

Türk Müzeciliği Turinay'ın o kadar bilinçli sıralamasıyla, "Boğaziçi Yalısı Müzesi" adı verilmiş ikinci bölümde, bütünüyle Boğaziçi'nin geçmiş zaman dünyasını dile getiriyor. Söz konusu geçmiş zaman dünyasının hızla göçüp gidişine kaygılar duyulmuş. Ayrıca vurgulamam gereksiz: Kaygılar kimsenin dikkatini çekmemiş; kimse umursamamış, hiçbir şey de korunmamış!

Hisar, 1955'te "Boğaziçi'nin güzelliklerinin hususiyetlerinden neler kalmıştır? Bugün Büyükada'da bile belki iki, üç hususiyet vardır. Fakat Boğaziçi'nin hiçbir hususiyeti kalmamıştır" diyor. Güzelleştirme adı altındaki değiştirmelere keder duyarak itiraz ediyor. Ümidi kalmamış: "Süleymaniye önünde ve onun manzarasını kapayan yeni bina yapılmak değil, bilâkis mevcut olan yıktırılmalıydı. O yeni bina Süleymaniye'nin hayat sahasını çalmaktadır."

İstanbul'un günümüzdeki mimarî çılgınlığını başarı, övünç sebebi sayanların herhalde hiç hoşlanmayacağı bir başka öneri:

"Bir medeniyet fikri, bazı yerlerde bir müze muhafazakârlığı zihniyetiyle bazı inşaatları men edebilmelidir."

Hayranlık duyarak okuduğum *Türk Müzeciliği* yazıları; Hisar ve onun ruh, duyuş ikizi bazı yazarların, yıllar öncesinde medeniyeti korumak adına nasıl çırpındıklarını belgeliyor. Hemen hiçbirine önem verilmemiş tespitler, teklifler, değerlendirişler.

Hisar'ın da aralarında bulunduğu küçük bir topluluk, "İnkılâp Müzesi"nin kurulabilmesi için çaba harcamış. Tabiî bir türlü gerçekleştirilemiyor. O boşuna çabanın seyrini, kitaptaki bir iki yazıdan -acıklı gülünçlü bir roman okur gibi- takip ediyoruz...

İşte her bir aldırışsızlığın sonunda ortaya çıkan tablo:

"Güzel Sanatlar Akademisi'nin mimarî şubesinde klasik sanatlarımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle okutulmalı, öğretilmeli ve tefsir edilmelidir. Yazık ki yeni yetişen bazı genç mimarlarımızın gözlerine 'başka bir sanat' perdesi indirilmiş oluyor ve bu gözler münkir yetişiyor. Öyle ki bu sanatkârlar Salıpazarı'nda bulundukları halde, kendilerini İstanbul'dan ziyade meselâ Münih'e yakın duyuyorlar."

Hangi İstanbul?

Çelik Gülersoy'la güzel, duyarlı söyleşilerimizi hatırlıyorum. İlki Yıldız Parkı'nda, Malta Köşkü'ndeydi. İstanbul üzerine ilk yazılarım da o zamana rastlıyor. "İstanbul Kitaplığı"ndan küçük bir kitabım çıksın istiyordum. Güzel bir sonbahar günüydü, kuşluk vakti.

İstanbul Estetiği'nin yazarı Gülersoy, düşlerindeki İstanbul'da yaşardı. Bu düşler biraz tarihten esinlenme, biraz İstanbul mimarîsinden, biraz da resimlerden, edebiyattan, bazan eski şarkılardan... Fakat ne kadarı gerçekle örtüşüyor, bilinemez.

Çok sevdiğim *İstanbul Estetiği*'nin bir bölümü, İstanbul'un çiçekli, bitkili, ağaçlı sokak adlarına açılır. Gülersoy tek tek hepsi-

ni sayar. İstanbul'da doğadan, bitki örtüsünden -âdeta- fışkırmış öyle çok sokak var ki, şaşarsınız. Hem yalnız göz alıcı, göz okşayıcı çiçekler değil, ulu ağaçlar değil, kimileyin bostanlar, sebzeler bile esin kaynağı olmuş.

Derken Gülersoy durakalır: Şu sokakta, yolda, karanfilden, gülden iz kalmamış! Bostanın yerinde yeller esiyor!.. Sıracevizler'e taşındığımda, "Nerde şimdi oradaki sıra sıra cevizler?!" diye sormuştu. Ne sıra sıra cevizler kalmış, ne de Sıraselviler'deki sıra sıra serviler.

Beş altı yıl öncesine kadar her sabah Sıracevizler'den Kurtuluş'un son durağına yürür, ara sokaklara girip çıkarak geri dönerdim. Feriköy'deki Kokino Sokağı aklımı karıştırırdı: Nece bu 'kokino'? Kokino meğer benim bildiğim 'kokina'ymış; Haldun Hürel'in emek ürünü *İstanbul'un Ansiklopedik Öyküsü*'nden öğrendim:

"Kokino doğada bulunmayan yapma bir çiçeğin adı olarak bilinir. Rumca kırmızı rengi vurgulayan bir sözcüktür. Çalılardan, başka başka bitkilerin kırmızı renkteki meyveleriyle bir kombinasyon yapılıp oluşturulan ve genellikle Çingenelerin, İstanbul'da belirli özel günlerde daha çok Beyoğlu ve civarında, 'Kokino var, kokinolarım geldi' diye bağıra bağıra sokaklarda sattıkları çiçekli süslerdir bunlar. Bazı araştırmacılar, kokinoların Beyoğlu sokaklarının vazgeçilmez yılbaşı süsleri olduklarını söylemişlerdir."

Hürel, Feriköy Bozkurt Mahallesi'ndeki Kokino Sokağı'nda yapma çiçeğin -bir zamanlar- üreticileri olabileceğine işaret ediyor. Çocukluğumun, yarım yüzyıl öncesinin Cihangir'inde Çingeneler demet demet satarlardı; kim bilir belki de Kokino Sokağı'ndan çıkageliyorlardı...

Binlerce yıllık tarihi içinde İstanbul boyuna değişiyor. Anlamlarını yazık ki kaybetmiş sokak adları gibi, romanların anlattığı kişiler de hiç değilse kimlik değiştiriyor. O eski 'roman kişileri'ni bugünkü hayatımızda yakalamak bence artık imkânsız çaba.

Meselâ Halide Edib'in *Handan*'ı. Halide Edib *Handan*'da Doğu ve Batı kültürleri arasında bir iç geziye çıkmış, değişik, farklı kişilerden söz açar. Handan'ın kuzini Neriman, giyim ve kuşamda, yaşayışta Batılı, zevklerinde, duyuş ve düşünüşünde Doğulu, Osmanlı'dır. Handan'sa, bu iki kültürü iç içe özümsemiş, bireşim (sentez) arıyor.

Her iki kadınla çevrelerindeki erkekler, bugünkü hayatımızı hiç andırmayan bir 'şehir görgüsü'nün de temsilcisidirler. Dönem, Sultan Hamid dönemi. Henüz köylüleşmemiş bir İstanbul söz konusu. Kuzguncuk'taki ev, Refik Cemal'le Neriman için az çok muhafazakâr mutluluk yuvası.

Handan'ı ise, Avrupa yolculuklarında müzeleri, sanat galerilerini, tarihî yapıları, büyük kiliseleri dolaşırken saptarız. Handan şüphesiz maddî imkânların insanıdır; ne var ki bu para gücünü sanata, estetiğe, klasikleşmiş değerlere açmaya çalışır. Handan'ın gezileri, sonraki nesillerin alışverişe yenik düşmüş, aç gözlü Avrupa seyahatlerine hiç benzemez. Genç kızlığında tanıdığı, Abdülhamid'e karşı, ihtilâlci Nâzım bile onu tarihe, piyanoya, daima kültür miraslarına yöneltmiştir.

Bu romanın hemen yanı başında, Refik Halid imzalı *İstanbul'un İçyüzü*, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki 'vurguncu'larla İstanbul'un hangi düzeysizliklere sürüklendiğini gözler önüne serer. Artık ne Avrupaî Handan, ne törel değerlere bağlı Neriman... Şimdi pespayeleşmenin saltanatı almış başını gidiyor...

Hep O Şarkı'da Yakup Kadri, Abdülaziz devrinin İstanbul'unu inceden inceye tasvir etme imkânı bulur. Romanın baş kişisi yaşlı kadın, kırık bir aşk hikâyesinin anlatıcısı, bize on dokuzuncu yüzyıl sonunun İstanbul tiyatrolarından izler düşürür. İşte *Kamelyalı Kadın*, işte *Demirhane Müdürü*, ötekiler. Gerçi biraz alaycı anılır ama; İstanbul'un tiyatroya bu düşkünlüğüne, eserlerin sıradanlığı bir yana, biz bugün alayla eğilemeyiz. Tiyatro, opera, şano: En incelmişinden en yaygınına görsel ve sese dayalı sanatlar payitahtta pek çok fırtına estirmiş gibidir. Söylemem gereksiz: Bugün çoktan dindi o fırtına.

Yine Refik Halid Karay, *Sonuncu Kadeh*'te, daha 'avam işi' eğlence dünyasını sıtmalı bir anlatımla çizer. Eserin yorgun kahramanı, artık kaybolmaya yüz tutmuş -düşünün, hepi topu 1950'ler!- Boğaziçi semtlerinde, ilkgençlikte yaşanmış bir aşkı sayıklar.

O 1950'lerdeki yaşlı adam da, anlattığı gençlik dünyası da silinip gitmiş: Murat Bey'in anlattığına göre; İstanbul, batakhane diyebileceğimiz yeraltı dünyasında bile sanatkârca bir yaşayışın beldesidir o zamanlar.

Hep O Şarkı'yla *Sonuncu Kadeh* birer 'son roman'. Diyelim ki, yazarları, Yakup Kadri'yle Refik Halid, mâziye, geçmişlerine fazla tutkun yaklaştılar. Yazıda, türetilmiş bir dünyada geçmişin güzelliklerini abarttıkça abarttılar.

Öte yandan, bütün karanlık, kasvetli atmosferine rağmen *Maî ve Siyah*'ın İstanbul'u da bugün izdüşümlerini bile göremeyeceğimiz bir kenttir. *Maî ve Siyah*'ın acı acı şikâyet ettiği yoksul, yolları çamur içinde, sokakları dar ve karanlık İstanbul, ruhun zenginlikleriyle donanır derken. Ahmed Cemil sanata ve bilgiye susamıştır. Çökkün şehirde, ancak sanatın, edebiyatın kurtarıcılığına inanır.

Büyük hayal kırıklıkları art arda sökün edecek, fakat iç dünyadaki derinleşme de sürüp gidecek: Ahmed Cemil'in mavi hayallerden siyah ıstıraplara yol alışı, bir bakıma, içteki zenginleşmeyi, duyuş yücelmesini tekrar tekrar söyler.

Yaklaşık kırk beş yıl sonra kaleme getirilmiş *Yıldız Olmak Kolay mı?*, *Maî ve Siyah*'ın umutlarına artık adamakıllı kayıtsızdır. Nahid Sırrı, 1930'ların sonunda horgörülerle donatılmış alaturka musikinin peşine düşmüş, bu sanatın çalgılı gazinolarda yepyeni bir çehre edinişine tanık olmakta, öyle bir çehre ki, sanattan pek bir şey söylemiyor, tam tersine, gelecekteki topluma dair kirli yaşamalar fısıldıyor.

Ne var ki, *Yıldız Olmak Kolay mı?*'nın inanılmaz renklerle bezenmiş, soğuk, mesafeli, hattâ merhametsizce anlatılmış dünyası, o, saz heyetli, hanendeli, sözüm ona şaşaalı dünya da değişime uğrayacak; bugün baktığımızda, gazetelerin, dergilerin sararmış sayfalarında anılardan ibaret kalacaktır.

İstanbul esinli en güzel öykülerden biri, Füruzan'ın "Gül Mevsimidir" adlı uzun öyküsüdür. Bir roman havası estiren "Gül Mevsimidir"de, Mesaadet Hanımefendi'nin hayat hikâyesi, iniş çıkışlarla, sarsıntılarla, yükseliş ve düşüşlerle, devirden devire uzanır. Boyuna değişen İstanbul, sadece bir insan ömründe, Mesaadet Hanım'ı da kılıktan kılığa büründürür; sanki 'birçok' Mesaadet tanırız.

Sormadan geçemiyorum: Adı İstanbul ama, kaç İstanbul var? Şimdi hangisinde yaşıyoruz?..

Yaşadığım Evler...

Sâlah Birsel *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi*'ndeki "İstanbul'dan Roma'ya Ayakla Yolculuk" denemesine Neron'la, Neron'un merhametsizliği, çılgınlığıyla başlar. Şehir Roma'dır.

Sonra birdenbire Frankfurt'a geçer. Frankfurt'ta Goethe'nin evindeyiz. Mihmandarımız Ahmed Hâşim. Haşim, ölümünden yüz yıl sonra bile Goethe'nin evindeki yaşarlığa şaşıp kalmıştır.

Frankfurt Seyahatnâmesi'nin o sayfalarını ben de çok severim. Hâşim'in Goethe'ye duyulmuş saygı karşısında hüzünlenişi okura çarçabuk geçer. Hele o 'mürekkep lekeleri'. Bu korunmuşluk, bu koruyuş "O Belde" şairinin ruh dünyasını allak bullak eder.

Birsel'e gelince, ince istihzasını gizleyerek, Rumelihisarı'na, Âşiyan'a yol alır. Gidenler "orada kadife yeleği, kadife gömleği, kadife takkesi, geniş göğsü, parlak siyah saçları ve açık alnıyla Fikret'in (Tevfik Fikret) her an, bir yerlerden karşılarına çıkacağı duygusuna kapılmış" olabilirlermiş.

Derken Âşiyan Müzesi'nin içyüzüne geçilir: Eşya savrulup gitmiş. Müze zaten Fikret'in ölümünden otuz yıl sonra ancak var olabilmiştir. Şairin kitaplığı ortalarda yok. Karyola Fikret'in değil ama, onunmuş gibi sergileniyor. Asıl orijinal möble savrulup gitmiş.

Neyse ki yazı masasıyla koltuğu Fikret'in; sahte değil. "Gerçi bunlar da bir vakitler Edebiyat Fakültesi'ne armağan edilmiştir ama Müze kurulurken, Fikret'in arkadaşlarından birinin anımsamasıyla, Fakülte ambarına atılmış olan kanepe ve koltuklar oradan çıkartılarak Müze'ye alınmıştır."

Salâh Birsel bütün bunlara rağmen umutlarını söndürmez; şairlerin, yazarların bizde de 'evcek' korunacağı günlere inanmak ister.

Böylesi müzelerimizin âkıbetini bildiğimden, kendime hiç hayaller biçmedim. Ama -zaten o çapta olmadığımı çoktan sezinleyerek- yaşadığım evleri anlatmak istiyorum. Hiç değilse hatıralarla avunurum...

Doğduğum ev, Kadıköyü'nde, Bahariye Caddesi'nde bir 'apartıman' katı, Geren Apartımanı'nın giriş katı. Bugün de yerli yerinde duruyor. Yarın da durursa, dış cephe duvarına tabiî "Selim İleri burada doğdu" falan yazılmayacak. Gönül rahatlığıyla söyleyebilirim: Böyle heveslerim yok.

Gelgelelim doğduğum evden kırpıntı anılar beni hep Ziya Osman Saba'nın eşsiz şiirine götürür:

Çocukluğum, çocukluğum...
Uzakta kalan bahçeler.
O sabahlar, o geceler,
Gelmez günler çocukluğum.

Hatırladıklarım arasında, mutfağımızın balkonundaki mangal, külbastı, cızbız köfte... Mutfağımızın 'havagazı' ocağında tütsülenen çiroz; çirozla birlikte dereotu, sirke, azıcık zeytinyağı... Yeşil gözlü, körüklü radyomuz; dinlediğim, daha doğrusu hatırlayabildiğim ilk radyo tiyatrosu o aygıttan...

Moda'ya gidişlerimiz de silinmemiş. Safiye Erol'un *Kadıköyü'nün Romanı*'ndaki gibi bir Moda'ydı; *Kadıköyü'nün Romanı* 1939 tarihlidir, demek o süreçte İstanbul çılgıncasına değişmiyormuş. Moda'dan dönüşte tramvaylar...

Geren Apartımanı'ndan hangi yıl ayrıldık? Arada Almanya, ama ben İstanbul'daki evlerim(iz)den söz açmak istiyorum.

Almanya dönüşü Cihangir'e taşındık: Kumrulu Yokuş Sokağı, Ümit Nüvit Apartmanı, No 32, Cihangir. 49 25 61 nolu telefonumuz o evde. Telefon, İstanbul evlerinde öyle azdı ki: 49 25 61 nolu telefonumuzu görmek için komşularımız günlerce bize gelmişlerdi. Öyleyken, tuhaf bir 'üstünlük' elde etmiştik.

6 -7 Eylül kepazeliğiyle Rum yurttaşlarımızın İstanbul'u terk etmedikleri zaman dilimiydi. Komşumuz Madam -Ah adı neydi?!- ellilerine merdiven dayamışken, o eski kocaman pikaplarda bütün günler Elvis Presley ve Adriano Celentano dinlerdi, kömür plakları Atina'daki akrabaları göndermiş. Celentano'nun "Kiss me good-bye"ı bugün de kulaklarımda yankır.

Cihangir'deki kira evimiz benim için fevkalâde zengin bir kaynak oldu. *Geçmiş, Bir Daha Geri Gelmeyecek Zamanlar* roman dizisinde dile getirmeye çalıştım. İlk aşklarımı Cihangir'deki evimizde otururken yaşadım. Şimdi yine burnumun direğini sızlatan.

O evde ergenlik çağma eriştim.

6-7 Eylül'den sonra Rum yurttaşlarımız Cihangir'den, İstanbul'dan parti parti gittiler. Gözyaşlarıyla örülü ayrılık, veda ediş sahnelerini unutmadım.

27 Mayıs'ı Cihangir'deki -yine- giriş katında yaşadık. Yeşil gözlü radyomuzun yerine Phillips radyo, o bitmez tükenmez, mide bulandırıcı Yassıada Duruşmaları. Bir şeyler çöküyor, göçüyor; bizi bugünlere getirecek 'medeniyet kaybı' başlıyordu.

O evdeyken 'tiyatro'yla tanışmam. (Aachen kentinde seyrettiğim çocuk müzikalini saymıyorum.) Beyoğlu Yeni Komedi'ye bir cumartesi, öğleden sonra. Bedia Muvahhit, Reşit Baran, Alev Gürzap gözümün önünde.

Galatasaray Lisesi hazırlık sınıfı; yatılı öğrenciyim. Cihangir'deki evimizi her gece gözyaşlarıyla...

Nasıl anmadan geçeyim, Beyoğlu sinemalarını! Yeni Melek'in fuayesinde siyah-beyaz Elizabeth Taylor, Ava Gardner, buz bakışlı Kim Novak ve serseri gülümseyişli Gary Cooper.

Artık romanlar okuyordum. Meselâ *Hürriyet* gazetesinde tefrika edilen, Muazzez Tahsin Berkand imzalı *Yılların Ardından*: Büyüklere yazılmış ve gizli gizli okuduğum ilk 'aşk' romanı. Meselâ Yakup Kadri'den *Hep O şarkı*; meğer Yakup Kadri'nin son romanıymış. *Hayat* mecmuasında tefrika edilen *Karlı Dağdaki Ateş*...

O okuma coşkularına yalnız Necip Fazıl seslenir:

Kim bilir nerdesiniz,
Geçen dakikalarım,
Kim bilir nerdesiniz?

Yıldızların düştüğünü söylüyor Necip Fazıl; nereye-nereye?

Yıldızların düştüğü yerde bütün evlerim. Cihangir'den Teşvikiye'ye. Bu kez, Ocak Apartmanı 44 numara, daire 11. Alt katımızda Ayşecik (Zeynep Değirmencioğlu) ve ailesi oturuyorlar. Aka Gündüz'ün *Bir Şoförün Gizli Defteri*'ni -tarih kitabımızın zırhında- bu evde okuyorum. Romanlar yazmak istiyorum. Git git yaşlanan, göçen belleğimde izi en çok kalmış Teşvikiye'deki evdir. *Cumartesi Yalnızlığı*'ndaki tüm hikâyeleri orada yazdım, orada 'yazar' oldum, benim için çok önemliydi. Oradayken öldü babam. Orada hastalandı annem. 12 Mart'ı orada yaşadım. 12 Eylül'ün çirkin anıları, hepsi orada.

Hılımı pırtımı, eskimi püskümü toplayarak, kaçarcasına Şişli'ye, Eksercioğlu Sokağı'ndaki Köşe Palas'a bir nisan başlangıcında taşındım. Benim, aziz, iki alt kat komşum, Nur Hanım!, sizi *Bu Yaz Ayrılığın İlk Yazı Olacak*'ta yazmaya çalıştım. Salâh Birsel Felsefe'den sınıf arkadaşınızmış.

Sigaraya hangi evde başladım? Galiba Teşvikiye'de, yirmi sekizimdeyken. Şimdi bu fotoğraf sigarasız mı olacak? Oysa fosur fosur içiyorum.

Bu fotoğraf sigarasız olacak: Sıracevizler'deki evde; şimdilik son evde.

İrkilerek yaşamaya, bugünün dünyasına.

Yaşadığım evler: İçimde Charles Baudelaire sıkıntısı:

"*Akşam olsa diyordun. İşte oldu akşam.*"

O Eski Semt ve Nazaryan

Her günün tekdüze yaşamasında bazan bir hatırlayış pek çok çağrışımla bizi nerelere alıp götürmez ki.

Güneşli fakat adamakıllı ayazlı kış sabahı yine erkence kalkmıştım. Yine 'her gün'den biri bekliyor beni diye düşünüyordum. Meğer yıllar öncesine uzanacakmışım...

Yorgun daktilom yazı masamda. Yine önce romana çalışacağım. Sabahın ilk işi *Mel'un / Bir Us Yarılması*'na çalışmak. Daktilonun şeridini değiştirmem lâzım. Epey endişeliyim: Daktilo devri kapandı. Herhalde daktilo şeridi de yapılmayacak. Bendeki son şeritler sevgili arkadaşım Nalan Barbarosoğlu'nun armağanı. Yarın ne olacak? Nasıl yazacağım?

Bu kaygıya kapılınca hep Nazlı Eray geliyor aklıma. "Elyazısına dönersin. Ben elyazısıyla yazıyorum" demişti Nazlı. Sonra onu bu yaz, Bağdat Caddesi'nde bir 'kafe'de, defterine eğilmiş, hızlı hızlı yazarken görmüştüm.

Ben de dönebilecek miyim? Fakat elyazım kolay okunmuyor ki, kendim okuyamıyorum... Unut unut, şimdilik unut...

Kuşluk vakti sokağa çıktım. Her günün yaşamasında bu saatler Koç Gıda'ya gidiş, eczaneye gidiş, zorunlu alışveriş. Önce eczaneye gittim. Dönüşte Koç Gıda'ya uğradım. O kadar aydınlık yüzlü, o zarif hanımı orada gördüm. Selâmlaştık. "Kitaplarınızı severek okuyoruz" dedi. Teşekkür ettim.

Sonra çantasından bir dergi çıkardı ve bana verdi. İncelik göstererek, kartvizitini de verdi. Tekrar görüşmek umuduyla diyerek vedalaştık.

Hemen her günkü öğle yemeğim: Haşlanmış patates, haşlanmış havuç, ince kıyılmış lahana -çiğ-, ince kıyılmış kıvırcık salata. Zeytinyağı, limon, tuz ve karabiberden ibaret sosunu da koyup karıştırdıktan sonra, mutfakta, ayaküstü yedim. Günler, günlerim böyle geçiyor.

Şimdi okuma saatim başlar. Gazetelere bu saatte göz atarım. O gün kitap eklerinden birinin günüyse, kitap eklerine dalıp gi-

derim. Sonra sırada okuyacağım kitap. Daha doğrusu kitaplar çünkü üç beş eseri bir arada okumak eski alışkanlığım. Şu sıralar Aziz Nesin'in güncelerini, iki ciltlik *Mum Hala*'yı, Mişima'nın *Yaz Ortasında Ölüm* adlı öykü kitabını, İnci Enginün'ün ayrıntılar şöleni *Türkçe'de Shakespeare*'ini okuyorum.

Ama o gün *Paros*'la başladım. *Paros*, Koç Gıda'da, Sayın Elenka Eldek Çadırcıoğlu'nun hediye ettiği dergi. *Paros*'un bir de alt başlığı var: Çok Kültürlü Yaşam dergisi. Kasım 2011 tarihli ikinci sayısı.

Tabiî önce, değerli Ani İpekkaya'yla söyleşiyi okudum. Ani İpekkaya çok sevdiğim bir sanatçıdır, yıllarca izledim, "Tiyatroyu içime yazmışlar" diyor. Halit Refiğ'in unutulmaz *Hanım* filmindeki kompozisyonunu düşündüm Ani İpekkaya'nın. Meliza Yavru yapmış söyleşiyi. Ani İpekkaya şimdilerde *İstanbul'un Altınları* adlı bir dizide oynuyormuş...

Derken Paros'un "Güncel-Kısa Kısa" sayfalarında bir haber, daha doğrusu bir haberin başlığı gözüme çarptı: "Ayakkabı Ustasının Hazin Vedası". Daire içinde küçük bir fotoğraf; bordo hırkalı, koyu zeytunî kravatlı yaşlı bir bey, buruk gülümseyerek, objektife bakmış. Sanki tanıyorum.

Haberi okudum:

"İstanbul sosyetesinin yaşayan efsanesi, dünyaca ünlü büyük ayakkabı ustası Mıhitar Nazaryan..."

Nazaryan adıyla ne çok anı, ne çok çağrışım, birden başlayan geçmişe yolculuk!

"... Mıhitar Nazaryan, yetmiş yılı aşkın çalışma hayatını noktaladı. Ünlülerin ayakkabıcısı Nazaryan son yıllarda oldukça zor günler yaşıyordu. Ayakta kalma mücadelesini tek başına sürdüren usta, gelişen teknoloji karşısında büyük bir savaş vermekteydi.

Son dönemde dükkân kirasını ödeyemediği için mallarının sokağa atılarak kapı dışarı edilmesi onu çok sarstı. Son anda kendi-

sine uzanan yardım ellerine rağmen yeniden başlama imkânlarını değerlendirecek gücü kendinde bulamayarak, tek başına hayata gözlerini yumdu."

İçim sızladı.

Oysa 1950'lerin sonu, 1960'ların başı yanı başımdaydı. Bambaşka bir İstanbul, bambaşka Kadıköyü, bambaşka Cihangir, Sıraselviler. Genç, dinamik, şöhretinin doruğunda Nazaryan, Sıraselviler'deki dükkânında harıl harıl çalışıyor. Birkaç apartman ötede annemin arkadaşı Madam Jüliyet, kış mevsimi için, Büyükada'dan dönmüş.

Nazaryan ve Madam Jüliyet; yazdım onları, romanlarımda, öykülerimde, İstanbul yazılarımda. İşte *Fotoğrafı Sana Gönderiyorum*'daki "Şahane Bir Tuvalet"te yan yanalar:

"Jüliyet, Nazaryan'daki yılan derilerini beğenmemiş, ayakkabıları yetişemeyecek diye korkuyor."

(...)

"Jüliyet, Nazaryan'a başka iskarpin ısmarladı."

Yeni iskarpinleri de yazmışım: "İncecik yüksek ökçeli, üstten iki bandlı, narçiçeği ayakkabılar, burunları kuş gagası gibi, kuş gagası kadar açık bırakılmış, giymesi zaman alıyor."

Hatıralar artık paldır küldür sökün ediyordu. Annemle birlikte Nazaryan'ın şık dükkânına kim bilir kaç defa gitmiştik. Hayır, annemin Nazaryan imzalı hiç iskarpini olmadı. Biz iyice orta halliydik. Nazaryan'ın müşterileri hep varlıklı kişiler, varlıklı hanımlardı.

Öyleyken teyzem belirdi. Tabiî Kadıköyü, Şifa. Biz Kadıköyü'nden Cihangir'e taşınmışız ama, teyzem henüz evlenmemiş, Şifa'da anne babasıyla oturuyor. Eczacı Sârâ Yalçuk. Cumartesileri bazan bize geliyor ve Sıraselviler'e çıkıyoruz, Nazaryan'a yeni bir ayakkabı ısmarlanacak.

Ancak bir ay sonraya tarih verebiliyor Nazaryan. Ricalar, tartışmalar, nihayet üç hafta sonrasında anlaşılıyor. Üç hafta sonra

annemle birlikte gidiyoruz: Teyzemin iskarpinleri hazır.

Birer sanat eseriydi o iskarpinler, kimsenin şüphesi olmasın ki birer sanat eseriydi. Bunca yıl geçti, yarım yüzyıl geçti, her biri hâlâ gözümün önünde. Meselâ şu zeytunî de, kenarından incecik yılan derisi geçmiş iskarpin. Meselâ şu pembemsi kırmızı, garnitürü siyah deriden, bir dernek balosu için yapılmış yüksek ökçeli ayakkabı; elbisenin rengiyle uyum sağlasın diye pembemsi kırmızısıyla o kadar uğraşılmış...

Harikulâde görünüşlerine kapılıp gittiğim için olacak, dayım bana ikide birde takılır, "İstikbalin Nazaryan'ı, ayakkabıcı yapacağız seni!" derdi.

Oysa birtakım kaygı anası sorular söz konusuydu: Annemin ayakkabıları niçin Nazaryan'dan değil? Teyzem, Madam Jüliyet, yine Nazaryan iskarpinli Şifa'lı Nezihe Hanım neden, nasıl, niçin annemden çok daha şık giyinebiliyorlar? Güzel şeyler neden hep çok pahalı?..

Demek adı Mıhitar'mış. Sadece Nazaryan denirdi, sadece Nazaryan diye hitap edilirdi. Muhakkak ki beni yazmaya yöneltenlerden. "Gelişen teknoloji karşısında büyük bir savaş" vererek ölmüş. Daha dört beş yıl önce, kim bilir hangi sebeple, Sıraselviler'den geçerken o eski dükkâna bakakalmıştım. Vitrininde, yükselti üstünde, yine tek bir iskarpin. Elbette el yapımı. İnceliğine, güzelliğine zaman, yıllar, yaşlanış mı yürümüş? Yoo, değil, iftira. Yine çok güzel.

Bir an durup, sonra yürümüştüm.

Şimdi düşünüyorum da, "gelişen teknoloji" değil mi, büyük usta Nazaryan'ın zarif iskarpinlerini, kuğu boynu çizmelerini, arkası açık -terlik esinli- yaz ayakkabılarını "sokağa" attıran?! Belki de, o eski İstanbul'u, kentsoyluluğu sokağa attıran demeliyim.

İstanbul, şehir kültürü, "yetmiş yılı aşkın çalışma hayatı"ndan sonra bir ustasını kaybetmiş; *Paros* dergisinin vefası olmasa, kimse bilmeyecek. Gerçi kimin umuru...

İkinci Bölüm

SANATIN YORDAMIYLA

Andersen'in İstanbul'u

Hans Christian Andersen: Çocukluğumun eşsiz masalcısı.

Andersen 1841 yılının ilkbaharında pâyitaht İstanbul'a gelmiş. İstanbul'da ne kadar kaldığını tam çıkaramadım. "Symma" dediği İzmir'de çok kısa kalıyor. İstanbul'a çoğu kez "Constantinopel" demeyi tercih etmiş, Kızkulesi "Leander Fener"i, Üsküdar bazan "Scutari"...

Andersen'in masallarını 1841'den yüz on yıl sonra dinledim, okudum, seyrettim. Seyrettim diyorum, "Küçük Kibritçi Kız"ın çizgi filmi gözümün önünden gitmez. Beyoğlu'ndaki Yeni Melek Sineması, yılın gerçekten son günü, on altı otuz matinesinde asıl filmden önce -herhalde pembe edebiyat bir Hollywood yapımı- bu çizgi film gösteriliyor ve hayatımı karartıyor. O kadar acıklı bir masaldı ki! Hattâ masal mıydı? Daha çok 'hayat'ı andırıyordu.

Sonra bir kitabım oldu: Millî Eğitim Bakanlığı'nın "Çocuk Klasikleri Serisi"nden, *Masallar*, 1951 tarihli, yani benden iki yaş küçük. Nurullah Ataç, Andersen'in masallarından dokuz tanesini dilimize çevirmiş. Çok severek defalarca okuduğumu hatırlıyorum; hele "Bülbül", "Denizkızı" bende yıllarca derin etkisini korudu.

2002'de Ataç'ın çevirisi, Samih Rifat'ın güzel önsözüyle yeniden yayımlandı. Ben de yeniden okudum. Samih Rifat'a katılmamak elde değil: "Ataç'ın çevirisini okurken, sanki Masallar doğrudan Türkçe yazılmış duygusunu alıyor insan. Türkçede çok sayıda Andersen çevirisi var; kimileri de çok usta çevirmenlerden. Yine de Ataç'ınki bir başka koku, bir başka büyü taşıyor, sayfaları çevirdikçe siz de fark edeceksiniz."

2002'de yarım yüzyılı geçkin, nasır tutmuş bir yaşamadan sonra, "Denizkızı" için hıçkıra hıçkıra ağladım. Bu durumuma güldüm.

Hans Christian Andersen yoksul bir aileden geliyor. Çocukken kuklalar yapıp oynatırmış. Sahne sanatkârı olmak istemiş, fakat başaramamış. Öyküler, şiirler, galiba roman, opera librettoları, halkın ilgisini çekmiş oyunlar yazmış. Ne var ki, gelecek zamana masallarıyla kalmış.

Yirmilerimdeydim, Ayhan Bozfirat bu masalların duyarlık, bilgelik yazıları olduğunu söylemişti. Andersen'e hayrandı. Çocuklara okutulmasını handiyse anlamsız buluyor, asıl şimdi okumalısın diyordu bana. Selâhattin Batu'nun çevirisi, iki ciltlik *Seçme Masallar*'ı hediye etmişti.

Andersen'in geziler, yolculuklar tutkunu olduğunu epey sonra öğrendim. *Bir Şairin Çarşısı* onun gezi kitaplarından. İstanbul orada. Banu Gürsaler Syversen dilimize çevirmiş, 1993'te Yapı Kredi Yayınları okurlara sunmuş. Andersen'in İstanbul'unu yıllardır yazmak isterim.

Meselâ "Homer'in Mezarından Bir Gül" masal tadındadır. (Zaten Batu bu parçayı *Seçme Masallar*'a almış.) Derken İstan-

bul, büyük masalcının gözünde âdeta iki ayrı İstanbul olup çıkacaktır; birinde yine masal ve şiir var, ama ikincisi, Doğu'yu pek duyamamış Kuzeylinin abartık hayreti sayılabilir.

Buharlı gemide küçük bir kız çocuğuyla dostluk kuran Andersen ona masallar anlatır. "Genç bir Türk'e" meyve ikram eder. Küçük kız oyuncağını gösterir: "Her iki kulağının arkasında minicik birer kuş bulunan at biçiminde bir su testisiydi bu." Andersen Türkçe bilmediğine üzülür, çünkü testinin masalını Türkçe anlatmak ister bu kez, küçük kıza.

Gemi yolculuğunun son gecesi fırtınalı geçmiştir. Sabah bulutlu, sisli. Derken "Marmara Denizi koyu yeşil dalgalarla köpürüp coşarken karşımıza tıpkı Venedik gibi, bir hayal kenti, dev Contantinopel, yani Türklerin Stambul'u çıktı." (Venedik, limana yaklaşıldıkça Napoli'yle yer değiştirecektir. Anılarda Napoli benzeyişi sıkça tekrarlanmış. İstanbul, gürültüsü patırtısı, sokak sesleriyle Napoli'den bile uğultuludur...)

Birçok yabancı seyyah gibi, Andersen de, İstanbul'u önce "kubbeleri altın alemli camileri", servileri, çınarları, Üsküdar'daki uçsuz bucaksız mezarlığıyla görür. Saray, surlar üzerinde evler, bahçeler, "bir rüya diyarı"!..

Hôtel de la France'a gelirken gördüğü Pera, Galata artık "kargaşa" ortamı olup çıkar. "Pera'daki kulenin (Galata Kulesi) dibinde yüzülmüş kanlı at leşleri gördük; salonlarında fıskiyeli havuzlar bulunan Türk kahvehanelerinin yanından geçtik, anayol boyunca ilerlerken, önümüze, kapısının üst kısmında altın yaldızla Kur'an'dan ayetler yazılmış bir levha bulunan, dönen Dervişler tekkesi (Galata Mevlevihanesi) çıktı." Yolların daracıklığına şaşakalır seyyah. "Ne kalabalık! Ne hengâme!"

Dönen Dervişler'de "bir çeşit bale izlenimi" yakalasa bile Üsküdar'da -yanlışlıkla "Ruhanî" dediği- Rufaîler tekkesinde büsbütün irkilir. Dahası, gerçekliği tartışılabilecek birtakım sahneler anlatır. Şimdi bir kâbusun masalını söylemekte; "Ruhanî"lerin "dans"ı belleğinde "bir tımarhane tablosu" olup çıkmakta.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki İstanbul, Andersen için, çoğu kez, sokakta kavgaya tutuşmuş köpek sürüleri, hayvan leşleri, leşlerle oynayan yarı çıplak küçük çocuklar, hep karanlık, ürkünç görünümler. Oryantalistlerde çok sık rastlanan 'harem' fantezileri, garip ama, onu da meşgul etmiş. Bir düzine hanımıyla yaşadığını düşlediği, var saydığı genç adamın gecesini, eski, kötü tarihî romanlarımızdaki raks sahneleriyle benzeş anlatıyor. Kendi kötü kurgusuna kendi de pek inanmamış olmalı ki; bir peyzajda yeniden şiirli İstanbul'u yakalıyor:

"... aklıma kalın gövdesi ile evlerin ahşap duvarlarına sarılan, oradan da yolun üstünü yapraktan bir çatıyla örterek komşu eve uzanan, etrafı yeşilliğiyle süsleyen asmalar geliyor!"

"Scutari Kabristanı"nı ziyarette "Prens Adaları"nın tasviri de yıllar önceki okuyuşumda ilgimi çekmiş; satırların altını çizmişim, alıntılıyorum:

"Karşımızda Marmara Denizi servilerin altında yatan kabirler gibi sessiz uzanmış, olağanüstü güzel renklerdeki adalarını bize gösteriyor; adalardan en büyük olanı tepeleri, bağları, servi, çınar ve çam ormanlarıyla küçük bir cenneti andırıyor! Ölüler bahçesinin tam karşısında ne muhteşem bir güzellik bu!"

Masalcı sonra Bizans'a geçiyor, sürgüne gidenlere; ve adalar sürgün adaları olup çıkıyor.

İlgimi çeken, on dokuzuncu yüzyılda Adalar'ın Bizans'takine çok yakın bir görünüm sunması...

Andersen'in İstanbul dikkatleri arasında 'çeşme'nin ayrı yeri var. Ayasofya'yı arkasına aldıktan sonra, "İstanbul'un en büyük ve en güzel çeşmesi" diyor, III. Ahmed sebili ve çeşmesi için.

"Çeşme denildiğinde genellikle aklımıza ortasından sular fışkıran bir havuz gelir; oysa Türkiye'de böyle değil; insanın gözü-

nün önüne dış duvarları bir hayli süslenmiş kare bir bina gelmesi gerekiyor, duvarlar beyaz zemin üzerine kırmızı, mavi ve altın yaldızla Kur'an'dan alınmış ayetlerle boyanmış, pirinç tasların zincirle bağlanmış olduğu küçük nişlerden sular akıyor, Müslümanlar günün belirli saatlerinde bu sularla ellerini ve yüzlerini yıkıyorlar."

Birer yapıya benzettiği çeşmelerin rengârenk boyalı, altın yaldızlı çatıları, Çin evlerini andırıyormuş. Sonra pâyitaht İstanbul'un güvercinleri: Çeşmeyle Ayasofya arasında uçup duruyorlarmış.

Tuhaf ama, Doğu'yla Batı arasında, yeryüzünde özdeşine pek rastlanılamayacak uyum Andersen'in gözünden kaçmış. Oysa o gün meydanda geçit töreni: Müzik takımları "Rossini'nin *Vilhelm Tell*'ini çalıyorlar." Genç Sultan'ın (Abdülmecid) en sevdiği marş, "Mızıka-i Hümayûn'un şefi Donizetti" tarafından bestelenmiş. Genç Sultan Abdülmecid, "yeşil renkte, önden düğmeli, çok sade bir redingot giymiş, kırmızı fesine bir tavus tüyü ile irice bir broş" iliştirmiş...

Maddî imkansızlık sebebiyle İstanbul'da fazla kalamayan Andersen, ayrılışta, sisler içindeki Boğaziçi'ne neyse ki vurulup kalıyor.

'Şatobriyan' İstanbul'u Sevdi mi İstanbul'a Sövdü mü?

Çocukluğumda pek ender olarak gittiğimiz lüks lokantalarda, Parkotel'de, bazı başka şık salonlarda yemek listesini tararken, ikide birde karşıma 'châteaubriant' çıkardı. Belleğim yanıltmıyorsa, mutlaka iki kişilik ısmarlanacaktı. Tahsin Saraç, sözlüğünde, bir çeşit sığır filetosu ızgarası dedikten sonra, Türkçe yazımlı 'şatobriyan'ı da eklemiş, belki o listelerde de şatobriyan yazılıydı. Ve gözümün önüne hep, ışıklı, pırıltılı şatolar gelirdi.

Şatobriyanı tadamadan çocukluğum geçti.

Galatasaray'a başlar başlamaz, daha hazırlıktaki ders kitabımızda ikinci bir Chateaubriand karşıma çıktı. Ama bu ikincisi, sığır filetosu ızgarası değil, Fransız edebiyatının önemli yazarıydı. Ders kitabımızda onun 'özlü' bir iki sözüne yer verilmişti. Şimdi pek hatırlayamıyorum, nelerdi. Çoğu kez silinip gider özlü sözler...

Zaten aklımı çelen, yazar Chateaubriand'la yemek şatobriyan arasındaki ilintiydi. İlle böyle bir bağ kurmaya çalışıyordum. Söylemem gereksiz, bağı hiçbir zaman kuramadım. Fakat hâlâ merak ederim...

Yazar Chateaubriand on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında doğmuş, 1848'de Paris'te ölmüş, önceleri deniz subayı olmak istemiş. Ardından din adamı olma isteği. Fransız İhtilâli iyice yaklaşmışken, Paris'te günler. Tam o dönemde 'Yeni Dünya'ya gitmeye karar veriyor.

1791 Nisan'ında yola çıkmış. Biyografiler, bindiği büyük yelkenlinin adını veriyor: Sainte-Pierre. Amerika dönüşü *Kızılderililer Destanı*'nı yazmaya karar vermiş. Sonra 1801'de *Atala*'yı yayımlıyor. Kısa Amerika tarihi niteliğindeki *Atala*, Chateaubriand'ın ünlenmesine yol açıyor.

Hemen bir ayraç: *Atala*'nın Türk edebiyatında yabana atılamayacak yeri var. Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı*'nda, bu eserden defalarca söz açar. Ve hemen bir alıntı:

"Hâmid'in yanı başında Ekrem Bey ikinci, hattâ daha mânâlı bir tecrübe yaptı. Chateaubriand'ın *Atala*'sını evvelâ Türkçe'ye nakletmek suretiyle saf bir aşk, ümitsiz bir ihtiras ve tabiat görüşü örneğini Türkçe'ye getirdi. Sonra onu bizzat tiyatroya çevirmek suretiyle konuşturmaya çalıştı. Böylece o da yeni şairanenin bir nevi repertuarını hazırlamış oldu."

Atala, Recaizade Ekrem tarafından 1872'de çevrilmiş.

Tanpınar, tiyatro uyarlaması üzerinde özellikle durmuş: "Ekrem Bey'in oldukça şaşırtıcı olan bir dördüncü piyes tecrübesi

vardır. Kendi tercüme ettiği *Atala*'yı tiyatro şekline sokmuştur. Fikir itibariyle çok şayan-ı dikkat -âdeta modern bir tecrübe- olan, fakat Nâmık Kemal'in bir mektubundan başka bir yerde üzerinde durulmayan bu tecrübenin edebiyatımızda bu yolda yapılmış ilk çalışma olduğunu ve çok ciddî bir etüde muhtaç bulunduğunu söyleyelim."

Acaba özlenen "etüd" yapıldı mı?..

Chateaubriand, Roma'da, 1803'te, dinle ilgili şiirsel bir eser yazmak isteği duyuyor. Ertesi yıl Paris'e dönüyor; eseri için upuzun bir yolculuğu zorunlu görüyor: Paris'ten Kudüs'e, Yunanistan, Girit, İzmir ve İstanbul, nihayet Doğu, "Jérusalem". 1806 Temmuz'unda yola çıkış.

Paris-Kudüs Yolculuğu'nun, bizde, Atala kadar ışıltılı talihi olmamış. Asıl adı *L'Itinéraire de Paris a Jérusalem*, ancak 1947'de, "Millî Eğitim Bakanlığı memurlarından Oğuz Peltek tarafından" dilimize çevrilmiş.

Acaba kaç kişi okudu? (İtiraf edeyim ki, üç ciltlik kitap benim kitaplığımda da yıllarca pinekleyip durdu.)

Aylardan eylül. Chateaubriand, "medenî milletlerin başkentinden çıkalı günü gününe, saati saatine tam iki ay" olmuş, "şimdi de geri milletlerin payitahtına girmek" üzere. "Her yerde Hazreti İsa'yı görüyorum" diyen, insanlığı ancak Hristiyan dininin kurtaracağına inanan Chateaubriand'ın "geri milletlerin payitahtı" demesine elbette şaşmamak gerekir.

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul'a gelmiş seyyahlar hemen hep şehrin masal dekorunu andırır siluetinden söz açmışken, Chateaubriand, Yedikule Hisarı'nı "yıkılıp giden eski bir gotik kale" diye tanımlar.

İstanbul yine sisler içine gömülmüştür, özellikle Asya yakası. Devam ediyor yazar: "Bu buğu içinden gördüğüm servilerle minareler, yaprakları dökülmüş bir ormanı andırıyordu." Neyse ki, kuzey yeli esecek ve sisi dağıtacaktır, öyleyken Chateaubriand büyülenmekten kendini alamaz: "... sanki bir büyücü değneğiyle her şey değişmişti."

Demir atmış büyük gemileri, gelip geçen sayısız küçük deniz taşıtını görür. Karşıda Galata "basamak basamak" gözler önüne serilmekte. Panoramik bir bakış; Galata'nın, İstanbul'un, Üsküdar'ın beyaz, kırmızı evlerini, yemyeşil ağaçlarını, bahçelerini saptıyor. "İstanbul, dünyanın en güzel yeridir diyenler, hiç de mübalâğa etmiyorlar."

Galata rıhtımı, başka seyyahlarda olduğunca, Chateaubriand için kozmopolit kalabalığıyla ilgi devşirir. Daha karaya çıkar çıkmaz, bir "hamallar, tüccarlar, denizciler kalabalığı", mahşerî bir kalabalık. Ne var ki "kadınlara hemen hemen hiç" rastlanmıyor. Ötekiler, hamallar, tüccarlar, denizciler, seyyahlar, ayrı ayrı dilleri, farklı giyim kuşamları, değişik değişik başlıkları, sarıklarıyla, burada, Avrupa'yla Asya'yı iç içe kılıyorlar.

Atala'nın yazarı, İstanbul'da, "sürü sürü sahipsiz köpekleri" unutmamış. Unutmak şöyle dursun, İstanbul'un başat özelliği saymış.

Rıhtımdaki canlılıktan sonra şehir birdenbire sessizleşiyor. Dolaşanlar, "yalnız terlikle" dolaşıyorlar. Ne yaylı, ne fayton gürültüsü. İnsanların içe kapanık halleri var; "etrafınızda göze görünmeden geçip giderek, her zaman Efendi'nin bakışlarından sıyrılmak istediği anlaşılan dilsiz bir kalabalık var."

1800'lerin başında payitaht gerçekten öyle miydi? "Efendi" tebasını bunca "dilsiz" kılmış mıydı? Chateaubriand daha da umutsuz bir şeyler söyler: "Sanki Türkler bu şehre yalnız alışveriş etmek, ölmek için gelmişler gibi ikide bir, bir pazardan bir mezarlığa girersiniz."

"Sokağın orta yeri"ndeki mezarlıklar duvarsızmış. Mezarlıkların servileri orman kadar gür ve dallarda suskun, hep suskun güvercinler... Yazarın 'uhrevî' bir tablo çizdiğini sanmayın. Sırada hakaretleri var:

"Gözlerinize hiçbir sevinç alâmeti, hiçbir mutluluk belirtisi çarpmaz: Karşınızda gördüğünüz millet, bir millet değil, hocanın güttüğü, yeniçerinin boğazladığı bir sürüdür."

Kimi zaman bir kahvenin eteğinden "bir udun hüzünlü sesleri yükselir" ama, peykede "çepeçevre oturmuş maymunları andıran" yaratıklar -çeviride "mahlûklar"- müziğe kayıtsız; "pis çocuklar"; bağıra çağıra, "yüz kızartıcı oyunlar" oynuyorlar. Derken "zorba"! "Zorbanın gözleri köleleri kendine çeker, tıpkı avı olan kuşları yılanın, gözleriyle büyülemesi gibi."

Eylülün on sekizinde İstanbul'dan apar topar, "hacıların gemisi"yle ayrılan Chateaubriand, son anda, her nedense "Bahtsız Selim"e (Üçüncü Selim) gözyaşı döker: "Ah! Zorbalar, saadetleri ortasında ne kadar zavallıdır, kudretleri ortasında ne kadar zayıftır. Onlar, kendilerinin de akıtmayacaklarına emin olmadan bunca insana gözyaşı döktürmekle, bir biçareden esirgedikleri tatlı uykuya kendilerinin de kavuşamamalarıyla gerçekten acınacak insanlardır."

Üçüncü Selim ve 'zorba'!..

Atala mütercimi Ekrem Bey, *Paris-Kudüs Yolculuğu*'nu okumuş muydu?

Şair Nigâr Hanım'ın Defterleri

O filmin adı *Beklenen Şarkı*'ydı. Cahide Sonku'nun erken sona eren güzelliğiyle son bir kez alev alev göründüğü film. "Beklenen Şarkı"yı Zeki Müren söylüyordu. Arada bir televizyonda gösteriliyor...

Bense, nice yıllar bir kitap bekledim: Şair Nigâr Hanım'ın güncesi. (Gerçi günce mi demeliyim, günlük mü, karar veremiyorum. 'Jurnal' karşılığı için Ataç 'günce'yi tercih etmiş. Hatırlıyorum, Salâh Birsel, günceyle günlük arasında duraksamış, 'günlük'te karar kılmıştı.)

Çok uzun yıllar önceydi, *Hayatımın Hikâyesi*'ni edinmiştim. Yaz sonunda bir gün ailecek Âşiyan'a gitmiştik, Tevfik Fikret'in evine. Müzede satılıyordu *Hayatımın Hikâyesi*. Cep boyu ince-

cik kitabı ilk orada görmüştüm. Nigâr Hanım'ın defterlerinden bir seçme. Tabiî, Nigâr Hanım'ın kim olduğunu bilmiyordum.

Kitap yeniyetmeliğimde Sahaflar Çarşısı'nda yine karşıma çıkacaktı. Yazan: Nigâr binti Osman. İç kapakta bir ithaf: "Çok kıymetli yalı komşumuz, arkadaşımız, dostumuz Abdülhak Şinasi Hisar'a sevgi ve saygılarımızla." Mürekkepli kalemle yazılmış; mürekkebi şimdi iyice soldu. İmza: S. K. Nigâr. İmza gayet okunaklı. Tarih: 6. 4. 59.

Rahmetli Çelik Gülersoy, Abdülhak Şinasi'nin ölüm haberini alınca son eve -Ayaspaşa'da mı, Çamlıca'da mı?- koştuklarını, fakat daha önce gelen tanınmış bir arşivcimizin evi âdeta yağmalamış olduğunu söylerdi. *Hayatımın Hikâyesi* o kitaplar arasında olamaz. Arşivci hayatta. *Hayatımın Hikâyesi* daha önce dökülüp saçılan kitaplar, eşyalar arasında olmalı.

Rahmetli Şükran Kurdakul, Hisar'a gönüllü 'kâtip' olmuş. Eşsiz anlatış ustasının çökkünlük günleri. Abdülhak Şinasi yazdırmaya başlar, durakalır, takılır, düşünür düşünür, sonra derin bir üzüntüyle, "Ne oldu benim sevgili kelimelerime!" dermiş. Kurdakul, işte o sıralar, *Boğaziçi Mehtapları* şairinin, evine gelip gidenlere ille bir şeyler vermek, armağan etmek istediğini söylemişti. Herhalde yadigâr; bazan bir kitap, bazan bir fotoğraf, bazan bir likör takımı... *Hayatımın Hikâyesi*, imzalı kitap, belki böyle bir armağan. Elden çıkış hikâyesi hiçbir zaman öğrenilemeyecek.

Önsözde dile getirilmiş: Şair Nigâr, yaşamından günler yazmış, yirmi defter "doldurmuş". "Ölümünden elli yıl sonra açılması ricasıyla, bu hatıraları saklayan yazı çekmecesi Âşiyan Müzesi'ne emanet" edilmiş. Şairin oğlu S. K. Nigâr veriyor bilgileri.

İşte, bugüne kadar o anıların, günü gününe tutulmuş yazıların yayımlanmasını bekledim. 1918'de ölen Şair Nigâr, herhangi bir başka ülkede yaşasaydı, defterleri 1968'de elbette okura sunulurdu. Gelgelelim, günü gününe tutulmuş çiziktirmeler, iç dökücüler, İstanbul'un yüksek sınıf hayatından sahneler, şairin ömrünün sonuna rastlayan içli ödeşmeler yayımlanmadı. Sadece, birazdan sözünü açacağım, değerli Nazan Bekiroğlu ilgilendi onlarla.

Hayatımın Hikâyesi günceden bir seçme. On dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başı zaman dilimi olarak karşımıza çıkar. Aydın bir Osmanlı kadınının, üstelik bir şairin 'İstanbul hayatı'nı yakalarız: Mutsuz evlilik, Rumelihisarı, Büyükada, çocuklar, platonik yakınlıklar -'aşk' sözcüğünü özellikle kullanmadım-, geçen zaman, Abdülhamid'in tahttan indirilişi, Sultan Reşad'ın huzurunda, Naciye Sultan'a rica, savaşlar, çöken imparatorluk, yıkım...

Şair Nigâr Hanım bütün içtenliğiyle anlatıyor. Defterlerin tümü kim bilir daha neler, ne zenginlikler içeriyor!

Ruşen Eşref Ünaydın'ın bir dönemin gözde şairlerini, yazarlarını konuşturduğu çok sevimli, çok başarılı kitabı *Diyorlar ki*'de, Nigâr Hanım, yaşlılık günlerinde karşımıza çıkıyor. Her şeyden, ama artık her şeyden yakınmaktadır. Hem güncesindeki hem söyleşisindeki bu yakınmalar bende 'yaşadı, nefes aldı'.

Önce bir deneme yazdım, yakınmalar için, usançlar için. Sonra, yetinmedim, *Daha Dün*'ü yazarken "Ateş Renkli Çiçekler"e yol aldım. Dikkat edince, bütün o şaşaalı hayatın gerisinde, Şair Nigâr'ın ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu ortaya çıkıyordu. Huzursuzluklar, usançlar biraz da bu sebeple.

Oysa, uzayıp giden yakınmalar, Ruşen Eşref'in bıyık altından gülmesine yol açmış gibidir. Korunmasına çalışılmış şaşaa asıl sıkıntıyı örtbas etmiş olmalı.

Hayatımın Hikâyesi'ndeki son parça enikonu acıklıdır:

"Gündüz arayanlar olmuşsa da her yer ve her şey gibi kapının çıngırağı da kırık olduğu için işitmedim.

Dün gece, nöbetlerle titrerken, babamın bana yirmi yıl önce hediye ettiği bir yatak mangalını hatırladım ve ancak onunla ısınabildim. Babacığımın aziz ruhunu bu vesileyle bir kere daha takdis ettim."

Edebiyatımızın en güzel aşk pasajlarından birini, Abdülhak Şinasi Hisar, Şair Nigâr Hanım için yazmıştır. Bir 'romans' havasının estiği bu sayfalardan Şair Nigâr'ın güzelliği, görkemi yansı-

yor. Ama işte hepsi bitmiştir şimdi. Yorgun şair soğuk bir ilkyaz akşamı ısınmaya çalışıyor...

Şair Nigâr iyice unutulmuşken, Nazan Bekiroğlu onun macerasına emek ürünü eseriyle ışık tuttu. Nigâr Hanım'ın defterlerinden -defterlerin asıl sayısı on dokuz, bazı defterler "yok"muş; Bekiroğlu'ndan öğreniyorduk- yola çıkarak bir yaşamöyküsü örüyordu.

Romancı inceliğiyle kaleme getirdiği bu yaşamöyküsünde, Bekiroğlu, döneminin aydın, yüksek sınıf kadını Şair Nigâr'ın hangi yalnızlıklar, gönül kırıklıkları, baskılı yaşama koşulları içinde ömür sürdüğünü gözler önüne seriyor. Eseri okumamış olanlara salık veririm.

Şöyle diyordu Nazan Bekiroğlu: "Nigâr Hanım'ın iç konuşması ve duaları uzar satırlar boyunca. Ve gözyaşları harflerini ıslatır ve dağıtırken ihtimal ki bütün bunları yıllar sonra birilerinin okuyacağını düşünerek teselli bulmaktadır."

Yaklaşık yirmi yıldır, belki daha fazla, evet evet daha fazla, arkadaşım, tanışım, eşim dostum her yayıncıya Şair Nigâr'ın defterlerinden söz açarım, yayımlanır, yayımlarlar umuduyla. Yayıncılar, genel yayın yönetmenleri, editörler, kalabalık sayılabilecek bir 'kadro'. Yapı Kredi'deyken galiba ilk Enis Batur'a söz açmıştım. Oğlak Yayıncılık'la çalışırken Senay Haznedaroğlu'na ve Raşit Çavaş'a. Doğan Kitap'tayken Zeynep Çağlıyor'a ve Mehmet Yaşin'e.

Arada, Selis Kitaplar'a (doğrusu Elif Çakır'la İsmail Demirci gerçekten ilgilendiler); Ahmet Oktay dönemi Alkım Yayımları'na (galiba Nazan Hanım'a başvurulmuş, Bekiroğlu önsöz yazacağını söylemiş); Notos dolayısıyla Semih Gümüş'e... Hatırlayamadığım başka yayınevleri de olmalı. Herkes içtenlikle ilgileniyor, ama arkası gelmiyor.

En son başvurularım Kapı'ya ve Timaş'a oldu. Timaş'ın genel yayın yönetmeni, kitaplara tutkun Emine Eroğlu, değerli Sibel Eraslan, başka dostlar, çay içiyorduk, allem ettim kallem ettim,

sözü Nigâr Hanım'ın on dokuz defterine getirdim. Çalıştığım Everest'te sevgili arkadaşım, incelikler koruyucusu Sırma Köksal'a ikide birde Nigâr Hanım diyorum, başka bir şey demiyorum.

Defterlerin yayımlanması için, has okurlarımı artık bunalttığımı bildiğim, nice yazı yazdım, irili ufaklı; defterler meselesini nice yazının orasına burasına sıkıştırdım. Fakat, dediğim gibi, bir arpa boyu yol alamadım.

Şimdi son bir umutla yazıyor; Nigâr Hanım'ın defterlerine sahip çıkacak yayıncıya, yayınevine şimdiden teşekkür ediyorum...

"Amcazâdem Mihri Hanım"

1990'ların sonunda *Mihri Müşfik: Ölü Bir Kelebek*'i yazarken umarsız bir kaynak arayışı içindeydim. Gerçi *Ölü Bir Kelebek* biyografik olmak iddiasında bir oyun değildi. Yine de Mihri Müşfik'in yaşamöyküsünden yola çıkmak, yararlanmak, esinlenmek istiyordum. Ne var ki, kılavuzsuz kalacaktım.

Mihri Müşfik adıyla ilk kez değerli Malik Aksel'in *İstanbul'un Ortası* denemeler kitabında karşılaştım; yıl 1977. Aksel, "Örtülü Heykeller" yazısında, bizde resim sanatının geçtiği çetin yolları dile getiriyor ve Mihri Müşfik'in sanatın önünü açma çabasına yer veriyordu. "Örtülü Heykeller" içli bir yakınmayla biter:

"Hayatı bir romandan farksız olan bu zeki ve sanatkâr kadının hatıraları bile birkaç sanatseverin hafızasında kaybolmaktadır."

Belleklerden yitip giden hayat gönlümü çelmişti. Düşünün, imparatorluk başkenti İstanbul'da başlıyor, Fransa, İtalya derken, Amerika Birleşik Devletleri'nde, galiba New York'ta, 'kimsesizler mezarlığı'nda sona eriyor!

Malik Aksel, onun, fırtınalı, âdeta anarşistçe diyebileceğimiz davranışlarından, karmaşık ruh dünyasından söz açmıştı, ama kısacık. Yine Aksel, 1940'lardan kalma *Resim Sergisinde Otuz Gün*

adlı eserinde, Mihri Müşfik'le yeğeni Hâle Asaf'ı anar. Böylece bu akrabalığı öğreniyordum. Dahası, Mihri Müşfik'le faşistlerin hayran olduğu İtalyan edibi D'Annunzio'nun arkadaşlığını.

Hepsini *O Yakamoz Söner*'in sayfalarına aktarmıştım. Hiçbir yankı uyandırmadı. Mihri Müşfik benim için bir iç sızısı olarak kaldı.

Pahalı, çok pahalı yapım ama, bu yaşamöyküsünden müthiş bir film senaryosu çıkar diye düşünüyordum. Meğer Halit Refiğ de televizyon dizisi yapmak istermiş. Epey zaman geçti, galiba Mihri Hanım rolünü Türkân Şoray'a teklif edecekti Halit Bey. Sonra ne oldu, hatırlamıyorum.

1988'de Taha Toros'un *İlk Kadın Ressamlarımız* kitabı yayımlandı. Bilgiler, belgeler arasında Mihri Müşfik'e de yer verilmişti. Bu sayfalar beni yeniden heyecanlandırdı. Hele ressamın mektupları, kendi, kişisel söylemi çok etkileyiciydi.

Taha Toros bir dipnotta şunları belirtiyordu:

"Batı sanat dünyasında ilk kadın ressamımız olarak tanımlanan Mihri Hanım'ın Amerika'da yetiştirdiği öğrencisinin -üç Amerikalı arkadaşı ile- yıllar öncesi bir araştırma girişimini yeni baştan sürdürmeleri kıvanç vericidir. Karşılıklı bilgi alışverimiz, aralıklarla devam etmektedir. Ressamımızın Türkiye'de, İtalya'da, Fransa'da ve Amerika'da bulunabilen eserlerinden yaptığımız derlemenin yakında yayımlanacağını umuyorum. Yaptığımız araştırmalara göre, Türkiye'de 32, İtalya'da 36, Fransa'da 9'u galerilere satılmış olan 23, Amerika'da 60'ı aşkın eseri bulunmaktadır."

Geçen yirmi iki yıla karşın Taha Toros'un derlemesi yayımlanmadı. (Yakınlarda Mihri Müşfik ve sanatı üzerine bir kitap yayımlanmış ama, ne yazık ki ulaşamadım.)

Ölü Bir Kelebek'i yazarken, bir iki kaynak daha buldum. Sezer Tansuğ, Türk plastik sanatçılarını yorumladığı eserinde ona fazla yer vermemişti. Ruşen Eşref Ünaydın'ın yeni yazımıza hayli

geç aktarılmış bir anısında, Mihri Müşfik, Tevfik Fikret'in evinde şöyle bir görünüp kayboluyordu, Âşiyan'ı ziyaret edenlerdenmiş. Şimdi hatırlayamadığım bir kaynakta ise, Mihri Hanım, son halife ve ressam Abdülmecid Efendi'nin musiki gecelerinde beliriyordu. Hepsi bu.

Oyunu yayımlarken (1998) arka kapağa şunları yazmak ihtiyacını duydum:

"Kültür gömleğimizi değiştirirken ya da daha inandığım bir deyişle, kültür hayatımızda yenileşmenin sentezini ararken, bugün unutulmuş, dönemlerindeyse mücadele vermiş nice kişiyle yüz yüze geliyoruz. Unutuluşta sanırım kadınlar başı çekiyor; unutulan kadınlar öylesine çok ki. Bu yüzden Mihri Müşfik'ten bir türlü kopamadım. *Mihri Müşfik: Ölü Bir Kelebek* oyunu bir gönül borcunun -karınca kararınca- ödenmesi için yazıldı."

Oyun Sadri Alışık Tiyatrosu'nda sahnelendi. Tam o günlerde Mihri Müşfik'in kayıp Atatürk tablosu bulundu. Mihri Hanım, 1924'te yurtdışından dönmüş, Ankara'da Atatürk'ün resmini yapmış. Kim bilir hangi savrukluk, değer bilmezlik sonucu, bu armağan resim yıllardan beri kayıpmış.

Ölü Bir Kelebek mevsim boyunca gösterimdeydi. Seyircisi sönüktü. Zaten bir daha oynanmadı. Hayatın hayhuyunda Mihri Müşfik'ten yankılar artık arada birdi.

Yalnız, geçen hafta, bir anı kitabı beni yeniden nerelere alıp götürmedi ki! Bu kitap, *Bir Çerkes Prensesinin Harem Hatıraları* adını taşıyor. Leylâ Açba, 1929-1931 yıllarında kaleme getirmiş. Yeğeni Dr. Edadil Açba yayına hazırlamış. Timaş Yayınları okurla buluşturmuş. Daha "Takdim"inin ilk cümlelerinden hüzünlü, acı anılar. Yer yer sevimli dokundurmalar, çekiştirmelerle bezense de.

Anılar, II. Abdülhamid dönemini izlerken, Mihri Müşfik de Leyla Açba Hanım'ın amcazâdesi olarak karşımıza çıkıyor, elbette yeni bilgilerle. Prenses "Ailemizdeki Ressamlar" bölümünde, Fatma Pesend Hanım'ı, Cavidan Hanım'ı anıyor ve "Mihri Ha-

nım da pek güzel resim" yapardı, diyor. "Hattâ Mihri Hanım memleketimizin en büyük hanım ressamlarından biridir. Onun tablolarından ikisi bendedir. Biri benim portremdir, diğeri ise Yıldız'daki konağımızın resmidir." Hemen dikkatimi çeken, Mihri Hanım'ın kuşakdaşları arasında başka kadın ressamların varlığı. Anılan Fatma Pesend Hanım, II. Abdülhamid'in eşlerinden; Cavidan Hanım ise, Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'yle evlenmiş.

"Amcazâdem Mihri Hanım ise Zonaro'nun en muvaffakiyetli talebelerinden biri idi. Zonaro'dan ders aldığı zamanlar bizim konakta kalır yahut Akaretler'de mukime Behiye Halamıza giderdi." Genç ressam, zaman zaman, Fatma Pesend Hanım'ın Yıldız'daki dairesinde de misafir olurmuş.

Tıbbiye Nâzırı Ahmet Rasim Paşa'nın kızı Mihri Müşfik'i Leylâ Açba şöyle tasvir ediyor: "Orta boylu, açık kestane renkli saçlı, yeşil gözlü güzel bir hanım idi." (Resim Heykel Müzesi'ndeki, kime ait olduğu belirtilmemiş, yeşil gözlü genç kadın portresinin bir otoportre olabileceği akla geliyor. Mihri Müşfik'in bu portresi çok çarpıcıdır.)

Prenses, amcazâdesi için, "Maalesef daha sonra memleketten çıktı ve İtalya'ya gitti" diye yazıyor. "Bir müddet Fransa'da ablam Hidayet Hanım'ın yanında da kaldı. Bana ve diğer aile mensuplarına yazdığı mektuplardan pek mükedder olduğu aşikârdır."

Bu "mükedder" mektuplar kim bilir neler söylüyor, neler anlatıyordu...

Abdülhamid'in, Leylâ Açba'nın sözcükleriyle, "gördüğüm en rezil insanlardan biri" olan "fevkalâde jurnalcisi" Fehim Paşa, meğer değerli ressam Eşref Üren'in babasıymış. "Amcazâdem Mihri Hanım, bu çocuk için, 'İleride büyük bir ressam olacağından hiç şüphem yoktur' demişti."

Harem Hatıraları'nın tanıklığında, Zonaro'dan ders alma meselesi aydınlığa çıkıyor: Saraya gidip gelen genç Mihri, Şehzade Selim Efendi'nin zevcesi Eflâkyar Hanım'ın yaptığı resimlerle ilgileniyor; "her ikisi hususî birer resim yapıp Sultan Hamid'e

takdim etmişler. Sultan Hamid de resimlerden pek hoşnut kalarak kabul etmiş ve amcazadem Mihri Hanım'ı hususî ressamı olan İtalyan Zonaro Bey'in talebesi yapmış."

Prenses Leylâ Açba'nın anıları, objektif tutumla kaleme getirildiğinden özel bir değer taşıyor. Mihri Müşfik Hanım, bu anılarda, en son, 1919'da, İstanbul'dan "Zat-ı Şahane"nin sağladığı imkânla ayrılırken görülüyor. Yolu Roma'ya. Sonrası? "Halen memleket haricinde ve Amerika'da Chicago şehrinde ikâmet etmektedir. Allah güzel akıbetler versin."

"... Sessiz Çalışıyor ve Mahzun Yaşıyordum"

Ahmed Hâşim'in nesriyle ortaokul yıllarımda tanıştım. Türkçe ders kitabımızda, *Frankfurt Seyahatnâmesi*'nin yazılarından "Faust'un Mürekkep Lekeleri" yer almıştı. Bu yazıyı çok sevmeme rağmen uzun yıllar Hâşim'in denemelerinden habersiz kaldım.

Memet Fuat son dönem yazılarından birinde, düzyazıları, denemeleri nihayet derlenen Ahmed Hâşim'i günümüz okurlarının yeniden keşfettiğini söyler. Dahası, kimi okurlar, Hâşim'in düzyazılarını şiirinden üstün bulmuşlar.

O kişilerden biri değilim. Ama İnci Enginün'le Zeynep Kerman'ın emeği, Ahmed Hâşim imzalı yazılara derin hayranlık duyanlar arasındayım. Estetik duyuşu çok yüksek, kılı kırk yaran "Merdiven" şairi düzyazılarının birçoğunu gazete köşelerinde bırakmış. Enginün'le Kerman tümünü bize kazandırdılar. Ayrıca, bütün eserlerinin son cildinde (Dergâh Yayınları) Ahmed Hâşim'in bulunabilen mektupları bir araya getirildi.

Bu mektuplar üzerine epeydir yazmak istiyordum. En eskilerinden biri, okul arkadaşı Abdülhak Şinasi'ye yazılmış; 1891 tarihini taşıyor. Abdülhak Şinasi çoktan beri ortalarda görünmüyormuş; Hâşim merak ediyor.

Beş on yıl geçecek, Hâşim ve Abdülhak Şinasi hayata atılacaklar. Şair için ondan sonrası, çalışma, geçinme çabaları açısından

daima yürek burkucu. 1918'de yazıyor: "Ben iş aramak vaziyetinde bugüne kadar kalmamıştım. Bunun nasıl yapılacağını bilmiyorum. Siz benim talihime alâkadar görünen yegâne dost oldunuz."

O zamanlar Haydarpaşa Çınar Sokağı'nda oturan şair, arkadaşını görmek için Beyoğlu'ndaki Lebon'a uğramıştır. Fakat Abdülhak Şinasi ortalarda yoktur. Mektup bu sebeple yazılmış ve şairin derin kaygısını dile getiriyor: "Bu mektuptan lütfen hiçbir dosta bahsetmemenizi..." (Böylesi kaygılar, ifadeler başkalarına yazılmış mektuplarda da karşımıza çıkıyor.)

Lebon'a, Cenyo'ya gidip gelmeler sürer. Bu arada Ahmed Hâşim'in adresi değişir: Şimdi Kadıköyü Nureddin Paşa Sokağı'ndadır. Mektuplarda iz sürerken yeni yeni adresleri saptarız: Kadıköyü'nde Mütevelli Sokağı, Kadıköyü'nde Kâğıtçıbaşı Sokağı ("Yakup Kadri Bey'in hanesinde Hâşim'e"), derken -doğduğum evin de bulunduğu- Bahariye Caddesi'nde Belvü Apartımanı, Kadıköyü'ndeki son adres Bahariye'de Şekerci Sokağı.

Mektuplarındaki Ahmed Hâşim oldum bittim geçim kaygılarıyla yüklüdür. 1930'lara iyice yaklaşırken Yakup Kadri'ye, yaşadıklarından duyduğu büyük kırgınlığı açıkça belirtir:

"Kırkını geçmiş bir adamın beyaz saçlarıyla, mektepten henüz çıkmış bir genç gibi hayatını tanzim edememiş bir vaziyette kalışından daha hazin bir şey tasavvur edemiyorum. Bütün nesiller, yanımdan kahkahalar ve şarkılarla geçip gidiyor ve ben dünyanın nimetlerine hâlâ bir dilenci gözleriyle kenardan bakıp durmaktayım."

Siyasetle hiç ilgilenmediği ileri sürülmüş Ahmed Hâşim, yaşadığı ortamın toplumsal-siyasî çehresini en iyi bilenlerdendir. Çok acı bir istihzayla yazılmış şu satırlar, bence bugün için de bütün şiddetiyle geçerli:

"Bilirsin ki saflığı, budalalığı bile fersah fersah geçen bir adamım. Yeni insanlar arasında günlerimi bir devr-i hacerî mahlûku

gibi şaşkın ve bîhaber geçirdim. Öteden beri şairin ancak dilenci olarak geçinebildiği bir âlemde ben, şairlikten başka yapacak bir şey bulamadım. Fikir, his, hayal ve sanat kaygıları, göze görünmez haşereler gibi faydasız hayatımın kumaşını delik deşik ettiler. Bu hayat, perişan Çingene çadırı gibi beni barındırmaz olmuştu."

1931'de "Maliye Vekâleti'ne gelen Abdülhak Halîk Bey", demiryollarının meclis-i idare üyelerini gözden geçirirken birdenbire sorar: "Bu da kim?" Muhatabı "mânidar bir istihza tebessümüyle" yanıtlıyor: "Bir şair!"

"... Hâlbuki ben eski bir maliye memuru ve eski bir iaşe müfettişiyim. Benimle beraber bu vazifelerde bulunanların birçoğu şimdi birer banka müdür-i umumîsidir. Şair Yahya Kemal de Cumhuriyet'in bir sefiridir."

"Teessürle" öğrendiğine göre, kısa bir zaman sonra, kapının önüne konacaktır. Oysa "zahmetle yapabildiğim küçük köşede sessiz çalışıyor ve mahzun yaşıyordum."

Mektuplar üzerine yazmak istiyordum; çünkü dört beş yıl var ki, yaşadıklarımdan, tanıklıklarımdan, dinlediklerimden geçip gelerek, ille bu "sessiz çalışıyor ve mahzun yaşıyordum"da durakalıyorum. Kimileri için niye ille böyle olduğunu tekrar tekrar -kendime- soruyorum.

Gerçi Hâşim'in kendisininkine çok yakın yaşantılara aymaz, bilinçsiz yaklaşımını görmezden gelmeyeceğim. 1925'te Reşat Nuri Drago'ya gönderdiği yazıda *Eylûl* gibi eşsiz bir roman kaleme getirmiş yazarın akıbetiyle alay edebiliyor. Diyor ki: "Şimdi Servet-i Fünûn'un muşaşaa üstadlarından Mehmed Rauf Bey bazı yevmî gazetelerin metrûk köşelerinde sinemalara dair soluk kronikler yazmakla yaşamağa çalışıyor."

Evet, 'yaşamaya çalışıyor'; tıpkı, bir on yıl geçmeden, Ahmed Haşim'in, hastalığının... ölümcül hastalığının tedavisi için ihtiyaç duyduğu ilâcı bulamayışı, bu sebeple Yakup Kadri'ye rica edi-

şi gibi: "İlâçlarım için istidayı ve doktor raporunu gönderiyorum. Strofantin şırıngaları bana bir parça rahat ve sükûn verirdi. İstanbul'un her tarafını arattık. Yok. Artık ruhsatın çıkmasını ve Avrupa'ya ısmarlayıp ilâcın oradan gelmesini beklemekten başka çare kalmadı."

Ahmed Hâşim'in mektupları, bana sorarsanız, *Yeraltından Notlar* gibi okunabilir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na yazılmış mektup tanıklık ediyor. "Geçen gün İstanbul Lisesi'nde tesadüf" ettiği, eski arkadaş İsmail Hakkı artık Darulfünûn Emini; şair ise "Fransızca elifba muallimliğine tayin edilmeye" gelmiş. Baltacıoğlu'na saygıda kusur edince, kapı önünde epey bir azarlanmış. Mektuba devam ediyorum:

"Meratib-i içtimaîyede en dûn tabakalarda kalarak hakaret görenlerin cins ve mahiyeti, ziyafetlerde nutuk okuyanların, büyük iskemlelerden emir verenlerin büyük bir kıymet, büyük bir meziyeti haiz olabileceklerinden beni şüphelendirdi. Binaenaleyh sizi vakayiden istifade etmeyi bilmiş bir adamdan fazla bir şey görmüyorum. Beni size çeken, sizi aratan şey 'saf' zannettiğim kalbiniz, 'hürriyet-i fikr'e hürmet etmeyi bildiğine zâhib olduğum fikrî discipline'inizdi. Yoksa hayatta kendi maddiyatına kifayet eden bir adama dalkavukluk edeceğim yerde sizi, hizanızla bugünkü mevkiinize getirebilenlerin dalkavuğu olurdum."

Mektuplar üzerine, söyledim, epeydir yazmak istiyordum. "Büyük iskemlelerden emir verenler"e yönelik bu tespit, bu değerlendiriş nasıl vurgulanmadan geçilir?!.

Yahya Kemal'e -şimdilik 'tek'- mektubu sona sakladım:

"... Bilirim, hayatında beni bir dakika sevmedin, bir dakika havamda rahat etmedin, bir dakika bana dost sıfatını tamamen vermedin. Ben bunu bilerek dostun oldum ve hâlâ dostunum, çünkü biliyorum ki ruhun benim ruhumun cinsindendi, çünkü biliyorum ki bedbahtsın ve mesut olmayacaksın, tıpkı benim gibi."

20 Ağustos 338. Yahya Kemal bu mektubu okuduğunda acaba ne düşündü, ne hissetti?

Kim bilir kaçımız birbirimize bu satırları yazmak istedik; bugün de yazmak istiyoruz...

Abdülhak Şinasi'ye Mektup

Biricik Abdülhak Şinasi,

Bağışlayacağınızı umuyorum: Orta birdeydik galiba, Türkçe kitabımızda *Fahim Bey ve Biz*'den bir parça vardı.

O yazıyı çok sevmiştim, ama yazarının kim olduğunu nedense merak etmemiştim. Her biri arkadaşınız olan öteki yazarlarımızın adlarıysa ezberimdeydi; meselâ Yakup Kadri, Refik Halid, Halide Edib...

Seçme parçada Fahim Bey'in "esvaplar"ını anlatıyordunuz. Dil, sözcüklerin Osmanlıcayla haşır neşirliği biraz ağır gelmişti. Ama kavramakta zorluk çekmemiştim. Tam tersine, üslûbunuzdaki inceliğe vurulup kalmıştım. Düzyazıda şiir aradığınızı tam sezinleyememiş olsam bile.

Giysileri âdeta konuşturuyordunuz; Fahim Bey'in takımları, ceketleri, yazlıkları, kışlıkları, paltoları, yağmurlukları, gömlekleri, ketenleri, yünlüleri, hepsi birer öykü kişisi olup çıkıyordu. Her biri ya Garp'tan ya Osmanlı'dan bir şeyler söyleyen o giysileri de bildiğim söylenemez, hele o günlerde. Gelgelelim bunun önemi yoktu: Her birinin macerasıyla dolup taşıyordum artık.

Bir iki yıl sonra, adınızı, sizi olumsuz yönde eleştirmiş olanlar aracılığıyla öğrendim. Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*'da, eserinize her nedense ikircikli, uzak yaklaşıyordu. Örnekse, "Geçmiş zaman, onun gözünde bir 'Kayıp Cennet'tir" deniyordu. Romanlarınızın kahramanları, "hayatta her gün rastlanan kişiler arasından değil, birtakım özellikleri olan kişiler arasından" seçilmişti, öyleyken, Fahim Bey'iniz, Çamlıca'daki enişteniz, Ali Nizamî Bey'iniz yarı kaçık kişiler olup çıkıyorlardı.

Fakat bunun romanlara ne zararı dokunabileceğini kılı kırk yaran Cevdet Kudret açıklamıyordu. Dahası, sizin ısrarla "hikâye" dediğiniz romanlarınızda, yer yer tekrara düşülmüş, kişisel görüşleriniz öne çıkartılmış, dilde "sadeleşme yolunda herhangi bir çaba" gösterilmemiş... Ölçüp biçmeden, tartmadan, bu görüşlere, bu saptamalara kapılmıştım. Fahim Bey'in zavallı giysileri tam tersini dile getirseler de.

Derken hocam Vedat Günyol, yazınsal eleştirilerini *Dile Gelseler*'de derledi. Yıl 1966. Bu kitapta artık yerden yere çalınıyordunuz. Geçmişe bağlılığınız, geçmişseverliğiniz çağ dışı bir tavır olarak yorumlanıyor, "manevî romatizma"yla ikide birde ıstırap çektiğiniz kara bir alayla belirtiliyordu.

Bense, *Boğaziçi Mehtapları*'nı, *Çamlıca'daki Enişte*miz'i, benzersiz Yahya Kemal ve Ahmed Haşim monografilerinizi okuyordum.

İşte, *Çamlıca'daki Enişte*miz'in "Eski Çamlıca" epizodundan tam tat alabilecekken, iki eleştirmenin ortak yargıları -ne yazık ki- aklımı karıştıyordu. Bu epizodda, Vâmık Bey'in köşküne giden yolda, anlatıcı, "insan sefaletlerinin bir sergisi"ni görür. Kalabalık, sıkışıklık, izbelik, kara sinekler ve başıboş köpekler dört bir yanı kuşatmıştır. Her şey öylesine kirli, karanlık, kasvetlidir ki, o zamanlar küçük yaştaki anlatıcının bütün hülyaları, bütün ümitleri, beklentileri yıkımla yüz yüze gelir. O anlatıcı sizseniz; gözlerinizi yummuyordunuz ama, annenizin "eldivenli" elini sıkı sıkıya tutarak, buralardan geçip gidinceye kadar etrafı görmemeye çalışıyordunuz.

Eleştirmenler hemen, "çalışan yoksul insanların çevresinden" tiksindiğiniz kanısına varıyorlardı. Cevdet Kudret, "Boğaziçi'nde yerleşmiş varlıklı, aylak insanların yaşayışını anlatmış, 'o işsiz ve tembel' günlerin, o sorumsuz hayatın özlemini dile getirmiştir" yargısını konduruyor; Günyol'sa, "İşte Bay Hisar'da 'sandalda akşamın şiirini geniş ve vahim bir dram halinde' duyarken,

'manevî bir romatizmanın büyük sızıları' içine böyle düşmüş ve hayatı boyunca o sızılardan bir daha kurtulamamıştır" diyordu.

Şimdi düşünüyorum da, sizden, eserinizden ne istiyorlardı? Sözleri, yorumları, yargıları nice zamanlar ürküttü beni. Sizi o kadar çok sevdiğimi, bazı sayfalarınızı defalarca defalarca okuduğumu neredeyse hiç kimseye söyleyemedim. Yazdıklarınızdan duyduğum hazzı handiyse inkâr etmeye çalıştım.

Nihayet... taa *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'da sizi bir roman kişisine dönüştürmeye didinip durdum. Benim için bambaşkaydınız: Geçip gitmiş zamandan edindiğiniz mutsuzlukları, acıları, yazıda çizide, bir simyacı tavrıyla, mutluluğa, anılarda kaldığı ileri sürülen, galiba sonradan türetilmiş, uydurulmuş güzelliklere açıyordunuz. Acı yaşantılara rağmen dünyayı bir kez olsun güzel gösterebilmek!..

Zaten "Ziya Osman Saba'nın Ölümü"nde eserinizi yıpratmak isteyenleri, sarakaya alanları yanıtlamışsınız:

(Ziya Osman Saba) için çocukluk bir arz-ı mev'uttur. O, her saniyesinde, bir çocukluk mâzisi duyar. (...) Ziya Osman Saba bir geçmiş zaman, yani bir mâzi; bir tahassür yani bir hatıra şairidir. Bunu söylemekle hiçbir zaman bir irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz. Mâzi demek, geçmiş bir zaman ifadesinden ibaret değildir. Yaşayan bütün zamanlar karışarak mâzimiz olur. (...) Her şairin ve her sanatkârın hatıralarının çiçek açan bir zaman içinde kalması pek tabiî ve zarurîdir."

Şu sözlerinizden bana en çok dokunanı hangisi, biliyor musunuz?

"... bir irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz" diyorsunuz ya, bir yandan da nelere ve nerelere alıp götürmüyorsunuz ki!..

Geçenlerde, *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde yer alan "Resimler Karşısında Duygular"ı yeniden okudum. Bence, İstanbul'u, öz İstanbul'u anlatan en güzel yazılarınızdan biri. Bugün kim okur, kim hisseder, kimlerin içi sızlar, kestiremiyorum.

Sezer Tansuğ'un belirtişiyle, "Engin alçakgönüllülüğü ve kendini resim sanatının sevilmesi ve yaygınlaşmasına adamış olan Hoca Ali Rıza" eşsiz yazınızın odak kişisi. Siz ona, Üsküdar'da doğduğu için, o zamanlar söylendiği gibi "Üsküdarlı Ali Rıza" diyorsunuz. Üzülmüşsünüz: "Bu kıymetli ressam, adam olarak mahviyeti ve sanatkâr olarak tevazuu ile, hayatında lâyık olduğu şöhrete ermeden öldü..." Pek çok seveninize, hayranınıza rağmen, sizin yazgınız aynı değil mi?

"Bir sene" diyorsunuz, "Galatasaray Lisesi'nin odalarından biri"nde Üsküdarlı Ali Rıza'nın resimlerini görmüşsünüz. Bu resimler daha dünkü İstanbul'u yansıtıyormuş. "Bu sanatkâr da asıl şehirden ibaret olan İstanbul cihetinin ressamı değil, bir semt ressamı"ymış. Üsküdar, Çamlıca, Acıbadem, Haydarpaşa, Kurbağlıdere, Kızıltoprak, ayrıca Çengelköy, Anadoluhisarı, Rumelihisarı, Kanlıca "ve bilhassa Paşabahçesi, Beykoz sahilleri ve İncir Köyü" onun eserinde hâlâ yaşıyormuş.

Ama sizin yazınızla ve sizin yazınızda da yaşıyor. Peyzajları tasvir ederken; pancurlu köşkler, kırlıkta âvare evler, yol boyu "dümdüz ve kör duvarlar", "yan yana evleriyle dinlenen âsude" sokaklar, renklerinin akisleri suya vurmuş yalılar, ağaçlar, meselâ "uçları kıvrılmış uhrevî serviler", tümü özlü ifadenizle, art arda, ansızın karşımıza çıkıyor. Bugün tümü yitip gitti, hepsinin yerinde yeller esiyor. Bu yüzden demin "kimlerin içi sızlar" dedim.

"Resimler Karşısında Duygular" Hoca Ali Rıza'nın eseriyle konuşuyor görünse de, sizde özleyişi sürüp gitmiş -"Şimdi gönlüm daüssıla içinde."- İstanbul'u perde perde açıyor, o İstanbul'a ruh üflüyor. "İrtica muhipliği"nizden geriye müthiş bir belge kalıyor.

Vaktiyle okunmuş hangi satırınız, hangi cümleniz... eseriniz, kim bilir yarın bana yepyeni neler söyleyecek!..

Hangi Halide Edib?

Kar Yağıyor Hayatıma'da yazdığım gibi, önce 'romancı' Halide Edib'le tanıştım. O zamanlar *Handan* romancısının bü-

yük ünü sürüyordu. Öncelindeki bazı adlara, örnekse, Fatma Aliye'ye, Güzide Sabri'ye rağmen, Halide Edib bir bakıma ilk kadın romancımız olarak tanıtılıyor, kadın yazarlar arasında 'aşılamamış' sayılıyordu.

Handan'ı, *Sinekli Bakkal*'ı, *Yolpalas Cinayeti*'ni severek okumuştum. Ama galiba en çok *Kalb Ağrısı*'nı sevdim.

Andığım dönemde, Halide Edib *Mor Salkımlı Ev*'i ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nı art arda yayımladı. Bunların, epey eskilerde İngilizce yazılmış anılardan Türkçeye çeviri olduğu pek bilinmiyordu. Kitap kurdu Ferit Amca, orijinalleriyle karşılaştırmış, bir yaz akşamıydı, Arnavutköyü'ndeki evlerinin küçük bahçesinde, Halide Edib'in "Gâzi" konusunda üslûbunu epey yumuşattığını söylemişti.

Böylece, Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk'le Halide Edib arasındaki dargınlığı öğreniyordum. Hem yalnız Halide Edib değil, eşi Adnan Adıvar da Ankara'dan ayrılanlar arasındaydı.

Kalb Ağrısı'yla *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nı yan yana okuyun, romandan anıya, daha doğrusu, yaşamdan romana, sonra anıya yol alıp gitmiş sahnelerle karşılaşırsınız. Bu otobiyografik özellikler üzerinde yazık ki durulmamıştır.

Ne olmuştu da, Adıvar'lar önce Ankara'dan, sonra İstanbul'dan ayrılmışlar, Atatürk'ün ölümüne kadar yurda dönmemişlerdi?

İşte 'hangi' Halide Edib dediğim bende bu soruyla başlar. Okuduğum kaynaklar kemküm ediyor, açık seçik bir yanıt bir türlü belirmiyordu.

Çevremdeki kişiler habersiz kalmayı ya da habersiz görünmeyi tercih ediyorlardı. Üslûp yumuşamasından söz açmış Ferit Amca, siyasî anlaşmazlık diyerek geçiştirivermişti. (*Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nın İngilizce aslıyla karşılaştırılarak gerçekleştirilecek bir basımını uzun süre bekledim...)

O kadar çok Halide Edib var ki; meselâ Yahya Kemal'in anlattığı Halide Edib. Gerçi Yahya Kemal de neredeyse iki Halide Edib anlatıyor.

İlki, *Yeni Tûran* yayımlandığında kaleme getirdiği eleştirel yazıdaki romancı. Peyam-ı Edebî'de 1913'te yayımlanmış bu yazı. Günün kasırgalı koşullarında iyimser bir ütopya aranmış Halide Edib'i, Yahya Kemal, *Yeni Tûran* dolayısıyla hem övüyor, hem inceden inceye, olumsuz yönde eleştiriyor. Bir yer geliyor, Yahya Kemal handiyse ironiye açılıyor:

"Halide Hanım'ın hikâyesinden sonra türeyen bugünkü Tûran lokantaları, Tûran berberleri, Tûran ocakları bütün pâyitahtı sarmış; İstanbul'un her kuytu mahallesinde, her sayfiyesinde âteşîn zâviyeler var."

Yahya Kemal, romandan sonra, "Türklük havarisi Gökalp'in Tûran dâüssılasından biz büsbütün başka bir şey anlıyorduk" diyor.

Yeni Tûran Halide Edib'in 'ideolojik' romanları arasında sayılmış. Bence haksızlık edilmiş. Bu eserin "cemâhîr-i milliyeden müteşekkil bir Osmanlı saltanatı" özlemiyle yorumlanması, yeniden vurgulamak gerekirse, bence haksızlık. O ağdalı milliyetçilikten soyutlayın, *Yeni Tûran*, tutkulu coşkusuyla başka şeyler de söyler.

Yahya Kemal, ölümünden sonra yayımlanması düşüncesiyle kaleme aldığı portre yazılarından birinde Halide Edib'i betimler: Tanışmaları, dostlukları, izlenimler, hattâ bir iki küçük dedikodu, ifşaat. 'Ermeni meselesi'yle ilintili bölüm birdenbire kesilir. Yahya Kemal mi sonradan yazmak üzere yarım bırakmıştır; yayımlayanlar mı alt alta nokta noktaları kondurmuşlardır, kestiremezsiniz.

Şaşırdığım, Yahya Kemal'in, Yakup Kadri'den yola çıkarak söyledikleri. Niye şaşırdığımı sonra söyleyeceğim; önce alıntı:

"O aralık Halide Edib Hanım hakkında 'Ocak'ta bir konferans vermiştim. Yakup Kadri, Halide Edib Hanım'ı hiç sevmez, benim nazarımda muttasıl düşürürdü; gayet haris, riyakâr, ehem-

miyet ve şöhret peşinde koşar, içyüzü karanlık, bilhassa dessas bir insan olarak tasvir ederdi."

Yahya Kemal, Yakup Kadri'nin söylediklerine kulak asmayarak görüşürmüş Halide Edib'le. "Çok zaman akşam yemeğini beraber yerdik" diyor.

Yakup Kadri'nin *Edebiyat ve Gençlik Hatıraları*'nı okuyanlar, hemen hatırlayacaklar: *Yaban* romancısı, Halide Edib'e hayranlığını uzun uzadıya dile getirir. Bu hayranlık, Halide Edib'i tanımadan önce, *Handan* dolayısıyla başlamıştır. Eseri çok seven Yakup Kadri, duygu ve düşüncelerini sıcağı sıcağına yazmış. Gerçi bir yanlış anlama sonucu, *Handan*'ın yazarı Yakup Kadri'nin övgülerine gücenmiş ama, sonra sular durulmuş.

Dahası, *Ateşten Gömlek* adı, Yakup Kadri'den edinilmiş. Romanın başında Halide Edib anlatır:

"Size de bu kadar Anadolu'ya yakışan ve kendi başına bir şaheser olan isim için teşekkür etmek ve sizden af dilemek isterim, Yakup Kadri Bey."

Halide Edib, günün birinde, iki ayrı *Ateşten Gömlek*'in -hem kendininki, hem Yakup Kadri'ninki- "kütüphane raflarında yan yana" duracaklarına inanır. O iki *Ateşten Gömlek*, birbirlerine uzak geçmişin derin acılarını söyleyeceklerdir...

Yahya Kemal'in Yakup Kadri'den yola çıkarak Halide Edib nitelendirmeleri, acaba gerçekten Yakup Kadri'nin sözleri, değerlendirişi miydi; sormadan edemiyorum. Dahası, Yakup Kadri'nin portresini de çizen Yahya Kemal'in şu sözlerini okudukça: "Yakup Kadri'nin bana ve benim ona karşı duyduğumuz şedîd bir kin ikimizin hayatında başlıca bir safhadır."

Yakup Kadri noktalarken, "... artık Halide Edib'i *Edebiyat ve Gençlik Hatıraları*'nın içine sığdıramayacağım ve ona ancak bu kitabı takip edecek olan siyasî hatıralarımda yer verebileceğim" notunu düşmüş. *Politikada Kırk Beş Yıl*'da, yani siyasî anılarda,

Zeyno romancısı hemen hiç görünmez, ne yazar kimliğiyle, ne siyasî kimliğiyle.

1990'larda Halide Edib'in vârislerinden Gülbün Türkgeldi beni aradı. Özgür Yayınları Halide Edib külliyatını yeniden yayımlayacaktı. Gülbün Hanım 'sadeleştirme' konusunda ne düşündüğümü soruyordu. Önceki Halide Edib sadeleştirmelerinden duyduğum üzüntüyü belirttim. "Peki, siz yapar mısınız?" Böylesi bir sorumluluğu taşıyamazdım. Yapmadım ama, Gülbün Türkgeldi gibi çok değerli bir dostu kazandım.

Aziz dostum Gülbün Hanım'ı kaybedeli yıllar geçti. Onun Halide Edib anılarını elbette hatırlıyorum, yaşadıklarını, dinlediklerini; Yeşilyurt'taki zarif evinde birçok zaman bana anlatmıştı. "Bunları mutlaka yazmalısınız" derdim. Gülbün Hanım, ne yazık ki, yazmadı. "Size emanet" derdi.

Emanetleri -çok üzülerek- kaleme getirmeyeceğim. En küçük bir sözün, en masum bir davranışın bile 'skandal-haber'e dönüştürüldüğü günümüzde, ne aziz dostumun, ne de Halide Edib'in hatırasını kurda yem yapmak isterim...

Yalnız şu kadarını söyleyeceğim: 1964'te, ölürken, Halide Edib Adıvar, gelecek için, memleket için derin kaygılar duyuyormuş.

Önsezi olsa gerek, *Ateşten Gömlek*'in "Yakup Kadri Bey'e" mektubunda yazmış: "Kim bilir o uzak âtide Türk gençliğinin sırtındaki 'Ateşten Gömlek' ne kadar bizimkilerden başka olacaktır..."

Defterimde Refik Halid

On yıl kadar önceydi, belki daha fazla; Refik Halid Karay'ı günümüzün okuru, günümüzün edebiyatseveri yakından tanıyor mu diye merak etmiştim. Dil sevgisini aşılamayı amaç edinmiş özel bir okulda, 'dil bilinci' söyleşileri düzenliyordum. Aslında, dil çevresinde söyleşmeler... Değişik kesimlerden, değişik

yaştaki kişilere sormuştum: Avukatlar, mühendisler, doktorlar, ev hanımları, televizyonda sunucu olmak isteyen genç kızlar, delikanlılar...

Gençlerin çoğu Refik Halid'i tanımıyordu. Adını hiç işitmediklerini söylediler. Dil bilinci söyleşilerimiz sırasında, Refik Halid Karay imzalı "Boğaziçi, Olduğu Gibi"yi hep birlikte okumamıza rağmen.

İçlerinden biri, "Politikacı değil mi? Milletvekili galiba" dedi. "Hayır, bir yazar. Usta bir yazar" dediğimdeyse, "gazeteci-yazar" olduğu kanısına vardı. Besbelli, geçen zaman, yalnızca siyasî kişilere ve köşe yazarlarına yaramış.

Orta yaş öbeğindeki bazı arkadaşlar, Refik Halid Karay'ı hayal meyal hatırladılar. Orta yaştakiler, okul kitaplarındaki "Eskici" hikâyesini unutamamışlardı. Bir iki hanımın aklına *Nilgün* geldi. Ama hepsi o kadar. Türkçenin bir pınarı handiyse unutulmuştu.

İnkılâp Kitabevi, Refik Halid'in bütün eserlerini -orijinallerine sadık kalarak- şimdilerde yeniden yayımlıyor. Daha önce yazdım: Kaçırılmayacak fırsat! Türkçenin ve anlatma sanatının tadına varmak için bol bol Refik Halid okumalıyız. Defterlerimi karıştırdım; Refik Halid'le ilintili pek çok çiziktirme karşıma çıktı. O çiziktirmelerden hiç değilse bazılarını paylaşmak istiyorum.

Meselâ "Eskici": Çok sevdiğim bir hikâyedir. Anadilimizi sevmeyi biraz da bu hikâyeden öğrendim. Küçük bir çocukla yaşlı bir ayakkabı tamircisi arasında, Arabistan'da, yarı sürgünü çağrıştırır bir ortamda geçen bu hikâye, anadilin bir hayat, yaşama kaynağı olduğunu haykırır durur:

"Ağlama be! Ağlama be!"

Eskici başka söz bulamamıştır. Türkçeyi işiten çocuk hıçkıra hıçkıra, katıla katıla ağlıyor. Bir daha, kim bilir ne zamana kadar Türkçe konuşamayacağına ağlıyor.

"Ağlama diyorum sana! Ağlama!"

Sonra hemen anadilin, Türkçenin duyarlığı: "Bunları derken onun da katı, nasırlaşmış yüreği yumuşamış, şişmişti. Önüne geçmeye çalıştı ama, yapamadı, kendisini tutamadı; gözlerinin dolduğunu ve sakallarından kayan yaşların -Arabistan'ın sıcağıyla yanan kızgın göğsüne- bir pınar sızıntısı kadar serin, ürpertici, döküldüğünü duydu."

"Eskici"yi okuduğumda lisede öğrenciydim. Edebî metinlerde aşk için, dostluk için, ayrılıklar, kavuşmalar, savaşlar, ölümler için ağladığım çok olmuştu. Ama şimdi -aklımın ucundan bile geçmezdi- 'dil' için, Türkçe için ağlıyordum. Türkçeden ayrı olmak, ayrı düşmekle dinmez hasretler arasında garip, söze pek dökemediğim bir özdeşlik kurmuştum.

"Eskici"yi okuduğumda yazarın gurbet macerasını yarım yamalak biliyordum. Sonra iyice öğrendim ve *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki bu acı hikâyeyi yazarken Refik Halid de ağlamış mıydı diye düşünmeden edemedim. Yazarların, sanatçıların sürgünde geçen yılları, muhakkak ki, çok yoğun, bambaşka iç ödeşmelerle yüklü. Refik Halid'e gelince, sürgünü, değişik sebeplerle, defalarca, uzun yaşamış...

Kaybetmemizden bir zaman önceydi, sevgili Füsun Akatlı, galiba bir soruşturma yanıtında, "Eskici"yi anıyor, öykünün edebiyatımızdaki özel yerine değiniyordu. Türkçeden yurt özlemine açılan, en az "Eskici" kadar yürek yakıcı bir hikâyesi daha var Refik Halid'in: "İstanbul". Belleğim kandırmıyorsa, yine *Gurbet Hikâyeleri* arasındadır. "İstanbul"u Füsun'a bugün yarın söyleyeyim, hatırlatayım derken...

Kim bilir, belki, Refik Halid'in hayat hikâyesinden de konuşurduk. Onun hayat hikâyesi enikonu etkileyicidir. Yakın tarihimizin sancılarını oradan iz sürerek açımlayabilirsiniz. Doğrudan doğruya, Refik Halid'in bazı yazıları, anıları, bazı kronikleri yakın tarihimizin çarpıcı tutanakları sayılabilir. Ne var ki, bu görüşlerimi, yıllar yılı, çok az kişiyle paylaşabildim.

Demin sözünü açtığım söyleşide *Nilgün*'ü anan hanımlardan birinin adı Nilgün'dü. Üç ciltlik (yeni basımı tek kitapta)

mak romanı önce annesi okumuş. O zaman yeni nişanlıymış. Romanın kahramanı Nilgün'le birlikte serüvenden serüvene koşmuş. Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinden İkinci Dünya Savaşı'na, geniş zaman diliminde, heyecanlar çekmiş. İkinci ciltten, Mapa Melikesi Nilgün'den sonra, Nilgün mutlu olsun diye, romancıya mektup yazmayı bile düşünmüş.

Sonra, Nilgün'ün mutluluğuna -meğer romancı da onu mutlu kılacakmış...- sevinerek, doğan ilk çocuğuna Nilgün adını takmış.

Dünün dünyasında romanların, roman kahramanlarının büyüleyici bir etkisi olmalıymış ki, belli yaştaki beylerin, hanımların isimleri hep romanlardan, roman kahramanlarından esinlenme. Nilgün Hanım'ın babası da romanı, romandaki Nilgün'ü çok sevmiş. Kızına, "İsminle her zaman iftihar edeceksin" dermiş.

Başka Nilgün'ler de tanıyorum.

Roman kişilerine hayranlık, herhalde, Reşat Nuri'nin Feride'siyle başlıyor. Feride, birçok Türk kızına, *Çalıkuşu* sayfalarından çıkıp gelmiş bir armağan, yadigâr ad.

Gerçi hemen aynı dönemde Güzide Sabri, *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi*'nin "zeyli" *Nedret*'i yayımlamış. Nedret ismi, bazı hanımlara o romandan yadigâr. Ama *Nedret*'in okur sayısıyla Çalıkuşu'nunkini kıyaslamak imkânsız.

Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın'da âdeta sarakaya alarak -bugün yazsam öyle yapmazdım- anlattığım "Çalıkuşu Feride Hanım"ın gerçeklikte yaşayıp yaşamadığını bana çok sordular. Uydurmuştum; var etmeye çalıştığım bir roman kişisiydi. Bununla birlikte gerçekti. Birçok Feride, Çalıkuşu'nun adaşıydı gerçek hayatta, Feride de onların isim annesi.

Feride'nin büyük şöhreti, *Çalıkuşu*'ndan önce yazılmış bir romanın başkişisine yeniden şöhret sağlar. Yayımlanışından on yıl kadar sonra, *Handan*'ın Handan'ı bazı okurların gözdesi olur ve Handan'lar doğar.

Halide Edib'ten *Kalb Ağrısı*'nı da unutmayalım. Bu, tuhaf, isyanları, iç acıları, yalnızlık nöbetleri olan roman, yayımlandığı

sıralarda, özellikle İstanbul hanımlarını çok etkilemiş. Kalbi ağrıyan Sârâ için üzülen okurlar, Sârâ'ya sevgilerini o ismi yaşatarak ifade etmişler.

Teyzemin adı Sârâ'ydı, söylemem yersiz, *Kalb Ağrısı*'ndan. *Kar Yağıyor Hayatıma*'da yazmadım: Halide Edib'e -ilk ve son görüşmemizde- anlatmıştım, uzun yıllar öncesine sanki güçlükle dönen romancı, dalıp gitmiş, sadece gülümsemişti...

Hıçkırık'ın Nalân'ı ve Kenan'ı, Kerime Nadir'den yadigâr adlar. Funda da. Funda, bir tür çalı, "odunu koyu kırmızı, kendisi her zaman yeşil ağaçsı bitki". Yaraşsa yaraşsa erkek adına yaraşır; Kerime Nadir öyle yapmış. Ne var ki, romanın ardından hep kız çocuklarına ad olmuş...

Refik Halid, 1950'lerde *Nilgün* ismiyle, işte belki de son kez, Türk ailesinde iz bırakabilmiş.

Unuttuğumuz Aka Gündüz

Herhalde yirmi yıl geçti: Bir akşam, Haydarpaşa Gar Lokantası'nda, Türk sinemasına büyük emek vermiş üç değerli ağbimle birlikteydim. İki film yönetmeni ve bir senarist. Senaristten başlıyorum: Benim aziz dostumdu, Bülent Oran. Yönetmenleri, Sırrı Gültekin'le Mehmet Dinler'i galiba ilk kez o gece gördüm.

Sinemadan, özellikle Türk sinemasından konuşuyorduk. Üçü de Türk sinemasına gönül vermişlerdi. Eski filmleri, o, siyah beyaz melodramları, acıklı 'kurdele'leri, komedileri özlemle anıyorlardı. Ne sözlerin çınlaması dinmiş, ne sahneler silinmiş; yalnızca çekim tarihleri az buçuk unutulmuş...

Sonra edebiyata geçildi. Söylediğim gibi, yeni tanışmıştık Sırrı Gültekin'le. Aka Gündüz'ün, Mahmut Yesarî'nin, Sermet Muhtar Alus'un, Server Bedi'nin (Peyami Safa) romanlarını söylüyordu. Sinemanın, daha çok da televizyonun bu "bereketli" kaynakları bilmiyor oluşuna üzülüyordu.

Fakat demin belleğim kandırdı! Vapurlar değil; lokomotifler, trenler, vagonlar gözümün önünde. Lokantanın, tül perdeleri yarı örtük camlarından yine görür gibiyim. Öyleyse, Sirkeci Gar Lokantası'ndayız...

Sırrı Bey, yetişme çağındayken çok severek okuduğu kitapları hep saklamış. Bu hazinenin bir kısmı şimdi evinde, bir kısmı da annesinin Bakırköy'deki evindeydi.

Derken Bakırköy'ün altmış yıl öncesine, gençliğe geldi sıra: Sokaklar, sıra sıra ağaçlar, çarşı, beyaz yağlıboya köşkler belirdi. Bir genç kız yüzü belirdi, sinemamıza bir kez daha damga vurdu, siyah uzun eldivenler, vualetli şapka, o, Belgin Doruk'tu.

Sabah erken saat film setlerine gidiş, banliyö trenleri, arkadaşlık... Annesinin evinde delikanlılık çağı kitaplar hâlâ saklı duran Sırrı Gültekin de, dostum Bülent Oran da Bakırköylüydüler. Ve zarif Belgin Doruk da. Bakırköy pitoresk özellikleriyle anılmıştı...

Bir ara resimden konuşuldu. Bülent Ağbi'nin bütün kazancını yatırdığı koleksiyonu vardı. Sanattan konuşuldu, televizyonun usul usul Türk sinemasının içtenliğini yok edeceğinden, sanatın geri plana düşeceğinden... Kehanetmiş.

Aka Gündüz'ün *Sansaros*'unu okuyup okumadığımı sordular. Hayır, okumamıştım; ama kitap evde vardı. Geç saat dönünce, kitabı bulmuştum. Şimdi yine elimde: *Sansaros / Karadenizli Sansar Osman*. "Yalçın ve kıraç Ankara"da başlıyor. 1934 Mayıs'ında noktalanmış bu roman.

Gar lokantalarını karıştırdım ama, o geceyi unutamam. Başka gecelerle, başka insanlarla ölçüp biçmiştim. Ödüller kazanmış, festivallerle 'Batı'ya açılmış, melodramları sarakaya alan sinema adamlarıyla geçirdiğim geceler aklıma gelmişti. Bir şey eksikti hepsinde. Belki içtenlik.

Belki geçmişin kültürüne, birikimine bu sadelikle yaklaşamamak. Belki alçakgönüllülük. Sayısız seyircinin yıllar yılı tutkuyla izlediği melodramların arkasındaki birikim, içtenlik, Aka Gündüz'le, Server Bedi'yle haşır neşirlik; bilemiyorum. Belki de, asıl, 'yerlilik'!

Yirmi yıldır düşünürüm: Sırrı Bey'den başka hatırlayanı kalmış mıydı, sözgelimi, Aka Gündüz'ü?

Oysa Nihat Sâmi Banarlı, yayımlandığı dönem göz önünde tutulursa, yetkin eseri *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nde şöyle dile getiriyor:

"Bu çağların (1940'lar), hikâye ve roman muharrirleri arasında, yerli ve popüler romanlarıyla, Türk milletinin millî fazilet duygularını harekete getiren Aka Gündüz'ü ehemmiyetle anmak lâzımdır. (...) bu sanatkârın en tanınmış eserleri İstiklâl Savaşı'ndan sonra yazdığı çeşitli romanlarıdır. Bunlar arasında *Dikmen Yıldızı, Bu Toprağın Kızları, Odun Kokusu, İki Süngü Arasında, Bir Şoförün Gizli Defteri* gibi eserler, muharririn çok sayıdaki romanlarının tanınmışlarındandır."

Bugün unuttuğumuz Aka Gündüz 1886'da Selânik'te doğmuş. Kuleli Askerî Lisesi'ni bitirmiş. Paris'te bir süre güzel sanatlar öğrenimi görmüş. Yurda dönüşte, Hareket Ordusu'yla birlikte (1909) İstanbul'a gelenler arasında. Sonra gazetecilik, Malta'ya sürülüş (1919), Cumhuriyet'te milletvekili (1932-1946). 1958'de Ankara'da ölmüş.

Aka Gündüz'ü *Bir Şoförün Gizli Defteri*'yle tanımıştım. Sinemamıza borçluyum. Çünkü Atıf Yılmaz'ın yönettiği *Bir Şoförün Gizli Defteri*'ni bir türlü seyredememiştim. Neyse ki Sahaflar'da romanı bulmuştum. Ortaokul öğrencisiyken, Tarih kitabımızın ortasına yerleştirdiğim -ve tabiî yakalandım!- bu roman beni epey etkilemiştir.

Edebiyatı sevdirmek, roman okuru yetiştirmek ülküsündeki Aka Gündüz'ün eserlerinde başta İstanbul, yurdun değişik yöreleri, toplumun hemen hemen bütün kesimleri, yüksek sosyeteden halk çevrelerine geniş bir yelpaze içinde, acı tatlı serüvenler, gazetecilikten gelme 'akıcı' dille yansıtılmıştır.

1928 tarihli *Dikmen Yıldızı*, bir genç kızla bir zabitin aşkı çerçevesinde, Kurtuluş Savaşı-Ankara romanı olarak yazara bü-

yük ün sağlamış. Genç kızın "lepiska" saçları, *Dikmen Yıldızı*'nın okurları arasında, nice yıllar anılagelmiş.

Kokain (1929) İstanbul yüksek sosyetesinin halk tabakasına özendirdiği uyuşturucu alışkanlığını yansıtıyor, birçok yıkımı sergileyerek. *Bir Şoförün Gizli Defteri*'nde (1930) Mütareke'den izlerle, İstanbul'un alaturka ve alafranga semtleri toplumsal coğrafya meydana getirir. "Memleketimin şoförleri!" diye başlayan eser, romanımızda 'şoför folkloru'na yönelik ilk verimdir.

Üvey Ana (1933) 'külkedisi' masalından çağrışımlarla sürüp gider. Görgüsüz sosyete *Çapraz Delikanlı*'da (1934), yine varlıklı sınıfın inanç eksenindeki macerası *Zekeriya Sofrası*'nda (1938) belgelenmiş. Çok sevdiğim *Bir Kızın Masalı* (1954) İstanbul'da yükseliş ve düşüş yelpazesinde melodram.

'Melodram' ama, Mustafa Nihat Özön'ün yorumunu unutmayarak: "... Müşahadelerini tespit etmeye, hakiki hayattan alınan mevzularda, bilhassa bu hayatın mazlumlarını anlatmaya koyuldu." Evet ama, 'günümüz' farkında değil...

Kırk beşi aşkın yıl önce okuduğum *Bir Şoförün Gizli Defteri*'nden neler kalmış? Durdum, hatırlamaya çalıştım:

Şoför Erol ile paşa kızı Çiler'in aşkları! Bütün bir İstanbul odak! Beyoğlu, o zamanın modern apartımanlı Taksim'i, ahşap konaklı Şişli'si, alafranga Nişantaşı, Müslüman Fatih, Karagümrük, 'monden' Adalar, eski, yorgun ve yıprak Boğaziçi... Erol, her birinden bize çarpıcı manzaralar, ilişkiler çizer.

Kenar mahallelerden yüksek sosyeteye hemen herkesle tanışıklıktaki şoför Erol, kız kardeşi Temiz'in arkadaşı Çiler'i sevmektedir. Gelgelelim Çiler; bir süre sultanide okumuş, Ömer Seyfettin'in edebiyat derslerine devam etmiş Erol'u mesleğinden dolayı küçümseyecek, 'aşk'a karşılık vermeyecek.

Yolları ayrılan Erol'la Çiler uzun süre görüşmezler. Çiler gözlerden ırak! Erol'un dolaşmadığı, aramadığı yer kalmaz. Bir gün Çiler'in "Paşa Kızı Çilek" adıyla "Paris Mahallesi"ne düştüğünü öğrenir; kurtarmak ister sevdiği kızı. Çiler, İstanbul şoförünün

yardımını bu kez geri çevirmez. Ne var ki, hayatı kirlenmiş, karanlık geçmişi bir türlü peşini bırakmamaktadır.

Toplumun yadırgayışlarına, tutucu ahlâkına kayıtsız Erol, Çiler'i mutlu kılmaya boş yere çalışır. Kokaine alışmış Çiler, bütün kalbiyle istediği halde, dürüst, küçük insanların dünyasında kendine bir yer bulamayacak ve şimdi, yıllar sonra sevdiği Erol'un hayatını mahvetmemek için canına kıyacaktır.

Düşünüyorum da, günümüzün iddialı, cafcaflı, felsefeli, postmodernli romanlarının yanında bu *Bir Şoförün Gizli Defteri* ve Aka Gündüz ne kadar 'naif'!...

"Musikimizin Eşsiz Bülbülü"

1952 senesinin sonbaharında, üstelik iyice sonbahar, yağmur karanlığı bir öğleden sonra, *Ayda Bir*, Safiye Ayla'yla Şerif Muhittin'in evine gidiyor. *Ayda Bir*, her ikisiyle bir söyleşi gerçekleştirecek, 1953'ün ilk günlerinde okurlarını memnun etmek için.

Kim bu *Ayda Bir* diyeceksiniz. 1950'lerin gözde dergisi, "aylık siyasî mecmua", bu adla yayımlanıyor ve bazan, dergi adını imza olarak da kullanıyor. Derginin sahibi Yusuf Ziya Ortaç. O 1952 yılında, "Daimî Yazarlar" arasında kimler yok ki! Meselâ Peyami Safa, Faruk Nafiz Çamlıbel, Reşat Nuri Güntekin, Orhan Seyfi Orhun, meselâ Kerime Nadir, Reşat Ekrem Koçu, sinema ve tiyatro oyuncusu olarak şöhrete giden yoldaki Lâle Oraloğlu...

Safiye Ayla söyleşisini hangisi kaleme getirdi, herhalde hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Safiye Ayla elbette ününün doruğundadır, *Ayda Bir*'in vurguladığı gibi "Musikimizin eşsiz bülbülü"dür. Fotoğraflarda, saçları ortadan ayrık sımsıkı topuz, yakası dantelalı, siyah bir elbise giymiş Safiye Ayla kâh gülümsüyor, kâh eli şakağında dalgın, kâh Şerif Muhittin Bey'e bir dergi gösteriyor. Sonra, sehpanın üstündeki nefis porselen çay takımına eğilmiş; demek akşam çayı içilecek...

O günlerde epey seyahatlere çıkılmış. "Seyahatleriniz çok mu?" Safiye Ayla, Şerif Muhittin'in fırçasından Abdülhak Hâmid portresine bir an baktıktan sonra yanıtlıyor: "Sayayım, siz karar verin. Almanya'da, Avusturya'da, Macaristan'da, Romanya'da, Mısır'da, Halep'te. Ve en son Paris."

Bütün bu yerler arasında en çok sevilen Paris. Üstad Şerif Muhittin söze katılıyor: "Paris'teki köşelerden bir tanesi Amerika'da yok."

Derken anılar; musikimizin eşsiz bülbülü, Beyoğlu Birinci Okulu'nda altı ay kadar öğretmenlik yapmış, "... Bu altı ay içinde Kolombiya'ya ve Polidor'a da plaklar okuyarak." Plaklar anılmıyor ama, tam yirmi beş lira kazanç vurgulanıyor. Az mı, çok mu? "... ben bunu şimdi az görmüyorum. O zaman hiçbir şey almayı istememiştim. Zorla verdiler. Parayı henüz anlamamıştım çünkü."

Plaklar satışa çıkarıldıktan "bir ay sonra" Safiye Ayla meşhurdur! "Evet, sanat hayatım sahnede başladı. Ve sahneye çıktığım ilk gece çok korktum, dinlemezler sandım. Korktuğum başıma gelmedi, dinlediler. Hattâ ummadığımla karşılaştım: Alkışlar!"

Alkışlar elbette sürüp gidecek. Atatürk'ün sofrasında şarkılar, türküler yorumlanacak; Saadettin Kaynak'la birlikte Florya Köşkü, "Yanık Ömer"in ilk kez okunuşu... bunlar hepsi git git efsane olacak. Cemal Reşit Rey'in bestesinden *Alabanda Revüsü*'nde yıldızlık, Kristal'de, öteki gazinolarda sahne alış... Öylesine bir yükseliş ki, Nahid Sırrı'nın *Yıldız Olmak Kolay mı?* adlı romanında Safiye Ayla'nın bir roman kişisine dönüştüğünü söylemeliyim.

Ne var ki, *Yıldız Olmak Kolay mı?*'nın baş kişisi değil. Geri plandaki -ve biraz mağrur, kibirli- yıldız ses sanatkârı. "Nahid Sırrı ilhamını benden almıştı," diye bana kendi söylemişti, küçük bir şüpheyi de ekleyerek: "... belki biraz da Müzeyyen'den, Hamiyet'ten..."

Safiye Ayla'yı 12 Eylül'ün sonrasında, zapturapta alındığımız günlerde tanıdım. Etiler'de oturuyordu. Az berisinde oturan

Armağan ve Altan İlkin yakın dostlarımdı. Bir akşam Armağan'lara geldi. Yazar olduğumu öğrenince, geçmiş yıllar, Naci Sadullah'tan Kemal Tahir'e geniş yelpaze. Belleği pırıl pırıl; ince istihzasını da hiç unutmam:

"Yeni devir bana yaradı. Orduevlerine çağırıyorlar, Atatürk'ün sevdiği şarkıları okuyorum..."

Safiye Ayla'yı bir daha yakından görmedim. Ama bir defa da telefonda konuştuk; anlatmak istiyorum.

1996 Haziran'ında *Kim* dergisi Safiye Ayla'yla yapılmış söyleşiyi yayımladı. Şaşırarak okumuştum. Safiye Ayla, Zeynep Ankara'nın özenle seçilmiş sorularını yanıtlarken, bence, 'siyasal bilinçlilik' örneği veriyordu.

Marlene Dietrich'in röportajı olsaydı yer yerinden oynardı. İleri yaştaki Safiye Ayla'nınki pek etki uyandırmadı. O zaman dayanamayıp yazmıştım. Önce başlık: Başlık için seçilmiş söz çok çarpıcıydı: "Safiye Ayla 'Ben hâlâ asiyim' diyor"...

Bu asi ve büyük yorumcunun doğum tarihi ansiklopedilerde, yazılı kaynaklarda, kendisinin ifadesinde değişik değişiktir. Bir iddiaya göre, röportajın yayımlandığı tarihte, doksanındadır. Sekseninde, seksenini aşkın diyenler de vardı. Bence enikonu anlamsız. Çünkü "musikimizin eşsiz bülbülü", engin tahlil gücü, duru duyarlığıyla, olgunlaşmış bir genç insanın sağduyusuyla konuşuyordu.

İşte, Zeynep Ankara "Siz sanatçısınız..." diyor. Safiye Ayla'nın yanıtı: "Bilmem ki sanat mı yaptık? Çok zor sanatkâr olmak. Çünkü benim eşim hakiki sanatkârdı. Onun nerelerden, nasıl, nelerden geçtiğini biliyorum."

Hep düşünürüm: 1996'da Şerif Muhittin Targan'ı kaç kişi biliyor, hatırlıyordu?

Gelelim asiliğe. Asilik edebiyat eserinin "telkin"iyle yaradılışa sızmış: "... daha ikinci sınıftayken Victor Hugo'nun *Sefiller*'ini okuyordum. Ve bunu anlıyordum. Ve o *Sefiller* ki, beni asi yaptı."

'Asi', Zeynep Ankara'nın "son popçular" sorusunu yanıtlarken, müthiş bir Amerika tahlilini de dile getiriyor: "Haa, ondan anlamıyorum. Bu bizim çocuklarımızın bir hevesi. Bazıları da hoş. Ama bu pop müziğini asıl Amerikalılar, Zenciler yapıyor. Onlarınki çok güzel. Çok anlamlı. Çünkü ben bunu sordum da, orada, Zencilerin o hareketli musikileri dualarıymış. Onlar Allah'a o müzikle, o dansla yalvarıyorlar. Bu hoplama zıplama gibi zannediliyor. Ve onların kendi kültürleri yani. Şöyle altını kazıdın mı nedir? Yüz senelik mi ne bir varlık. Altından ya katil çıkar, ya câni çıkar, ya hırsız çıkar. Amerika bir şey değil. Kültürleri yok. Karmakarışık. Ama Zenci kültürü, gerek sporda, gerek musikide, Amerika'yı onlar temsil ediyorlar." Sonra da Amerika'da Zencilerin aşağılanışına... "hayvandan aşağı" görülüşlerine değinmiş!

O günlerde manşete çıkmış 'Abdülhamid ve Darülaceze olayı' Safiye Ayla'nın dikkatinden kaçmamış:

"Geçende İstanbul Belediye Reisi Darülaceze'de bir şey yapmış. Abdülhamid'in portresini kapıya koymuş ve 100. yılını kutluyorlar. Vay efendim! Oraya işçileri sevk etmişler. Laiklik, laiklik! Tuuu! Resmin üzerine tükürükler, efendim domatesler, şeyleri atmışlar. Peki, bu adam bu Darülaceze'yi yaptığı zaman, bahçesinde sinagog var, kilise var, cami var. Yani bütün yaşayanlara kucak açmış, acizlere. Ee bu kötü bir şey değil ki! Adam ne yapmışsa yapmış. Yani yıkılıp gitmiş. Ama bu yaptığı iş, büyük iş. (...) Çünkü laiklik ne demek, onu da anlamıyorlar. Zaten laik demiyorlar da, laaayik, laaayik diyorlar."

Safiye Ayla, benim gibi, doğum tarihini kurcalayanlara da sesleniyordu: "Eh bir sene sonra seksen olacağım; ne var bunda? Yani ölmek mi lâzım seksen oldum diye?"

Söyleşiyi özetleyen yazımdan sonra, sabah, çalışma masamın başındaydım. Telefon çaldı. Arayan Safiye Ayla'ydı. Yazıma teşekkür ediyor, telefon numaramı Zeynep Ankara'dan almış, özellikle son cümlelerimden hoşlandığını belirtiyordu.

"Yalnız değerli bir sanatkâr yaşlılık günlerinde olanca gençliğiyle konuşmuyor; dünün kültüründen bugünün zavallılığına nasıl geldiğimizi belgeliyor" diye yazmıştım.

"Daha önce tanışmıştık, bilmem hatırlar mısınız?"

"*Hayır hatırlamıyorum.*"

Gözümün önündeydi akşam, Armağan'ın zarif sofrası ve olanca görkemiyle Safiye Ayla.

Kenan Hulûsi Koray'a Mektup

Kimsiniz değerli Kenan Hulûsi?

Size dair elimde o kadar az bilgi var ki. Oysa "Bay İhsan"a 1939'da imzaladığınız *Bahar Hikâyeleri* nicedir kitaplığımda: "Bay İhsan'a / Kenan Hulûsi / 1939".

İmzanız çok sadeymiş. Kimdi Bay İhsan? Edebiyatımızdan kuyruklu yıldız gibi geçmiş İhsan Devrim olabilir mi? Dostunuz Ziya Osman Saba, onun yarın çok güzel yeni yeni hikâyeler yazacağına inanmış. Belki de Bay İhsan, İhsan Devrim değil.

"Bay", bayan, bilmiyorsunuz, git git unutuldu. İkincisi, şimdi sadece "bayan voleybolcular"da can çekişiyor...

Akşama iyice yakın saatlerdi, güz sonu, Hukuk Fakültesi'nden çıkmış, Sahaflar'dan geçerek; *Bahar Hikâyeleri* kim bilir hangi tezgâhtaydı, kapak resminde griler, siyahlar, çırpınan yarasa, saçları üç örgülü, bakışları görmediğimiz bir şeylere saplanıp kalmış genç kız. "İstanbul / Çığır Kitabevi / Ankara Caddesi 153". Sertel Matbaası'nda basılmış. Herhalde Zekeriya Sertel. Sertel'lerin başına büyük yıkım henüz gelmemiş.

İsminizi Alangu'nun seçkisinden bildiğim için almıştım *Bahar Hikâyeleri*'ni. Alangu, başlangıçta fantastik hikâyeler yazdığınızı, sonraları Sadri Ertem'in açtığı yolda gerçekçi akıma katıldığınızı belirtiyordu. Memleket gerçekçiliğinin memleketi aydınlığa çıkaracağına inanılmış dönemler. Ama kısacık ömrünüz, yakalandığınız tifüsle birlikte gelen ölüm, gerisini yazdırmamış.

Uzun zaman, sanırım bir yirmi yıl, 1987'de Sait Faik'in çoğu yarım kalmış yazıları yayımlandı. *Bahar Hikâyeleri* için iki taslak; daha bir dolu hikâyenizden, nesirlerinizden, "İstanbul parçaları"ndan söz açıyor, "bir tek, kusursuz romanı"nızı eklemeyi unutmamış. "Bunlar, gazete ve mecmua sayfalarında kaybolup gideceğine neşredilse ve Kenan Hulûsi edebiyatta lâyık olduğu mevkie erişseydi, kim kazanırdı? Türk edebiyatı denilen heyulâ değil mi?"

Kusursuz roman, *Vakit*'te tefrika edilmiş *Osmanoflar*. "Yazılmamış fakat tasavvur edilmiş bir romanını"zı yazmanız için "küçük bir gayret kâfi"ymiş. Savaş ve tifüs yakanıza yapışmasaydı. "Adapazarı'nda yedek subaylığını yaparken 24 Mayıs 1943'te salgın tifüsten kurtulamayarak 38 yaşında öldü, orada yatıyor."

Orada, Adapazarı'nda mezarınızı bugün ziyaret eden var mı? Duruyor mu o mezar?

Eşiniz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat bölümünden arkadaşınızmış. 1990'larda, 2000'lerde izini bulamadık. Hocamız Alangu şu önemli bilgiyi veriyor: "(...) çeşitli dergilerde dağınık kalmış küçük hikâyeleri, karısının elinde de müsveddeleri vardır." Hepsi çoktan yitip gitmiş olmalı.

Eserinizi 'yaşatmaya', 'diriltmeye' çalışanlar oldu. Başta İnci Enginün; 1973'te, bakanlık yayını, *Hikâyeler*'i o derledi, sizden seçme hikâyeler. Necatigil, tam o günlerde, hayatınıza ait bilgilerle donanmış bir yazı yazmış. Bu yazıyı yazık ki yenilerde okudum. Bir başka yitik hikâyeci, Bekir Sıtkı Kunt, ölümünüzün onuncu yıldönümünde değeriniz üzerinde durmuş; Necatigil hatırlatıyor.

Bekir Sıtkı'nın yazısından öğrendiğimize göre, eşiniz, Münir Nurettin Selçuk'un kız kardeşiymiş. (Meğer sevgili Timur Selçuk'a hemen ulaşabilirmişiz!) Kitaplığımda olmayan *Bir Yudum Su*'nun başında eşinizin kaleme getirdikleri: "Hastalandığını bildiren telgrafı alınca Adapazarı'na gittim. Bu, hayata ve gülmeye âşık genç adamın öleceğini bir dakika bile düşünmemiştim. Yatağı içinde bitkin bir tebessümle sayıklarken bile, şu söz-

leri işittim ondan: 'Kafam mütemadiyen işliyor, ah düşündüklerimi bir yazabilsem!' diyordu. Hulûsicik, 23 Mayıs 1943'te, Adapazarı'nda askerlik hizmetini gördüğü sırada, yaşamaya tam başlayacağı zaman, doğduğu ayda öldü."

Bahar Hikâyeleri'yle yola koyuldum ama, bende etkiniz bugüne kadar sürdü. Kısacık bir zaman dilimine nasıl bir çabayla sığdırdığınız onca hikâye, yalnızca belleğimde yaşamıyor, bazıları mutlaka yazdıklarıma etkimiştir.

Çoğu biraz fantastik, biraz romantik bu hikâyeler, yer yer o hülyalı üslûp, memleket gerçekçiliğine ülkü gibi bağlanmış eleştirmenlerce fazla önemsenmemiş olabilir. Ama meselâ Sait Faik çok sevmiş, şimdiki günden geriye baktığımızda, asıl bu hikâyelerinizle yarına seslenmişsiniz.

Meselâ "Sazlık"; Tahir Alangu "Sazlık"ı seçkisine almış, sizden okuduğum ilk öykü. O müthiş karasevdaya ben de vurulmuştum. Derken usta Metin Erksan "Sazlık"tan yürek yakıcı bir televizyon filmi gerçekleştirdi. Onun sayesinde, eseriniz ilgi devşirebilirdi. Hangi yayıneviyle çalıştıysam, bu incelikli, derin duyarlıklı eseri hatırlattım. Attilâ İlhan'ın yayın yönetmenliğinde, bir ara Bilgi Yayınevi ilgilenir gibi oldu. Sonra yine unutuluş köşesine çekildiniz.

2000'lerde Kayahan Özgül, bir zamanlar *Vakit* gazetesi için kaleme aldığınız *Beşer Dakikalık Hikâyeler*'i derlemiş. Bu kitaba bir türlü erişemedim.

Son bir atak yine İnci Enginün'den geldi. Kütüphanelerimizden sağlanmış öyküler, İnci Hanım'da hazır, yayımcı bekliyormuş. Zeynep Çağlıyor'a söyledim; Doğan Kitap, Sait Faik'in çok sevdiği Kenan Hulûsi'yi gün ışığına çıkarmaya karar verdi. Ve İnci Hanım, "bir tek, kusursuz" romanınız *Osmanoflar* için epey uğraştı. Önce roman yayımlandı, 2004'te.

Osmanoflar sisler inmiş, buğulu anlatımıyla, alışılagelmiş sözdiziminin epey dışındaki cümleleriyle, öyküleyiş ve kurgudaki çok şaşırtıcı yenilikçiliğiyle edebiyat ortamımızda fırtınalar esti-

recek sanmıştım. Kıpırdattığı yaprak, bir iki yazarımızın önerisinden ibaret oldu. Ardından o korkunç sessizlik!

Yaz ve Aşk Hikâyeleri'nin kaderi de aynı oldu. İstanbul'un bir dönemini, Beyaz Ruslar'ın İstanbul serüvenlerini, ağustosböceklerinden sırları dökülmüş bir aynaya, doğayı, nesneleri, sahneleri, şarkıları yaşatan harikulâde öyküler suskunlukla karşılandı. Bu haince, ahmakça susuş, edebiyat, sanat değerlerine saygılı bir ülkede yaşasaydınız, sevinç çığlığı olup çıkabilirdi.

"Kenan Hulûsi'yi hatırlıyorum. O senelerde bilhassa *Muhit*'te çıkan nesirlerini ne kadar severdim! Bu cidden güzel nesirlerin mecmua sayfalarında unutulmamasını gönül ne kadar arzu eder" diyen Ziya Osman Saba'nın, ölümünüzden sonraki yazısı sizin mutlu günlerinize alıp götürüyor.

Edebiyat Fakültesi'nin "geniş, şarkkâri divanhanelerinde" gülümseyerek dolaşırmışsınız. Ceketinizin sol üst cebinde, "süslü, kâh beyaz, kâh renkli mendiller"... Mendillere âdeta tutkunmuşsunuz. Beyoğlu'na çıkılmış günlerde, bir mağazanın camekânında gördüğünüz yeni bir mendil gönlünüzü çeliyor. Fakat çok pahalı. Günlerce o mendilin hayalini kurarmışsınız.

"Nefes Almak" şairini her görüşünüzde gazetenin idarehanesine dâvet eder, birlikte çay içermişsiniz. Arkadaşlığınız eskilerden: "Yedi Meşale'nin yegâne nâsiri"yle aynı topluluğun en içli şairi. Bâbıâli Yokuşu'ndaki köfteciye girip, söyleşerek köfte yediğiniz günü de unutmamış Ziya Osman.

Cahit Sıtkı, mektubunda, ölümünüze "yanarken şöyle yazıyor"muş: "Adresi mezarlık olan dostlar sayısının çoğalmamasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ederim."

Hayır, o köfteci gününe geri dönmeyi tercih ederim. Az ötenizde bir masada, Ziya Osman'la size hayranlıkla bakarak. Hattâ, *Muhit*'teki nesirlerinizin bir an önce kitaplaşacağını müjdeleyerek.

Ah keşke...

Okuduğum Sâmiha Ayverdi

Birkaç hafta önce, hayli soğuk bir cumartesi öğleden sonrası, Kubbealtı Vakfı'ndaydım. Çemberlitaş'ta bu vakıf, büyük kapısından avluya girer girmez, beni her zaman çok eskilere, Sâmiha Ayverdi'nin nitelemesiyle, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*'na alıp götürüyor.

Ne oluyorsa, nasıl oluyorsa, şehrin hayhuyu, kalabalıklar, yoğun trafik, şu bu, hepsi eriyor, iyice geriye çekiliyor; Peykhane Sokağı'nda daha bir iki adım, siz de Köprülüler çağına geri dönüyorsunuz. Bu zaman kaymasından hoşlandığımı da söylemeliyim.

O cumartesi, değerli dostlarla birlikte, Sâmiha Ayverdi'nin 'eser'ini söyleştik. Dilim döndüğünce, Sâmiha Ayverdi okumalarımı anlatmaya çalıştım.

Ayverdi'yi 22 Mart 1993 tarihinde kaybetmişiz.

Şimdi 1960'lara geri dönüyorum. Ankara Caddesi'ndeki sıra sıra kitabevlerinden kitaplar devşirdiğim günlere. Meselâ İnkılâp'tan Reşat Nuri'ler, Kerime Nadir'ler, Türkiye Yayınevi'nden Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun tarihî romanları, Kanaat'tan Nahid Sırrı Örik, Atlas Yayınevi Hüseyin Rahmi'leri yeniden yayımlıyor!..

Bazı kitabevlerinde eski basım kitaplar hâlâ bulunuyor. İşte, Gayret Kitabevi'nden, 1941 basımı, her nedense kapaksız, *Ateş Ağacı*. *Ateş Ağacı* Sâmiha Ayverdi'nin üçüncü romanıdır:

"Muhit değiştirmeyi ben, resimli bir kitabın sahifelerini çevirmeye benzetirim. Bakan göz hep aynı göz, çevrilen sahifeler hep aynı kitabın sahifeleridir. Fakat manzaralar ve dolayısıyla intibalar başkadır."

Fakat *Ateş Ağacı*, Ayverdi'den okuduğum ilk roman olmadı. Bir süre sonra, benden bir yaş büyük *Mesihpaşa İmamı*'nı bulmuştum. Değişen ortamda, artık yadırgadığı bir dünyada, Mesihpaşa İmamı'nın iç huzursuzluğunu kaleme getiren bu roman

beni şaşırtmıştı. Zaten 1928 tarihli *Yeşil Gece*'den *Mesihpaşa İmamı*'na, o yirmi yıllık zaman diliminde, din adamının sancılarına eğilmiş başka romanımız da galiba yoktur.

Lise yıllarımda, hocam Rauf Mutluay'ın çantasından *İbrahim Efendi Konağı*'nın çıktığını hatırlıyorum. Mutluay, *İbrahim Efendi Konağı* için yazdı mı, hatırlayamıyorum. Biraz da Rauf Bey okuduğu için, *İbrahim Efendi Konağı*'nı hemen edinmiştim. Tuhaf ama yıllarca okumadım.

1960'ların sonundan başlayarak, Türkiye, amansız bir sağ-sol 'kamplaşmasına' sürüklendi. Uzun 'yitik' yıllar. Birçoğumuz, o dönemde, hangi dalgalanıştaysak, o dalgalanışa yakın, yatkın kitaplarla haşır neşirdik. Meselâ sol, Tarık Buğra'yı, okuyorsa çekincelerle okuyordu. Sağ için Nâzım Hikmet hâlâ vatan hainiydi. Varlık Yayınları, Sabahattin Ali'nin bütün eserlerini yeniden yayımlıyordu ama, bir zamanlar 'iktidar'ın hışmına uğramış "Sırça Köşk" masalını yayımlamayı göze alamayarak. Abdülhak Şinasi gibi 'âraf'takiler kimsenin ilgisini çekmezdi. Bugün herkesin okumak istediği Tanpınar'dan pek çok okur habersizdi.

Sâmiha Ayverdi de solda okunmayanlar arasındaydı.

Oysa 1950'ler böylesine kör bilinçli değilmiş. Memet Fuat'ın 1954 tarihli "Kadın Romancılar" yazısını örnek vereyim. *Resimli Hayat* dergisinde Müşerref Hekimoğlu'yla Nezihe Araz bir soruşturma düzenlemişler. Kadın romancılar, Mebrure Alevok, Bedia Altunay, Sâmiha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand, Safiye Erol, Rikkat Köknar, Şükûfe Nihal ve Cahit Uçuk, Türkçenin geleceğini değerlendiriyorlar, Memet Fuat "Seve seve okudum" diyor. Gerçi kadın romancıların dil konusundaki görüşlerine katılmıyor, ama görmezden de gelmiyor:

"Sâmiha Ayverdi dili sanatlarla kıyaslıyor. Çadır mimarlığını yaratan düşünceleri, duyguları anlatan diller ile taş mimarlığını yaratan düşünceleri, duyguları anlatan diller arasında büyük ayrılıklar olduğuna, olması gerektiğine inanıyor."

Memet Fuat aynı görüşte değil; özenle tartışmaya çalışmış. Sonra, git git, belki de 'birdenbire' bağ kopuyor. Bu kopuş, bizi, son yarım yüzyılın büyük çalkantılarına, acılarına sürüklemiş.

1980 sonrasında Nezihe Araz'ın Etiler'deki yazlevine gidip geliyordum. Büro demiyorum, evi daha çok andırırdı. Nezihe Hanım'ın odasında üç duvar boydan boya kitaplıktı. İlk basımı 1952 tarihini taşıyan *İstanbul Geceleri*'ni karıştırıyordum bir gün, handiyse otuz yıl öncesinin eseri. Nezihe Araz "Mutlaka okumalısın" demişti. *İbrahim Efendi Konağı*'nı okumamış olmama hem şaşırmış hem üzülmüştü. Yaşadığımız dönemin bilincindeydi, fazla kurcalamadı...

O öğleden sonra, Kubbealtı'na *İstanbul Geceleri*'ni de götürdüm, ilk sayfasında Nezihe Araz'ın imzası, bana hediye etmiş. Bu benzersiz kitabı çok severek okudum, çok da yararlandım. Bende Sâmiha Ayverdi okumak tutkusu *İstanbul Geceleri*'yle başladı diyebilirim. Nice zamanlar onu okumaktan uzak duruşuma elbette üzüldüm. Kubbealtı'nda da söylediğim gibi, Sâmiha Ayverdi okumalarımı sevgili büyüğüm Nezihe Araz'a borçluyum.

Ayverdi'nin en güzel eserlerinden biri, bence, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*'dır. Yaşamöyküsünden izdüşümlerle örülü Bir *Dünyadan Bir Dünyaya*, bir yandan da, Sâmiha Ayverdi'nin iç dünyasına açılır. Daha çocukken, farklı hissedişler sarıp sarmalamış. Anadoluhisarı'nda geçen çocukluk, "tabiatın dilsiz dilindeki musikî"yle tanışır. "Deniz, ağaç, çiçek, kuş ve hayvan sürülerinin meydana getirdiği yekpâre ahenk kadar, insanoğlunun duygu zembereğini kımıldatacak daha üstün bir haz tanımıyordum." Bir an durakalır, siz de "yekpâre ahenk"le dolup taşarsınız.

"Akşam olup da yemek faslı başlamadan evvel kırların sesi başlardı. Bazan bunu büyükler de fark eder:

—Bu gece ağustosböcekleri gene pek coşkun... derlerdi.

Amma benim için bu tek veya çift notalı sesler, yalnız böceklerin değil, kırların, ağaçların, kuşların hülâsa bütün bir tabiatın iç çekişi, nefes alışı, yaşadıklarının, canlı olduklarının belirtisi idi.

Şimdi düşünüyorum da belki bunlar başka bir şeyi terennüm ediyor, nebatî şuurlarının gücünce, bir hasret ve bir vuslatı ilân ediyorlardı."

"Kırların sesi", sonraları, nice zaman sonra yorumlanır: "Nice zaman sonra idrak ettim ki her yaradılmışın kendi kabiliyeti ölçüsünde bir hasreti ve vuslatı vardır."

Çocuk Sâmiha'nın Şehzadebaşı'na göçten evvel sonbaharı inceden inceye izleyişi de, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*'nın çok hoş satırlarıdır.

Yazarın *Boğaziçi'nde Tarih, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* gibi eserleri, bizdeki kuru tarih yazıcılığına edebî itiraz diye de okunabilir. *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih* demin andıklarıma bir başlangıçtır. 'Tarihi yaşatmak'tan söz açılacaksa, üçü de dünden yarına örnek oluşturuyor.

Ayverdi külliyatı bildiğim kadarıyla henüz bütünlenmedi. Ölümünden sonra yayımlanan Sâmiha Ayverdi mektupları, özellikle siyaset adamlarına yazılmış, her biri âdeta çığlıklı mektuplar yarın daha başka dikkatler ve yazıklanışlarla okunacak, mektuplar kitabında yer alan, siyasetçilerce kaleme alınmış bazı cevaplar ise, öyle sanıyorum ki, büsbütün iç burkacak...

2005'te okurla buluşan *Mülâkatlar*'da, "... hem de çok münzevîsiniz, darılmayın bayağı kızıyorum size" diyen Necip Fazıl'a Sâmiha Ayverdi'nin yanıtı beni çok etkiliyor; o yanıtla noktalıyorum:

"... Ben hayat vazifemi kendi âlemimin hususî havası içinde kurmuşum, kâfi işte."

Reşat Enis'in Çevresinde

Attilâ İlhan, Reşat Enis'i çok severdi. *Nâm-ı Diğer Kaptan / Attilâ İlhan'ı Dinledim*'i oluşturan söyleşilerimiz sırasında bir

Reşat Enis parantezi açacaktık. O yaz benim için kötü bir yazdı, bir ayrılık yazıydı; ben mi unuttum, Attilâ Ağbi mi, kitapta Reşat Enis parantezi yok.

Ama kimi yazılarında ısrarla anıyor Attilâ İlhan:

"30'lu yılların 'bunalım' İstanbul'unu, acımasız ve çıplak gerçekliğiyle saptamış olan Reşat Enis'i o sırada keşfetmiştim. *Gonk Vurdu* ile *Gece Konuştu*'yu birer gecede okuduğumu hatırlıyorum; yatağa girdiğimde ilk vapur, Karşıyaka iskelesine yanaşmak üzereydi; yeşile çalan gökte, gözyaşı damlası bir Çobanyıldızı."

Ya da:

"Bilir misiniz, genç yazarlara o dönemde yazılmış eserleri okumalarını, oldum olası tavsiye ederim; ciddiye alanlar çıkıyor, sonra bana meselâ Reşat Enis'in *Gece Konuştu*'sunu, ya da Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca*'sını buluncaya kadar, nasıl akla karayı seçtiklerini anlatıyorlar..."

1990'ların ikinci yarısında tablo bu. Bazı yazarlarımızın yeniden yayımlanma şansı pek kalmamış. Yayınevleri Reşat Enis'i, Suat Derviş'i, Mahmut Yesarî'yi kim okuyacak endişesiyle onların eserlerine kayıtsız kalıyor.

6 Şubat 1996 tarihli yazısında Attilâ Ağbi umutluymuş: "... bundan sonra, o kitapları ele geçirmek serüven olmaktan çıkacak, zira üzerinde çalışmalar başlamıştır; önünde sonunda yayımlanırlar."

Kimi eserler gerçekten yayımlandı. Ne yazık ki ilgi devşirmedi. Sonra yine 'yok sayış' dönemine girildi galiba. Öyle sanıyorum ki, Reşat Enis bugün de yok sayılanlardan.

İşte okurların tanımadığı, edebiyatımızın unuttuğu Reşat Enis'in hayathikâyesini, Tahir Alangu, *Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman*'ın birinci cildinde anlatır:

Reşat Enis, 1909'da İstanbul'da doğmuş. Babası jandarma subayı olduğundan, çocukluğu, ilkgençliği Anadolu kentlerinde,

kasabalarında geçmiş. Yazı yaşamına o günlerin *Milliyet* ve *Vakit* gazetelerinde başlar; adliye röportajları yapmaktadır. 1930'dan sonra *Haber, Son Dakika* gazetelerinde çalışır. *Bugün* gazetesini yönetir; o dönem Adana'dadır.

Enis, Yaşar Kemal'in ilk çalışmalarına *Bugün*'de yer vermiş. Hemen ekleyeyim: Reşat Enis'e ilişkin en anlamlı yazıyı, romancının 1984'te ölümünden sonra, *Milliyet Sanat Dergisi*'nde Yaşar Kemal yazmıştı.

Reşat Enis İstanbul'a dönüşte *Cumhuriyet* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde çalışır. Pek çok yazısı, röportajı, hikâyesi gazete köşelerinde kalmış.

İlk romanı 1932'de yayımlanan *Kanun Namına*. O yılların okur kitlesi heyecanlı, serüven tarafı ağır basan eserlerden hoşlanıyor. *Kanun Namına* bir yandan günün modasına, isterlerine yatkınlık gösterir, bir yandan da toplumsal yapının belirlediği bireysel olguları, deşilmemiş yüzleriyle çizer. Toplumun yüz kızartıcı saydığı görünümler, bundan böyle, Reşat Enis'in eserinde gün ışığına çıkacaktır.

Romancı zaman zaman Anadolu tabloları çizmekle birlikte, İstanbul'u odak almış. Dönemin siyasal çevrelerine yaranmaktan uzak duruşu, eserinin 'yaygınlık' kazanmasını büyük ölçüde etkilemiş. 1930-1950 arası, neredeyse tek başına, İstanbul'un kıyı köşe semtlerini dile getirmiş bir dizi roman yazan Reşat Enis, bütün bu çevrelerin yoksulluğunu, yoksunluğunu teşrih masasına yatırmış.

Kanun Namına, zengin tabakanın görmezden geldiği, ama sömürmekten geri durmadığı yoksul insanları anlatır. Burada İstanbul yoldan çıkartıcı bir kenttir. İstanbul'un serserileri, bıçkınları, bir yaradılış sonucu olarak değil, bir tür anarşizm içinde o yola baş koymuşlardır.

Attilâ İlhan'ın unutamadığı *Gonk Vurdu* (1933) âdeta Beyoğlu'nun romanı. Ama bugün nostaljinin perdelerine bürünmüş o eski, süslü püslü, kravatlı, takım elbiseli Beyoğlu'nun

değil. *Gonk Vurdu*'da Beyoğlu ilk kez süslerinden arındırılarak, söze dökülmemiş içyüzüyle betimlenir. *Gece Konuştu* (1935) aynı çizgiyi sürdürür. Şehrin dar gelirli semtlerini, fabrika işçilerinin yaşayışlarını melodramatik bir havada yansıtan *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1939) aşırı gerçekçi, yalçın sahnelerle örülmüştür.

Ben Reşat Enis'i *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*'la tanıdım. Herhalde yarım yüzyıl önce. Tıpkı Attilâ Ağbi gibi bir solukta okuduğumu hatırlıyorum. Çok etkilenmiştim. Bu romanda İstanbul'un büyük kalabalığı, iyi yaşam koşullarından o kadar uzak, apaçık can çekişir.

Ağlama Duvarı (1949) servetlerin, yükseliş şanslarının perde arkasına ilişkin, yürek yakıcı gözlemlerle dolup taşar. Para sadece kirlenmeye fırsat tanımakta, toplum ise paranın peşine düşmüş...

Para uğruna çöküşler -çok sevdiğim- *Yolgeçen Hanı*'ndadır. 1952'de kitaplaşmış *Yolgeçen Hanı*'nın turne tiyatrolarına ayrılmış sayfaları, tulûatın yıkımı, Anadolu'da o gezgin oyuncular, edebiyatımızın belki de en irkiltici anlatısını oluşturuyor.

Dönelim İstanbul'a. Reşat Enis'in İstanbul'u ürkütücüdür. Bir yanda para pul, servet, debdebe, hemen yanı başında suç, günah, fuhuş, uyuşturucu. Yoksulun İstanbul'u da nasibini alacak, o debdebe dünyasına gönüllü koşacak insanlarla dolup taşacak. Yazar, sonradan bir 'ülkü' haline gelecek 'sınıf atlama'yı o zamanlardan söyler gibidir.

Zaten, 'kaynayan' İstanbul, asıl, gelecekteki Türkiye'nin panoramasını sergilemekte. Şehri kavuran yıkım sahneleri, tabloları, dalga dalga büyümekte, insanî değerler bütünüyle silinmekte! Böylesi bir romancılık çabası elbette kolay kolay benimsenmeyecekti. 'Yankısız' Reşat Enis romanları sanki kendi kendine bırakılır, çığlıklarıyla baş başa.

Mahalle kahvelerindeki kısır ve hazin siyaset çekişmeleri, yörekentlerde git git çoğalan gecekondular, medeniyetin sağladığı

imkânlardan uzak yaşayış, inancın istismarı, hep, Reşat Enis'in erken teşhisleridir. Yaklaşan şiddet, kabagüç ortamını da tüylerimiz diken diken olarak hissedersiniz.

Ne var ki, bu saptamalar, gözlemler, açımlamalar, bu çaba, yer yer o kadar başarılı bu romancılık hemen hiç önemsenmemiş.

Eleştirmenler, ona en çok değer vermiş Tahir Alangu da aralarında olmak üzere, Reşat Enis'in savruk yazarlığında birleşirler. Konuları üzerine egemenlik kuramadığını, çalakalem yazdığını, ticarî amaçlı bir natüralizme kaydığını, geleceği sürekli karamsar gördüğünü ileri sürmüşler. İrkiltici tablolarını hayli "çirkin" bulanlar çıkmış.

Attilâ İlhan bile, Reşat Enis'in bütünüyle kendine özgü üslûp, anlatış girişimlerini hem önemsiyor, hem de yarı yolda kalmış sayıyor:

"... Reşat Enis'in denemelerini unutmuş değilim, saygıyla anılacak çalışmalardır, köklü hal şekilleri getirememişlerdir ama! Reşat Enis, Dos Passos'un yöntemini eski okuldan bir Bâbıâli gazetecisine kullandırmak istemiştir. Olur mu hiç!"

Attilâ Ağbi'nin Dos Passos'u hatırlaması ve hatırlatması bana çok ilginç geldi. Reşat Enis Dos Passos'u okumuş muydu, bilmiyoruz. Bence okumamıştı. Ama panoraması çok geniş edebî dünyasında Dos Passos'u çağrıştırır enginlere yol almak istemiş. Bir 'belgesellik' duyumsanıyor yazdıklarında. Bu yüzden bugün de 'öteki' İstanbul'u onun eserinde yakalayabiliyoruz.

Azımsanacak bir başarı değil herhalde...

Defterimde Safiye Erol

Bugüne kadar günce tutamadım. Heves ettim ama olmadı, arkası gelmedi. Bunda, belki, öğretmenim Rauf Mutluay'ın etkisi oldu.

Lise sondayken, Mutluay, "Gerçek edebiyat adamları günce tutmaz" demişti. Ben de yazar olmak istiyordum; ürktüm. Hocamızın niye öyle söylediğini çözemiyorum. Hele, yalnızca günce tuttukları halde edebiyat tarihine geçmişleri düşünürsek...

Günce tutmadım, tutamadım; ne var ki, 1965'ten sonra not defterlerine çiziktirdim. Not defterlerim önceleri 'sarı' defterlerdi. Sonra çeşit çeşit, boy boy not defterleri... Bazılarını sakladım, bazıları zaman içinde, evden eve taşınırken ya da başka sebeplerle kayboldu.

Elde kalanları geçen akşam bir araya topladım. Safiye Erol için. Kubbealtı Neşriyâtı, 'gizli usta' Safiye Erol'un hikâyelerini derliyor. Aziz dostum Sinan Uluant benden bir yazı istedi. Düşündüm taşındım; eserlerine hayranlık duyduğum Safiye Erol'un bendeki geçmişini kaleme getirmeye çalışacağım.

Notlar arasında, ilk Safiye Erol çiziktirmesi 1970'te. O sarı defter, elbette hatırlıyorum, Kemal Tahir'in hediyesiydi.

Pastırma Yazı'ndaki "Hayatımın Romanı"nı yazarken, *Kadıköyü'nün Romanı*'ndan yararlanmışım; 'Kadıköyü'nü bana öğreten roman! Ben de pek çoğumuz gibi Kadıköy demekle yetiniyordum.

Ama *Kadıköyü'nün Romanı*, hep yazageldiğim gibi, asıl semtleri, evleri, bahçeleriyle büyülemişti beni. Ankara Caddesi'ndeki Semih Lûtfi Kitabevi'nin camekânında gördüğüm bu kitap, Moda Plajı kapaklıydı. Yüzlerce defa gittiğimiz Moda Plajı'nı bir romanın kapağında görmek inanılmaz gelmişti. Hele, sayfalarında yol aldıkça, Bahariye, Yoğurtçu, Frerler Mektebi, Kuşdili, hattâ Şifa, hele Haydarpaşa mendireğinin fenerleri karşıma çıktıkça, âdeta büyük bir sevinç duymuştum.

"Hayatımın Romanı"nda bu ayrıntılardan yararlanmadım. Safiye Erol'un incelikle kaleme getirmiş olduğu ev içi düzenlerinden esinlendim; gayet iyi hatırlıyorum.

Eski not defterlerimde ikinci Safiye Erol notu, tuhaf rastlantı, yazarın da ikinci kitabı, romanı olan *Ülker Fırtınası*'yla ilintili.

Ülker Fırtınası'nın 1944 tarihli ilk basımını bulmuşum, Remzi Kitabevi basımını. *Kadıköyü'nün Romanı* kadar "sürükleyici" olmadığını yazmışım.

Gerisi de aklımda: *Ülker Fırtınası*'nı bitirememiştim. Uzun yıllar, suçu kendime kondurmayarak, bu eseri 'okunmaz' bir roman sandım. Ta ki, Kubbealtı Neşriyâtı yeniden yayımladı; donakaldım.

Ülker Fırtınası, İstanbul pitoreskinde, alaturka mûsikînin başına gelenler konusunda yazılmış en önemli romanlardan. Reşat Nuri'nin *Son Sığınak*'ı, Nahid Sırrı'nın *Yıldız Olmak Kolay mı?*'sı başka başka perspektiflerden yaklaşır. Peyâmi Safa'nın çok sevdiğim *Fâtih-Harbiye*'si, yer yer, ne diye saklamak, 'ideolojik'tir. *Ülker Fırtınası*'ysa *Huzur*'la ölçülmeli. (Hem Huzur'un hem *Ülker Fırtınası*'nın kadın kahramanı adaş. Hep merak etmişimdir: Tanpınar, *Ülker Fırtınası*'nı okudu mu?)

Bu romanda İstanbul, dünkü, öz İstanbul nefes alıp verir. Günümüzün New York özentisi İstanbul'unda yaşayanlar, *Ülker Fırtınası*'nı okuyunca, tarihî bir kentin neler yitirdiğini ve nasıl yitirdiğini çok daha iyi kavrayacaklar.

Defterlerde bir başka not, Safiye Erol'un Türkçesine açılıyor: "Türkçeyi *Ciğerdelen*'le sevdirmek isterdim."

Ülker Fırtınası'nı baştan sona okuyamamışken, daha girift *Ciğerdelen*'i bir solukta okumuştum. *Ciğerdelen*'le tanışıklığımızın öyküsü de belleğimde: Zâhir Güvemli'nin 1954 tarihli *Türk Romanları* "resimli antoloji"si, Beyoğlu'ndaki Kitap Sarayı'nda 1960'ların iyice sonunda hâlâ alıcı beklerdi. Ben de nihayet edinmiş, *Ciğerdelen*'in ayrıntılı özetini okumuştum. Sonra yine Kitap Sarayı'nda *Ciğerdelen*'i buldum.

Cumhuriyet Türkiye'sinden yüzyıllar öncesine, kadın-erkek eşitliğinin bir manifestosu gibi açılan *Ciğerdelen*, Safiye Erol'un en ünlü romanıdır. Gelgelelim bu açıdan hâlâ irdelenmemiştir.

Hangi yıldı, *Kamelyasız Kadınlar*'ın yeni basımı için eklenti yazı "Türk Romanında Kadın Portreleri"ni *Varlık* dergisinde

yayımladım. Zeynep Uluant'ın uyarısı o günlerde; not etmişim: "Zeynep Uluant, Safiye Erol'u gözden kaçırmış olduğumu çok nazik bir dille söyledi. Peki ama niye? Niye atlamışım? Bunu düşün."

Düşünmek gerekir mi? Yanıt açıktı; edebiyatımızın -öyle sanıyorum ki- en gözden ırak romancısı Safiye Erol'du; ben de bilinen, bize 'dayatılan' isimler etrafında ezberden yol almışım.

Zeynep Hanım sayesinde yazdım:

"Romanımıza emeği nice zamanlar gözden ırak kalmış Safiye Erol, özellikle *Ülker Fırtınası* ve *Dineyri Papazı* (1955) adlı eserlerinde, kadın kahramanlarını, doğu ve batı kültürlerinin bir tür sentez kişisi olarak karşımıza çıkarır. Bu, üslûpçu, ruh çözümlemelerini başarıyla dile getirebilmiş, usta işi romanlarda ilginç olan, Safiye Erol'un kadın kişilerinin -özellikle *Ülker Fırtınası*'nda batıdan edindikleriyle doğuyu yeniden değerlendirmeleri ve tasavvufun yardımıyla bir gönül aydınlığına kavuşmalarıdır."

Yarın Yapayalnız'ı yazarken, defterlerde, *Dineyri Papazı*'na açılıp gidişler pek çok sayfa. Benim Handan Sarp, *Dineyri Papazı*'nın Gülbün'üyle de can buldu; Safiye Erol'un eseri *Yarın Yapayalnız*'a ruh üfledi.

Ruh üfleyişin geçmişi var: Kadirbilir Halil Açıkgöz'ün bize kazandırdığı *Makaleler*'i basım aşamasındayken okuyordum. *Yarın Yapayalnız*'ı yazmama yol açan derin umarsızlık içindeydim. Birden o cümle: "Cansız dediğimiz nesnelerin gönül çekimini duyduklarına inanıyorum, ne çok denemişim!" Yağmurlar arasında, Beyoğlu'nda ıssız bir 'pub'daydım, yapayalnız, sığındığım bir kadeh konyak. Donakaldım. Eşya bana seslendi, eşya bana acıdı...

Makaleler'e not düştüm: "Ben, edebiyatımızda, Ahmed Hâşim'in nesirleriyle yarışabilecek ikinci bir isim olmaz, olamaz sanmıştım. Safiye Erol'un yazılarını bilmiyordum."

Hayatımın yıprak bir döneminde Safiye Erol yine elimden tutuyordu...

2009 yılının Ekim ayında, Sinan Bey, Kubbealtı Neşriyâtı'nın *Leylâk Mevsimi*'ni yayımlayacağını müjdeledi. Geriye kalan az sayıdaki hikâye. Dosyayı verdi. O akşam, edebiyatımızın talihsizliğini bir kez daha düşündüm. Öyle ya, çağdaş edebiyatımızda gönül çiziklerini en çok hissedenlerden Safiye Erol'a yol haritasında biz ne kadar az yer ayırmışız! Yaşasaydı, yakından tanıyabilseydim, ne kadar çok isterdim, Safiye Erol'a, "Daha çok yazın! Bizim için yazın! Biz, hayat mağlupları için yazın!" demeyi.

Beyoğlu'ndaki akşama geri dönüyorum. Taraçadaki küçük bahçe diye yazmışım, gözümün önünde, yağmurda ıslanan limon ağaççığı, saksıdaki cılız defne, sarmaşıklar, kızıl ve kehribar rengi yapraklar, bitkiler. Kimsem kalmamıştı. Safiye Erol'un yazdığı "En fakir bir saksı bile gönlüme rikkat ve muhabbet verir, ister ortadan kesilmiş beyaz sıvalı bir teneke, ister tahta fıçı olsun, saksı değil mi?" cümlesini okuyordum, hayata dönüyordum.

İstanbul'un -tabiî Edirne'nin, Rumeli'nin- en değerli yazarlarından biri olan Safiye Erol, yaşamı boyunca, önde görünmekten bilerek isteyerek uzak durmuş. İster inanın ister inanmayın, yalnızca onlar meydan okuyabiliyorlar geçen zamana, öyleleri, soylu edebiyatlarıyla. Safiye Erol onların önde gelenlerinden. *Leylâk Mevsimi*'ni okurken, Dostoyevski çağrışımlı "Aleksandra Filipovna"da yine durakalıyorum, yine donakalıyorum:

"Sana teselli çok, yalnız otur, etrâfı dinle, kendini dinle. Dinle ki yaz geçti! Müsterih ol."

Sanmam; yaz geçmedi. Yaz geçmez. Bunu en çok, eşsiz Safiye Erol'un okurları bilirler.

Ataç'ın İstanbul Düşmanlığı

Ataç'ın eserleri günümüzün okurlarınca, genç okurlarca ilgi devşiriyor mu, bilmiyorum. Yirmilerinde birkaç arkadaşa sordum, Ataç'ı tanımıyorlar. Ama yalnız Ataç'ı değil, Nermi Uygur'u, Sa-

bahattin Eyuboğlu'nu, hattâ -inanmayacaksınız- Salâh Birsel'i tanımıyorlar.

Yok, Salâh Birsel'in adını işitmişler, gelgelelim tek satırını okumamışlar.

Görüşlerine katılalım katılmayalım, usta denemeci Ataç, benim yeniden yeniden okuduğum yazarlar arasında. Hiç bunalmam Ataç'ı okurken. Tam tersine, ille didişecek bir şeyler bulurum. Uzun yıllar öncesinden bugüne tartışılacak konular fırlatıp atmak, ancak bir iki ustaya vergi.

Ataç için Behçet Necatigil'in değerlendirişi şöyle:

"Edebiyat dünyasında ilkin *Dergâh* dergisinde yayımladığı şiirleri (1921-1922, 6 şiir), makale ve tiyatro eleştirileriyle görünen Ataç, Cumhuriyet devrinde yalnız deneme, eleştiri yazıları yazdı ve çeviriler yaptı. Yeni Şiir'in, başta Cumhuriyet devri şairleri, genç sanatçıların tanınmasında öncülük etti. Türkçenin özleşmesi, arınması için yılmadan savaştı, bu uğurda yazdığı yazılarda hiçbir yabancı söz kullanmadığı oldu; kendine özgü, devrik cümleleri çoğunlukta, yeni bir dil ve anlatım biçimi yarattı. Genç yazarların çoğu onun etkisi altında kaldılar. Kabul edilmiş değerleri yeniden ele alarak tartışmalara yol açması onun arayıcı olumlu yönlerinden biri oldu."

Necatigil, her zamanki inceliğiyle, dediğim dedikçi, handiyse buyurgan Ataç'tan söz açmamış. Yenilik, yenilikçilik hastalığına yakalanmış Ataç'tan da.

O kuşağın yazarları Ataç'a toz kondurmazlardı. Meselâ Vedat Günyol, Ataç'la bir iki kez kalem kavgasına girişmiş olmasına rağmen, "Bir kasırgaydı!.." demekten kendini alamazdı. Memet Fuat'sa gelmiş geçmiş en büyük deneme ustalarından biri sayardı. O kuşaktan tek itiraz Attilâ İlhan'dan; Attilâ İlhan, Ataç'ı resmî görüşün temsilcisi sayardı. Resmî görüş ya da "İnönü diktası"...

Aradan geçen onca zaman, Ataç'a daha serinkanlı yaklaşmamıza imkân tanıyor. Bu yüzden yenilik, yenilikçilik hastalığına

yakalanmış dedim. İtiraf edeyim ki, Ataç'ın ödünsüz yenilik hayranlığına saygı duyuyorum. Bir yandan da, özümsüz yeniliklerden hep ürkerek.

Ataç, 1951 yılı boyunca, *Pazar Postası*'nda "Okuruma Mektuplar"ı yayımlamış. Birer mektup, edebiyattan, sanattan, yazarın kişisel yaşamından izdüşümlerle. Önemsemiş mektupları:

"Bana öyle geliyor ki ben bunları yazmak için, bunları yazdıran iklime ermek için doğdum, yaşadım; ne yaptımsa, ne ettimse, bütün duygularım, bütün düşüncelerim, hepsi hepsi beni buna hazırlamak içindi. Şeyh Galip, bir gazelinde 'Efendimsin cihanda itibarım varsa sendendir/Miyân-ı âşıkânda iştiharım varsa sendendir' diyor, benim de yazarlar arasında bir adım olursa, bu yeryüzünden benim de geçtiğim anılırsa, o ün bu mektuplardan gelecektir."

Şimdi mektuplara, 15 Ağustos 1951 tarihlisine dönüyoruz. Ataç geçen hafta yazamamış, "iki gözüm" okurundan özür diliyor. Asla unutkanlıktan değil, tembellikten yazamamış: çünkü İstanbul'daymış. "Öyledir o şehir. Allah vermesin, bir gevşeklik, bir uyuşukluk çöküyor, yazmaktan geçtim, düşünemiyorsunuz." İstanbul ilk bu özelliğiyle belirir. Ataç çoktan beri Ankaralı.

Gerçi büsbütün insafsız değil; havaların çok sıcak gittiğini de söylüyor. İstanbul kavruluyormuş, sıcak uykular bastırıyormuş. Tam İstanbul yakayı sıyırdı diyorsunuz; Ataç açık açık belirtiyor: "Zorla mı, benim canım Efendim, sevemiyorum, bir türlü sevemiyorum o şehri." İstanbul üzerine mektup -aslında art arda iki mektup, ikincisi "Gene İstanbul"- İstanbul'u sevmezliğin sebeplerini deşiyor zaten.

Önce İstanbul'un koca bir şehir oluşu sinir oynatıyor, ucu bucağı yok, yerleşim dersiz topsuz. Bir yakını, "gönüldeş"!, görmeye gidiyorsunuz, onca yol, kapıyı açanlar "Evde yok" diyorlar. (İstanbul'un evlerinde, unutmamak gerekir, telefon henüz saltanat kuramamış.) "Mesafeler şehri İstanbul, gereksiz mesafeler

şehri." Mesafeler insanları birbirinden ayırıyormuş, "öbek öbek gurbetler".

Caddeler, meydanlar, her taraf insan dolu. (Nüfus o zaman sadece bir milyon!) O bir milyon kişi çiğnemekle çiğnenmek arasında gidip geliyor, sürüklenip duruyormuş. Ankara elbette öyle değil. Ankara'da dinlenmek için bir yer seçin, yarım saat geçmeden, eş dost birlikte, koyu bir söyleşiye dalmışsınız...

Havası suyu iyiymiş İstanbul'un. Gülüp geçiyor Ataç. Önce sulara verip veriştiriyor: "Hepsinin de bir hassası varmış o suların, kimi böbrekleri işletir, kimi kum sancılarını kesermiş. Bir şehirde yaşamaya mı gidiyoruz, yoksa hastaneye mi?"

Havasına gelince; Ataç İstanbul'da karaya vurmuş balığa dönüyormuş. Zaten havaydı, manzaraydı, denizdi, bunlar boşmuş...

İstanbul'u "çekiştirme"ye kararlı Ataç, ikinci mektubunda sözü dolambaçlı yollara saptırmaz: "Bir eskilik, bir köhnelik var o şehirde de onun için betime (fenama) gidiyor." Tarihinden, yaşından bir yakınma mı, İstanbul'un? Hayır; Ataç, şehrin yenileşememesine içerlemekte. Nice "ne zaman kuruldukları artık unutulmuş" şehir, yenileştikçe yenileşirken, İstanbul onlara benzemez. "İstanbul, nasıl söyleyeyim?, küf de kokamaz, daha kötü, tarih kokar." Tarih, Ataç'ı irkiltir. Tarih geçmiştir, mâzidir ve yeniliğe düşmandır, yenilikten ürker. Ataç'a göre tarih eskinin peşinde sürükleniştir. İstanbul, bu açıdan, "boyuna geçmiş günleri övüp de kendi çağlarını beğenmeyen, her yeniyi kötüleyen kimseleri" andırır. Vurgulamam yersiz: Ataç o kişilere düşmandır.

Sonra tuhaf bir gözlem: İstanbul'un "yeni yapıları yok mu? Olmaz olur mu? Ama onlara da bir eskilik, bir köhnelik çökertiyor. Yitirmiyor, silmiyor onları, eskiler arasına karıştırıveriyor. İstanbul'da en yeni şeyler bile Nuh Nebi zamanından kalmışa benziyor."

Birkaç yıl sonra Menderes istimlâkı başlayacak, İstanbul birbirinden değerli tarihî yapılarını yitirecek. Acaba Ataç sevinmiş miydi?

İkinci mektup yalnız 'şehir'le uğraşmıyor, İstanbulluya da veryansın ediyor. İstanbullu, şehrin köhnemişliğini ruhunda hissediyormuş. Kentin tarihî dokusunu korumak isteyenler, Ataç'ın bakışıyla, her türlü yeniliğe dudak bükenler. Devam ediyor, ikiyüzlülük nitelendirmesini örtük söyleyerek:

"Yeni, rahat kahveler, gazinolar açılmış, oraya gitmeye içleri titrese dahi gitmiyorlar, ta nerede yıllık bir çınar varmış, ihtiyar, dört yüz yıllık, beş yüz yıllık bir çınar varmış, gidip onun altında arkalıksız iskemlelere oturup kulpsuz fincanlardan kahve içiyorlar. Belkemikleri ağrıyor, parmakları yanıyor, aldırmıyorlar ona, üstelik sıkılıyorlar, onu da söyleyemiyorlar, bilmem hangi padişahın günlerinde bilmem hangi bey yahut paşa oradan hoşlanırmış diye kendileri de yaşamanın hazzına ancak orada erdiklerini söylüyorlar."

Neredeyse 'ideolojik' denebilecek bu İstanbul ve İstanbullu nefreti, düşmanlığı, hep yeninin kabul görmesi isteğiyle miydi; durakalıp yanıtlayamıyorum.

Ataç, sonunda, İstanbul'u, tarihî dokusunu ve İstanbulluyu üç beş söze indirgiyor:

"Ah efendim Boğaziçi'nin mehtabı..."

"Ah efendim Kostaki'nin kemanı..."

"Ah efendim Yahya Kemal Bey'in şiirleri..."

Bir de adres veriyor, okurlarına, kendisine mektup yazmak isteyenlere: "Büyükada'da Nurullah Ataç"...

Bir Mektubun Öyküsü

"Edebiyatı gerçekten seviyor musunuz? Eserimle temasınız var mı? Buralarını bilmiyorum. Mektubunuzda beni okuduğunuzu gösteren hiçbir emareye rastlamadım. Yalnız, lise talebesisiniz ve Antalya'dasınız. Yani, 1916-1918 yılları arasında benim yaşadığım hayatı yaşıyorsunuz. İşte size bunun için yazıyorum."

Dönüp dönüp yeniden okur, geçip gitmiş o 'mektup çağı' için sessizce yerinirdim. Benim lise çağlarım, Atatürk Erkek Lisesi'nde son iki yıl; acaba şimdilerde bir öğrenci yazsaydı, Tanpınar gibi yanıtlar mıydım? Sanmam. Şimdi -sevimsiz- cep telefonu çağı. Öyle ayaküstü yazar-okur fotoğrafları bile fotoğraf makinalı cep telefonlarıyla çekiliyor; imza günlerinde, fuarlarda, şurda burda.

"Bulunduğunuz memleketin, belki de orada doğdunuz, hayatımda mühim bir yeri vardır. Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek, benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde dolaşırken yavaş yavaş bir hülya adamı oldum."

Bu "hülya adamı"nda hep durakalırdım.

Oysa ben hülya adamı olamadım. Hiçbir zaman hülyalarım olmadı. Kişisel hayatım gibi, yazarlık hayatım da, bir bakıma, kaskatı gerçeklikler ortasında geçti. Ama denizi ve meyva bahçelerini bilirim. Yarım yüzyıl öncesinin sakin İstanbul'unda sahiller, denizler bambaşkaydı. İnanılır gibi değil, biliyorum; ne var ki, İstanbul'un apartmanlarının arka bahçeleri meyva ağaçlarıyla bezenmişti. Evet, apartmanların bile...

Hülya adamı olduğunu yazan Tanpınar'la artık aynı yaştayım, onun hülyadan hâlâ söz açabildiği günlerdeki yaşıyla yaşıtım. Belki bu yüzden, hülya adamı olamamışlığım daha çok acıtıyor

içimi. Besbelli, hayaller kurulabilecek yarınlar için önümde pek zaman kalmamış.

"Antalyalı Genç Kıza Mektup"u taa 1970'lerde okumuştum. Yayımlanışından yedi sekiz yıl sonra. Çünkü Mehmet Kaplan, 1963'te, bu mektubu *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* adlı eserinde bir belge niteliği taşıdığı için çoktan yayımlamıştı. 1960'larda *Yaz Yağmuru*'yla birlikte başlayan Tanpınar okumalarım ağır aksak sürüyordu. Hem etkileniyordum Tanpınar'dan, hem de eserine tam nüfuz edemiyordum.

Mektupta, Tanpınar, "Deniz, insanla durmadan konuşur" der ve ekler: "Bununla beraber yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir."

Yarım kalan -ve belki de, hep öyle kalacağını büsbütün sezdiğimden, artık yırtıp atmam, yok etmem gereken- Tanpınar romanı müsveddelerini tarıyorum. Bu son cümleden esinlenerek, "... yalnızlık duygusu benden gitmiş değildir...", sayfalarca yazmışım. Sonra İstanbul'a geliş, hayata "bir deniz şehri" olan İstanbul'da, âdeta yeniden başlamak. Hep aynı mektuptan.

Değerli İnci Enginün'le Zeynep Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*'da "Antalyalı Genç Kıza Mektup"un öyküsüne değinirler:

"Bu mektubun bir müsveddesi Tanpınar'ın ölümünden sonra bulunmuş ve kardeşi Kenan Tanpınar tarafından Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a verilmiştir. *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*'nda bu mektubu "Antalyalı Bir Genç Kıza Mektup" başlığıyla Mehmet Kaplan neşretmiştir."

Harikulâde mektubun yayımlanışını Mehmet Kaplan'a borçlu olduğumuzu öğreniyoruz. Mektuba başlık atan kişinin de Kaplan olduğunu vurgulamam yersiz. Ve mektup bende, çok uzun zamanlar, kim olduğunu çok merak ettiğim o, Antalyalı genç kızla birlikte yaşadı. Kayalar, ışıklar, taş ve yosun, suda ışık

yansımalarının oyunları, gerçi bunlar bana hep, yazarın 'kendine' yazdığı şeyler gibi gelirdi...

Ayrıca, *Varlık* için Yaşar Nabi'nin bir soruşturmasını yanıtlayan *Huzur* romancısı, soruları tek tek yanıtlamamış, hepsini bir arada alımlayarak, yine kendi hikâyesinden, yaşamından söz açmıştı. Yetişme çağı, ilgileri, merakları, sanki gelecek zamana kalsın diye kaleme getirilmiş.

Zaten Tanpınar'ın Behçet Bey'e (*Mahur Beste*) mektubu, Suat'a (*Huzur*) -yazıp yazmadığını bilmediğimiz- mektubu: Demek mektuplar 'yaratım'la gerçeklik arasında gelgitteydi. Nitekim Zeynep Kerman'ın büyük emeğiyle derlenmiş, gerçek kişilere yazılmış, Tanpınar imzalı mektuplarda da gündelik gerçekliğin ötesinde ne çok şey duyumsanır...

Tanpınar'a yazılmış çok uzun bir mektuptu, yarım kalan roman. Herhalde bu yüzden.

Romana çalışırken, Turan Alptekin'in *Ahmet Hamdi Tanpınar / Bir Kültür, Bir İnsan*'ını okuyordum. Alptekin, ünlü mektubun bir genç kıza değil, Antalyalı bir delikanlıya yazıldığını ileri sürer, öyleyken, Tanpınar'ın -hiç değilse, bendeki- puslu yaşantısı yepyeni bir sahne edinmiş oluyordu: Mehmet Kaplan'ın attığı başlık, Alptekin'in iddiası, Antalya'dan gelen -ya da gelmeyen- meçhul mektup.

Geceler, Küçük Bahçede adını vermek istediğim roman taslağında mektup meselesi o kadar uzun bir bölüm oluşturuyor ki, yeteneğim el verse, tek başına bir öyküye dönüşebilirdi. Gerçi Enginün'le Kerman, Alptekin'in iddiasını reddediyorlardı: "... Tanpınar'ın 1. 1. 1961 tarihli günlüğündeki 'Küçük bir kızdan bir çeşit provakasyon mektubu aldım' ifadesiyle" ortaya çıkan, "Alptekin'in yorumunun yanlışlığı"ydı. Kararsızlıklar, bocalayışlar, biraz da giz perdesinden hoşnutluğum iki hafta öncesine kadar sürdü.

İki hafta önce, MSGSÜ Türk Dili ve Edebiyatı bölümü tarafından hazırlanmış -tek bir sayılık- *Dünyam* dergisi müthiş şaş-

kanlığa uğrattı. Dergide "Antalya Lisesi / Mustafa Erol / VI-Ed. C No: 665"in mektubu tam sayfa, kendi elyazısından yayımlanmış. Mektubun tarihi 29 Aralık 1961, Cuma. Tanpınar'ın eşsiz mektubuna bir yanıt, bir teşekkür!

"Muhterem Efendim" diye başlıyor. "Kıymetli mektubunuzu aldım. Bilseniz ne kadar sevindim. Her şeyden önce -büyük bir vazife telâkki ettiğim için- bütün arkadaşlarıma ve hocalarıma selâm ve dostluklarınızı, başarı dileklerinizi söyledim. Bütün hepsi memnun oldular ve teşekkür ettiler.

Göndermiş olduğunuz kıymetli mektubunuz sayesindedir ki, hayatınız ve şairliğiniz hakkında geniş bilgiye sahip oldum. Bilhassa bu hususta arkadaşlarıma geniş bilgi vermeye çalıştım; bunda da muvaffak oldum herhalde."

Gerisini alıntılamayacağım.

Hemen Handan İnci'yi aradım. Tahmin ettiğim gibi; -nicedir yazarlarımızın çabasına ruh kazandıran değerli- Handan İnci, Mustafa Erol'un mektubunu Tanpınar'ın terekesinde bulmuş! Tabiî çok şaşırmış ve çok heyecanlanmış.

Edebiyat, düşünce dünyamızın aynı heyecanı duyacağını umardım. İzleyebildiğim kadarıyla, çıt çıkmadı. Kimse Mustafa Erol'un kim olduğunu merak etmedi. Mustafa Erol'un "Antalyalı Genç Kıza Mektup" yayımlandığında -hepi topu iki yıl sonra- susmuş olması da -sustu mu?- merak uyandırıcı. Mektup etrafında handiyse yarım yüzyıldır yazılanlar çizilenler, Tanpınar'ın "Bu mektubu biraz da çocukluğuma göndermiş gibiyim" dediği Antalyalı öğrencinin hiç mi gözüne çarpmadı?!

Günlerdir içim içimi yiyor: En zırva siyaset sözlerinin ardı sıra sürüklenen yurdumuz, böylesi bir belgeye kayıtsız kalmaya mı yazgılı?!

Söz konusu mektubu, sessiz sedasız, hiçbir çığırtkanlığa başvurmaksızın, gün ışığına çıkaran Handan İnci'ye teşekkür ediyorum.

Değeri Bilinmemiş Malik Aksel

Behçet Necatigil'le Kemal Tahir'in evine akşamüstü çayına gidecektik. Behçet Hoca'yı İstanbul Eğitim Enstitüsü'nden alacaktım. Güz sonu bir gündü. Malik Aksel'i ilk ve son kez o gün gördüm. Aksel, Enstitü'de resim ve sanat tarihi öğretmeniydi.

Bu söylediğim 1967'nin ya da 1968'in sonbaharı olmalı. Malik Aksel'i 15 Şubat 1987 tarihinde kaybetmişiz. Böylesine incelikli, duyarlı bir sanat adamını o süreçte neden tekrar göremem işim? Sızı gibi çöktü.

Malik Aksel'in 1943 tarihli *Resim Sergisinde Otuz Gün*'ü için Necatigil, bu eserinde "bir edebiyatçı kişiliği de gösterdi" diyor. *Resim Sergisinde Otuz Gün* çapındaki bazı başka kitaplar da aralarında olmak üzere, Aksel'in kitabı, Ankara Caddesi'nde, eski *Dünya* gazetesinin sokağında, çok utanç verici ama, kaldırımlardaydı: Ne alırsan 1 liraya!.. Üstelik, 1960'larda. Bu kitaplar, bütün o Hüseyin Rahmi'ler, Abdülhak Şinasi'ler, Nahid Sırrı'lar, yıllar yılı, alıcı, okur beklemiş...

Resim Sergisinde Otuz Gün'ü İstanbul Eğitim Enstitüsü'ne gittiğim gün çoktan okumuştum. Yine Aksel imzalı *İstanbul Mimarîsinde Kuş Evleri* (1959), *Anadolu Halk Resimleri* (1960) kitaplığımdaydı.

Mimarîmize özgü kuşevleriyle tanışmam eşsiz Malik Aksel'in sayesinde. Lâleli'ye, Bursalı Nezihe Halamıza gidip gelişlerimizde, Taş Han'daki kuşevlerini, kuş saraylarını görmüştüm ama onları 'biricik' sanıyordum. *İstanbul Mimarîsinde Kuşevleri*'ni okuyuncaya kadar, imparatorluk başkentinde birçok kuşevinin yapılara işlenmişliğinden haberim yoktu.

Sonra her birini Aksel'in kılavuzluğunda, bir rüya mimarîsinin tadını çıkara çıkara 'yaşadım'. Yaşamakla kalmayıp yazdım da. İlk romanım *Destan Gönüller*'deki kuşevi bölümü bugün bile hoşuma gider; İstanbul kuşevi gezintilerinin esinleriyle yazmıştım.

Eşe dosta, bir tek bizim mimarîmizde kuşevi olduğunu söylediğimde gülenler çıkmıştı. Sonra ansiklopedilere bakmışlar, özür

dilediler. Oysa Malik Aksel, yeni zaman ansiklopedilerinden çok önce, kuşevleri, kuş köşkleri, kuş sarayları üzerinde durmuş. Bilmem kaç kuşak İstanbullu geçinenlerin Katerin (Selânik yakınında) doğumlu Malik Aksel'den habersizliği şimdi beni şaşırtmıyor.

Aksel'in öz değerlerimize bağlılığı, günün modaları arasında hiçbir zaman yer almadı. Ne dün, ne bugün.

Aksel kuşevlerinin özelliğini şöyle dile getirir: "Bunlar çok defa küçük oyuncak evciklerdir. Yahut küçük köşkler, camilerdir ki, kuşların barındığı bu evcikleri İstanbul'da Türk mimarîsinden gayri eserlerde görmek kolay değildir."

Duygun sanat adamı kaygısını da gizlememiş: "İstanbul'un hemen her semtinde kuşevleri bulunur. Bununla beraber bazı yerlerde daha sık ve bazı yerlerde seyrek ve sanatkârane olanlarına rastlanır. Perşembe Pazarı'nda, hanlarda görülenlerin birçoğu dökülmüş, sadece bunların yerlerini belirten çubuklar kalmıştır. Bunların eski şekilleri hakkında fikir edinmek güçtür. Ayrıca Fincancılar Yokuşu'nda, Büyük Yeni Valide Hanı ve çevresi, Sandalyacılar Sokağı çeşitli kuşevleriyle süslü bir yoldur."

Malik Aksel muhakkak ki uyum insanıydı. Resim sanatının etrafında olup bitenlere sevgiyle, iyilikle, hattâ şefkatle yaklaşmış. Resim sanatının önemini bize anlatabilenler arasında onun yazıları apayrı değer taşır. Çünkü üslûbu bütün horgörülerden, cahillik suçlamalarından uzaktır.

İstanbul'un Ortası'ndaki (1977) Mihri Müşfik Hanım portresi bence gizli bir başyapıt. Aksel, adı resim tarihimize geçebilmiş ilk Müslüman Türk kadın ressamın mücadelesini, acı hayat hikâyesini özlü diliyle anlatırken, bir yandan da resim sanatına gönül vermişlerin macerasını söyler.

Mihri Müşfik Hanım portresinin çizildiği sadece bu birkaç sayfa, *Ölü Bir Kelebek*'i yazmaya çalışırken, handiyse tek yol göstericimdi.

Necatigil, dergilerde kalmış yazıları, söyleşileri, deneme ve incelemeleri anıyor. Bir gün biri çıkar, derler umuduyla dergilerin

adlarını vermiş: *İstanbul, Çığır, Ülkü, Varlık, Sanat ve Edebiyat, Hisar, Türk Edebiyatı*... Malik Aksel'den yüzlerce yazı.

Aksel üzerine tek monografi* olan *Ressam, Eğitimci ve Yazar Malik Aksel*'de, monografinin yazarı Ahmet Köksal da bu, sağda solda unutulup gitmiş yazıları vurgulamıştır. Dahası, 1955'te *Tedrisat Dergisi*'nde yayımlanmış "Bizde Resmin Geçtiği Yollar"ı alıntılamak ihtiyacını duymuş.

Köksal'ın alıntıladığı yazıda çok önemli -ama, herhalde, pek bilinmeyen- bir bilgi karşımıza çıkıyor:

"Askerliğe faydası olur gerekçesiyle resim dersleri mühendishaneye konduktan sonra, ilkin Ferik İbrahim Paşa resim tahsili için Avrupa'ya gönderiliyor. Dönüşte Sultan Mecid'in yüzündeki çiçek bozuklarını rötuş etmeden, âdeta sayarcasına yaptığından bu ressam Bursa'ya sürgün edilmiştir diye Sami Yetik'ten işitiyoruz. Senelerce Avrupa sanat merkezlerinde kalan bu ressamın bugün bu resmi değil, hiçbir resmi bir yerde görülmüyor."

Resim sanatının hangi kaygılardan geçilerek benimsendiğini çok iyi bilen Aksel, 1947'de bambaşka bir huzursuzluk duymuş:

"(...) memlekete sanatı sevdireceğimiz sırada fütürizmler, kübizmlerle herkese tepeden bakmaya başladık. Ve neticede topluluğu elden geldiği kadar resimden soğuttuk. Resim gelenekleri kökleşmiş memleketlerden bile aşırı gittik."

Bazılarına tutuculuk gibi görünen bu huzursuzluk, geçmiş günlerin sancısını iyi bilmekten, özümsemiş olmaktan kaynaklanıyor. Malik Aksel *Sanat ve Folklor*'da (1971) hocası Şevket Dağ'ı şöyle anlatır:

"Şevket Bey, memlekette resmin gizli yapıldığı devirlerde o bir pehlivan cesaretiyle göğsünü gere gere resim yapmış, şövale-

* Bu yazıdan sonra yayımlanmış değerli bir monografi ve bibliyografya çalışması söz konusu: Beşir Ayvazoğlu, *Malik Aksel / Evimizin Ressamı*, Kapı Yayınları, 2011.

sini istediği yere dikmiş, her türlü tehlikeye karşı koymuş, resmin günah olduğunu söyleyenlere bunun kudsiyetini bile telkin etmiş ve her yerde ressam olduğunu söylemiş, en mutaassıp çevrelerde sergiler açmış, mesleğiyle övünmüş, mesleğini herkese saydırmış, neticede haklı olarak da memlekette şöhret kazanmıştır."

Ressam Malik Aksel, her şeyden önce, suluboya ustasıdır. Öyle bir suluboya ustası ki, 'yerli' kalmayı yaşamı boyunca tek değer ölçütü saymış. Bir başka büyük ustanın, Nuri İyem'in kadirbilir tespitiyle "Avrupa'da eğitim görmesine karşın, Batı özentisi duymadan, belki çok kişisel, fakat bize özgü bir resim anlayışı" yaratmış. Devam ediyor Nuri İyem: "Malik Aksel çok iyi değerlendirilememiş, 'kıyıda köşede kalmış' çok değerli bir ustamızdı."

Ama bugün, filancayla falancanın resimlerinin 'kaç para'ya satıldığından ötesini göremeyen gazetelerle, televizyon kanallarıyla dolup taştığından, böylesi yürekler acısı bir ortamda yaşadığımızdan, Malik Aksel, artık 'kıyıda köşede' bile kalamıyor, büsbütün unutuluşa, hattâ yok edilişe iteleniyor. Bu alçakça itelenişten dolayı da hemen hiç kimse endişe, utanç duymuyor.

Yetişme çağımın en güzel 'ressam anısı' Zeki Faik İzer, Malik Aksel'in ölümünden sonra, "(...) çok değerli ve vicdanlı talebeler yetiştirdi. (...) yetiştirdiği talebeler tertemiz memleket insanları..." diyor.

Ben de, alçakgönüllü Aksel'in, eski zaman konsolunun aynasına bakarak saçını tarayan genç kadınını, biz yaştakilerin annelerine o kadar çok benzetiyorum ve ressamın sanatına derin hayranlık duyuyorum.

Sait Faik'in Kahvesi

Sait Faik'in "Mahalle Kahvesi"nde anlattığı kahveyi yeniyetmeliğimde İstanbul'un dört bir yanında arayıp durdum. Hikâyeci

uzun uzadıya tasvir etmişti ama, kahvenin hangi semtte, nerde olduğunu söylemekten uzak durmuştu.

"Mahalle Kahvesi" Sait Faik'ten okuduğum ilk hikâyedir. Lise ikide öğrenciydim. Şimdi rahmetle andığım, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz Bâkiye Ramazanoğlu güz sonunda bir gün sınıfa neftî kapaklı, cep boyu bir kitapla girdi. Bu, Varlık Yayınları'nın Bütün Eserleri dizisinden, Sait Faik imzalı *Mahalle Kahvesi*'ydi.

İşte on altı on yedi yaşıma kadar Sait Faik okumamış olmama bugün şaşıyorum. Halide Edib'ler, Reşat Nuri'ler, Yakup Kadri'ler iyi kötü okunmuştu. Yenilikçi edebiyatımızdan Oktay Akbal, Necati Cumalı, Nezihe Meriç. Ablamın yarı yıl ödevi, Tarık Buğra'nın romanı *Siyah Kehribar*. Başka yazarlar, başka eserler de var. Aralarında Sait Faik yazık ki karşıma çıkmamış.

Bâkiye Hanım "Mahalle Kahvesi"ni bütün sınıfa yüksek sesle okumuştu. Vurulup mu diyeyim, çarpılıp mı, öylece kalakalmıştım.

Her zaman gidilen, yaz sıcağında serinliği tadılan, asma altında, söğüt ağaçlarıyla bezenmiş bir kahvedir burası. Sait Faik 'anlatıcı' kimliğine bürünmüş, bir kış günü kahveye gelerek, "Karayelin, tipinin çılgınca savrulduğu" akşam vakti, buğulanmış camdan dışarıya bakar.

Ortalığı mor bir ışık kaplamıştır. Ah o mor ışık! Nice kış akşamları, hele kar yağmışsa, doğup büyüdüğüm şehri artık hep o ışıkla donanmış, eflâtunlar, leylâkîler, mor salkım morları kuşanmış görecektim...

Sonra ihtiyar adamlardan oluşan bir topluluk geliyor kahveye. Söyleşiyorlar. Genç bir çocuğun gelişiyle söyleşi ansızın kesiliyor. Kahvenin sıcak, iyicil havası bozulmuş. Tavla pullarının, zarların sesi artık işitilmiyor. Anlatıcı, boyuna, birinin çıkıp da "Şeytan geçti!" demesini bekliyor.

Öykünün sonrası iç yakıcı: Genç adamın babası ölmektedir. Kahvedeki delikanlının kız kardeşini 'kötü yol'a ittiği konusunda bir söylenti alıp yürümüş. Kapının önünde, delikanlıyı "gebert-

mek" için bekleyen teyzeoğlu vardır ve baba "ruhunu teslim" eder...

Neredeydi bu asmalı, söğütlü mahalle kahvesi? Bir uçtan bir uca, Bağlarbaşı, Yedikule, Reşitpaşa derken, Dolapdere'den Kasımpaşa'ya inen yolda, yol kenarında bir kahvede karar kılmıştım. O zamanlar tenhaydı. Güz gelince yaprakları kızaran sarmaşıklar bezerdi kahveyi. İlk hikâyelerimden "Hüzün Kahvesi" oradan ve Sait Faik'ten esinli.

Zaten çok geçmeyecek, Sait Faik'le Sabahattin Ali en sevgili yazarlarım olacaklardı. Bazı günler Sait Faik en birinci, bazı günler Sabahattin Ali. Derken pişmanlıklarla, hem Sait Faik'çi, hem Sabahattin Ali'ci... Bugün de galiba öyle.

Sait Faik dendi mi, bireyin hikâyesini yazdı iddiası karşımıza çıkar. İstanbul'un, Burgaz Adası'nın, denizin, martıların hikâyecisi de diyoruz. Fakat bence hep eksik kalıyor.

Daha başlangıçta, hemen "Semaver" öyküsünde; bir işçinin, çocukluğunda bir anı gibi sarındığı semaver, bize "içinde ne ıstırap, ne grev, ne de patron olan" 'fabrika'yı haber verir. "Sarışın ameleler"in elleri "kıymettar"dır. Sait Faik özlediği dünyayı "Ay Işığı"nda dile getiriyor:

"Nasıl bir dünya mı? Haksızlıkların olmadığı bir dünya... İnsanların hepsinin mesut olduğu, hiç olmazsa iş bulduğu, doyduğu bir dünya... Hırsızlıkların, başkalarının hakkında tecavüz etmelerin bol bol bulunmadığı... pardon efendim! Bol bol bulunmadığı ne demek? Hiç bulunmadığı bir dünya..."

Böyle uluorta konuşmaların başa iş açacağını da âdeta kırık bir istihzayla belirtiyor: "İçinde iyi şeyler söylemeye salâhiyetler kıvranan adamın, korkmadan ve yanlış tefsir edilmeden bu iyi şeyleri söyleyebildiği bir dünya..."

O dünya uzak bir hayaldir. "Söylendim Durdum"da İstanbul, yaşanan hayatlar dolayısıyla tuhaf bir renge bürünmüştür: Zehir yeşili! Zehir yeşili sürüp gidecek. *Alemdağ'da Var Bir*

Yılan'a doğru, sevgi yoksunluğu arttıkça artar. Yoksunluk büsbütün umarsızlığa dönüşür. Bu son öykülerde düşleme sığınılır ve İstanbul bir düş kenti olup çıkar. Güzel, mutlu düşler derken, derin iç acıları çıkagelir.

"O pasajdaki birahaneye yine gitsem. O masaya otursam o masaya. İnsanlar gelse otursa çift çift kadınlı erkekli. Ben tek başıma. Milyonlar içinde tek başıma. Acı gitgide acıyor. Kavun acısı gibi, zehir gibi bir acı. Kaybettikten sonra bulduğumuz şey. Nedir o bil? Nedir o bil?"

İç acısı son hikâyelerinde, yazılarında bitmez tükenmez bir 'ayrılış' halini alır. *Resimli İstanbul Haftası*'nda 1953'te yayımlanan "Haydarpaşa" bir deneme mi, gözlem yazısı mı, öykü mü, bence önemsiz, ama Haydarpaşa'ya ve Sait Faik'in kendine dair çok acı şeyler söylüyor:

"İstasyon aynaları meşhurdur: İnsanı perişan gösterir.

Yerimden kalktım. Aynaya doğru ilerledim. Ben perişan bir halde idim. Potinlerim çamur içinde idi. Şapkam ıslaktı; kordelâsında beyaz beyaz lekeler vardı. Yüzüm sarı, gözlerim kırmızı idi. Tam yolcu suratı! Merdivenleri indim. Vapur Kadıköyü'nden kalkmış geliyordu. Arkama dönüp Haydarpaşa istasyonuna bir daha baktım. Kocaman kapılarından önüne kırmızı yeşil fenerli, birbirini kesen demiryollu, düdüklü, trenli, meraklı, düşünceli, perişan, aceleci, birbirini bulmaya çalışan bir âlem vardı. Her gün yüzlerce tren, binlerce insan getiriyor binlerce insan alıp gidiyordu. İstasyon kapıları durmadan insan alıp insan veriyordu."

1966-67 ders yılında başlayan Sait Faik okumalarım sürüp gitti. Bazan araya yılların girdiği oldu. Fakat Sait Faik'e hep geri döndüm. Her defasında yepyeni duyuşlar, kırgınlıklar, öfkeler, affedişler, boyuna sevgiler yakaladım. Her defasında, yalnızca Sait Faik'e özgü tasvirler, canlandırışlarla İstanbul.

Meselâ, 1947 tarihli, benden iki yaş büyük "Çiçek Pazarı'nda Bir Gezinti"yi geçen gün 'keşfettim'. Seyyar çiçekçi Avram birkaç çizgide yaşamaya koyuldu: Babası da, babasının babası da çiçekçiymiş. Avram "vapura binmiş Marsilya'ya gitmiş". Sonra Amerika. Ama sokmamışlar Amerika'ya; "iki ay Küba'da kalmış". Nergisler, sümbüller, karanfiller, elbette mor menekşe. Menekşeler için Avram "Severim çapkınları!" diyor...

"Çiçek Pazarı'nda Bir Gezinti"de "Şehir Tiyatrosu artistlerinden, hem de genç şairlerin en iyilerinden biri olan Cahit Saffet Irgat" da karşımıza çıkıyor: Çiçekçi camekânlarından birinin önünde hülyalara dalmış. Dalıp gittiği çiçekler, su zambaklarıymış. Su zambaklarının Çiçek Pazarı'nda bir başka adı, o zamanlar, Avram'ın söylediğine göre, 'saadet yuvası'. "Bunlara saadet yuvası derler. Önce 'nezaket yuvası', sonra 'saadet', sonra 'felaket'..."

Çiçek Pazarı'ndaki o günden altı yedi yıl sonra büyük hikâyeci ölecek. Ataç'ın ona yazdığı veda ediş yazısı, edebiyatımızın en güzel veda mektuplarından biridir:

"(...) Hikâyeci Sait Faik, bir yazar olan Sait Faik daha yıllarca okunacak, demek yaşayacaktır. Ama ben şimdi hikâyeci Sait Faik'i, bir yazar olan Sait Faik'i düşünemiyorum ki. Bir insan olan, bir dost olan Sait Faik'i düşünüyorum. O ölmüş, bir daha göremeyeceğim... Sesini duyamayacağım bir daha... Bugün hep ondan konuşmak istiyorum. Ama kiminle? (...)"

Aliye Berger'in İstanbul'u

Başta Ferit Edgü, üç beş gerçek sanatsever olmasaydı, Aliye Berger'den bugüne ne kalırdı? İkide birde sorarım. İkide birde, en özgün, en has sanatçılarımızın neden en az tanınanlar, en az bilinenler olduğunu düşünürüm.

Onunla ilgili en güzel sözlerden birini -başkalarına, çoğu kez, epeyce haşinliğine rağmen- Aziz Nesin söylemiş: "Aliye Berger

de bana, kış ortasında tomurcuklanıp çiçeklenmiş ve her zaman öyle kalmış bir ilkyaz dalı gibi gelirdi."

Yaşamında, sanatında hep "bir ilkyaz dalı" olmak; bu müthiş güzellik, bu tansık kaçımızı ilgilendiriyor?

Yarım yüzyıl geçti, 1959. Türk-Alman Derneği'nin galerisinde bir sergiye gittik. Aliye Berger'in gravürler sergisiydi. Gravürle ilk karşılaşmam değil; babamın görevi dolayısıyla bir yıl kadar kaldığımız Aachen şehrinde, şurda burda, kentin geçmişini belgeleyen gravürler görmüştüm. Ama Aliye Berger'inkiler bambaşkaydı.

Yarım yüzyıl öncesinden bende kalanları pek söze dökemem. Yalnız şunu söyleyebilirim: Çıplak gözün göremediğini dile getiriyordu Aliye Berger'in gravürleri. Düşlemin gözü değildi bu; gerçeklik varlığını koruyordu. Ne var ki, gerçekliği gören, sevgi ve iyilikle donanmış gönül gözüydü.

Bunları herhalde sonradan düşündüm. O gün hissettiklerim benden ayrılıp gitmeyince.

Aliye Berger'in eseri her zaman etkiledi. Türk-Alman Derneği'nde sergilenenler arasında olduğunu sandığım -çünkü öyle hatırladım- "Klişeci Artin Usta"yı yıllar sonra bir kitapta yakalayınca, sanatçının erden kalmış duyarlığına kapılıp gittim, bağlanıp kaldım.

Kimdi Artin Usta? Bize bakmıyor, çalışma masasının başında, yaptığı işe öylesine dalıp gitmiş ki! Büyük pencereler ortasında, saat onu beş geçiyor: Bir zaman saptanmış. İstanbul'da bir işlik olmalı burası. Aliye Berger'in öteki iç mekânlarından hayli farklı.

"Hayat Sönüp Giderken"i -Aliye Berger için bir hikâye...- yazarken Artin Usta'yla, işliğiyle epey boğuşup durdum. Aliye Berger'in işliğe gelişlerini düşledim. Semti, Tünel taraflarında, arka sokakta arandım. Sanatçıyla klişecinin konuşmalarını uydurmaya çalıştım. Sonra da, hayal kırıklığıyla, Artin Usta'dan vazgeçtim.

"Hayat Sönüp Giderken"de Alyoşa'nın sanatı aracılığıyla yıkık bir yaşamdan arınışını yazmaya çalıştım. Bilenler için çok

yalınkat kalmış olmalı yazdıklarım, Carl Berger'e o büyük aşk! Sonsuza dek yitirdikten sonra da süregelen sevda. Alyoşa, "Evet, çizdim Berger'in portresini" diyor; "bir kez değil, bin kez. Ama çok sonra. Onu yitirdikten sonra. Gözlerim kapalı öyle kazıdım gravür plaklarına yüzünü aşkımın. (...) Kendimi tümüyle resme vermem, o büyük acıdan sonra oldu."

Sanatçının sözlerini 1980'de okumuştum. 1991'de, *Argos* dergisinin Aliye Berger bölümü için "Aşk"ı yazdım:

"Aliye Berger yazıya geçmiş ender konuşmalarında hayatı daha çok sevdiğini söylüyor: Böylece sanat doğrudan doğruya hayata açılıyor, Aliye Berger'in sanatı.

Bir 'aşk hikâyesi'nin, üstelik acı romanslarda rastlanabilecek bir aşkın Aliye Berger'e kılavuzluk ettiğini alımlar gibiyim.

Kapalı perdeler, loşluklar, solmuş çiçeklerle örülü kimi oda gravürlerini anımsıyorum.

Sonra birdenbire bahar çiçekleri altında keman çalan bir müzisyen, Büyükada'da faytona binmiş küçük bir kız, deniz kıyısı ya da penceresinden gördüğümüz aydınlık, çiçekli bir oda...

Belki de akreple yelkovan geriye çevriliyor. Belki de yalnızca sanatın var edebileceği bir mucizeyle zaman yeniden kurgulanıyor.

Carl Berger'le bir arada belirdiği gravürlerinde Aliye Berger faytondaki küçük kız oluyor. Demek ki çok daha eski bir dönemde bu küçük kız aşkı biliyormuş.

Geride kalan, arta kalan, bir iki gravürü düşünülürse, baston, toprak, bir yaz artığı. Bu harikulâde gravürlerde Aliye Berger öylesine ıssızlıktan konuşuyor ki, artık her şeyin sona erdiğine inanmışken, keman çalan müzisyenin geri döneceğini hissediyorum. Issızlık da silinip gidiyor.

İmparatorluğun sonunda. Eşyalar bir imparatorluğun kılıç artıkları. Edebiyat-ı Cedide romanından sayfalar gibi. Zaman, dönem konusundaki bu yanılsatış, Aliye Berger'in yapıtına sarartılar, hüzünler veriyor.

Dönen Mevlevîlerin ise günün hayhuyuna, ihtiraslarına yabancı kaldıklarını düşünüyorum. En şaşırtıcısı: Carl Berger, Büyükada ve Mevlevîler, çağdaş hiçbir sanatçımızda görülmediğince, uyum sağlıyor.

Yitirilmiş bir aşk, bana öyle geliyor ki, yitirilmediğini söylüyor."

Aliye Berger'in 1940'ların iyice sonundaki gravürleri, neredeyse hepten Carl Berger ve Büyükada. Bambaşka bir Büyükada bu. İmparatorluğun sonundaki dünyası enikonu hırpalanmış ama, bahçede, çamlıkta, köşk odasında, mutfakta, sandık odasında, hele Carl Berger'le, kemanla, nota defterleriyle, küçük kızla, küçük kızın şövalyesiyle yeniden ilkyaz şöleni! Bu gravürlere günlerce bakakaldım.

Günlerce, defalarca dalıp giderken, bu gravürlerin sayısız giz barındırdığını usul usul ayırt ettim. Bahar çiçekleri kuşanmış ağaçlar ortasında keman çalan müzisyen ama, daha neler! Küçücük kır çiçekleri, börtü böcek, merdiven eşiğine bırakılmış tabaktaki mum... Kim bilir göremediğimiz hangi figürler...

1970'lere doğru, Aliye Berger'i, Narmanlı Yurdu'ndan çıkarken gördüm. Bir giyim kuşam tufanıydı ve gravürlerdeki gibi giyim kuşam da sayısız ayrıntı, incelik ve 'aşk'la dolup taşıyordu.

Alyoşa "Aşkımı çizdim" diyor, "yaşadığım Büyükada'yı çizdim" dedikten sonra. "Odalarımızı mutfağımızı çizdim. Belleğimin bir köşesinde kalmış, bir güz günü bahçede bırakılmış şemsiyeyi, bastonu çizdim."

Birçoğumuzun, kılık kıyafetine körlükle bakarak, 'Deli Saraylı' diyeceğimiz o görkemli kadın, Yıldız Tiyatrosu'nun sahnesindeki -ama kalbi hep çocuk kalmış bir- Sarah Bernhardt'ı andırıyordu. Sonra Galatasaray'a doğru yürüdü.

Carl Berger'i kaybediş, İstanbul'dan ayrılış, yeniden sanata ve İstanbul'a geri dönünceye kadar geçen trajik zaman. Sanatın sağaltıcılığında; "Böylece her zaman onun varlığını, aşkını yanı başımda, hayır içimde, kafamda, yüreğimde duydum. Böylece aşkı-

mu hiç yitirmedim. Berger'imi hiç yitirmedim. Ölümünden sonra da hayatıma bir anlam kattı, sürekli yol gösterdi, ışık tuttu bana."

İstanbul da o ışıkta, Alyoşa'nın eserinde, kâh Süleymaniye, Surdibi, kâh Kasımpaşa, Cihangir, mezarlıklar, yelkenliler, elbette Büyükada, hor görülmemiş gecekondular, Ortaköy ve Ortaköy Camii, derken 1974'te Boğaziçi Köprüsü'nün yapımı...

Bu son çalışmalardan biri: Boğaziçi Köprüsü, bugün unutuldu ama, mimarî açıdan pek çok İstanbulluyu ürkütmüş, epey üzmüştü. Aliye Berger'in gravüründe çelik halatlar bile tuhaf bir şiir edinmiştir. Bize göre solda, uçta, Ortaköy Camii küçücük kalmış, ama nasılsa, hiç değilse 'sanat eseri'nde güzelliğinden yitirmemiş...

Sebebini Tanpınar çözmüş; 1952'de, yirmi küsur yıl sonrasının gravürünü görmüşçesine, şöyle diyor:

"... Aliye Hanım'a gelince, masal âdeta gözlerinde! Pek az insan etrafında bu kadar güzellik görebilir..."

İstanbul "Lâmelif"...

Cuma akşamı değerli dostlarım Gül ve Yaman İrepoğlu'nun evlerindeydim. Sanat tarihimize katkısı uçsuz bucaksız Nurhan Atasoy, Gül'ün sevgili teyzesi, Fransa'dan yeni dönmüş. Önce Monet'den, ressamın çiçeklerinden, bahçelerinden konuşuldu. Gül de Frankfurt'taymış. İki armağan: Nurhan Hanım'dan Monet nilüferli kupa fincan, Gül'den beni büyüleyecek bir çiçekdürbünü...

Claude Monet, çiçekdürbünlerinin hep 'biricik', bir daha yinelenmeyecek görüntüleri derken, söz, nerden nereye, Asaf Hâlet Çelebi'ye geldi. Şaşırdım, çünkü o gün, sabah yataktan kalkar kalkmaz, Asaf Hâlet Çelebi'yi yazmalıyım diye Çelebi imzalı kitapları açıp durmuştum. (Şimdilerde Hece Yayınları yeni basımlarını yayımlıyor.)

Bu, değeri epey sonra 'kavranabilmiş', incelikler şairinin son işi kütüphane memurluğu. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde kütüphane memuruyken hastalanıyor; Gureba Hastanesi'nde ölmüş: 15 Ekim 1958.

Nurhan Hanım, Çelebi'yi son döneminde tanımış. Yakından tanıyamadığı için çok üzüldüğünü söyledi. Zaten o andı Çelebi'yi, kendine özgü giyim kuşamını, nezaketini, görevine düşkünlüğünü, başkalarınca -ne yazık ki- çoğu kez hor görüldüğünü.

O şimdi bana küsülüdür

Asaf Hâlet Çelebi'nin bu dize. Gündüzün *He*'yi karıştırıyordum, karşıma çıktı. Gerçi ezberimdedir. *He*'nin iç kapağında şunlar yazılı:

"Bu kitap 1942 senesi Kânunusâni ayında İstanbul'da tam beş yüz tane olarak Ahmed Said Matbaası'nda basılmıştır. Kapak kompozisyonu Fuad İzer'indir. İçinde ressam Selim Turan'ın iki, Arif Kaptan'ın bir illustrasyonu mevcuttur. Kitabın ismini Ferda Başman koymuştur. Bütün hakları mahfuzdur."

İşte bu beş yüz kitaptan biri de bende. İlk basım *He*, yapımı açısından, âdeta sanat eseri. 1960'ların sonunda Elif Kitabevi'nden satın almıştım. 'Sanat eseri'ni gayet ucuz bir fiyata.

Felsefeci, sahaf, *Sevgiler de Gündemdedir* şairi Arslan Kaynardağ sadece ve sıradan bir kitapçı olmadığı için, tezgâhında sayısız armağanı daima bulabilirdiniz. *He* öylece karşıma çıkmıştı; Kaynardağ kim bilir nerelerden kurtarmış...

O zamanlar, 1970'lerin ortalarına kadar, vapurlarda hele akşam saatleri, Kadıköyü-Karaköy arası, bir adam şiir güldesteleri satardı. Şairlerin ve ünlü şiirlerin adlarını uyaklı, ahenkli söylemeye ne çok dikkat ederdi. Cahit Sıtkı'nın "Otuz Beş Yaş"ıyla yan yana Asaf Hâlet'in "Mariyya"sı:

o ölen kimdi
mariyya

Hayatımızdan şiirin büsbütün el ayak çektiğine işaret eden bir anı gibi şimdi o adam, o güldesteler.

He'den iz sürüyorum:

bilmemek bilmekten iyidir
düşünmeden yaşayalım
mara
günü saatleri ne yapacaksın
senelerin bile ehemmiyeti yoktur

Son iki dize yüzünden vurulup kalmıştım şaire. Bugün de etkisi sürüyor. Yarısını geçtiğim *Bu Yalan Tango*'nun başına bu iki dizeyi koymak istiyorum. *Daha Dün*'ün son sayfası da Asaf Hâlet'in bir şiiriydi.

1978'de, sağdı soldu, kan gövdeyi götürürken şunları yazmışım:

"... Asaf Hâlet Çelebi'nin şiiri bütünüyle bir iç terbiyeyi önerir. O güzel ve etkileyici 'Cüneyd':

bakanlar bana
göğdemi görürler
ben başka yerdeyim

Bu ilk dizelerden hemen sonra Cüneyd kendi cübbesi altında yok olur, o artık 'görünmeyen'i görmektedir. Doğu gizemciliğinin böylesine inceldiği bir şiiri; Batı Hermann Hesse'ye tapınırken; biz, bugün unutmakla kalmadık, alçakça karalıyoruz da. Siyasanın bu tarzı hiçbir insana mutluluk, özgürlük getirmeyecektir."

Bütün o zaman diliminde Çelebi'den söz açanlar 'garip' giyim-kuşamını, toplumsal olaylara kayıtsızlığını, gerçekliklerden kopuk şiirini söylerler. Melih Cevdet Anday *Akan Zaman Duran Zaman*'da daha da insafsız davranır; şairin bir İstanbul mey-

hanesindeki gecesini, yersiz, kavrayışsız, çirkin bir ifşaatla noktalar. Bir tek Necatigil'in yaklaşımı farklı:

"Doğu-Batı kültürlerini bağdaştırarak, ilhamını Asya tasavvuf ve dinler tarihinin ünlü kişilerinden, Eski Doğu medeniyet ve masallarından alan, egzotik şiirleriyle tanındı."

1985'te Semih Güngör, şairin dergilerde kalmış düzyazılarından seçmeyi okurla buluşturmuştu. Her biri düzyazı şiir bu yazılara vurulup kalmıştım. Ancak 1998'de Hakan Sazyek *Bütün Yazıları* derledi. Şairin yanı başında bir düzyazı ustasını tanıdık.

Asaf Hâlet Çelebi 1939 tarihli "İstanbul" yazısında bu şehre bağlılığını, tutkusunu belirtir:

"Ben İstanbul'da doğdum, İstanbul'da büyüdüm. Galiba da İstanbul'da öleceğim. Suyun dışında balık nasıl yaşarsa ben de İstanbul'un dışında öyle yaşarım."

Babası, çocuk Asaf Hâlet'e "İstanbul'u haritada iğne ucuyla" göstermiş...

Şair, kendisinin kaleme getirdiği "sırf intiba şiirleri"nden söz açarken, güneşli bir akşamüstünü hatırlar. Üsküdar'a bakmıştır, yine çocuktur, Üsküdar güneşle tutuşmuş pencereler, camlar yangını. Bu izlenim yıllar boyu sürüp gitmiş; sonra şiir:

Üsküdar'da üsküpüler dokusa gerek kumrular
camları parıldıyor
Üsküdar evlerinin
akşam üstleri
camlı odalarda ne olsa gerek
Üsküdar'a bakıp da beni görmeyen çocuklar
camlı odalardan...

1956 tarihli "Beylerbeyi Sarayı'na Dair İntibalar", siyasetin yapıp ettiklerinden, kara çalışlarından, yerle bir edişlerinden, kıyımlarından daha çocukken ürkmüş yılmış Asaf Hâlet Çelebi'yi

tanımamıza imkân sağlar. Çocuk Asaf Hâlet, Beylerbeyi Sarayı'nı Cihangir'deki evlerinden seyretmektedir: "... uzakta yeşillikler içindeki beyaz küçük bina..." "Birinci harbin ilk senelerinde" önünden vapurla geçerler sarayın. "Sultan Hamid burada oturuyor!" Devam ediyor şair:

"Ne siyasetten, ne olan biten şeylerden anlayacak yaşta değildim. Yalnız galiba fazla merhametli, herkese benzemeyen bir çocuktum. Bu harap yüzlü muhteşem binada oturan dünyaya küsmüş insana karşı, içimde acı ile karışık bir muhabbet duydum. Onun kardeşi Sultan Reşad'da gördüğüm yaldızlı arabası, mızraklı süvari alayları artık yoktu. Çocuk kafamda yaptığım bu mukayeseler beni üzüyordu."

Beylerbeyi Sarayı üzerine yazı, edebiyatımızda benzeri olmayan bir gözlem ve yorumlayış yazısıdır. 'Öğretilen' yakın tarihin ortasında, şair, insanı ve dramını arar.

Kütüphane memuru Çelebi'nin yine 1956'da yazdığı "Bayezit Umumî Kütüphanesi", gelecek -herhalde meçhul- bir zamanın kitapsever insanlarını özleyip durur.

Kendisini ve eserini anlayamamışlar arasında, Çelebi'nin de anlayamadıkları olmuş: İstanbul'un kenar mahalle dünyasını göz kamaştırarak yansıtan *Düdüklü Tencere*'yi, Metin Eloğlu'nu sövgülere, lânetlere boğuyor bir yazısında.

Bense, Çelebi'nin şiiriyle Eloğlu'nun şiirinde hep tuhaf bir akrabalık bulurum...

İstanbul'un Bilinmeyen Yazarı

1950 sonrasında -eski güzel romanların sözcüğüyle- 'asude'liğini hâlâ koruyan, ancak 1960'ların ortasına kadar koruyabilen Göztepe'de o köşk. Neşecan Yengemizin köşkü. Demek Halûk Y. Şehsuvaroğlu *Sultan Aziz* adlı değerli monografisini yazarken o köşke gitmiş...

Dün, sabahtan akşama, altmış yıllık zaman diliminin, kırkı aşkın yıllık yazarlığımın mekân malzemesini saptamaya çalıştım. Bilmem neden, döküm çıkarmak istedim. Tabiî, mekânlarla birlikte insanlar belirdi; hemen hiçbiri yaşamıyor artık, yaşayanlar çökkün.

Hepi topu beş on mekânla yetinmişim bugüne dek. Üstelik çoğu çocukluğumdan kalma.

Göztepe'deki köşk de o beş on mekân arasında. Evirip çevirip, şu köşesini bu köşesini, öykülerde, romanlarda yazmaya çalışmışım. Bazan semti değiştirmişim, Göztepe'yi Erenköyü yapmışım; bazan bahçesini yeni yeni mevsimlerle donatmaya çalışmışım, şunda ilkyaz, şunda güz. Belki takıntı.

Dünkü İstanbul'un eşsiz güzelduyusundan bir şeyler arandığımda, elimdeki avcumdaki meğer bu kadarmış!

"Bütün İstanbul Bilsin"deki köşk de, birkaç yemek yazısındaki köşk de orası. Galiba *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*'da o köşkün -çocukken büyülendiğim- 'saatler odası'. Fakat Neşecan Yengemizi meçhul bir Melek Hala yapmışım, 'kurmaca' Melek Hala.

Civanyan, Ayvazovski, Şeker Ahmed Paşa tabloları oradan, köşkün duvarlarında, sanki hepsini tekrar görüyorum, yarım yüzyıl öncesine geri dönerek, hattâ daha öncesine. İstanbul'da yangın, ay ışıklı gecede dalga dalga deniz ya da çiçekli, meyveli natürmort.

Bu tablolar Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun da ilgisini çekmiş olmalı, öyle düşlüyorum. Çünkü Şehsuvaroğlu geçmişin İstanbul'unda yer almış hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmak istememiş.

Sultan Aziz monografisindeki dipnottan anlaşıldığı, daha doğrusu 'sezildiği' kadarıyla, Şehsuvaroğlu, Neşecan Yengemizin misafirleri arasında.

O köşke kim bilir daha kimler gelip gitmişti...

Sultan Aziz'i Cemal Nadir Sokağı'ndaki satıcıdan almıştım. Yaşlı bir satıcı kitapları kaldırıma yayardı. Çok acı ama Abdül-

hak Şinasi'ler kaldırımdaydı, Refik Ahmet Sevengil'den bir başka monografi, Hüseyin Rahmi'ninki, yine Şehsuvaroğlu'ndan kocaman, ciltli *Tarihî Odalar*...

Sultan Aziz'in bir de alt başlığı vardı: "Hayatı Hal'i Ölümü". İç kapakta, "Hayatı"nın başına "Hususî, Siyasî" sözcükleri eklenmiş. 141. sayfadaki dipnot:

"(Sultan Aziz) Bu sözü ('intihar'la ilintili bir söz) Boğaziçi gezintisinde Nevres ve Ahmed Vesîm Paşalara söylemiştir. Ahmed Vesîm Paşa'nın diğer hatıralarıyla beraber bunu da ailesine naklettiğini kerimelerinden öğrendim."

Okuduğumda, Neşecan Yenge hayatta mıydı, hatırlamıyorum. Fakat çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Neşecan Yengemiz son Kaptan-ı Derya Hacı Ahmed Vesîm Paşa'nın kızıydı. Gerçi Kaptan-ı Derya nedir, bilmezdim, ama büyüklerimin özellikle vurgulamasından etkilenirdim. Şimdiyse, baba-kız, bir eserde karşıma çıkıyorlardı...

Şehsuvaroğlu'nun eserlerini yıllar içinde edinmeye çalıştım. Bunlar arasında *Asırlar Boyunca İstanbul*'un özel bir yeri var. 2005'te *Cumhuriyet* gazetesinin okurlarla yeniden buluşturduğu *Asırlar Boyunca İstanbul*, 1950'li yıllarda, kitabı ve İstanbul'u seven evlerde baş köşede dururdu.

Eser, okuma yazmayı sökünceye kadar benim için büyük bir heyecan kaynağı oldu. Çünkü kitabı her açışımda, İstanbul'un bildiğim, gördüğüm yerleriyle karşılaşıyor, fakat buraları için neler yazılmış olduğunu okuyamıyordum. Öyleyken, kitabın bende efsanesi kalıyordu.

Bugün bir 'İstanbul Kitaplığı'ndan konuşulacaksa, Şehsuvaroğlu şüphesiz yol açıcılar arasında anılmalı. Yazık ki anılmıyor. Hakkı yenmiş, önemli bir İstanbul yazarı; gelgelelim ansiklopedilerde, sözlüklerde hatırasına rastlamıyorsunuz.

Sebebini -1986'da yazarın Boğaziçi yazılarını *Boğaziçi'ne Dair*'de derleyen- Çelik Gülersoy'dan dinleyelim:

"1940'lı ve 50'li yılların bir yıldızıydı, Halûk Şehsuvaroğlu. Halkın haberi olmadığı bir yıldız.

Birkaç bin okuyucusu, onun daha çok *Akşam* ve *Cumhuriyet* sütunlarında çıkan, geçmişin ve yine daha çok, İstanbul'un geçmişinin güzelliklerini anlatan yazılarını merakla beklerler, tatlı ve yumuşak üslûbundan tat alırlar, onunla beraber, kaybolup gitmiş âlemlerde biraz gezinmekten mutluluk duyarlardı."

Aziz dostum Gülersoy, Neşecan Yengemize uzanan tanışıklıkların da sebebini açıklamış:

"Önce, (Şehsuvaroğlu) gençliğinde uzun ve sabırlı bir birikimle, Osmanlı tarih kaynaklarını uzun uzun taramış ve kendi konularında yararlı olacak bütün notları çıkarmıştı. İkincisi, annesi tarafından Saray çevreleriyle ilişkisi vardı. Bundan yararlanarak, hayatta kalan birçok görgü tanığı ile temas kurmuş ve binalar, âdetler, kişiler, olaylar hakkında, sözlü bilgileri derlemişti."

Okuma yazmayı güç belâ söktükten sonra, dedemlere her gidişte, arkadaki, ta uzaklara, Haydarpaşa'ya, tren yoluna bakan balkona çıkar; kucağımda büyük boy *Asırlar Boyunca İstanbul*, yazarının güzel anlatımıyla şehirde gezintilere çıkardım. Nezih'in, Aziz Fakihoğlu'nun, hele Münif Fehim'in ve başka çizerlerin, ressamların emeklerini unutmuyorum. Bu illüstrasyonlar tarihi canlandırmakta âdeta birer beyazperdeydi.

Şehsuvaroğlu, İstanbul'u her türlü bağnazlıktan uzak anlatır.

1950'lerde -ve sonraları da- İstanbul dendi mi, anlatıcıları kabaca üçe ayırabiliriz: İmparatorluk başkentini, Osmanlı tarihini övmekten kaçınanlar. Çoğunluğun tutumu böyledir. İkinci öbekte, geçmiş İstanbul'u mutlak bir güzellik gibi görmek isteyerek, Cumhuriyet'in İstanbul'unu artık göremez hale gelmiş kişiler belirir. Üçüncü öbek, tarihe saygılı, geçmişin değerlerini savunabilen ve uygarlıkta sürekliliğe inanan anlatıcılar... Şehsuvaroğlu üçüncü öbekten.

Meselâ, şehrin tarihinde Bizans'ın güçlü varlığını yadsımaz. Bizans'tan geriye kalanı korumayışımıza yerinir. Bu üzüntüsü Osmanlı İmparatorluğu'nun pâyitahtı İstanbul için de sürüp gider. Mimarîyi, tarihî mekânları dile getirirken, canlandırıcı bir anlatımı tercih etmiştir. Onun kaleminden Sultanahmet'i okuyanlar, uzak geçmişi bugün, şimdi yaşarlar.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun Varlık Yayınları arasında, epey öncelerde yayımlanmış incecik kitabı, düşünüyorum da, ne çok işime yaramış: Kaşıklar, mühürler, yüzükler, Topkapı Sarayı Müzesi'nin portreler galerisi, eski giyim-kuşam sanatımız, hepsi sayısız ayrıntıyla bende yaşaya geldi.

Tarihî Odalar yakın dönem sarayların anılarla yüklü odalarını dile getiren özgün bir eser. Demin andığım *Boğaziçi'ne Dair*, Boğaziçi'nde köyleri, bitkiörtüsünü, yalıları, saray ve kasırları, gezinti yerlerini deneme diyebileceğimiz yazılarla kaleme getirmiştir. Sadece bu yazılar, Şehsuvaroğlu'nun derin bilgisine, çıdamlı araştırmasına tanıklık etmeye yetip artar. Ve sadece "Boğaziçi'ne Dair Bazı Notlar" yazısı, on sekizinci yüzyılda "en mâmur ve güzel" devrini yaşamış Boğaziçi'nin nasıl göçüp gittiğine tarihçedir.

Sonra sahiplerinin birer ikişer elden çıkarmak zorunda kaldıkları geçmiş zaman yalıları, küskün hikâyelerini söylemeye koyulurlar. Koruların başına gelenler, doğanın tahrip edilişi, yıkıp yok etme hunharlığı usul usul belirmekte; yazar da geriye kalanın korunmasını umutsuzca dilemekte.

Ama korunmamış. Belki bu yüzden Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nu anmak aklımıza bile gelmiyor...

1950'lerde 'Çok Satar' Bir Romancı

Atıf Yılmaz'ın yönettiği ilk *Hıçkırık* o tarihte çevrilmiş, gösterime girmiş mi, ayrıca saptamak gerekir. Kerime Nadir anılarında filmin çok beğenildiğini ayrıntılarıyla anlatır. Başrollerde

Nedret Güvenç ve Muzaffer Tema. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, tüm ekibi Çankaya'ya çağırmış, kutlamış. Ama o çağrıda Kerime Nadir unutulmuş. Yıllar sonra hâlâ buruk, *Romancının Dünyası*'nda yazıyor...

İşte o 1950'ler. *Hıçkırık* romancısı ününün doruğunda. Şöyle böyle bir ün değil bu: 1938'de *Hıçkırık*'la başlayan uçsuz bucaksız beğeniliş, eleştirmenler, edebiyat tarihçileri, burnu büyük aydın okurlar istedikleri kadar küçümsesinler, inkâr etsinler, görmezden gelsinler, *Samanyolu*'yla, *Gelinlik Kız*'la, *Funda*'yla perçinlendikçe perçinlenmiş.

Okurları Kerime Nadir'i merak ediyorlar. Ne radyo, ne televizyon; radyonun yayın saatleri enikonu kısıtlı, televizyon sadece Hollywood yapımı filmlerin bazı sahnelerinde. Sevilen kişiler, radyo sanatkârları, tiyatro oyuncuları, işte romancılar, hep dergi sayfalarında, gazetelerdeki röportajlarında.

'Çok satarlık' henüz adlandırılmamış. Ama biliniyor ki, Kerime Nadir 'çok satar' bir romancı. Nüfusu bugünkünden epey az Türkiye'de, yüz binlerce okura 'gerçekten' ulaşıyor, onun eserleri.

Bir nezaket de söz konusu herhalde: Dan dan, en çok satan denmiyor da, "en sevilen romancımız" deniyor.

Selâmi Münir Yurdatap, "en sevilen romancımız" Kerime Nadir'i 1953 yılının ilk günlerinde, Maçka Palas'taki evinde ziyaret etmiş. Yazarın "zarif" salonunda karşılıklı oturuyorlar. Bir yandan da fotoğraflar çekiliyor. Kerime Nadir'in röportajlardan, söyleşilerden, hele hele fotoğraf çektirmekten, "poz almak"tan pek hoşlanmadığını... aslında hiç hoşlanmadığını öğreniyoruz. Ama Selâmi Münir Yurdatap'a "cömert bir kibarlık" göstermiş.

Konuşulanlar sade, iddiasız şeyler. Satış ihtirasıyla uzaktan yakından ilintili değil. Âdeta 'masumiyet' söz konusu.

Kerime Nadir, yirmi yıl kadar öncesine dönüyor. Okumayı çok seviyormuş. Okumakla yetinemeyerek, okuduklarını 'hayal âlemi'nde yaşatmaya devam ediyormuş:

"Okuduğum bazı roman ve hikâyelerin mevzularını değiştirmek, bunlara pasajlar ilâve etmek arzusu, hayalimde birçok konuların canlanmasına sebep oluyordu..."

Yeşil Işıklar'ı öyle yazmış. Hemen vurgulamak isterim: Kısacık *Yeşil Işıklar*'da bir 'gotik roman' havası eser. 1930'lar İstanbul'u, sanki şatolu, malikâneli İngiltere'yle örtüşmüştür.

Yeşil Işıklar, Yarım Ay mecmuasında tefrika ediliyor. Peki, çok genç "muharrire" mutlu mu? "Şüphesiz... Bu heyecanı asla unutamam!"

Dönem, şu kadar sattım! / bu kadar sattın! kavgalarının, çekişmelerinin, bağırtılarının çağı değildir. Bir roman yazayım da hayatım değişsin! hırsları akıldan bile geçmez. Dahası, roman, öykü yazmak öyle pek teşvik de edilmez. Kerime Nadir diyor ki:

"... Çünkü ondan sonra (*Yeşil Işıklar*) yazmış olduğum dört romanda, o tarihte henüz basılmamış duruyordu... Gerçi ben onları kendim için yazmıştım, basılması için hiçbir teşebbüste bulunmamıştım." Meğer *Hıçkırık* bile "yazı masasında" iki sene beklemiş.

Kerime Nadir'in "bir şeyler" yazmasına aile aldırışsız. Oysa annesi okumaktan gönençli, hattâ bir okuma tutkunu. Genç yaşında veremden ölen "dayım Meşhud Bey" şiir yazarmış, fakat hiçbirini neşretmemiş. Galiba, neşretmek, biraz da teşhircilikle eşanlamlı. Üstelik, on dört on beş yaşlarındaysanız, yeniyetme bir kızsanız: "... Muvaffak olamayacağımı zannediyorlardı. Daha doğrusu, bir genç kızın duygularını yabancılara satır satır dökmesini hoş görmüyorlardı."

Edebiyatımızın toplumbilimsel değerlendirişleri yazık ki çok kısıtlı. 1930'larda "bir genç kızın" yazarlığına ürküntüyle yaklaşılıyor da... beni çok üzen bir anıya yol alıyorum: İki üç yıl önceydi; çok duyarlı, muhafazakâr kesimden değerli bir şairimiz, benden genç bir dostum, "Heves edip roman yazmıştım" demişti, "dindar Fakir Baykurt denebilecek bir roman; ama yayımla-

yamazdım." Sormuştum; yayımlayamazmış, bir tür çevre baskısı, içsel kaygı... "Sonra da büsbütün içime kapandım..."

'İçe kapanıklık' demek eskilerden miras.

'Çok satar' Kerime Nadir, şöhreti için o kadar şaşırtıcı konuşuyor ki, şaşırtıcı ve alabildiğine 'içten', donakalıyorsunuz:

"Hayatımın en acı hatırasını bana *Hıçkırık* mal etmiştir. İlk gençliğimin tertemiz ve saf duygularını ihanete kurban eden ve ömrümü ebedî bir şanssızlığın çıkmazına sokan bir nişanlıyı o bana getirmişti. *Hıçkırık*'ın yazarı olduğum için benimle hayatını birleştirmek isteyen bu adam, *Hıçkırık*'taki leylâkların hayali kadar bile hayatıma kıymet vermedi!.."

Selami Münir "onun bu acı hatırasına hürmetle" susmuş! Ünlemi özellikle kondurdum. Günümüzde kim, hangi söyleşi, röportaj yazarı bu fırsatı kaçırır?! Manşetlik dedikodu ziyan olmuş...

1950'ler özel hayata hâlâ saygı devri. 1930'lar ise 'mektup' çağı. *Hıçkırık*'tan sonra Kerime Nadir mektuplar-mektuplar alıyor: "... bu eserin hayranlarından aldığım mektupların sayısı pek çok, tahmin edemeyeceğiniz kadar çoktur. Hemen hepsi, bu romanın kendilerini ruhen doyurduğunu, gönül susuzluğunu onun sayfalarında giderdiklerini yazıyorlardı."

Yurdatap, "daha ziyade" kadınların mektup yazdığını sanıyor. "Aldığım mektupların yüzde doksanı erkeklerdendi..."

Söyledim: Edebiyatımızın sosyolojisi yok. 1938 tarihli *Hıçkırık*'ın 'erkek okur'la buluşması dikkat çekmemiş.

Hıçkırık, *Tan* gazetesinde tefrika edilmiş. Kerime Nadir'in telif ücreti sıfır kuruş. Geçelim. Dahası, "Bitince, kitap halinde, kendi hesabıma bastırdım."

Peki ama, *Hıçkırık*'la başlayarak, bu romancı çok seviliyor, çok okunuyor; acaba neden? Yanıttaki alçakgönüllülük, dilerim, gözünüzden kaçmaz:

"Söylediklerine göre, anlatış samimiyeti, tasvirlerin canlılığı, akıcılığı, hissî derinliğini ve bilhassa insan ıstırabının özlü bir şekilde belirtilişini..."

Ama hemen ekliyor: "Özlediğim eseri henüz yazmış değilim. Halet-i ruhiyemin tereddüdü buna mâni oluyor. Özlediğim eseri yazmak gayesiyle birçoklarına başladım. Fakat istediğim gibi olmayınca geri kaldı... Bu, benim için bile müphemdir."

Fotoğraflara bakıyorum: Kerime Nadir saçları permanantlı; Kerime Nadir yazı masası başında; Kerime Nadir "çok sevdiği yeğeni Nejat"ı kucaklıyor; Kerime Nadir piyano önünde; Kerime Nadir tuvali başında...

"Büyük misafir salonunu ve yazı odasını süsleyen, güzel ve sanatkârane tabloları tevazula gösterdi:

-İşte boş vakitlerimde, dinlenmek için bunları yaparım.

-Yaa... Ne zamandan beri ressamsınız? Hiçbir resim sergisine iştirak ettiniz mi?

-Ressam değilim ki! Sadece, çocukluğumdan beri resim yapmayı çok severim. Hocam yoktur, kendi kendime çalıştım."

Sonra, biraz piyano, biraz keman, biraz cümbüş. "... Umumiyetle alaturka müziği severim. Bunu, garp müziğini sevmem mânasına almazsınız tabiî.."

Az sonra Selâmi Münir'in röportajı bitiyor. 1950'lere mi şaşarsınız, edebiyat tarihimizin hor gördüğü Kerime Nadir'in ince ve duygun yanıtlarına mı, bilemem. Günümüzün 'ortam'ıyla kıyaslamaya 'cesaretiniz' var mı, onu da bilemem...

"Yazmaya Orhan Kemal olacaktı"

Birkaç gün sonra Orhan Kemal'in doğum günü. 15 Eylül 1914'te Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğmuş. Babası Abdülkadir Kemalî, avukat, 1920-23 tarihleri arasında Kastamonu milletvekili. Çok geçmeyecek, Abdülkadir Kemalî, siyasî sebepler dolayısıyla Suriye'de yaşayacak, ailesiyle birlikte. Bir kaçış, kaçmak zorunda kalış.

Orhan Kemal biraz da bu sebepten ortaokul son sınıftayken öğrenimini yarım bırakır; Suriye ve Lübnan'da on sekiz yaşına kadar kalır. Sonra 1932'de Adana'ya dönüyor. Askerliği sırasında beş yıl hapis cezasına çarptırılacak. Kayseri, Adana, Bursa cezaevlerinde yatmış. Nâzım Hikmet'le tanışma o dönemde.

Adana'da pamuk fabrikalarında, muhasebe bürolarında ekmek kavgası; *Ekmek Kavgası* bir öykü kitabının ismi. 1950'de İstanbul'a geldi; ömrünün sonuna kadar yazarlıkla geçindi.

Orhan Kemal'i 1967'de, Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye kapısında, tam kırk iki yıl önce tanıdım, mevsim güz başlangıcıydı, serince bir gün. Öğretmenim Vedat Günyol'la birlikte *Yeni Ufuklar*'ın küçük yazıhanesinden çıkmış, yolu uzata uzata, Sirkeci'ye yürüyorduk. Orhan Kemal fotoğraflarındaki gibiydi, yakışıklı, şapkalı, hafif bıçkın.

Orhan Kemal'i belki de çok sonra tanıdım, eserinin özüyle.

O günlerde yine ekmek kavgası veriyordu. Edebiyat çevrelerinde 'çalakalem' yazdığına dair fısıltılar alıp yürümüştü. Orhan Kemal'in eskidiğini, edebiyatının klişeleştiğini -iki kadeh içtikten sonra- ileri sürenler bile vardı.

Acaba öyle miydi? O dönemin acı ve anlamlı değerlendirişini Memet Fuat yazmış; 1964'te:

"Orhan Kemal'den ise iyi öyküleri ayırmak gittikçe güçleşiyor. Kendine özgü havası, taklit edilmez bir yanı olan bu öncülük etmiş sanatçı, kalleş bir yazı ortamının bütün vuruşlarını yiyen, direne direne ezilen bir yazar durumunda. Yeterince okuyamayan, durmadan yazıp yazdıklarını elden çıkarması gereken bir yazar."

Ben de 1980'lerde şöyle yazmışım: "Bu yoğun ve çetin çalışma bir yandan kalemini biledi, bir yandan da yazdıklarına ayırmak istediği zamanı kısıtladı." Ancak anlıyor, hissediyordum Orhan Kemal'i.

1970'te tedavi için gitmiş olduğu Sofya'da öldü. Cenaze töreni görkemli geçti. Şişli Camii'nden Zincirlikuyu Mezarlığı'na yürüyerek gittiğimizi hatırlıyorum. Haziranda.

Şüphesiz ki soylu, ruh yüceliği olan bir insandı. Çok alçakgönüllüydü. 1969'da *Cumartesi Yalnızlığı*'m Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanamayınca, armağanı Faik Baysal'la paylaşan Orhan Kemal'e atıp tutanlar arasındaydım: Bugün derin utanç, büyük pişmanlık yüreğimde. Ama yine Cağaloğlu'ndaki son karşılaşmamızda Orhan Kemal sevgiyle, iyilikle geçiştirmişti. Bu uzun bir akşamdır, Gar Lokantası'nda noktalanan. Bülent Oran'la o akşam tanıştım; sonra çok andık...

Edebiyata 1939'da şiir ve hikâyeyle başlayan Orhan Kemal, ününü romanlarıyla kazanmıştır. Bununla birlikte hikâyeciliğini hep sürdürmüş. Bu alanda unutulmaz eserler kaleme getirmiştir. Memet Fuat, Türk hikâyesinin iki ustası sayardı Sait Faik'le Sabahattin Ali'yi, ikisinin sentezi Orhan Kemal'di. Dolayısıyla yeni bir 'okul'du Orhan Kemal.

'Olay'dan büsbütün vazgeçmemiş, sanatkârane çizginin ille korunduğu, yalın bir anlatımın, karşılıklı konuşmanın ağırlık kazandığı öyküler, çoğu kez İstanbul'un hayatından, kimileyin de Adana, Çukurova'dan trajik sahnelerle örülüdür. Onun öyle öyküleri var ki, 'bugün'ü de en çok onlar dile getiriyor. "Çikolata"yı, "Önce Ekmek"i, "Çamaşırcının Kızı"nı, "Elli Kuruş"u bugün kimse 'yazamıyor'. İstanbul'un, büyük kentin varoşlarına, yiten göçen eski semtlere, umarsız ama özlemli yaşamalara, sınıf atlama girişimlerinin çaresiz sonuçlarına geniş bir yelpaze açan Orhan Kemal, çarpık kentleşmenin ilk işaretçisi. (Belki de hâlâ tek işaretçisi.)

Aynı gözlem ve tutum, Orhan Kemal'in romanlarında da belirgin biçimde sürüp gider. 1949-1952 arası yayımlanmış, yazarın tanınmasına yol açan, her biri içli anlatımlarla donanmış, özyaşamdan izler taşıyan, birbirinin devamı *Baba Evi*, *Avare Yıllar*, *Cemile* toplumsal, ekonomik, siyasî sebeplerle yılgınlığa düş-

müş, ülkülerini, düşlerini, büyük isteklerini gerçekleştirememiş bir genç adamın küçük sevinçlerini, mutluluklarını, ayakta kalış kavgasını yansıtır. Daha bu romanlar, yazarın halktan kişileri dile getirme özlemine tanık.

Orhan Kemal'den ilk okuduğum romandı *Baba Evi*. Ablamın kitaplığından.

Onun *Murtaza, Bereketli Topraklar Üzerinde, Hanımın Çiftliği* gibi çok okunmuş, çok sevilmiş romanlarını elbette göz ardı etmeyeceğim. Ama ben, sonsuz hayranlık duyduğum Orhan Kemal'i, işte demin belirttiğim, başkalarının çalakalem yazılmış dedikleri -incelik dolu- eserlerde yakaladım. Sıradan okurun talep ve beklentisine karşılık vermek zorunda bırakılmış romancı, *Gâvurun Kızı* (1959) ve *Küçücük*'ten (1960) başlayarak, melodram çatısı altında, İstanbul'da yüz binlerce, sonra milyonlarca kişinin acı, karamsar yaşayışını yazdı. Bir an önce zengin olma, sınıf atlama hayalleriyle kavrulmuş bu bedbaht insanlar şimdi yalnız onun eserinde. Beyoğlu'nun kirli, kusmuklu caddesinde noktalanan *Küçücük*, bir genç kızın düşüşünü anlatırken; âdeta 'yansıma'sı gibi, *Suçlu* (1957) ve *Sokakların Çocuğu* (1963) da yeniyetme bir erkek çocuğunun yitik dünyasına açılır.

Büyük kente göçenlerin yıkımlı hayatlarını deşen *Gurbet Kuşları* (1962); ekmek parası için yazmaktan yaşamaya vakit bulamamış bir yazarın sonbahar aşkını yansılayan *Bir Filiz Vardı* (1965), Yeşilçam'da artist olma düşlerinin çöküşünü sergileyen *Yalancı Dünya* (1966) İstanbul'un panoramasında o güne kadar pek işlenmemiş, deşilmemiş konulara, kişilere, mekânlara, yaşam biçimlerine yol alır. Yine İstanbul'da zor koşullar altında yaşayanların kırık hikâyeleri 1965 tarihli *Evlerden Biri*'nin izleğidir. Unutamadığım *Arkadaş Islıkları* (1968) romancının, yetişmekte olan genç kuşaklara, İstanbul'un kıyı köşe semtlerinde özlemleri, hevesleri sönmeye mahkûm gençliğe âdeta bir umut kapısı arayışı, yarının mutlaka çalışmada, üretmede, alınterinde belirmesi temennisidir.

Öykülerde, romanlarda, bütün bu eserlerde vasıflı vasıfsız işçiler, küçük memurlar, yoksul ev kadınları, çalışma hayatında namus mücadelesine girmiş genç kızlar, bıçkın delikanlılar, bütün o arka mahalle, İstanbul'un töresi yitti yitecek alaturka, düşkün semtleri inanılmaz bir canlılıkla bize yansır, bizde yaşamaya koyulur.

Hele *Devlet Kuşu* (1958) sınıf atlamanın yarattığı sarsıntıları sergilerken, toplumun 'mutsuz' büyük çoğunluğunun hangi açmazlar dolayısıyla böyle bir seçime yöneldiğinin, yöneltildiğinin ipuçlarını söyler. Orhan Kemal, yalnızca romanın başlangıcındaki tespitleriyle, Türk toplumunu bugüne sürükleyen oluşumları, dönüşümleri görmüş, göstermek istemiştir.

Devlet Kuşu çizgisinde, ama özen açısından bu romanın gerisinde kalmış -yine de çok sevdiğim- *Serseri Milyoner, İki Damla Gözyaşı, Sokaklardan Bir Kız, Kötü Yol,* hep, romancının geniş okur kitlesine ses yöneltişi ve 'uyarı'sıdır. Hafif edebiyatın verilerinden yararlanmış, ama gayeleri bakımından bambaşka boyutlar edinebilmiş bu romanlar üzerinde yazık ki pek durulmadı. Asıl Orhan Kemal'i, başarıları vurgulanmış eserleri ölçüsünde, bence, bu tarz, melodram kokan, ne var ki gerçeklikleri bugün de süren romanlarında aramak gerekir.

Necatigil can alıcı şiirinde "*Yazmaya Orhan Kemal olacaktı*" diyor. Gerçekten öyle: Yalnız Orhan Kemal yazabilirdi...

Taksim Meydanı'nda Bir Çiçekçi

Salâh Birsel, o gün -mevsim güz müdür, kış başlangıcı mı, tam bilemiyoruz- Sıraselviler'den saparken, Taksim Meydanı'ndaki çiçekçinin önünde durur. Bir süre camekâna, camekândan içeriye bakar.

Çocukluğum, yeniyetmeliğim Cihangir'de, Sıraselviler'de, Taksim'de geçti ama, Birsel'in önünde durduğu çiçekçiyi bir türlü hatırlayamadım. Sıraselviler'den Taksim'e yaklaşırken aklımda

kalanlar, o sol koldaki Melek Pastanesi, sağ kolda Nazaryan ve annemin arkadaşı Madam Jüliyet'in oturduğu eski, soylu apartman.

Melek Pastanesi'nin üstünde küçücük kiraz şekerlemeli mini mini pastalarına bayılırdım. Bunlar bademezmeli beyaz şekerleme kaplılarla koyu kahverengi çikolata kaplılardı. İki lokmada bitiverirler, tatları damağınızda kalırdı. Melek'in oralarda şimdi garaj, market, çerçeveci var.

Nazaryan İstanbul'un en şık iskarpincisiydi. Teyzem iskarpinlerini Nazaryan'a yaptırırdı. Hepsi ısmarlama, hepsi kişiye özel. Vitrininde tek bir hanım ayakkabısı sergilenir. Madam Jüliyet'in apartmanına gelince, Madam Jüliyet sonbahar iyice sona erdikten sonra Büyükada'dan oraya 'inerdi'...

Salâh Bey camekânda kuzgunkılıçları, karanfilleri, sümbülleri görür. Kuzgunkılıçlar, "Modigliani'nin tablolarındaki kadınlar gibi uzun boylu"dur. Arada, gözleri, "yerden bitme menekşelere" takılır. Tabiî mor menekşeler.

Birsel'in menekşeleri çok sevdiğini, her çiçekten daha çok sevdiğini, mor menekşelere bayıldığını tam o sırada öğreniriz.

Cebinde elli kuruş oldu mu, kendine menekşeler alırmış. Elli kuruşa iki demet menekşe. Elli kuruşa iki demet menekşe beş yıl önceymiş. Beş yıl içinde hayat pahalılanmış, bir demet menekşe artık dört yirmi beşliğe.

Hangi yıllardı, hesaplamaya, çıkarmaya çalışıyorum. Taksim Meydanı'ndaki çiçekçi *Kendimle Konuşmalar*'ın denemeleri arasında. *Kendimle Konuşmalar* 1969'da yayımlanmış. Ama çiçekçili deneme hangi yıl yazılmış?

Kendimle Konuşmalar'ı 1970'lerin iyice başında -ben de yazmak yolunun iyice başındayken- Cemal Süreya salık vermişti. Daha önce yazmış olabilirim: "Türkçeye bambaşka bir hava estiren, tat getiren denemeler" diyordu Cemal Süreya. Bir şairin başka bir şairi böylesine göklere çıkarması, o günlerde bile yadırganırdı. Kimsenin kimseyi beğenmeyeceği zamanlara adım adım yaklaşılmaktaydı.

Birsel'le çiçekçi arasında şu konuşma geçer:

"'Bu çiçekler geçmiş.'

'Haklısınız bayım, bütün menekşemiz bunlar. İsterseniz karanfil vereyim.'"

Salâh Bey karanfile yanaşmaz; Sait Faik'in de menekşeleri çok sevdiğini anarak çiçekevinden çıkar. Bir yandan da Sait Faik'in "Menekşeli Vâdi" öyküsünü okurla paylaşmak istemektedir.

Aslında Menekşeli Vâdi diye bir yer yokmuş İstanbul'da. 1946 kışında "Sait, Arif, Bebe Lütfü" ve Birsel Şişli-Zincirlikuyu üzerinden Emirgân'a inmişler. (Bebe Lütfü, Lütfü Özkök'müş. Salâh Birsel "Arif"in kim olduğunu açıklamamış. Arif Damar ya da Arif Dino olabilir mi?)

Emirgân Korusu'na yaklaştıkları sıra, Sait Faik, sağ yanda "bir koyuluğu" işaret ederek, "İşte, Menekşeli Vâdi orası..." diyor.

Ben yine 1970'lerdeyim. Türk sinemasının erişilmez ustası Lütfi Ö. Akad bana "Menekşeli Vâdi" öyküsünü ne kadar çok sevdiğini söylüyor. Bir senaryosunda galiba bu öykünün kanavasından esinlenmiş. "Ama" diye ekliyor, "keşke aslını sinemaya aktarabilsem."

1946'daki kış gününe dönüyorum. Salâh Bey ve arkadaşları, uzaktaki koyulukta menekşeyi andırır hiçbir şey göremiyorlar. Yine de "Evet, evet görülüyor" diyecekler. Sonra bir saptama: "Doğrusu, 'Menekşeli Vâdi', gerçekle düşün birbiri içine girdiği bir öyküdür."

Zaman geçip gittikçe galiba yaşantılar, anılar da gerçekle düş karışımı olup çıkıyor. *Kendimle Konuşmalar*'ı okuduktan birkaç yıl sonra Ankara'da Salâh Bey'le tanıştım. Günlüğüne benim *Pastırma Yazı* için sevinçten uçtuğum satırlar yazmıştı. Salâh Bey İstanbul'dan taşınalı epey yıllar geçmiş. O tanışma gününde Mustafa Şerif Onaran, Nazlı Eray, Hasan Bülent Kahraman hep beraber miydik, işte düşle gerçeğin birbirine karışması...

Kendimle Konuşmalar'dan sonra *Sen Beni Sev*'i okudum. Sanat üzerine dört denemeden oluşan *Sen Beni Sev*, *Kendimle Konuşmalar*'dan önce yayımlanmıştır. Derken, Birsel'in tek romanı *Dört Köşeli Üçgen*; 1961'de yayımlanmış. Bence hakkı yenmiş bir romandır.

Necatigil *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*'nde *Dört Köşeli Üçgen* için şöyle yazmış:

"İşi Tütün Yaprakevi deposunda bekçilik olan bir 'gözlemci'nin, 'uluslararası bir gözlemci'nin toplumun türlü katlarını kapsayan gözlemleriyle insanları eleştirdiği, türlü töreler üzerine fikirler yürüttüğü roman, alışılagelmiş roman biçimleri dışında bir kuruluş gösteriyor; olaylara değil düşünce ve yoruma yaslanıyor. Özellikle tiyatro ve edebiyat dünyamızın iç yapısını yansıtan bölümleri çok ilgi çekici ve humor dolu eserini yazar, entelektüel roman diye tanımlamaktadır."

Dört Köşeli Üçgen'in hak ettiği ilgiyi neden devşiremediğini 1980'lerde irdelemeye çalışmıştım. Olaysız roman, hele, kurgusu, anlatımı, Necatigil'in belirttiği gibi "alışılagelmiş"in dışında bir roman yadırgatmış. Eleştirmenler uzak durmuşlar *Dört Köşeli Üçgen*'e. (Belleğim yanıltmıyorsa, edebiyatımızın yüz romanını inceleyen Fethi Naci, bu yüz roman arasına *Dört Köşeli Üçgen*'i katmamıştır.)

Birsel, *Hacivatın Günlüğü*'nde *Dört Köşeli Üçgen*'e kayıtsız kalıştan duyduğu kırgınlığı satır aralarında inceden inceye dile getirir. Edebiyatçılar, tiyatrocular biraz da o, "tiyatro ve edebiyatımızın iç yapısını yansıtan" bölümlerden hoşlanmamışlar...

1980'lerde AKM'nin Oda Tiyatrosu'nda edebiyat günleri yapılırdı. Sabahattin Kudret Aksal ve Birsel için gerçekleştirilmiş günlerin konuşmacılarından biri de bendim. Birsel'inkinde *Dört Köşeli Üçgen*'i gündeme getirmeye çalışmıştım. *Kikiriknâme* şairi "Nerden aklına geldi, ama beni mutlu kıldın" demişti. Bu söz şimdi de içimi ürpertiyor.

Salâh Bey kitaplarını çok sade ithaflarla imzalardı. Örnekse, "Selim İleri için" ithafı, sonra tarih, sonra imza.

Zeynep Altıok Akatlı'nın fotoğraflarla bezenmiş anı kitabını, *Yıldız İzi*'ni okurken, Füsun'a ithaf edilmiş bir iç kapak sayfası dikkatimi çekti. Birsel, *Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde* adlı deneme kitabının iç kapağına "Unutulmaz Füsun Akatlı'ya sevgilerle" diye yazmış; tarih: 2.6.93. Doğrusu kıskandım. Hem kıskandım, hem de çok özlediğim Füsun'la, Salâh Bey'le güzel günlerimizi düşündüm, yeniden yaşamaya çalıştım.

Öyleyken Salâh Birsel'in günlüklerini tekrar okumaya koyuldum. 1990'lı günlüklerinden birinde, ithaflara artık duygularımı da karıştırıyorum, sona yaklaştık gibisinden yürek yakıcı bir şeyler söylüyor.

Birden *Papağannâme*'nin bana ithafıyla kalakalış:

Çok sevgili
çok değerli
biricik Selim İleri için.
Tarih: *18.7.95.*

Bu belki de bir veda ediş ithafıymış...

Nezihe Meriç: Biricik Usta

Sabah gazetelere isteksiz isteksiz göz attığımda Bodrum'daydım. Gündoğan'ın ucunda, açık denize bakan bir site. Deniz hemen her gün dalgalı. Hemen her gün, hele akşamüstleri, bembeyaz kabarıp duran bu denizi seyrediyordum. Çözemeyeceğimi bilmeme rağmen, yaşamın gizini düşünerek. Gazetelerde Nezihe Meriç'in ölüm haberi, alıp savurdu.

Aslında kısa bir ömür değil: Edebiyatımıza katkısı uzun yıllar sürmüş. Ama ustanızı kaybediyorsunuz; acısı derin oluyor.

Sevgili arkadaşım Ayşe İçinsel'e "Nezihe Meriç ölmüş" dedim. Sonra eskilere döndüm, epey eskilere, 1960'lara. Yani hikâyeler, hattâ romanlar yazmaya çalıştığım günlere. Kitaplarım

yanımda değildi. Yaz yolculuklarına ancak bir iki kitapla gidebiliyorsunuz.

Keşke, diye düşündüm, *Bozbulanık* yanımda olsaydı.

Bendeki en eski *Bozbulanık*, eserin ikinci basımıdır. Bakın, iç kapağında "Dost Yayınları / P.K. 133-Ankara" yazıyor. Sonra dördüncü sayfada "Dost Yayınları Sayı: 5 / Ayda bir çıkar / Eylûl 1957". Eylül yazılmamış, Eylûl. (Ölüm haberinden günler sonra, İstanbul'a dönüşte, *Bozbulanık*'la baş başa kalınca.) Bu şapkalı eylûl içimi sızlattı: Salim Şengil'in özeni olmalı.

Kapak resmi Fikret Otyam'ınmış. Eflâtunlar, gri maviler içinde güzel bir kapak resmi.

Bana öyle geliyor ki, arka kapak yazısını, işte uzun yıllar önce Nezihe Meriç kendi yazmıştı. (Arka kapak yazılarını çoğu kez kendimiz yazarız.) Alıntılamak ihtiyacını duyuyorum:

"Nezihe Meriç, mühendis Halil Meriç'in kızıdır. Öğrenimini, oradan oraya dolaşarak, Anadolu şehirlerinde bütünlemiştir. Liseden sonra, Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümüne girmiş, orta yerinde bırakıp, ayrılmıştır. Sonra gene Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'ne yazılmıştır. Niyet etmiş ama devam edememiştir. Hiçbir zaman iyi bir öğrenci olmadığını söyler. İyimser, inatçı bir yaradılışı vardır. Bir dolu noksanına karşı, hep, iyi öykücü olduğuna inanır gezer.

Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin tanıttığı sanatçılardandır. İlk kitabı *Bozbulanık*, 1953'te yayınlandı. 1956'da *Topal Koşma* adlı ikinci kitabı çıktı. Nezihe Meriç, edebiyat çevrelerinde, epeyce yankı yapmış bir yazardır. Öykülerini çok sever. Salim Şengil'le evlidir. *Bozbulanık*'ın kısa zamanda ikinci baskı yapmasına çok sevinmektedir."

Bu satırları 1960'larda da, sonra da, okumuş olmalıyım, kim bilir kaç kez okumuş olmalıyım. Ne var ki, âdeta, ilk kez okuyordum. (Benim zaman makinem ancak bu kadarını yapabiliyor.)

O gün Ayşe'ye söyledim mi, hatırlamıyorum: Nezihe Meriç... İlk ustalarımdan biri mi demeliyim, beni öykülere sürükleyen ilk yazarlardan, hikâyelerinin etkisi altında kaldığım...

Yolun başında Sabahattin Ali ve Sait Faik yoktu. Nasılsa, nedense, Oktay Akbal ve Nezihe Meriç. Meriç'in sebebini söyleyebilirim: *Bozbulanık*'taki "Dağılış"tır:

"Birdenbire ışıklar yandı. Kalabalık caddeler pırıl pırıl, mağazaların reklam ışıkları rengârenk aydınlanıverdi. Geniş meydanların orta yerlerindeki büyük büyük havuzlarda yıkanan o harikulâde heykeller, onlara doğru fışkıran sular, belki daha az aydınlık, fakat daha çok esrarlı ve güzeldi."

Necatigil'in *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*'nden iz sürersek, "'Dağılış'ta kiliseler, heykeller, anıtlar ortasında bir kız, yalnız ve üzgün, Roma'da dolaşır. Öğretmen bir genç kızdır (yazarın kendisi) ve bir ilkokulda müzik dersindedir;..." Devam ediyor Necatigil, "Dağılış"la "Öğretmen"i, birbirinin devamı kılarak. *Bozbulanık*, gerçekten de birbirine el uzatmış öykülerin kitabı.

Roma'yı görmemiştim. Roma'yı görmedim. Büyük olasılıkla Roma'yı görmeden göçüp gideceğim. Ama "Dağılış", aklım buruşmadıkça, bende asıl Roma'dan daha canlı kalacak.

Hem yalnız Roma mı? Gençliğim boyunca, ta ilkgençliğimden başlayarak, akşamları ışıkların yanacağı saatlerde sokaklara fırladım: "Birdenbire ışıklar yandı." Kâh Beyoğlu'nda, Taksim'de, kâh Teşvikiye'de, Nişantaşı'nda, Nezihe Meriç'in uzun yıllar yaşadığı şehir diye bazan Ankara'da, sonraları yine İstanbul'da, Cankurtaran'da, Langa'da, Samatya'da... Birdenbire yanan ışıkları hep yazmak istedim. Denedim; Nezihe Meriç'in ışıkları gibi olmadı.

Belki 1969, belki 1970, mevsim kış; Nezihe Meriç ve Salim Şengil'le Ankara'da tanıştım. Artık hiçbiri hayatta değil: Ankara'ya Tomris Uyar, Turgut Uyar, Armağan İlkin birlikte gitmiştik. Armağan'ın eşi Altan İlkin'le ikimiz, o tren yolculuğundan kılıç artığı.

Şunu özellikle belirtmek isterim: Halide Edib'in büyük şöhreti, 1950 sonrasında Nezihe Meriç'te odaklanır. Yazarın kadını erkeği olur mu bilmem ama, 'kadın hikâyeciler'in denek taşı da bir bakıma Nezihe Meriç'ti. Seveni de vardı, biraz uzak duranı da. Hele o dönemlerde.

Bozbulanık, Topal Koşma, Korsan Çıkmazı (ilk roman), *Menekşeli Bilinç* derken, Nezihe Meriç sanki hikâyeden, edebiyattan uzak durur olmuştu. (Oysa ne kadar yanılmışız! Ölünceye kadar en 'genç', 'diri' hikâyeleri o yazdı.)

Tanıştığımız akşamüzeri, "Dağılış"ı, "Ümit Fakirin Ekmeği"ni sanki o yazmamışçasına ona anlatmıştım. Gülümseyen iri gözleri belleğimde.

Yazık ki, Nezihe Meriç'le karşılaşmalarımız, görüşmelerimiz, söyleşilerimiz sayılı. Ankara'da yaşaması, 12 Mart sonrası siyasal sebepler dolayısıyla çok güç, çetin günler geçirmesi engeller arasında. Seyrek telefon konuşmalarımız, İstanbul'da Salâh Birsel'in Çatalçeşme'deki evinde bir akşamüzeri, bir kez de Nezihe Hanım -kendisine Hanım denmesinden nefret ederdi, ama usta-çırak ilişkimiz...- İstanbul'a göçtükten sonra, Yapı Kredi'deki günde onunla ilintili konuşmam, Nalan'ların (Barbarosoğlu) hazırladığı Nezihe Meriç gününde -meğer- son görüşmemiz... Fakat bir yazara saygınız, hayranlığınız en çok okumalardan geçiyor. Çok uzun yıllardan beri yaşamımda Nezihe Meriç'in kaleme getirdikleri...

Ölüm haberini hemen unutmaya çalıştım. Sevdiğiniz yazarlar siz yaşadıkça, siz onları andıkça...

Salâh Bey'in evindeki o güzel günü hatırladım, boyuna hatırladım. Gözde konu hikâyeydi. Zaten o akşamüstü, biraz da Nezihe Meriç'in günüydü. Yeniden ve hızla hikâye çalışmalarına başlamıştı. Eski sokaklar, Boğaziçi, eski sokakların ahşap köşkleri, Boğaziçi'nde harap yalılar, yükseklerde, tepelerde, açıklıklarda yaşayan bir "Erol Bey"... Öyle güzel, coşkun anlatıyordu ki: "Gelip aklıma takıldı..."

Erol Bey eski bir köşkte yedi kadınla baş başa yaşıyor. Yedi kadının yedisi de mutsuz. Köşke sığınmış akraba kızları, dul ya da evlenmemiş başka akraba hanımlar ve Erol Bey onlarla haşır neşir oluyormuş. "Gelip aklıma takıldı. Beni hayli yordu bu öykü."

Yeni öykülerinin uzun olduğunu söylemişti. "Senin *Bozbulanık*'takilerden çok farklı." (*Bozbulanık*'ın 'benim olmasına' elbette çok sevinmiştim.) Geçmişi uzun insanlar anlatıyormuş; "Önce soyu sopu düşünüyorum, adamların, kadınların soykütüklerini artık bilmem hangi tarihe kadar çıkarıyorum. Binlerce sayfa yazacakmış gibi. Sonra elli altmış sayfalık bir şey çıkıyor." Alçakgönüllülüğüne şaşmamak elde değildi.

Güz günüydü. Sonra kış başlangıcında *Dumanaltı* yayımlandı, yıl 1979. Erol Bey oradaydı, eskilerden kalma bohem dünyasıyla. Bu uzun öykü bir Boğaziçi şiiridir, düzyazıda.

Boğaziçi'ne günün gözlemleri, birikimleriyle geri dönecekti Nezihe Meriç. Son öykülerinden birinde, eşinin ölümüne inanmak istemeyen yaşlı bir kadının iç dünyasını seslendiriyordu. (Hayır, Necatigil'in "Öğretmen"de yazarın kendisini bulması gibi değil. Çünkü Nezihe Meriç... 'Nezim' hiç yaşlanmadı. Onu çok gençken kaybettik.)

Biricik ustalarımdandı.

Yaşar Kemal'in İstanbul'u

27 Eylül 2010 Pazartesi günü, Yapı Kredi Yayınları'nın Yaşar Kemal etkinliğinde, iki usta sanatçıyla, Türkân Şoray ve Zülfü Livaneli'yle birlikte konuşmacıydım. Bu soydan toplantılarda eşine az rastlanılacak bir izleyici kalabalığı söz konusuydu.

Aslında biraz önceye dönmem gerekecek. Ağustos başıydı, yayınevinden Haluk Dağ aradı. Böylesi bir etkinliğe katılmaktan onur duyacağımı söyledim. Elbette Türkân Şoray ve Zülfü Livaneli'yle birlikte olmaktan da. O günlerde İstanbul dışında-

dım; dönüşte Yaşar Kemal'in eserlerini yazı masama taşıdım. Birden lise yıllarım, ilkgençliğim!

Söyleşi sırasında, Zülfü Livaneli'nin de *İnce Memed*'i orta sondayken okuduğunu ve uçsuz bucaksız coşkulara kapıldığını öğrendim. Galiba biz yaştaki edebiyatseverlerde bu hep böyle oldu.

İlk konuşmacı Türkân Hanım'dı. Olanca içtenliğiyle *Yılanı Öldürseler*'in sinemaya aktarılış hikâyesini anlattı. Sadece oyuncusu olacakken, birdenbire filmin yönetmeni konumunda kendini görmekten duyduğu sevinci ve endişeyi.

Çetin koşullardaki çekim günlerinde, romana tekrar tekrar geri dönmüş. Noktalanmış, hattâ çekimine başlanmış bir senaryo, ama bir yandan da, her cümlesinde başka başka yoğun duygulara, duyuşlara çoktan açılmış *Yılanı Öldürseler*... Sinemada edebiyat uyarlamalarının çoğu kez başarısızlığa uğraması kaygıları...

Aradan geçen zamana rağmen aynı heyecanla anlattı Türkân Hanım. Sanki dündü ve sanki yeniden hem yönetmen hem oyuncu olarak sorumluluklar yüklenmişti. Ama, filmi yönetmesini Yaşar Kemal'in istediğini, işte yıllar sonra öğrenince, gerçekten sevindi. O günün bir sürpriziydi.

Zülfü Livaneli'nin konuşmasını dikkatle dinledim. Anılarla, yaşanmışlıklarla bezenmiş bu konuşmanın önemli bir tespitini aktarmak istiyorum: Roman yazmak, Yaşar Kemal için, hep bir ölüm dirim sorunu oldu.

Sonra, usta-çırak ilişkisinde, genç Livaneli'ye Yaşar Kemal'in uyarısı: Yol açanlar, günün moda yazarları değil, oldum bittim klasikler, eserleri zamana meydan okumuşlardır...

Kötü konuşmacı bendim. Söyleşi öncesi Tülay Güngen'le Raşit Çavaş'a söylemiştim: Gerçek bir anlatım ustasının karşısında konuşmak kolay olmayacaktı. Zaten notlarımın yarısını ancak dile dökebildim. Bu yazıyı biraz da bu sebeple yazıyorum.

Yetiştiğim yıllarda, *İnce Memed, Orta Direk, Yer Demir Gök Bakır* edebiyatımızın doruk romanlarıydı. Roman dünyamızda,

bugünkünden çok farklı fırtınalar esip durur; Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir adları ille yan yana anılır, her birinin hayranları tartışıp, çekişip dururlardı. Şimdi düşünüyorum da, o tartışmalar, çekişmeler biraz anlamsız geliyor. Her yazarı kendi değerleriyle, öz değerleriyle 'kavramak' bence daha doğru.

Notlarım arasında olmasına rağmen söylemeyi o gün unuttum: Kemal Tahir'le Orhan Kemal'in âdeta birbirine kapıştırıldığı bir kapalı oturum vardır; *Beş Romancı Tartışıyor* adıyla yayımlanmıştı. Yaşar Kemal oturuma katılmamış. Önceleri, onun görüşlerini okuyamadığım için üzülürdüm. Katılmayışının ne kadar bilinçli bir tercih olduğunu sonraları ayırt edecektim. *Beş Romancı Tartışıyor*'dan bugün geriye, roman sanatı üzerine bazı önemli gözlemler kalmış kalmasına; öte yandan, yersiz, kırıcı konuşmalar, birbirini hırpalamalar da kalmış...

Kişisel anılarıma dönüp baktığımda, "o iyi insanlar"dan Yaşar Kemal'in annemin cenaze törenine katılmasını hiç unutamam. Osmanağa Camii'nden Sahrayı Cedit Mezarlığı'na beni yalnız bırakmayanlardandı ününün doruğundaki romancı. Yolun başındaki Selim'e sıkı sıkıya sarılmıştı. Bilmiyorum, bu alçakgönüllü, içten yakınlığı söyleşide duyduğumca dile getirebildim mi; fakat kimi duygular sözcüklerde eriyip gidiyor...

Annemin ölümünden birkaç yıl önceydi; *Al Gözüm Seyreyle Salih*'i okumuştum. *İnce Memed* romancısının, bana sorarsanız, *Al Gözüm Seyreyle Salih*'le birlikte yepyeni bir dönemi başlar.

Büyük hayaller ortasında yeniyetme Salih, masallar, çok sevdiği oyuncaklar, gelecek umutları, ama boyuna büyük hayal kırıklıklarına uğrayacak! Romancının derin şefkati bile çocuk kalbini korumuş Salih'in umarsız sonunu değiştiremeyecek:

Okuyanlar unutamamıştır; Salih Temel Reis'in tayfası olarak İstanbul'a gitme düşleriyle dolup taşar ama, gidemez. Şimdi demirci İsmail'in yanında çıraktır ve seyreylemek istediği dünya kendi dar kasabasından ibarettir.

Yaşar Kemal'de İstanbul, bir düş kenti gibi, *Al Gözüm Seyreyle Salih*'le başlar. Hemen ardından gelen *Kuşlar da Gitti* uzunöyküsü, İstanbul'a bir çığlıktır. 1978'de şunları yazmıştım:

"Her yıl Florya düzlüklerinde kuş yakalayanlar, 'bu yıl' azat kuşlarını kimseye satamazlar. Artık kimse kuş azat etmek istememektedir. Öyle bir toplumdur ki yaşanılan, herkes kendi başına bırakılmış, herkes yaşayabilmek için kabagücü seçmiştir. Kuş yakalayıcısı küçük çocukların az ekmek parası kimseyi ilgilendirmemektedir. Bu toplumda insanın insanı ihbar ettiği, edebileceği, aynı durum ve koşullardaki kişilerin birbirlerini ufalayacakları muhakkaktır. (...) Çocuklar Taksim alanında kuşlarıyla yapayalnız kalırlar ve bu, öldürülerek yenilmesine asla başvurulmamış kuşlar, ilk kez 'bu yıl' ekmeğe katık olacaktır -boyunları koparılarak!"

Büyük bir şiirle kaleme getirilmiş *Kuşlar da Gitti*, kuş yakalayıcısı çocukların mutsuz yaşamlarını öğrendiğimizde bizi daha da yakar. Yaşar Kemal şöyle noktalıyor:

"Uzaktan, İstanbul'dan uğultular geliyor, kızıl kanatlı yırtıcı kuş Menekşe'nin üstünde, göğsünü esen yele verip kanatlarını germiş süzülüyor; önümde İstanbul şehrinin acımasızlığının, yitmişliğinin, kendi kendini, insanlığını unutmuşluğunun, çok şeyler yitirmişliğinin bir anıtı, yüzlerce kuş başından dikilmiş bir anıtı duruyordu."

Oysa başlangıç hiç de umutsuz değildir: "İstanbul'un tarihini yazanlar Florya düzündeki kuşların, kuş yakalayıcılarının tarihine boş verirlerse tarihlerinin o kadar pek işe yarayacağını sanmam. Emeklerine yazık olur. Yüzlerce yıldır kiliselerin, havraların, camilerin önünde, milyarlarca salıverilmiş kuşun sevinci, insanların sevinci, az macera mı?"

Macera, git git, neden kapkara kesilecek; Yaşar Kemal'den iz sürersek, yanıtı bize *Deniz Küstü* söyler.

Deniz Küstü, tıpkı *Al Gözüm Seyreyle Salih* gibi, Yaşar Kemal'in en güzel romanlarından, gerçek bir olgunluk eseri. Gelgelelim bizim edebiyatımızın büyük talihsizliği: Yazarlarımızı hep 'ünlendikleri' eserle daraltıyoruz. *Deniz Küstü*'nün *İnce Memed* ya da *Orta Direk* ölçüsünde tanınmaması sanırım bu yüzden.

Salih'in düşlediği, *Kuşlar da Gitti*'de Dolapdereli Ali Şah'ın kararttığı İstanbul, *Deniz Küstü*'de -yazık ki- bir çürüyüşün kentidir. Her biri umutlarla İstanbul'a gelmiş roman kişileri, yitip giderken, bu şehirle müthiş bir iç ödeşmesine sürüklenirler. Her birinin trajik öyküsünde, artık kimin zalim, kimin mazlum olduğunu kavramak imkânsızdır.

Alabildiğine açgözlülük, bir yandan da, İstanbul'un denizlerini, doğasını, bütün yaşama ortamlarını silip süpürmektedir.

"Otomobiller gene üst üsteydiler, küfürler, kornalar, polis düdükleri arasında Şişhane'ye geldiklerinde denize yapışmış mosmor güneş batıyordu. Haliç de sisin altında mosmordu. Kırmızı, yeşil, sarı, ak neon ışıklar Halicin yüzünü kaymak bağlayıp çamur etmiş kokar sularına vurmuş, ışıklar bu uçtan o uca denizde upuzun renk renk yayılmışlardı. Buradan bir kuyu gibi gözüküyordu. Haliç, bir ışık cümbüşünde, derin dağlar ortasındaki karanlık, yeşil, kırmızı, sarı, mosmor bir kuyu, dumana batmış."

Şimdi yaşadığımız gibi.

Haldun Taner'in İstanbul'u

Belki *Milliyet* gazetesinde pazar günleri yazdığı fıkralarından dolayı, belki İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Yeni Komedi bölümünde sergilenen oyunları sebebiyle, Haldun Taner evimizde sık sık anılan bir yazardı. Bu dediğim, 1960'lı yıllar.

Hemen ayraç açayım: Fıkra dendi mi, şimdilerde, nükteli, hicivli hikâyecikler akla geliyor. Haldun Bey'in yazdığı fıkralar baş-

ka. O fikrayı Kubbealtı Lugatı şöyle tanımlıyor: "Gazetede veya dergilerin belirli sütunlarında gündelik konuları ele alan, bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazı türü."

Taner'in fıkra yazarlığı *Tercüman*'da başlamış, sonra *Milliyet*'te sürmüş. Gazete yazarlığının sağladığı ün öne çıkmış olmalı ki, oyun yazarı Haldun Taner'i daha çok tiyatroseverler tanırlardı. Acı olan, hikâyeci Haldun Taner'in gölgede kalmış olması. Haldun Bey usta hikâyeciydi. Öykülerinin göz ardı edilmesine -arada bir- üzüldüğü olurdu.

Binlerce fıkra yazmış. Ama çoğunun güncelde yitip gideceğini biliyor. Özenle seçtiklerini, önemsediklerini, yarın da okunabileceklerine inandıklarını kitaplaştırmış. Geriye kalanlar şimdilik gazete köşelerinde. Her abuk sabuk şeyin 'kitaplaştırıldığı' günümüzde, bu yitik yazılara yazık ettiğimizi söylemeden geçemeyeceğim...

Çok Güzelsin Gitme Dur'da yer alan, 1977 tarihli İstanbul yazısı "İstanbul'a Bakmak" çok hoşuma giderdi. Âdeta bir Haldun Taner klasiğidir.

Sadece "İstanbul'a Bakmak"tan anlaşılabileceği gibi, Haldun Bey doğup büyüdüğü şehri sevenler ve sevdirmek isteyenler arasındaydı. Yazısı çizisi, görgüsü, yaşama biçimi, hali tavrıyla 'İstanbul kültürü'ne hiçbir zaman ihanet etmedi. 'Değişen İstanbul' karşısında telâşa kapılmadı; endişelerini dile getirirken, yarın için umutlarını korudu.

Bir televizyon programından hatırlıyorum: İç göçler yüzünden "cânım" Beyoğlu mahvoldu, köylüleşti diye herkes feryat ediyordu. Ömer Kavur'la birlikte seyretmiştik. Yalnız Haldun Bey, o 'lumpen' sayılmış insanları savunuyor, İstanbul kültürünün haşır neşirliğinde o 'serseri'lere, 'çapaçul'lara dost eli uzatmamız gerektiğini söylüyordu. Ömer'in "Ne kadar farklı, ne kadar ince!" dediğini yine işitir gibiyim.

Dönelim "İstanbul'a Bakmak"a. Bu güzel yazı, Osmanlı döneminden kalma izlenimlerle başlar. Haldun Bey geçmişi büsbütün reddedenlerden ürkerdi.

Yabancı bir diplomat, Cevdet Paşa'ya İstanbul'un havasını sormuş. Cevdet Paşa yanıtlıyor: "Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur." 1977 Şubat'ı lodoslu geçmiş. Haldun Bey, paltosuz, kaşkolsuz geçirdiklerine şükrediyor. Gerçi bu yıl ayazlı geçti ama, vardır İstanbul'un öyle şubat ayları. Sait Faik "Kestaneci Dostum"da İstanbul lodoslarını bir iki cümlede ne kadar güzel anlatır...

Meğer Refik Halid yakınırmış: "Ne olurdu şu Uludağ Çamlıca'nın yerinde olsa idi. O zaman poyraza, karayele bir paravana çeker, kışları da İstanbul'da Côte d'Azur ılıklığı içinde yaşardık." İstanbul'da kıştan, kardan hiç hoşlanmadığım için *Nilgün* romancısının yazıklanışı çok hoşuma gitti.

Şimdi anılara kapılıp gittikçe, değerli Haldun Taner'i kış sevmezler arasında hatırlıyorum. Güz sona ererken, şakır şakır yağmurlu bir akşamüzeri, sırtında sırılsıklam yağmurluğu, başında sırılsıklam beresi, onu Beyoğlu'nda görmüştüm. Sabahleyin evden çıkarken şemsiye alıp almamakta kararsız kalmış. "İstanbul her yağmurda çamur deryası!" demişti.

Oysa, 1977 Şubat'ında, eşi dostuyla birlikte Çamlıca'dalar: "Geçen pazar Çamlıca'ya çıktık. Kasım başında gibiydi doğa. Sanki bir yaz uzantısı. Daha da şiirli üstelik. Toprakta en küçük bir üşümüşlük, tedirginlik yok. Seslerin yankısı havada asılı kalıyordu. Boğaz ve Marmara ütülü çarşaf gibi kırışıksız. Ahmet Kutsi Tecer'in bir deyimi ile, sanki kenarından tutup çekseniz ucunda oyma gibi birtakım kıyılar, adalar, adacıklar gelecek."

Bu duru anlatımı sevmemek mümkün mü?

Hafif sis varmış. Güneş batmak üzereymiş. Günbatımı ve sis İstanbul'u Çamlıca tepesinden yine güzel gösteriyormuş.

Küplüce Mezarlığı'na giden keçiyoluna sapıyorlar. Taner, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı anıyor. Ölürse *Ten Ölür / Canlar Ölesi Değil*'de öylesine sevgiyle, deyiş yerindeyse şefkatle anlattığı Tanpınar keçiyolundaki doğa güzelliğine vurgunmuş.

Aynı yol, aynı vurgunluk, Tanpınar'ın birdenbire Giorgione'nin Venüs'ünü hatırlayışı, Haldun Taner'in bir öyküsünde de karşı-

mıza çıkar, *Yalıda Sabah*'ın içindeki "Yaprak Ne Canlı Yeşil"de. Anılarla bezenmiş bu hikâye İstanbul'da sonu gelmemiş bir aşkı anlatır.

Doğup büyüdüğüm, artık kocamaya koyulduğum şehirde hepi topu dört beş semtte oturdum. Çocukluğum Kadıköyü'nde geçti; Bahariye, Şifa, Moda o günkü peyzajlarıyla çok eskilerde kaldı. Sonra Cihangir, Kumrulu Yokuş Sokağı. Oradan Teşvikiye'ye taşındık. Nice zamandır Şişli'deyim, önce Eksercioğlu Sokağı, derken Sıracevizler Caddesi. Haldun Bey öyle mi?! Kira evinden kira evine taşınarak âdeta İstanbul gezisine çıkmış.

Semtleri sayıyor: "Beylerbeyi, Üsküdar, Bebek, Gedikpaşa, Cağaloğlu, Saraçhanebaşı, Büyükada, Maltepe, Yeşilköy, Osmanbey, Şişli, Feneryolu, Göztepe, Çiftehavuzlar, Erenköy, Cevizli, Küçükyalı, Bahariye, Moda, Mühürdar yaşamımın yıllarını, yaşantılarını paylaşan yerler. Bir de bunlara Beyoğlu'nun göbeğinde yatılı okulda geçirdiğim on iki yılı eklemek gerek."

Benim gibi, yer, ev, semt değiştirmekten ürkenler için inanılır gibi değil!

'Değişen İstanbul'da Haldun Taner'in korktuğu, ayaküstü atıştırma kültürünün, bu, tırnak içinde kültürün git git yaygınlaşmasıdır. Kasım başını çağrıştırır şubat günü, Çamlıca'dakilere göz atıyor: Son model özel arabalar, özel arabalarında maç spikerinin sesini dinleyenler, karıkoca, sevgili münakaşaları, işin aslı aranırsa, Çamlıca kimsenin umurunda değil. "Kendini doğaya şöyle tümüyle veren herhalde pek azdı. Belki henüz naiflik çağında bir iki genç kız, üç dört orta yaşlı, birkaç da eski İstanbul tiryakisi, o kadar. Çoğunun birikim depolarında ne Fikret vardı, ne Sait, ne Orhan Veli, ne Yahya Kemal... O depolar düzayak ve güncel yavanlıklarla dolu idi."

Sonunda, güzele bakmayı unuttuk diye keder duyuyor Haldun Taner.

"İstanbul'un pastane kültürü" sözünü ondan işitmiş olmalıyım. Sıkı bir pastane müdavimiydi. Beyoğlu'ndaki Markiz ortadan kaldırılırken az üzülmedi; Markiz'i korumak adına en büyük

mücadeleyi o verdi. Tam o sıralar, Attilâ Ağbi (İlhan) Markiz'in yerli yerinde kalmasını isteyenleri bol bol sarakaya alıyordu: Markiz komprodor burjuvanın mekânı filan... Haldun Bey, "Attilâ gibi uygar bir adam bunları nasıl yazıyor, anlayamıyorum" demekle yetindi.

Kavgacı değil, anlayışlı, herkesi anlamak çabasındaydı.

Demin andığım "Yaprak Ne Canlı Yeşil" bir başka pastaneye, Tepebaşı'ndaki Pelit'e açılır. Öykünün sonlarında şu, gönül yakıcı cümleler: "Roksan nerde? Hamide nerde? Brünhild, İngeborg ne oldular? Bilemem. Tepebaşı Tiyatrosu yandı. Pelit şimdi konfeksiyon mağazası."

Pelit'in son günlerini bilirim; düşkünleşmişti. "Yaprak Ne Canlı Yeşil"deki pastane önce canlı günleriyle beliriyor:

"Pelit Beyoğlu'nda sevimli bir kahvedir. Tepebaşı Tiyatrosu'nun karşısına düşer. Buraya daha çok sakallı, pipolu yazar çizer düşünür takımı, karşıki tiyatrodan da aktörler, operacılar, müzisyenler gelir."

Edebiyat esrarengiz bir şey: Masalarda oturanları, konuşmalar, tartışmalar, gülüşler, garsonları, girip çıkanları yazmış Haldun Bey. Onun kaleminden, okudukça, durup dinledikçe işitiyorum, durup baktıkça ben de yaşıyorum...

Cemil Meriç Anıları

Bu yazıyı 12 Haziran 2010 tarihinde yayımlamak istiyordum. 12 Haziran Cumartesi'ye rastlıyordu. 13 Haziran ise Cemil Meriç'in ölüm yıldönümüydü. Edebiyatımızın, düşünce hayatımızın belki de en fırtınalı kişisi olan Meriç'i 13 Haziran 1987 tarihinde kaybetmişiz.

Yazıyı geciktirdim. Daha doğrusu, yarım bıraktım. Sonra yeniden... Bazı huzursuzlukların peşimi bırakmayacağını biliyordum. Ne var ki, yazmak da istiyordum.

Nisan başında *Bu Yalan Tango* yayımlandı. Yaşadığımız ortamın bize hep yalanlar söylettiğini, Cemil Meriç'ten bir alıntıyla vurgulamıştım, romanın ilk sayfasında. Özellikle genç okurlar, Cemil Meriç'i tanıyıp tanımadığımı sordular. *Jurnal 2*'de yer alan mektubunda belirtildiği gibi, uzun yıllar önce tanışmıştık.

O acı mektuba geri döneceğim. Ama mektuptaki hatırlayışın öncesi var. Cemil Meriç'i *Hind Edebiyatı* adlı eseriyle hatırlıyorum. Parmakkapı'daki küçük ve sevimli kitabevinin adı neydi? Orada, Dönem Yayınları'nın verimi *Hind Edebiyatı* karşıma çıktı. Yıl galiba 1966. Sonradan adı değişerek, *Bir Dünyanın Eşiğinde* olan *Hind Edebiyatı*, yazarının önemsediği bir çalışma. *Jurnal*'de ondan bolca söz açılıyor. Oysa o günlerde ilgi devşirmemiş.

1967'de, Çemberlitaş'ta, Çan Yayınları'nın ve *Yeni Ufuklar* dergisinin yönetim odasındayız şimdi. Kimi günler, okuldan sonra, Vedat Hoca'ya (Günyol) yardıma giden öğrencileri arasındaydım. Bu akşamüzerinin özelliği, Çan Yayınları'nda Cemil Meriç'i görmem. Daracık odanın iki masasından birinde oturuyor. Yanında, ayakta genç bir hanım var. (Sonradan Ümit Meriç'le konuştuk; Ümit Hanım "Bendim herhalde" dedi.)

Saint-Simon / İlk Sosyolog, İlk Sosyalist basılma aşamasında. Vedat Günyol'la Cemil Meriç nezaketi elden bırakmayarak tartışıyorlar. Neyi? Hatırlamıyorum. Oysa tartışmamaları şaşırtıcı olabilirdi: Dünya görüşleri handiyse uzlaşmaz iki insan...

Meriç ve genç hanım gittikten sonra, Vedat Hoca, "Çabasına saygım sonsuz; on yıldan beri gözleri görmüyor" diyor, bir "ama"yı ekleyerek. O ama, tahmin edilebileceği gibi, yerlilik meselesi etrafında. Hümanist Günyol'la, Doğu'yu bir çırpıda silip atamayacak Cemil Meriç elbette anlaşamayacaklardı.

Saint-Simon monografisi Çan Yayınları arasında çıktı. Kapağı camgöbeği renginde, anlatımı çok zengin bir ince kitap. Yanıldığımı sanmıyorum: Bu eser de hak ettiği ilgiyi devşirmedi.

Kayıtsızlığı doğal karşılayanlar çıkabilir. Hele o günlerin yıkımlar getirici kamplaşmasında: Cemil Meriç 'sağcı' *Hisar* der-

gisinde "Fildişi Kuleden"i yazıyor, 'ilk sosyalist' Saint-Simon'un yanı sıra. Kimselere yaranamamanın bundan âlâsı mı olur?..

Çan Yayınları'ndaki akşamüzerinden Cemil Meriç'in beni hatırlaması imkânsız. 20 Aralık 1978 tarihli mektup ikinci rastlaşmamızla başlıyor: "Yılların tozlanmış albümünde yarı silik bir hatıra. Galiba Kemal Tahir'de karşılaşmıştık. Romandan söz edilmişti." Yirmi dokuz yaşındayım 1978'de, değerli Cemil Meriç mektubunda "Sayın Selim İleri" diyor. İlk bu sesleniş yüreğimi yaktı. İtiraf edeyim ki, mektubu unutmuştum. *Jurnal 2*'de okuyunca... dedim ya, içimde derin huzursuzluk.

Birer ikişer çıkageliyordu: Balzac'ın eseri çevresinde o nefis inceleme: "... bu etüd genç bir tecessüsün ilk araştırmasıydı."

Yazarı şimdi, 1978'de öyle düşünüyordu. Yine Meriç'ten olağanüstü güzellikteki Balzac çevirisini de nasıl gözardı etmiş, mektuba yanıt yazmamıştım?! Bunlar hepsi birer utanç olarak art arda çıkageliyordu.

"Sonra TV'nin bir konuşmasında buluştuk. Soğuk bir hava, sevimsiz bir çevre. Vazifeye, angaryaya benzeyen suni bir soru-cevap ağı. Bir kelime ile, tesadüfün karşımıza çıkardığı her iki fırsattan da faydalanamadık. Yani sizi ancak yazılarınızdan tanıyorum."

Yazılar, *Dünya* gazetesindeki yazılar, her gün. Zaten mektup da, *Mağaradakiler*'le birlikte *Dünya*'ya gönderilmişti. Yine gazetedeydim; başımda kavak yelleri, yok, 'kibir' yelleri esiyor. Bugün artık başka türlü nasıl yorumlayabilirim?

Kibrime kibir katan bir 'köşe'm olmasına, her gün yazmama rağmen, *Mağaradakiler*'den tek satır söz açmamıştım. Meriç'in "Bu cesetlerin göğsünde bir kalp çarpmıyor" dediklerinden biriydim muhakkak ki. Sonra, onun cesurca kaleme getirdikleri, için için ürkütüyordu. Bir yere ait olmamak, düşündüğünü, inandığını açıkça söylemek, yazmak, bazan öfkenin doruğunda âdeta sayıklamak: O yalnızlığı göze alanlardan değildim.

Birkaç yaz önce, balkonda, boğucu yaz gecesinde, *Jurnal 2*'yi hayranlıkla okurken, 226. sayfada karşıma çıkan mektup, bugün yine kahredici:

"... Tenkitleriniz beni çok memnun edecek. Tek ricam: hazırlamak için değil, yalnız kaleme almak için dört yılımı harcadığım bu kitabı sonuna kadar okumanız. Yalnızım ve diyaloğa ihtiyacım var."

Mağaradakiler'i çok sonra okudum. Yalnızdım ve diyaloğa ihtiyacım vardı.

1979'da *Bu Ülke*'nin dördüncü basımını gönderdi Cemil Meriç. İkinci sayfada yazılanları alıntılıyorum:

"Selim İleri,

'Mağaradakiler' genç ve obur tecessüsünü çekmedi anlaşılan. 'Bu ülke', daha kısa bir mektup. Yer yer çığlık, yer yer vaiz. Eski bir yazar olarak, ilgi dünyanın sınırlarını merak ediyorum. Kendi sesinden başka bir sesi, kendi hakikatlerinden başka hakikatleri dinleyebilecek misin? Tezle antitez aynı gerçeğin ayrı görünüşlerinden başka ne? Aydınlarımız diyalogu peşinen red ettikçe bütünü kucaklayabilir miyiz? Dünya'daki yazılarını her gün okuyorum.

Selâm ve dostluk!.."

Işıl ışıl bir yaz gecesinden güzel anılar da var. Neyse ki...

Jurnal 2'nin giriş yazısında, Mahmut Ali Meriç, babasının özel yaşamından bir dönemi, benzerine rastlamadığım incelik ve duyarlılıkla kaleme getirir. O dönemde Lâmia Hanım'la Cemil Meriç'in mutluluklarını okur da yaşar, tıpkı onlar gibi, hem sevinç hem hüzünle.

İşte Koço'da bir geceydi, Moda, iskele, ışıklar. Lokantanın kapısında taze ceviz satan yaşlı adam kaybolup gitmemiş. Biz, arkadaş grubu, taraçadaydık. Cemil Meriç'le Lâmia Hanım geldiler. Oturdular. Öyle güzel konuşuyorlardı ki; Lâmia Hanım'a mek-

tuplardan birinde yazıldığınca, "Yalnız senle konuşurken yaşıyorum. Sonra sahneye bir acayip, bir ukalâ Cemil Meriç çıkıyor"...

Epey çekinerek yanlarına gitmiştim. *Mağaradakiler*'le birlikte gelen mektup, *Bu Ülke*'nin ithafında üslûbun değişmesi, bir azap, vicdan azabına yakın bir azap. Belki alkolün de etkisiyle. Hem, epey duraksayıştan, iç ödeşmesinden sonra. Nasıl olsa beni görmüyor, diyordum...

Çocuk arınmışlığında ve o kadar coşkun Cemil Meriç'i bu son görüşmemizde tanıdım.

Şimdi, yaz akşamının -2010 Temmuz'u- sonunda, *Jurnal*'den şu satırlar, tuhaf bir şekilde bana iyi geliyor:

"Acı, hassasiyetini kabuklaştırıyor insanın. Ölmek galiba bu. Ayrılığa alışmış gibiyim. Tevekkül, teslimiyet. Ve heyecanların gün geçtikçe kararan pırıltısı. Alışkanlıkların insanı pestile çeviren çarkı. Artık yanarak değil, tüterek yaşıyorum. Nemli bir tomar gibi. Kanatlarım her gün bir parça daha ağırlaşıyor. Galiba ihtiyarlıyorum."

Mübeccel İzmirli'ye Mektup

Yorgun, üzgün Mübeccel Hanım...

Hoş görürseniz, size böyle seslenmek istiyorum. Yorgun olduğunuzu değil ama, gözlerinizin hep üzgün, kederli baktığını kırk küsur yıl önce, 1968 güzü?, 1969?, Cağaloğlu'ndaki küçük kahvede size söylemiştim.

Kahve mi, derme çatma bir pastane mi, usul usul silinmiş. Bir akşamüzeriydi; bana ille sonbahar gibi geliyor.

Mübeccel Hanım, sizi hep andım. Hattâ geçen ay, *Kar Yağıyor Hayatıma*, yeniden yayımlandığında, adsız giriş yazısında yine rastlayınca; bu kitapta Edip Cansever olmalıydı demişim, Cemal Süreya, Mübeccel İzmirli... Sizi hep yazmak istedim. Bir anı yazısı mı, öykü mü, bir romanda belirip kayboluşlar mı? Belki

de: Size hep yazmak istedim. Bu galiba daha doğru. Yitirilmiş insanlara mektuplar yazmak artık daha içten.

Tam yaraştığı gibi, sonbaharın serinliklerle, şakır şakır yağmurla ansızın çıkageldiği bu sabah tek öykü kitabınız posta kutusundaydı. *Notos Kitap*'ın zarfını açınca, birdenbire *Sabah Geçidi!*

Şaşırmadım değil: *Sabah Geçidi* de, Mübeccel İzmirli de çoktan unutuldu sanıyordum. Edebiyat dünyamızın bugünkü gözü dönük hayhuyunda, satış hırsında, önde gözükmek yarışında, demek Semih Gümüş sizi ananlar arasındaymış.

"Yazdığı tek öykü kitabıyla öykücülüğümüzde unutulmaz bir iz bırakarak erkenden aramızdan ayrılan Mübeccel İzmirli, *Sabah Geçidi*'nin bu yeni basımıyla, sanki aramıza dönüyor..."

Arka kapaktan alıntıladığım satırları herhalde Semih yazdı.

Bense, yolun başındaki genç yazar adayına el uzatışınızı hatırladım. *Yelken* dergisini yönetiyordunuz. *Cumartesi Yalnızlığı* yeni yayımlanmıştı. Derginin sayfalarında "Nasıl yazıyorlar?" sürüp gidiyor. *Cumartesi Yalnızlığı*'nı Yelken'e göndermiştim. Beni aradınız; öykülerimi okumuştunuz, soruşturmaya katılmamı istediniz. Bir bakıma, ilk kez, yazarlığım, hikâyeciliğim onaylanmış oluyordu.

Çok çocukça mı şeyler söylemiş, yazmıştım? Yanıtım dolayısıyla küçük kahvede, pastane bozuntusunda buluşmuştuk. Edebiyat çevrelerinin yarın öbür gün 'kullanabilecekleri' cümlelerimi birlikte değiştirdiğimizi kaç zamandır açıklamak, okurlarla paylaşmak istiyorum. Neydi değiştirdiklerimiz, neler sizi kaygılandırmıştı, çoktan unuttum. Yanıtı yeniden okumama rağmen çıkaramadım.

O akşamüzeri değerli armağanınız, 'imzalı' *Sabah Geçidi*'ydi. Kitaplığımda her zaman göz önü bir köşede. Adıma imzalamışsınız ama tarih atmamışsınız.

Aralarına katılmak, dostluklarını kazanmak için çırpındığım edebiyat insanları sizi çoktan yıldırmışlardı. Derin kırgınlıklar, geriye çekilişler, uzakta duruşlar bütün söylediklerinizde

yankıyıp duruyordu. Gürol Sözen'in, Ersin Alok'un, Mehmet Güleryüz'ün incelikli desenleriyle bezeli, o zamanlar çiçeği burnunda *Sabah Geçidi* bile sizin için hüzün olup çıkmıştı.

Oysa otuzlarınızdaydınız; ufak tefek, zarif, kırılgan bir genç kadın...

Değerler koruyucusu Necatigil, "Kadın olmanın kendine güvenli, güvensiz başkaldırı ya da yakınmaları ekseninde oluşan, olaydan çok iç gözleme, iç monologa yaslanan beş hikâye" diyor. "... yardımsız insanın bilinçli ve bilinçaltı korkuları dile geliyor" diye ekleyerek.

İki *Sabah Geçidi*, ilk basım ve yeni basım, şimdi yazı masamda, yanı başımda. Kırkı aşkın yıl sonra, Sirkeci'de -siz yeri belirtmiyordunuz- trenden inen genç kızı, frenk gömlekleri diken adamı, Ankara Caddesi'ndeki -"yokuş" demekle yetinmiştiniz- art arda kitabevlerini, trende her sabahı, yokuşta her gün yol alışı, içe kapanışı ve yaşamak isteğini, işte yine duyumsayabiliyorum. Kitaba adını veren bu hikâye, kırkı aşkın yıl sonra da gününden günümüze sesleniyor.

Sevgili Mübeccel Hanım, şimdi saat on dokuz suları, gün battı batacak. "Patron"un tahliliyle başlayıp anlatıcının çocukluk anılarına geri dönen "Ölü Yargıçlar"ı bir kez daha okudum. Yıllar önce, Çubuklu'ya, size geldiğim akşam söylemiştim: Bu hikâyedeki -bulanık, puslu, ama her biri yakıcı- aile sahneleri, aile kişileri bende derin izlerle yaşıyor.

"Okul çağları duygulu, hastalıklı, oyun oynamayan, hiçbir şeye heves etmeyen, sevinmeyen" o küçük kızın, dikiş makinası başındaki annesinden mi söz açayım; dikişinden gelen "karşılığı çocuk doktoru İskender Bey'in bakım ücretiyle bir kavanoz reçele yatıran" anneniz... Anneniz diyebilir miyim? "Ölü Yargıçlar"daki anlatıcı siz misiniz?

Vaktiyle sormamıştım tabiî. Çubuklu'da, Boğaz'da, ama epey güç hayat koşullarındaki ev, dar imkânlarla kurulmuş sofra... *Sabah Geçidi* hak ettiği ilgiyi devşirememişken, dört beş yıl önce

yol yordam öğrettiğiniz -elbette sevgiyle, duyarlılıkla- genç yazar adayı *Her Gece Bodrum*'la ünlenmiş. Onu "ağırlamak"tan mutluluk duyduğunuzu söylüyorsunuz.

Şimdi bu utanç, bu iç ezikliği, kırık dökük anılardan fışkıran özlemle!

Büyükbabayı da konuşmuştuk, "Ölü Yargıçlar"daki, "lâcivertli-beyazlı ihtiyar bir yüzbaşı emeklisi denizlerden..." Dayanamayıp gerisini de alıntılıyorum:

"Daha sonraki günlerde de çocuk onun o yoksul ve titrek haliyle yumuşak örgülü saçlarını okşarken ikide bir yaşlar iniveren yüzünü aydınlık görmedi hiç. Çocuk onun o günlerden sonra birdenbire bembeyaz olan yorgun başını bir gece kendi kendine yumruklayışını, ya da o günden sonra hep gülümseye gülümseye bulup buluşturup eve taşıdığı bir şeyleri, bir şeyleri, cicili bicili oyuncak yiyecek, yemiş, rengârenk patikler, çoraplar, kurdelelerle kırmızı kadife üzerine sırma işlemeli minyatür terlikleri ve daha neleri, ne denli çok şeyleri ömrünün ileri çağlarında çocukluğunun en üstüne titrenilen anıları diye saklayacak bir daha unutmayacaktı."

"Bir daha yazmam" diyordunuz, küskün, fısıltıyla.

"Nasıl bir daha yazmam dersiniz!" Bağırarak söylemiştim.

Okuduğuma, beğendiğime -beğenmek... bu sizin sözünüzdü, ben hayran olmuştum-, gelip paylaştığıma -bu, paylaşmak, sizin sözünüzdü...- teşekkür ediyordunuz.

Sonra İngeborg Bachmann'dan konuştuk, epey konuştuk, "Undine Gidiyor" falan, size yakın. Yazık! Sizin çoktan ayrılıp gittiğinizi fark edememiştim, yaz akşamıydı, Çubuklu sessiz sedasız.

Ellilerinize gelmeden öldünüz: 12 Temmuz 1982. Yalnızca hastalıklar mı? Semih Gümüş olmasa, bu lânet ortamda sizi, *Sabah Geçidi*'ni kim bilecek?!

Neyse ki, Cemal Süreya'nın eşsiz şiiri -bir hayranı, tutkunu Cemal Süreya'nın, bana sormuştu: "Kim bu kadın? Düşsel bir kadın mı?"- "Mübeccel İzmirli" söyleyip duruyor:

Ne kadar şair var Anadolu'da,
Mübeccel İzmirli
Mektuplaşırdı onlarla,
Bir şey yemez içmezdi
Beslenirdi sadece
Küçük dargınlıklarla.

Küçük müydü dargınlıklar, içe atışlar mıydı boyuna? Sevdiğimi bildiğiniz için yaptığınız mücverden bir lokma bile yememiştiniz. Kızartma, çiğ sebze, roka, kıvırcık salata, hepsi yasakmış. Bence, kalbin kırılışı, yorgun düşüşüydü asıl sebep. Hikâyelerinizi ve mücverlerinizi sevdim diye ateşten, siyah gözlerinizde sevinç! Meğer Cemal Süreya'nın dizelerindeki akşammış:

Evleri oldu; güzel;
Elleri vardı ince,
Bizler rakı içerdik,
O, ecel şerbeti, damla,
Dostları için gizledi,
Çok daha önce ölmüştü
Çok daha önce yoksa...

Füruzan'ın İstanbul'u

Parasız Yatılı kırk yaşında! Füruzan, "Selim İleri'ye dostlukla" diye imzalamış. 4 Şubat 1971'miş. Hatırlıyorum, İstanbul'un lodoslu günlerinden biriydi, kış biraz ilkyaz havasında. Füruzan'la meşhur Sultanahmet Köftecisi'nde öğle yemeği yemiştik. Kitabını armağan etmişti.

Kırk yıl sonra da çok beğeniyorum, Fahri Karagözoğlu'nun kapak resmini, kapak düzenlemesini. Ankara'daki Bilgi Yayınevi o günlerde çağdaş, gündeş Türk edebiyatının bir numaralı temsilcisi konumundaydı.

Parasız Yatılı birkaç kuşağı gerçekten etkiledi. Kitapta yer alan hikâyeler, dergilerde, özellikle *Yeni Dergi*'de, *Papirüs*'te, gazetelerin edebiyat eklerinde yayımlandığında, edebiyatseverler çarpılıp kaldı. İlk öykülerini 1955 sonrasında yazmış Füruzan, uzun bir aradan sonra, 1960'ların sonunda yeniden yazıyor, yayımlıyor, en sevilen hikâyeci olup çıkıyordu.

Memet Fuat o günleri şöyle anlatıyor:

"Yılın (1970) öykü alanındaki olayını ise Füruzan yarattı. Birbiri ardına yayımladığı öyküler sanat çevrelerini de aşan bir ilgiyle karşılandı. 'Edirne'nin Köprüleri' adlı uzun öyküsü, 'Su Ustası Miraç'ın olumlu etkisini daha da arttırdı. Füruzan en alt tabakalardan gelen bir halk çocuğu oluşu, yaşantılarını çok iyi değerlendirişi, olaylara sınıf açısından bakabilişi, aralarında yetiştiği insanlara bağlılığı, sevgisiyle öykücüler arasında kendine apayrı bir yer yapacak gibi görünüyor."

Öyle oldu.

Kırk yıl geçmiş olmasına rağmen *Parasız Yatılı*'dan anılar bende silinmedi. Kitaba adını veren hikâye *Yeni Ortam* gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlandığında, birkaç gün sonra, Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda Füruzan'ı görmüştüm. Tanışmıyorduk. Yanına gittim ve "Parasız Yatılı"yı ne kadar çok sevdiğimi söyledim.

Sevgili arkadaşım Füruzan unutmamış, yazarlık yaşamını Faruk Şüyün'e anlattığı kitapta söylüyor...

Füruzan kitaplara, eserlere deli gibi tutkun bir yazardır.

Bir zamanlar, siyasî bir cinayetin romanını yazmak istemiştim. Adı *Çağdaş Bir Cinayet* olacaktı. Bu tasarı yürüyüp gidemedi. Yazdıklarımı tekrar tekrar okuyor, bir türlü beğenemiyordum.

Beğenmek şöyle dursun, azıcık sevemiyordum bile. Kuzguna yavrusu her zaman hoş görünmüyor. *Çağdaş Bir Cinayet*, 'kumaş'ı olmayan bir romandı, sadece 'astar'...

Yarım yamalak romanımın başıma açtığı sorunları Füruzan'a anlatıyordum ki, bana Flaubert'in *Gönül Eğitimi*'ni okumamı

öğütlemişti. Eseri lise çağımda, Şerif Hulusi'nin çevirisinden okumuştum ya, birtakım izler, izdüşümler kalmış aklımda, sisli, bulanık bir yorum. Ama *Gönül Eğitimi*'nin tekniğini, üslûbunu, anlatımını pek hatırlayamıyordum.

Cemal Süreya'nın çevirisinden, *Gönül ki Yetişmekte*'yi -usta şair bu adı yeğlemiş- çok sonra okuyacaktım. Altını çize çize. İlginç olan, altını çizdiğim tek satırı bilmemesine rağmen, ne yapmak istediğimi, Füruzan'ın bilgelikle kavramış olmasıydı. Yazabilseydim *Çağdaş Bir Cinayet*'i, cinayeti değil, cinayete yol açan toplumsal koşulları anlatmak istiyordum. *Gönül ki Yetişmekte*, bütün bir çağ, bütün bir panoramadır.

Galiba, İngiliz Konsolosluğu'nun karşısındaki Fischer Lokantası'ndaydı, yine Füruzan söylemişti:

"Klasik roman yapısına bağlı görünmekle birlikte, Flaubert, Gönül Eğitimi'nde, tıpkı Madam Bovary'de olduğunca, sinemadan önce sinemayı haber veriyor! Bir 'alıcı' sürekli çevreyi tarıyor, zamanı ve zamanın dekorunu görüntülemekte beyazperdede. Hattâ sahneleri planlarına bölmek mümkün."

Aslında yalnız *Gönül Eğitimi*'ni borçlu değilim Füruzan'a. Hangi tarihteyse, "mutlaka Tolstoy"u, özellikle *Diriliş*'i salık vermişti. Yine okul sıralarında okuduğum, ama sindiremediğim, özümseyemediğim Tolstoy... Önce *Diriliş* çarptı, ardından *Anna Karenina*. Hele *Anna Karenina* unutamadığım bir eser olacaktı.

Bu kez karlı, sahici, lodossuz, bir kış akşamı. Füruzan'la Kemal Tahir'in evinden dönüyoruz, Göztepe'den. Vapurdayız. Vapur pencerelerinden gördüğümüz, lapa lapa kar. Füruzan'la Dostoyevski konuşuyoruz. Karaköy'de taşıt bulacak mıyız, umurumuzda değil. Öyle bilinen Dostoyevski kitaplarından konuşmuyoruz; Füruzan, belleğim yanıltmıyorsa, *Ebedî Koca*'dan söz açıyor...

Dediğim gibi, çılgın kitapsever. Gerçi ben de çok kitap okurum. Hayatım okumakla, çok severek okumakla geçti. Bir zamanlar Sahaflar Çarşısı'nın en sıkı müdavimiydim. Sonraları, ro-

manlar, öykü kitapları, her birini bilgiç 'yazar' tavrıyla okumaya başladım. Büyüyü bozduğumdan habersiz, notlar alarak, eleştirel gözle, ölçüp biçerek.

Öte yandan, Füruzan hep aşkla yaklaştı kitaplara. Kitap onun için başlı başına bir yaşam gereci. Şişli'de handiyse kapı karşı komşuyduk. Şirin, derli toplu evinin bütün duvarları kitaplığa dönüştürülmüştü. Bitmek bilmeyen, derin bir coşkuyla her yayını izlerdi. Yargıları hep nesnel. Kaç kez tanık oldum: Kendisini beğenmeyen, yazdıklarına burun kıvıran kuşakdaşımız yazarları övdüğü, hattâ biraz fazla göklere çıkardığı çok olmuştur...

Yıllar-yıllar önce bir konuşmasını dinlemiştim, Yapı-Endüstri Merkezi'nin Harbiye'deki biriminde. Salon hınca hınç dolu. Basamaklar bile dolu. Füruzan çocukluğunu, yeniyetmeliğini anlatmıştı.

Kasımpaşa'da çok odalı bir konağın düşkünlük günleri. Bu düşkünlük günlerine rastlayan yoksul, yoksun çocukluk. O çocukluk, bitişik odayı kiralamış, akşamları eve, küçük odasına dönüp aralıksız kitap okuyan bir genç kızla bezeniyordu. Yüzü daima makyajsızdı genç kızın.

Kim olduğu bilinmeyen genç kızı bir gün polisler götürüyor, kelepçe takıp. Kasımpaşa'nın düşkün, yorgun argın konağına, konağın o havasıyla hiç uyuşmayacak, hiç bağdaşmayan, adamakıllı iyi giyimli bir kadınla bir erkek geliyorlar, kızın eşyalarını alıyorlar.

Belleğim kandırmıyorsa, iyi giyimli kadınla erkek, kimi kitapları orada bırakmışlar, kelepçelenip götürülen kızın odasında. Belki de bütün kitapları. Füruzan'ın 'okuma'yla, edebiyatla, okuma sanatıyla yakından tanışması böyle başlıyor.

Bence, olağanüstü duyarlıkta bir başlangıç...

Sonradan unutulmaz "Ah Güzel İstanbul"u yazacak Füruzan'ın *Parasız Yatılı*'sını karıştırıyorum. Kırk yıl sonra, yine. İlk kitabında, ilk eserinde, elbette yine İstanbul var. Meselâ, Küçük Çamlıca'nın sonbaharı çok güzel olurmuş; dört bir taraf, "pişmiş ayva rengi" yapraklarla dolarmış. Küçük Çamlıca / Büyük Çamlıca ayrımını kim biliyor bugün?!

Ya "Parasız Yatılı"nın girişindeki güzelim İstanbul, yoksulların İstanbul'u!

"Sen çıkınca işin bitip, gene yürüyerek iner, Mısır Çarşısı'ndaki beğendiğimiz börekçi var ya, kanarya kuşları olan, orda öğle yemeğimizi yeriz. N'olacak kırk yılda bir ziyafet. Onun için Cağaloğlu'na yürüyerek gidip gelmekten yorulmayız, değil mi benim kızım? İstersek tatlı bile yeriz. Köprü'den de eğlene eğlene döneriz."

Sonra o anne-kıza "İskele Parkları"nda rastlarız. Ağustostur, "hava en koyu sıcağıyla dalga dalga" titreşiyor.

Füruzan'a kaç kez sormak istedim, Kadıköyü vapur iskelesinin bitişiğindeki eski park mı burası? İşte şimdi soruyorum...

İstanbul'un Gizli Tutkunu

Bize birbirinden güzel denemeler, yazılar, eleştiriler armağan ettikten sonra, Temmuz 2010'da aramızdan ayrılan sevgili arkadaşım -'sevgili eleştirmenim'- Füsun Akatlı gizli bir İstanbul tutkunu, gizli bir İstanbul yazarıydı.

Geçen hafta salı günü, Doğuş Üniversitesi, gerçek bir kadirbilirlikle Füsun Akatlı'yı emeği açısından andı. Felsefeci Füsun Akatlı, Füsun'un tiyatro sanatına emeği, son oturum da edebiyatla haşır neşir Füsun Akatlı'ydı. Son oturumun konuşmacıları arasındaydım. Daha çok, *Yaz Başına Neler Gelir*'in bir bakıma 'hikâyeci', bir bakıma 'şair' Füsun'undan söz açmaya çalıştım.

1980 tarihli *Yaz Başına Neler Gelir*, Füsun Akatlı'nın farklı bir eseridir. Belki denemeler niteliğindedir ama, bu eserde yer almış yazılarda şiirin, öykünün, kimileyin de roman fragmanlarının esintilerini hissederseniz. O zamanlar sevgili arkadaşıma bir Edip Cansever duyarlığıyla yazdığını söylemiştim.

Füsun Akatlı yaşamı boyunca duyarlı çizgisini elbette sürdürdü, kılı kırk yardı. Ne var ki, *Yaz Başına Neler Gelir*'in hemen

hep yürek yakıcı yazılarına bir daha geri dönmedi, eleştirel mesafesini kendisi için de korudu.

Bunda, öyle sanıyorum ki, 'yaratıcı edebiyat'ı derinden önemseyişinin payı büyüktü. Onun yazı çizi emeğini özümsemiş olanlar anımsayacak; çağdaş edebiyatımızın şairlerine, yazarlarına Füsun Akatlı hep sevginin yordamıyla yaklaştı. Bazan eleştirmenlere de. Örnek vereyim: Füsun'un Doğan Hızlan için kaleme getirdiği yazılar inceliklerle örülüdür. Eleştirinin sadece bir ölçüp biçme işi değil, aynı zamanda bir yaratıcılık çabası olduğunu usul usul ayırt ederiz.

Füsun Akatlı'yla Ankara'da tanıştım. Adalet Ağaoğlu'nun etkileyici romanı *Ölmeye Yatmak* yeni yayımlanmıştı. İkimiz de *Ölmeye Yatmak* üzerine yazmıştık. Ankara Sanatsevenler Derneği'ndeki bir söyleşide bir araya geldik. Hoş bir gün ve hoş bir akşamdı. *Ölmeye Yatmak* hem konuşuldu hem kutlandı.

Sonra yine Ankara'da Bilge Karasu'lu günlerimiz, akşamlarımız var. Adalet Ağaoğlu, Bilge Karasu, İlhan Berk, Selçuk Baran, Sevgi Soysal, Füsun Akatlı, Attilâ İlhan, Cahit Külebi, ne çok edebiyat kişisi o yıllarda Ankara'da yaşıyordu...

İstanbul'a özlem duyarlar mıydı, bilmiyorum. Derken, bazıları İstanbul'a yerleştiler. Füsun son gelenlerdendi. Fakat, değişen İstanbul'a dair kaygılarını ilk söyleyenlerden.

"İstanbul'u İstanbulca Yaşamak" adlı yazısında (*Kültürsüzlüğümüzün Kışı*) Boğaziçi, Kadıköyü, Beyoğlu için yeriniyor, "hepsi, içler acısı durumdalar" diye yeriniyor, öyleyken, gökdelenli, alışveriş merkezli, ayaküstü atıştırmacı İstanbul'dan aygın baygın söz açanlar cephesinde yer almıyor. O, "her geçen yıl değil, her geçen gün bir şeyler"in koparılıp götürüldüğü İstanbul için üzülüyor.

Şöyle saptamış:

"Fantastik bir kâbus gibi akşamdan sabaha; bir bahçe, bir ıhlamur ağacı, bir salaş balık lokantası daha siliniveriyor hayatımızdan. İlkokulu okuduğunuz yapı, tek kale top oynadığınız çıkmaz

sokaklardan biri daha, iki yanı ağaçlı o güzelim yokuş, sanki sizin uydurduğunuz bir masalın mekânlarıymış gibi, hiç var olmamışçasına, yerlerini görkemli bir benzin istasyonuna, görgüsüzlük numunesi bir süper lüks siteye, alışveriş merkezlerine, banknot matbaalarına bırakıveriyorlar."

Ardından, nostalji edebiyatına girişmeyeceğini, o kervana katılmayacağını belirtmiş. İstanbul için yazıp çizerken bazılarımızın kaygısı böyle. Meselâ, "sizin o nostaljik İstanbul yazılarınız..." demiyorlar mı, artık acı acı gülümsemekten başka bir şey yapamıyorum.

İstanbul'un mimarîden yaşama biçimine, 'kalıcı olması gereken' değerlerinin nostaljiyle, yurtsamayla ne ilintisi olabilir?! Geçmişe özlem, geçmiş özlemi değil huzursuzluğumuz; değerler kayboluşuna işaret, hepsi bu.

Bazılarımızın ortak endişesini Füsun'dan iz sürerek söyleyebiliriz:

"İstanbul, dıştan bakıldığında, her şeyden önce (yaşama kültüründen, sakinlerinin davranış özelliklerinden, dilinden, musikîsinden... önce) bir kenttir. O yüzden de, çürüyüşü, yok oluşu ilkin yapılarda, sokaklarda, meydanlarda, bahçelerde, korularda dışa vurur kendini, önce fiziksel olanın, duyularla algılananın erozyonu çarpar insanı.

Sonra İstanbul, açık ve kapalı mekânlarıyla bir arada hemen düşünülen, hatırlanan ya da düşünülmesi, hatırlanması gereken bir yaşam biçimidir. İstanbul sadece bir kentin değil, o kente bağlı başka şeylerin de adıdır.

O başka şeylerin en başında da, yaşam biçimi gelir. O yaşam biçimi tek değildir elbet. Bunun Pera'sı, Üsküdar'ı, Şişli'si, Maçka'sı, Yeşilköy'ü, Erenköy'ü, Ada'sı, Moda'sı, Eyüp'ü, Balat'ı, Edirnekapı'sı ilh. vardır. Ama bu farklı semtlerdeki, mahallelerdeki yaşam biçimlerinin çoğulluğunda bir birlik, bir ortaklık vardır ki, işte onun adıdır İstanbul."

İster istemez, bu uzunca alıntıdan sonra, handiyse zorunluluk, Moda'da bir akşamı hatırladım. Sevgili eleştirmenimle Koço'da buluşmuştuk. Kadıköyü'nün -ve İstanbul'un- en eski lokantalarından Koço'ya kimler geldi, hangi yıllarda geldiler, burada, günbatımında, yıldızlı gecede neler konuştular diye bir hayal yarışına çıkmıştık.

Peride Celal'in hikâyesini hatırlamıştık, *Melahat Hanımın Düzenli Yaşamı*'ndaki "İskele"yi. Tuhaf bir tarih atılmıştır "İskele"nin sonuna: "1960-1988". Peride Celal yirmi sekiz yılda mı yazmış, bellisiz. Ama yirmi sekiz yıldan izdüşümlerle yazıldığı çok açık. İskele, lokanta, rıhtım yolu, gelip giden vapurların seyrekleşmesi, sandallar, daha bir sürü ayrıntı bu kısacık öyküde, gelgitlerle, göz açıp kapayana hatırlanışlarla zamanın müthiş tahribatını âdeta bilinçaltımıza işler.

"Bütün İstanbul için öyle değil mi?" diye sormuştu Füsun.

Şimdi yeniden "İskele"ye göz attığımda şu tuhaf adayışla karşılaştım: "Başta, Nurullah Berk, Münevver Andaç, Fikret Adil, Ercüment Kalmuk; Koço'da buluştuğumuz dostların anısına."

İşte biz de yıllar önce aynı şeyleri konuşmamış mıydık!..

Dille uçsuz bucaksız bağı dolayısıyla, Füsun, İstanbul Türkçesini çok önemserdi: "Ben diyorum ki, Türkçenin elenikası İstanbul Türkçesidir. Tıpkı yaşam biçimlerinin elenikasının da, artık yaşı altmışlardan küçük olanların ancak hayal meyal hatırlayabildikleri İstanbul'un yaşama biçimi olduğu gibi."

Evet, "elenika"... Çoğumuzun hiç işitmediği bir sözcük. Füsun yukarıda andığım yazısında özenle açıklıyor; ama ben alıntılamayacağım. Meraklısı nasıl olsa öğrenir; meraksızına elden bir şey gelmiyor.

Akatlı bir başka İstanbul yazısında, "İstanbul'u Okumak"ta (yine *Kültürsüzlüğümüzün Kışı*'nda) Yahya Kemal'i, Sait Faik'i, Haldun Taner'i, Abdülhak Şinasi'yi, Salâh Birsel'i özellikle anar. Metin Eloğlu "azıcık İstanbul"uyla belirir. Sonra Orhan Pamuk, Melisa Gürpınar. Sonsöz Tanpınar'dan. Ama neye yarıyor ki?

Geri dönülemeyeceğini de konuşmuştuk sevgili eleştirmenimle, yazmakta çizmekte kalakalınacağını. Koço'da değildi; Cibalikapı'daki Giritli'de olabilir. Uzaklardan Sezen Aksu'nun şarkısı, sesi yankıyor olabilir: "... yaşanmamış genç yıllarımı ve sebebini suskunluğumun..."

Ahmet Ümit'in İstanbul'u

1969 falan olmalı; '70 değil, 12 Mart olmamış. Görece demokrasinin nereye sürükleneceğinden söz açıyor Kemal Tahir; kaygıları pek çok. Hangi evdeyiz, Şaşkınbakkal'daki giriş katında mı? Ama Sarman ortalarda yok, tırmıklamak için kucağıma çıkmamış.

Derken 'polisiye' romandan söz açılıyor. Kemal Tahir "Daha imlâsına bile karar veremedik" diyor, "polisye mi yazacağız, polisiye mi?!" Sıfatı nasıl yazacağımızı bilemezken, 'roman'ı nasıl yazacağımızı soruyor, üstelik kendisi ünlü Mayk Hammer'ler kaleme almışken.

Elbette Cingöz Recai'den konuşulmuştu. Cingöz Recai dizisinde Server Bedi/Peyami Safa akıllara durgunluk verici bir İstanbul haritası çıkarmış. İncelemecilerin merakını çekse, bu Cingöz Recai'lerde İstanbul'un nereleri karşımıza çıkmayacak. Ama bizde polisiye roman 'küçümsenmiş'...

"... Okurun da yatkınlığı yok" diye ekliyor Kemal Ağbi.

Benzeri bir sözü, *Yıldıztepe*'yi, *Kızıl Vazo*'yu yazmış Peride Celal de söylemişti. *Kızıl Vazo*, polisiye kurguda aşk romanıdır. Ama *Yıldıztepe* baştan sona polisiyedir. 1940'lar bizde polisiye edebiyattan uzakmış...

Belki *Sis ve Gece*'yi bekliyorduk. 1990'ların ikinci yarısında Ahmet Ümit, *Sis ve Gece*'yle başlayarak, pek çok okura yerli polisiye romanı gerçekten benimsetti, sevdirdi. Üstelik, sarp yolda, kişisel çabasıyla.

Ahmet Ümit'in Komiser Nevzat'lı romanları art arda yayımlandı. Arada *Agatha'nın Anahtarı*'nı unutmuyorum; severek okuduğum polisiye öykülerdi. Yakın tanışıklığımız yoktu, bu öyküler için düşündüklerimi galiba paylaşamamıştım.

Sonra, üç dört yıl önceydi, bir sabah birlikte Kitap Fuarı'na gidiyorduk. Uzun yol. Ahmet, Edip Cansever'in şiiriyle beslendiğini belirtiyordu. (Bazı hayranları, tutkun okurları bile bilmez: Ahmet Ümit'in ilk eseri *Sokağın Zulası*, şiir kitabıdır.) Derken, dedim ya yol uzun, edebiyat-medya ilişkisiyle bezenmiş bir öykü kurmaya giriştik. Birer ikişer öldürüyorduk, şairleri, yazarları, gazetecileri! Dostluğumuz asıl o sabah başladı.

Ahmet Ümit el verirse, hikâyeyi hâlâ yazmak isterim...

Şimdilerde *İstanbul Hatırası*'nı okuyorum. Dün Akşam Çiğdem Su ve Mustafa Çevikdoğan'a defalarca tekrarladım: *İstanbul Hatırası* bence Ahmet Ümit'in en güzel romanı, olgunluk eseri.

Önce hızlı hızlı okuyordum. On altıncı sayfada, ilk kurbanın Samatya'daki evi çıktı karşıma. Yok, önce Samatya: "Çatıları güneş, pencereleri deniz kokan kâgir evler"i, eski kiliseleri, tarihî surları, camileri, daracık sokakları, tren yolu, çarşısı, meyhaneleriyle Samatya. Komiser Nevzat, "Samatya da Balat kadar yorgundur, yaşlıdır, yıpranmıştır" diyor.

Komiser ve yardımcıları eve giriyorlar: "Bu yüzden, maktulün iki katlı ahşap evinin bu kadar güzel olacağını hiç düşünmemiştim. Narin, mor çiçekleri demir kapının üzerinden sarkan, gümrah iki erguvan ağacının arasından geçerek girdik küçük bahçeye. Koca gövdesi eğilmiş, ta Bizans'tan kalmış izlenimini veren bir incir ağacı karşıladı bizi. İyice yükselen güneşin sıcaklığıyla, baygın, insanın genzini yakan bir koku yayıyordu ortalığa. Kavgacı martıların cırtlak sesleri geliyordu bir yerlerden, arka sokaktan çocuk sesleri yükseliyordu." Bu satırların altını çizdim.

Okuma hızım azaldı. Çünkü, sabaha karşı Sarayburnu, İstanbul, Samatya, anılara alıp götürmüştü. Benimkiler cinayetsiz!

Ahmet Ümit çetin ceviz bir roman yazmış diye düşündüm. Hattâ kaygı duydum. Öyle ya, *İstanbul Hatırası*, yaşadığımız

şehrin en eski çağında, bir "kutsanma töreni"yle başlıyordu, ardından günümüz, ardından cinayet, ardından Byzantion'dan kalma "madenî para". Şimdi de Samatya'daki ev. Bir 'bilgiler, tasvirler yığması'na sürüklenmesin...

Ama romancı, öylesine ince işçilikle çalışmış ki, tümü romana yedirilmiş, tümü roman sanatının denek taşıyla ölçülüp biçilmiş. Binlerce yıllık geçmişiyle bugünkü İstanbul, öyle sanıyorum ki, *İstanbul Hatırası*'nın baş kişisi.

Ancak o zaman, *İstanbul Hatırası*'nın çetin ceviz bir okunmayı gereksindiğini fark ettim. Ağır ağır, tadını çıkara çıkara. Doğma büyüme İstanbullu geçinirim, İstanbul'u yıllardan beri yazmaya çalışıyorum; gelgelelim *İstanbul Hatırası*'ndan öğrendiklerim bir değil, iki değil. Yeniden vurgulamak gerekirse, hep 'roman'ın çerçevesinde. Ahmet Ümit, 'roman' taşımadığı için, kim bilir ne çok ayrıntıyı feda etmiş.

Bir yandan da, hunharca gözden çıkardığımız İstanbul'a yönelik sayısız tedirginliğini dile getirmiş. Meselâ Molla Zeyrek Camii, "eski ismiyle Pantokrator Kilisesi". Roman kahramanı diyor ki:

"... gördüğünüz gibi, bu muhteşem eser hâlâ kırık dökük, hâlâ yeterli bakımdan yoksun. Bazı geceler, geç saatlere kadar dernekte kaldığım zamanlarda, özellikle de dolunay olduğunda, bu eski tapınağın içinden bir ruhun yükseldiğini görürüm. Kiliseyi yaptıran İmparatoriçe Eirene'nin mi ruhudur, yoksa bizim Molla Zeyrek Efendi'nin mi bilinmez ama bu bedensiz varlık bana şöyle seslenir:

'Neden bir şey yapmıyorsun? Neden bu kutsal hazinenin çürümesine engel olmuyorsun? Neden bizi savunmuyorsun?' İşte bu yüzden ben bu mabedi, bu şehirdeki tarihî eserleri savunmaya zorunlu hissederim kendimi."

İstanbul Hatırası, baş kişisi İstanbul olan bir roman ama; her biri belleğimizde iz bırakan öteki kişileriyle de bizi hayata savuran bir roman. Bu kişilerden bazıları, Ahmet Ümit okurlarının

yabancısı değil, öte yandan, bu kez, *İstanbul Hatırası*'nda çok daha duygun çehrelerle karşımıza çıkıyorlar.

Geçen zaman, anlatıcı Komiser Nevzat'ı hayatla ödeşmeye daha da alıp götürmüş. Olaylar, sözler, karşılaşmalar, buluşmalar, Nevzat'ın değerlendirişleri, ruh çözümlemeleri; 92. sayfanın altındaki boşluğa şu notu düşmekten kendimi alamadım:

"Ne kadar isterdim dünyaya bu kadar iyilikle, bu kadar iyilik dolu bakabilmeyi!"

Oysa art arda cinayetler işleniyor. Daha güzel, daha mutlu, umarlı bir dünyayı özleyen roman kişilerinin onca çabasına rağmen, toplumda, düzende, hele hele şehirde, İstanbul'da hangi uğursuzluk kol geziyor ki, özlem ve iyi niyet hiçbir şeyi değiştiremiyor?

Bu tuhaf bilmecenin yanıtını galiba Efsun veriyor. Efsun, *İstanbul Hatırası*'ndaki ikinci maktulün kızı, Çarşamba'da oturuyor, başı örtülü ve kitaplığında Reşat Ekrem Koçu'dan Mithat Cemal Kuntay'a, İstanbul'u yazmışların eserleri. Başkomiser Nevzat ağız arıyor: "Yani iş yaşamının babanızı değiştirdiğini söylüyorsunuz..." Efsun yanıtlıyor:

"İş yaşamı değil, para Nevzat Bey, para..."

Ben henüz *İstanbul Hatırası*'nın 257. sayfasındayım. Gerilim şiddetle sürüyor. Cinayetler, besbelli, çoğalacak. Katil ya da katillerin kim olduğuna dair en küçük bir fikrim yok. Bunlar, polisiye romanın başarısı.

Ama bir de, *İstanbul Hatırası*'ndaki tehlike çanları: "... para Nevzat Bey, para..." İstanbul'a kötülük edenler, -söz, Necip Fazıl'ınmış- "paranın kazandığı insan"lar mı? Her kurbanın geçmişinde paraya tamah, gözü dönük para hırsı, kurban-cellat ilişkisini yoksa sil baştan değerlendirmemize mi yol açacak?

İtiraf edeyim ki, Ahmet Ümit'in bu romanını kıskandım. Dilerim gerisi kötü gelir, yazar zırvalar ve kıskançlığım geçer...

Üçüncü Bölüm

"SAHNE VE PERDE YILDIZLARI"

1920'ler İstanbul'unda Tiyatro Geceleri

Müberra Bağcı Tayfur'un hazırladığı -iyi ki hazırlamış, iyi ki onca emeği göze almış!- *Ataç'ın Tiyatro Yazıları* (Dergâh Yayınları) benim için göz kamaştırıcı bir kitap oldu. Özellikle İstanbul'un yakın tarihi açısından. Gözümü kamaştıran başka sebepler de söz konusu, dile getirmeye çalışacağım.

Ataç'ın, 1920'lerden 1950'lerin sonuna, bütün tiyatro yazılarını kapsayan bu eserin "Sunuş"unda İnci Enginün şöyle vurguluyor:

"Ataç, fikirleri, sağlam zevki ile müstesna yazarlardan biridir. Görüşlerine ister katılın, ister katılmayın, onların cazibesinden kurtulmak kolay değildir. Bana öyle geliyor ki bu yazıları sadece tiyatro edebiyatıyla ilgilenenler değil, tiyatroyu sevenler, tiyatromuzun nereden gelip nereye gittiğini öğrenmek isteyen herkes okumak isteyecektir."

Ben de, değerli İnci Hanım gibi, tiyatroyu sevenler arasındayım.

Geçmişte, 1976'da Kültür Bakanlığı, Reşat Nuri Güntekin'in *Tiyatro ile İlgili Makaleleri*'ni yayımlamıştı; Kemal Yavuz'un hazırladığı 640 sayfalık bir kitap. 'Öğretmen-öğrenci ilişkisi'nden biraz 'kurtulmuş', hocam Rauf Mutluay'la konuşuyorduk. Mutluay 640 sayfayı 'kâğıt ziyanı' sayıyor; çok daha 'derli toplu', günümüzü ilgilendirecek bir derlemenin yetip artacağını söylüyordu. Ne zamandı, İnci Enginün'e anlatmıştım; tiyatro tarihimizi günü gününe izlemek isteyenler için Reşat Nuri imzalı yazıların 'kazanç' olduğunu söylemişti. Ben de öyle düşünüyorum. Günü gününe, bire bir tanıklıklar elbette 'yaşarlık' getiriyor, dünü yaşamamıza imkân sağlıyor.

Reşat Nuri'de kuramsal yazılar çokçadır. Ama Ataç, dün gece ne seyretmişse, seyrettiğinin eleştirisini kaleme getirmiş. Birdenbire 1920'ler İstanbul'unda tiyatro geceleriyle donanıyorsunuz. Ve epey şaşırıyorsunuz: Kurtuluş Savaşı günlerinde İstanbul'da hayli renkli, canlı, halkın koşuşturduğu tiyatro dünyası!

Ataç'ın yazılarını, 1920'ler İstanbul'undan sahneler diye okudum; bu yazılar sonra başka zaman dilimlerine yol alsa da.

Darülbedayi'de sergilenen *Kaynanam*'ın eleştirisi 26 Nisan 1923 tarihini taşıyor. Cumhuriyet henüz ilân edilmemiş. 'Ramazan'mış. Şehzadebaşı cıvıl cıvılmış. "Şimdi" diyor Ataç, "Şehzadebaşı dürterek dürtülerek beş dakikalık yolu yarım saatte katedebilen insan kitleleri ile çalkalanıyor." Oraya "koşanlar" sadece çevre sakinleri değil; "Beyoğlu'ndan, Boğaziçi'nden, Kadıköyü'nden ramazan gecelerini Bayezit meydanı ile Saraçhanebaşı arasında görmek için koşanlar var. Bu adamlar orada ne zevk buluyorlar anlayamadım."

Ama Ataç da her gece oralardaymış. 'Davul' eve dönmek zamanını haber verdiğinde üzülüyormuş. Bence, bir roman sahnesine yol alıyoruz. Anadolu'da yaşananlara kayıtsız İstanbullular eğlencenin tadını çıkarıyorlar. Birden, eskilerin "İstiklâl Harbi esnasında iki İstanbul vardı" sözünü açık seçik kavrıyorsunuz.

"Ramazanda halkın nazar-ı dikkatini celp için Şehzadebaşı'nın yaktığı renkli fenerlerin en büyükleri tiyatrolardır. Bir tarafta at cambazı, sinemalar ve Naşit Bey Tiyatrosu, diğer tarafta operet; noksanlarına, ihmal ve kabahatlerine rağmen en iyi tiyatromuz olan Darülbedayi."

Hemen 20 Teşrin-i sânî 1921 gecesine döneyim. Halid Fahri Bey'in *Baykuş*'unu seyreden Ataç eseri beğenmemiş. Horgörüsünü esirgemiyor: "Düşünün: *Baykuş*, verem, öksürük, kar, mezarlık, karanlık, sayıklama, kurtlar, iskelet, düşüp kırılan bir kandil, tecennün ve bittabi hepsinin ortasında dolaşan Azrail!.." Ataç -o günkü ismiyle Nurullah Ata Bey- yazarın 'unuttuklarını' hatırlatıyor: "Kanlı mendil, zehir..." Bir de "bıçak kavgası".

Ama!, "Tiyatroyu hıncahınç dolduran halk, ellerini ağrıtıncaya kadar" alkışlamış.

Arasam bulurum dağınık kitaplığımda; *Baykuş*'un yeni harflerle basımını, 1960'larda Sahaflar'da bulmuş, okumuştum. Etkilenmiştim. Sonraları, Ataç'ın saydıklarından, o kar gecesinden, mezarlıktan, uçsuz bucaksız karanlıktan, iskelet şu bu, hepsinden fantastik bir yapım gerçekleştirilemez mi diye düşünmüştüm. Tiyatroda yönetmenlik hayallerim vardı...

Ataç, *Baykuş* gibi, birbirinden kötü piyeslerin hep alkışlandığını, seyircinin muharriri ille sahneye çağırdığını ikide birde vurguluyor.

1920'lerde Ermeni sanatkârlarla Türk oyuncular sahnede birlikteler. Tiyatro tarihlerimizin Ermeni sanatkârlarımıza yönelik telâffuz iddiaları, *Ataç'ın Tiyatro Yazıları*'nda yeni bir boyut ediniyor: Dil konusundaki duyarlığını kimsenin yadsıyamayacağı Ataç, başta Eliza Binemeciyan, Ermeni oyuncuların "pürüzsüz" söyleyişlerini sık sık tekrarlamış. Pürüzlü bir dolu oyunu, aktörlerin pürüzsüz söyleyişleri bir ölçek kurtarıyormuş... Peki ama, telâffuz sorunu hangi tarihten sonra çözümlendi?

Tiyatroyu ve Türkiye'yi bırakıp Paris'e yerleştiği -sonrası bilinmiyor- belirtilen Eliza Binemeciyan, bazı anılarda, ilk Müslü-

man Türk kadın oyuncu Afife'nin başarısını çekemez. İddiaya göre, muhafazakâr çevreleri Eliza kışkırtmıştır. Nezihe Araz'la birlikte yazdığımız *Afife Jâle* senaryosunda biz de bu iddiadan iz sürmüştük. Ayrıca, Afife'nin Cumhuriyet döneminde unutulmuşluğu üzerinde durmuştuk.

Ataç'ın Tiyatro Yazıları Afife'nin trajik yaşamı için çok önemli bir tanıklığı içeriyor. 11 Mart 1925 tarihli yazı, tiyatromuza emek verenlerden aktör Şadi'yle Ataç'ın "mülâkat"ı. Şadi, söz "Türk kadın sanatkârlar"a "intikal" edince, şunları söylüyor:

"Biri, çok iyidir. (İsim zikrolunmasını arzu etmiyor.) Fakat morfine dadanmış, bir iki mektup aldım, artık kullanmayacağına yemin ediyor. İnanmıyorum ki... Yalnız gelse zarar yok, dayak atar huyundan vazgeçiririm. Fakat annesini de beraber getiriyor. O da kızının dövülmesine muarız. Morfini aldıkça (çevrimyazıda "kaldıkça"; herhalde 'aldıkça' olacak) imkân yok, bir akşam sahnede uyuyakaldı. Rezil oluyorduk. Çimdik tekme ile söz söyletebildim..."

Afife'nin morfin bağımlılığı hatırlanacak olursa, adı verilmemiş aktris onunla özdeşleşiyor. Şadi'nin belirttiği gibi, Afife, kısacık tiyatro hayatında hep annesiyle birlikte. (Dayak atarak "huyundan" vazgeçirmeyi yorumlamak bile istemiyorum...)

1920'ler İstanbul'unda seyredilmiş oyunlar hemen hep uyarlama, vodviller, kaba güldürüler, ağlak melodramlar, Ataç'ın deyişiyle "netice üç ila beş perde lâf!" Başta Darülbedayi, tiyatro yöneticilerinin iddiası, halk asıl bu eserlere rağbet ediyormuş. Ataç, yeni bir tiyatromuzun olamayacağından endişe duyuyor; bu böyle, yarın da sürüp gidecek demeye getiriyor.

Arada, yerli oyun yazmak gayretindeki yazarlar da ağızlarının payını almışlar. Başta Reşat Nuri. Onun, *Taş Parçası, Hançer, Eski Rüya, Gönül* oyunları yerden yere çalınmış. *Gönül* eleştirisinden sonra Ertuğrul Muhsin bir cevap yazmış; Ataç da Ertuğrul Muhsin'i yanıtlıyor, 2 Mayıs 1923'te. Tarihi özellikle veriyo-

rum; handiyse doksan yıl önce, basının tiyatro sanatına verdiği değeri, önemi vurgulamak için. Ataç'ın düzeyli ironisi bugün de etkiliyor.

Bir de "Bedia Hanım"a değineceğim: Bedia Hanım'la (Muvahhit) Ataç'ın yıldızı hiç barışmamış. Oysa ki, 1920'ler, Bedia Hanım'ın en parlak yılları: İzmir'de, Gâzi'nin huzurunda sahneye çıkmış, bir bakıma Cumhuriyet'in ilk kadın oyuncusu sayılmış, git git Darülbedayi'de tek 'yıldız' olacak. Ama Ataç, Bedia Hanım'ı adamakıllı yapmacık buluyor! Onun yıldızı Şaziye Hanım (Moral).

Şaziye Moral'ı sahnede seyretme ve tanıma mutluluğuna erişmiştim: Çok usta bir aktris ve saygın bir hanımefendiydi.

Sessiz Sinemadan Sesli, Seslendirilmiş Sinemaya

Çocukluğumda olmasına rağmen aklımın çalışması gereken yaştaydım. Şimdi aradan bunca zaman geçtikten sonra anlaşılıyor ki, pek akıllı değilmişim: Seyrettiğimiz filmlerin bazılarının sesli, bazılarının sessiz oluşuna bir türlü anlam veremezdim. 'Öğrenmek'ten nefret ettiğim için olacak, sessiz filmlerin niçin sessiz olduğunu da kimselere sormuyordum.

Bu sessiz filmler hep siyah-beyazken, sesli filmler bazan yine siyah-beyaz, bazan da renkliydi. Hiç renkli sessiz film olmamasına da şaşırırdım...

Sonraları öğrenmek zorunda kaldım tabiî: Sessiz filmler sinema tarihinin başlangıcında çekilmişti. Artık sessiz film çekilmiyordu. Sessiz sinema dönemi meğer çoktan sona ermiş.

Her şeyin eskisini püsküsü sevdiğimden, sessiz sinema hayranlığım asıl o zaman başladı. Sessiz filmler birer ikişer kaybolurken. Kayboluşlarına üzülüyordum.

Firuzağa İlkokulu'ndayken, okulumuza gelen sinema göstericiler pek çok sessiz film oynatmışlardı. İki buçuk kuruşa mı,

beş kuruşa mı, bilet alıyor, bu filmleri seyrediyorduk. Hepsi güldürücü filmlerdi. Şarlo'nun birçok filmi, kısa filmler, biri biter biri başlar. Sonra -benim için- unutulmaz Laurel-Hardy çifti. Laurel'e Hardy'nin bitip tükenmeyen çocuksu hallerine bayılırdım.

O filmlerde Harold Lloyd'u, Buster Keaton'ı izlemiş miydim, hatırlamıyorum. Zaten bir dönem geldi, demin söylediğim gibi, sessiz filmler ortalıktan kayboldu.

Yalnız sessiz filmler mi? Sessiz sinemanın yasını tutamadan siyah-beyaz sinemanın da sonuna tanıklık edecekmişim... Artık bütün filmler renkli, sinemaskop. Türk sineması siyah-beyaz filmi bir süre daha korudu; sonra da rengârenk olup çıkıverdi.

Sessiz sinema dönemine yetişememiştim. Geçmiş zamanın bu mucizesinden döküntü örnekler seyretmiş; kötü kopyalara, yıpranmış şeritlere hiç aldırmamış, o abartık oyunculuğa vurulmuştum. Evet, abartılı bir oyunculuk. Jestler ve mimikler yarışa girmişler. Ama duyguların böylesi dışa vurumu, hep içimize attıklarımızın bir ifadesi gibi gelirdi bana. Davranışlar dilsiz acıya kapılmış, gözler yuvalarından fırlamış, eller koşuşturup durmakta...

Üstelik, günün birinde sessiz sinemanın başyapıtlarıyla tanışma fırsatı bulunca ve acıklı sessiz filmleri görünce, sessiz sinemanın dünyasına büsbütün gönül verecektim. 1928 yapımı *Jeanne d'Arc'ın Tutkusu*'nu unutamam. Bu filmle Renée Falconetti yıllara meydan okumuş bir oyunculuk örneği verir.

Sessiz sinema tarihe karıştıktan sonra izleri silinip gitti mi? Sanmıyorum. 1950'de Billy Wilder'ın *Sunset Bulvarı* filmi, sessiz sinemaya eşsiz, çığlıklı bir ağıttır. Sessiz sinemanın büyükleri, Gloria Swanson, Erich von Stroheim, Buster Keaton bu filmde sesli oynuyorlar, ama sessiz sinema döneminden arta kalmış bir yıldızın sesli sinemada var olma trajedisini dile getiriyorlar.

Sesli sinema âdeta birtakım cinayetlerle gelmiş: Sessiz sinemanın bazı yıldızları sesli film çekimine geçilir geçilmez, Hollywood stüdyolarından kapı dışarı edilmişler. *Sunset Bul-*

vari'ndaki Norma Desmond, Gloria Swanson'un unutulmaz oyunculuğuyla canlandırmış film kişisi, sessiz sinemanın şaşaalı günlerini anarken, "Ben hâlâ büyüğüm! Ama artık filmler küçüldü..." der.

Teknik gelişkinlik sanata her zaman yararlı olabilir mi? Sessiz sinema, hele çalgılı gösterimlerde, derin iz bırakmış. O gösterimlerden birini annem seyretmiş; bir ömür boyu anlattı: İstanbul'da -Taksim'deki Majik Sineması'nda- *Volga Mahkûmları* gösteriliyormuş. Beyaz Ruslar'dan küçük bir orkestra, hem Beyaz Ruslar, hem seyirciler, herkes ağlıyormuş...

Gelelim dublajlı, seslendirilmiş filmlere. Seslendirme bizde bir sanattı.

Beyoğlu yakasındaki salonlarda gösterilen filmlerin dili orijinal bırakılıyor, İngilizceyse İngilizce, Fransızcaysa Fransızca. Ama İstanbul yakasındaki sinemaların afişlerinde "Türkçe" sözü daima göze çarpıyor. Bunlar, benim çocukluğuma, yeniyetmeliğime rastlar. Yeni Melek'te, Atlas'ta, *Çiçekçi Kız* ya da *Mihracenin Gözdesi, Hint Mezarı* yabancı dilden oynuyor. Çemberlitaş'taki sinemalarda Sarita Montiel, Debra Paget anadilimizden konuşuyorlar.

Bir de hangi yakada, hangi sinemada oynarsa oynasın, "Türkçe sözlü, Hintçe şarkılı" filmler vardı. Sonra Hintçe şarkılar da ortadan kalkmış. Tam bir uyarlama: Meselâ Saadettin Kaynak bestelemiş, Müzeyyen Senar okumuş.

Seslendirme sanatçıları birer efsane oluşturmuş. Doğumumdan önce ölen Ferdi Tayfur'u pek çok kişiden dinledim. Demin andığım Laurel-Hardy'leri o seslendirmiş. Bir sıskası oluyormuş, bir şişmanı, bir Laurel, bir Hardy. Biz belki Laurel-Hardy'leri o yüzden o kadar çok sevmişiz.

Ferdi Tayfur'un yanı başında Necdet Mahfi Ayral'ın Levanten'le yarı Musevî şivesi, Toto filmlerinde bir anlam sağanağıydı. Toto'yu Necdet Mahfi'nin sesi olmadan düşünmek imkânsızdı. Türkiye'nin dört bir yanında haftalarca gösterilmiş

ünlü Hint filmi *Âvare*'den aklımda en çok kalan, Reşit Gürzap'ın buğulu, sisli, izleyicileri gözyaşına boğan sesi. Reşit Bey, sanatlık değer taşıyan ince bir abartıyla konuşur, Türkçeyi hüzünlendirirdi...

Geçmişin siyah-beyaz Türk filmlerinde birçok sese âşık olacaktım. Başta Adalet Cimcoz. Muhterem Nur'dan Belgin Doruk'a, Leylâ Sayar'dan Türkân Şoray'a pek çok kadın oyuncuyu Adalet Cimcoz seslendirmiş. Adalet Hanım'ı tanıdım, alabildiğine zarif bir insandı. Ferdi Tayfur'un kız kardeşiymiş. Onun biraz şımarıkça, ama Avrupaî terbiyeden geçmiş, basbayağı 'kentsoylu' bir sesi vardı. İşte tam *Küçükhanımefendi*'nin sesi.

Demin andığım film yıldızlarını bazan da Jeyan Mahfi Ayral seslendirmiştir. Olağanüstü romantik bir ses; o günün köşklü, kameriyeli, yasemenli, sarmaşık güllü filmlerine ayrı bir hava veriyor.

Bilmiyorum, Türkçe seslendirmenin tarihçesi üzerine kitap yazıldı mı, Türkçe seslendirmenin sanatçı dökümü çıkarıldı mı?

Seslendirmeye ilişkin Sadri Alışık'ın anlattığı ne çok anı! Bazı sözleri seslendirme sırasında uydurumuş Sadri Alışık; birden, sahneye daha güldürücü bir anlam katarmış. Mücap Ofluoğlu'nun da kim bilir ne çok seslendirme anısı vardır. Öztürk Serengil'i seslendirdiği dönemde, gençliğin bir numaralı sesiydi bu değerli tiyatro sanatçısı.

Bir zamanlar ustaların elinde belleklerde iz bırakmış seslendirmecilik bugün yerli bazı dizilerde, yabancı televizyon dizilerinde, seyrettiğimiz bazı yabancı filmlerde sürüp gidiyor: Uzaktan kolay çaba. İçine girildiğinde ömür törpüsü.

Elimde olsa, gençliğimin Türk filmlerindeki seslendirmeyi bir belgesel konusu yapardım. Adlarını anamadığım nice 'özellikli' ses. Bu seslerin bambaşka çehrelerde, bedenlerde 'yaşamış' olması, kendine özgü, şaşırtıcı bir ikonografi oluşturacaktır.

Ve kendi kendilerini seslendirmiş bazı sinema oyuncuları: Sadri Alışık, Çolpan İlhan, -yalnız iki filmde- Belgin Doruk, karakteristik sesiyle Zeki Müren, sonraları Türkân Şoray, Hül-

ya Koçyiğit... Senaryosunu yazdığım *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'nde Kadir İnanır'ın seslendirme stüdyosundaki emeğini hatırlıyorum.

Bende seslendirme, her nedense, hep yazlık sinemalardan yankıyan seslerle örülüdür. İstanbul'un dört bir yanı yazlık sinemaydı. Geceleri o duygulu, âdeta 'masum' sesler, filmi seyretmiyor olsanız bile, yağmur damlaları gibi dökülüşür, aşklardan, ayrılıklardan, kavuşmalardan söz açardı. Bir sokaktan geçerken, büyük ayrılıktan sonra içli kavuşma sizi bekler; siz de o kavuşma için yol ortasında durup beklerdiniz...

Nijat Özön'le Türk sineması

Geçen hafta günlük gazeteler Nijat Özön'ün ölüm haberini kıpkısa verdi. Sanata, kültüre bir ölçek daha yakın bir iki gazetede bile bu haber öylece geçiştirildi.

Magazinden, daha doğrusu dedikodudan ötesini yok sayan yayın ortamında daha fazlasını beklemek, olsa olsa, hayalperestlik. Ne var ki, nereye yol aldığımızı düşünmemek de elde değil. Yakın gelecekte hoppa bir yaşamdan uzak kalmış her şey önemsenmez olacak. Kültürdü, sanattı, edebiyat, resim, sinema, tiyatroydu, müzikti, bunlar her biri, ancak magazinleştiği ölçüde öne çıkabilecek. Asıl emek sahipleri daha yaşarlarken unutulacaklar; hele ölümlerinde çıt çıkmayacak. Komplo teorilerinden söz açtığım sanılmasın: Gidilen yol o...

Nijat Özön, Türk sinemasının tarihini yazmıştı. Onun iki eseri, *Türk Sineması Tarihi* ve *Türk Sineması Kronolojisi*, kendi alanında birer ilkti. Başka değerli sinema yazarları, bir bakıma, Özön'ün açtığı yolda yürüdüler. Hoş, yarın onları da anan kalmayacak.

Gazetelerin, televizyon kanallarının tutumundan derin bir üzüntü duydum.

Nijat Özön'ü 1970'lerde Ankara'da tanımıştım. Bilgi Yayınevi'nin Tunalı Hilmi Caddesi'nde bir kitabevi vardı. Başkentin herhalde en güzel kitabevlerinden biri. Özön oraya gel-

mişti. Zaten *Türk Sineması Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi'nin verimidir, 1968'de yayımlanmıştır.

Nijat Bey'in, edebiyat tarihimize katkısı uçsuz bucaksız Mustafa Nihat Özön'ün oğlu olduğunu biliyordum. Mustafa Nihat Özön hayattaydı. Belleğim yanıltmıyorsa, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerini sadeleştirmeye devam ediyordu.

Bu 'sadeleştirme meselesi' üzerinde özellikle duruyorum. Dildeki değişim, başka yazarlarımızı olduğu gibi, Hüseyin Rahmi'nin de sadeleştirilmesini zorlar hale gelmişti. Fakat nasıl bir sadeleştirme, nereye kadar sadeleştirme? Hüseyin Rahmi'nin tadını çıkara çıkara kaleme getirdiği bazı mahalle hanımları "Komşum, bak örneğin..." diye mi konuşacaklar? Bazı sadeleştirmeciler konuşturuyorlardı.

Edebî duyuşu yüksek Mustafa Nihat Özön ise, *Şıpsevdi* romancısının üslûbuna sadık kalıyor, deyimleri, söyleyiş özelliklerini, hatta "Müsyü", "Madama" gibi yazımları koruyor; örnek alınacak sadeleştirmecinin temsilcisi oluyordu.

Nijat Bey'le o gün bunları konuşmamıştık. Zaten ikimiz de 'öz Türkçe'nin ardına takılmıştık. Bunları, sonra, hem de epey sonra, yazıştık. Mustafa Nihat Özön'ün, eserin yazıldığı çağa ilişkin dil kaygısını çok sonra alımladım...

O gün, *Türk Sineması Tarihi*'nin bendeki derin etkisinden söz açtığımı hatırlıyorum. Eser yayımlanalı on yıl kadar geçmişti herhalde. Alçakgönüllü Nijat Özön, "kimsenin dikkatini çekmemiş" bu kitabı için söylediklerime sevinmişti. "Uzun süre bastıracak yayınevi bulamamıştım" diyordu.

Türk Sineması Tarihi'ni 1962'de Artist Reklam Ortaklığı Yayınları okurla buluşturmuştur. *Artist*, aslında, haftalık bir sinema dergisiydi. Sonradan renklendirilmiş, "beş renkli, kuşe" kapağında her hafta Türk sinemasının ünlü bir oyuncusu; meselâ Belgin Doruk, Muhterem Nur, Ayhan Işık, Göksel Arsoy, Leylâ Sayar, Fikret Hakan, Neriman Köksal... Türkân Şoray'ların, Ediz Hun'ların, Cüneyt Arkın'ların devri daha başlamamış.

Sadece Türk sinemasından haberler veren, Yeşilçam'ın oyuncularıyla röportajlar gerçekleştiren dergi, işte yayıncılığa başlamış; ilk kitap Özön'ün eseri. Sinemamızın tarihini 1896'dan 1960 yılına kadar yansıtan kitap, üçüncü hamur kâğıda basılmıştır. Kötü bir basım, fotoğraflar kapkaranlık. Ayrıca, düzeltisi yapılmamışçasına, birbirine geçmiş paragraflar, yanlış yazılmış kelimeler, sayfasında yer alamayan dipnotları.

Hiç önemli değil. Çünkü *Türk Sineması Tarihi* beni büyülemişti! Yıllarca elimden düşmedi bu kitap.

Beyoğlu'ndaki Yeni Melek'te *Zümrüt*'ün, Saray Sineması'nda *Üç Arkadaş*'ın fragmanlarını seyrettiğim günlerden başlayarak, o zamanki Türk sinemasının koyu bir hayranıydım. Tabiî, izleyemediğim, göremediğim bir sinema. Az buçuk okuryazar geçinen aileler, çocuklarını Türk filmlerine pek götürmezlerdi.

İçten çabası hor görülmüş o sinema, o siyah-beyaz filmler, bugün bize çok başka şeyler ifade ediyor. Nijat Özön bunun bilincine ilk varanlardandır.

Özön, emeğine handiyse 'ilkellik' diye bakılmış, sonradan da değerlendirilmemiş Muharrem Gürses için, daha 1962'de şunları söylüyordu:

"Gürses'in filmlerinin büyük çoğunluğu su katılmamış birer melodramdı ve bu özellikleri daha adlarından anlaşılıyordu: *Yetimlerin Âhı, Gülmeyen Yüzler, Yavrularımın Katili, Talihsiz Yetime, Vicdan Azabı, Talihsiz Yavru*... Fakat bu 'melodram' özelliği, Türk sinemasında örneklerine çok rastlanan öbürlerindeki gibi, yapmacık, salt gözyaşı ticareti için kullanılmış iğreti ögelerden ileri gelmiyordu. Gürses'in melodramlarında bilinçli ya da bilinçsiz, kökleri daha derinlere doğru inen, Doğululara özgü bir acılık, eziklik vardı: Bir tür gerilikten, baskıdan kurtulamamış bir toplumun yarı hayvan yaratıkları, ancak 'kader'le açıklayabildikleri sayısız dertlerle, belâlarla karşılaşıyorlar, oraya buraya itiliyorlar, toplumun kenarında tutunmaya çalışıyorlar, hayvancıl bir içgüdüyle yaşamakta ayak diretiyorlardı."

Nitelendirmelerindeki irkiltici sözcüklere rağmen, Özön'ün yukarıdaki tespiti beni ürpertiyor. Sosyolojiye yaslanmış görünen pek çok tahlil, bence, bu tespitin hayli gerisinde kalıyor. Özön devam ediyor:

"... konuları, konuların geliştirilmesi, bazı trükler bakımından bu filmler, gezici tiyatroların, tulûat tiyatrolarının, meddahların tekniğinden yararlanıyordu. İster şehir, ister kasaba ve köy çevresinin ve insanlarının en geri olanlarını, yine geri bir seyirci topluluğuna verebilmek için en kaba çizgilerle ortaya koysa da, bu melodramlarda aydın seyircinin sandığından çok daha geniş ölçüde gerçekler yer almaktaydı."

İşte Nijat Özön bunları yazan sinema tarihçisiydi.

Muharrem Gürses'i 1980'lerin iyice sonunda, ya da, 1990'larda tanıdım. Tarihi tam hatırlayamıyorum ama, bir televizyon kanalının çok şık döşenmiş yönetim odasında tanıştığımız, yaşlı, çökkün, maddî imkânları daralmış Gürses, gözümün önünde. Keşke diyorum şimdi, keşke Özön'ün kendisi hakkında yazdıklarını okuyup okumadığını sorsaydım:

"... yarınlarının ne olacağını bilmeyen, yaşamaları rastlantıya kalmış, yüzeydeki sakin görünüşlerinin altında çoğu kez kaba bir vahşilik gizli insanların durumu ve bunların yaşadığı çevre..."

Büyük olasılıkla okumuştu. Öyle sanıyorum ki, sorsaydım, çok memnun olacaktı. Muharrem Gürses, geçmişteki ticarî başarısını kaybetmiş, fakat hâlâ seyirci üzerindeki etkisinden konuşmaya istekli bu adam, belki yalnızca Nijat Özön'ün yorumuyla yarına kalacak.

Öyle bir yorum ki, neredeyse yarım yüzyıl öncesinden, bütün o acıların yarın da neden iyileşmeyeceğini söyleyip duruyor. Şatafatlı magazin sayfaları bugün bambaşka görüntüler sunsa da.

Türk Sineması Daha Dün...

4. Uluslararası Bursa İpek Yolu Film Festivali bize gerçekten güzel ve anlamlı iki kitap armağan etti: Geçmişi koruyan değerli Ali Can Sekmeç, *Beyaz Güvercin*'de Nedret Güvenç'i, *Romantik*'te Muzaffer Tema'yı günümüze âdeta kazandırdı.

Kazandırdı diyorum, Ali Can Sekmeç'in emeği, tutkusu olmasaydı Türk sinemasının iki önemli oyuncusu arada bir gösterilen eski filmlerde belirip yitecekti belki de. Ancak sevenleri hatırlayacaktı.

Oysa birer albüm niteliği edinmiş bu kitaplar, hem Nedret Güvenç'in hem Muzaffer Tema'nın uzun yıllara dayalı sanat çabalarını gözler önüne serdi. İkisinin birlikte oynadıkları *Hıçkırık*'ın, ilk çevrim *Hıçkırık*'ın afişine uzun uzadıya baktım. Dünkü Türk sinemasının afişleri beni zaten hep etkiler.

Derken başka bir eseri anmak ihtiyacını duydum. Adını birazdan söyleyeceğim o kitabın bende pek çok anısı var.

O zamanlar, 1959, 1960 falan, ille sinema oyuncusu olmak isterdim, elbette 'jön prömiye'. Bu istek, hele jön prömiyelik gönlümü nerden çelmişti bilmiyorum.

Beyoğlu sinemaları, hele yerli filmler büyüleyici gelirdi. Yerli filmler Taksim Sineması, Lüks, Kurtuluş'ta Yeni Atlas dışında, Şehzadebaşı'nda, Karagümrük'te, Kadıköyü'nde Yurt'ta gösterilirdi. Gazetenin sinemalar rehberini her gün tarardım.

Yerli filmlere pek götürülmüyordum ama, gizli gizli *Artist* mecmuası alıyordum. Sonradan renklendirilmiş, "beş renkli" kapakta ya Muhterem Nur, ya Belgin Doruk. (*Romantik*'in sayfalarında yine bir *Artist* kapağı: Leylâ Sayar'la Muzaffer Tema...)

Artist mecmuasını satır satır okuyordum. Bir gün Göksel Arsoy olacağıma kesenkes inanarak. Sonra kendi başıma sinemaya gidince, daima Türk filmlerini tercih ettim. Jön prömiye olma ülküm de öylece söndü gitti: Ne çok uzun boyluydum, ne atletik, ne kumral dalgalı saçlı, yeşil gözlü...

Bununla birlikte Türk sinemasına tutkum kolay kolay dineceğe benzemiyordu. Dahası, sinemamızın geçmişini, tarihçesini merak ediyordum, 1962'de yayımlanmış bir kitabı harçlığımı biriktire biriktire edinecektim: "Ciltsiz 10 lira"; yazan Nijad Özön, *Türk Sineması Tarihi (Dünden Bugüne) 1896-1960.* Artist Reklam Ortaklığı Yayınları'nca okura sunulmuş.

Sayfayı çeviriyorsunuz, "İçindekiler" başlıyor. İçindekiler, ayrıntılı alt başlıklarla bezenerek saptanmış: Sinema'nın İstanbul'a gelişi, ilk adımla, Lumière operatörleri İstanbul'da, 'saray'da sinema... Nijad Özön titizlikle kaleme getirmişti. Avrupa'da olduğunca, bizde de 'taçlılar' sinemaya ilgi göstermişler. Viyana'da İmparator Franz Joseph, Madrit'te Kraliçe Marie-Amélie, "sinematoğraf" denilen gösteride hazır bulunmuşlar.

Bizdeki macerayı, Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarına borçluyuz: Babası Sultan II. Abdülhamid'i dile getirmek gayesindeki Ayşe Osmanoğlu, çocukken, Yıldız Sarayı'nda, kapkaranlık, hepsi birer ikişer dakikalık filmler gördüğünü hatırlıyordu. Fakat daha fazla bilgi vermiyor.

Nihayet 1908'de, Tepebaşı'nda ilk sinema salonu Pathé açılır. Tepebaşı'nda ama tam nerede, Tepebaşı'nın neresinde? Pathé'den bugüne herhalde en küçük iz kalmamış.

Ön bilgiler sürüyordu. Nijad Özön, sayfalar ilerledikçe, Türk sinema tarihinin öyküsünü anlatmaya koyuluyordu. O sayfalar başlar başlamaz, bildiğim bir sinema salonunda olduğumu düşlerdim. Meselâ Beyoğlu'ndaki Saray, Karagümrük'teki Aysun, Beşiktaş'taki -adı neydi?-...

Işıklar kararır ve benim görmediğim eski filmler başlar!..

Aslında Muhsin Ertuğrul'un yönettiği bazı filmleri görmedim değil. 1965 sonrasında, Sinematek'te, *Şehvet Kurbanı*'nı, *Kahveci Güzeli*'ni, *Aysel Bataklı Damın Kızı*'nı izledim. Cahide Sonku'nun görkemli güzelliği belleğime ilk öyle yerleşmiştir.

Türk sinemasının tiyatro kokan bu dönemi, gününde, Nahid Sırrı Örik'ten başka kimseyi ilgilendirmemiş denebilir. Nahid

Sırrı, Şehir Tiyatrosu oyuncularıyla kotarılmış filmleri büsbütün hor görmemiş ama; sinema oyunculuğunun bambaşka bir çaba olduğu üzerinde ısrarla durmuş. Sinemamızın kendi oyuncularını yetiştirmesi gerektiğini vurgulamış.

Tiyatrodan da değil, müzikten gelen Münir Nurettin, *Kahveci Güzeli*'nde başroldeydi. Şişli'deki Kervan Sineması'nda bu filmi izlerken, Münir Nurettin'in başarısız oyunculuğuna katıla katıla, haince güldüğümüzü bugün itiraf ediyorum. Ve bugün, *Kahveci Güzeli*'ni keşke yeniden seyredebilsem diyorum.

Nijad Özön sonra "Tiyatrocular" dönemini kapatır. "Geçiş Çağı"dır şimdi.

Geçiş Çağı'nın yönetmenlerinden Turgut Nuri Demirağ'ı tanımıştım. Varlıklı bir aileden geliyordu. Yine o dönemin yönetmenlerinden Orhan M. Arıburnu, edebiyatseverler elbette bilirler, Türk şiirinin yabana atılamayacak bir şairidir aynı zamanda. (Sekmeç'in *Beyaz Güvercin*'inde Nedret Güvenç eski eşi Arıburnu'nu anıyor...)

Özön'ün kitabında "Geçiş Çağı"nı nedense hızlı hızlı, atlaya atlaya okurdum. 1950 sonrasına yönelik büyük heyecanı duymaksızın. 1950 sonrasıyla birlikte kişisel sinema tarihim başlar.

Bu kişisel sinema tarihinin en büyük fantazyasını Taksim Sineması'nın kapısındaki dev afişler oluşturur. Cihangir'de oturuyoruz, sık sık Taksim'e çıkıyoruz. Taksim Sineması'nın 'gidilmez' bir sinema olduğu konusunda ailem düşünce birliğine varmış.

Büyüklerim, yazık ki o harikulâde bez afişlerin kendine özgü estetiğini alımlayamıyorlar. Bu afişler sadece "bayağı" bulunuyor: "Çok bayağı, müstekreh..."

1956-1960 arası bu afişlerin kaçını belleğime yerleştirebildim? Hepi topu dört yıl ama, Taksim Sineması'nın bütün afişleri bende gizemli bir tat bırakmıştır. Nijad Özön işte o filmleri anlatıyor!

Türk Sineması Tarihi, özensiz basılmış, siyah-beyaz fotoğraflı bir kitaptır. (Yeni basımı yapıldı mı?) Saman kâğıda, özensiz baskı ama, fotoğraflar yine de anılara çekip götürür.

Meselâ *Efelerin Efesi*'nde genç bir adam, Ayfer Feray'ı kollarının arasında taşımaktadır. Ayfer Feray galiba ölmüştür. Uzun, gür saçları -çağlayan saçlar!- toprağa sarkar. Bir acı geçer bu fotoğraftan size.

Efelerinin Efesi'nin afişi miydi, Taksim Sineması'nın kapısından aklımda kalanlardan biri? Sanmam. O galiba başka 'efe'li bir filmdi ve afişte Evrim Fer illüstrasyona dönüşmüştü.

1950'ler boyunca Türk sineması efe filmlerine yer vermiştir. Seyircinin talebi söz konusuydu herhalde. O efe filmlerinden, Metin Erksan imzalı *Dokuz Dağın Efesi*'ni unutamam.

Nijad Özön yazıyor:

"(Erksan) Askerlik dönüşü ikinci çalışma dönemine, tanınmış eşkiya *Çakıcı Mehmet Efe*'nin serüvenlerini anlatan *Dokuz Dağın Efesi*'yle (1958) başladı. *Dokuz Dağın Efesi*, Erksan'ın o tarihe kadar çevirdiği filmlerin en düzgünü ve en iyisiydi; ama bu düzgünlük çok geniş ölçüdeki yabancı etkilerden ileri geliyor, bu etkilenme mizansen aktarmalarına kadar varıyordu."

Özön, Elia Kazan'ın *Viva Zapata*'sını, Zinnemann'ın *Kahraman Şerif*'ini etkileniş örnekleri arasında saymış. O yıllarda, eleştirmenlerin Türk sinemasına yaklaşımları biraz böyleydi. Bense, bir yaz günüydü, hiç unutmam, *Dokuz Dağın Efesi*'ni Lüks'te seyretmiş, sinemadan derin bir iç sızısıyla çıkmıştım...

Melodramların Öteki Yüzü

Dediğim gibi, hep afişler! Eski, siyah-beyaz Türk filmlerinin bendeki izdüşümü hep afişlerden. Kitaplarda, dergilerde, şurda burda bir iki de fotoğraf. Afişlerden, fotoğraflardan sinemamızın hikâyesini, tarihçesini yakalamaya çalışıyordum.

Türk Sineması Tarihi'nde Nijad Özön yazıyor: "Arıburnu'nun ondan (*Kanlı Para*) sonraki rejisörlüğü, Zeki Müren'li *Beklenen Şarkı*'da (1953-54)..."

İşte şimdi Elmadağı'ndaki Şan Sineması; *Beklenen Şarkı* yaz mevsiminde tekrar gösterime girmiş. Afişte Cahide Sonku'yla Zeki Müren. Sonradan televizyonda defalarca gösterilen *Beklenen Şarkı*, bende yazlık sinemada 'fragman': Zeki Müren, yağmurlu... Şakır şakır yağmurlu bir gecede, bir köşkün bahçesinden geçip gidiyor. Yazlık sinema, Yoğurtçupark Bahçe olmalı...

Nijad Özön yazıyor: "Katil, bir düzene kurban gidip hapse atılan delikanlının, masumluğunu ispat etmek üzere hapisten kaçması..."

Fotoğrafta Gülistan Güzey, çamaşır leğeni başında, saçlarını oyalı yemeni örtüyor, yüzü adamakıllı kederli, çevresinde kadınlar. Kim bu kadınlar? Şimdi nerdeler? Yaşıyorlar mı? Hayat hikâyelerinde neler olup bitti?

Şu sağdaki Muallâ Sürer olabilir; fakat ne kadar genç! Gözleri o zaman da fildır fildır. Muallâ Sürer olmalı. 1970'lerde Berker İnanoğlu'nun Erman Han'daki film yazıhanesinde, "Meslek hayatımı Lütfi Akad Bey'e borçluyum" demişti bana. Demek *Katil*'de birlikte çalışmışlar...

Sazlı Damın Kahpesi'ni bugüne kadar seyredemedim. Belki 'yanan' filmler arasındadır. Daha adından başlayarak, herkesin küçümsediği yerli melodramlardan. Muherrem Gürses yönetmiş. Unuttuğumuz Muharrem Gürses'i Nijad Özön 'bambaşka' değerlendirir.

Sazlı Damın Kahpesi'nden arta kalan fotoğrafta, at üstünde, siyah gözlüklü, binici kıyafetli Gönül Bayhan, elinde kırbaç; yemenili, şalvarlı köy kızına horgörüyle bakıyor. Dikkatle bakınca, köylü kızın Muhterem Nur olduğunu ayırt ediyorsunuz.

Büyük kentlerin okumuş yazmışları küçümseyedursun, Türk sineması bir yandan da kentlilik bilincini, büyük şehir kültürünü beyazperdeden kitlelere yansıtır. Ama eleştirmenler üzerinde durmamışlar. Bülent Oran'la bu konuyu konuştuğumuzu hatırlıyorum.

Bülent Ağbi, Belgin Doruk örneğini vermişti. 1950'lerin sonunda, 1960'larda Belgin Doruk büyük şehir hikâyelerinin yıldız genç kızıdır. Daima derli toplu, çoğu kez 'şık' giyim kuşamıyla, zarif davranışlarıyla kadın seyirciyi etkiler. Anadolu kentlerinde, küçük sinema salonlarında gösterime girmiş Belgin Doruk'lu filmler öylesine sevilir ki, o dönemlerde birçok kız çocuğuna Belgin adı takılır. Bu sevgide, Belgin Doruk'un, ihtişamlı görünümüne rağmen, hep alçakgönüllü hali tavrı, kimseye yukarıdan bakmayışı büyük rol oynamış.

Türk sinemasının anatomisini çok iyi bilen Bülent Oran'ın şu değerlendirişi yankıyıp duruyor: "... Sonra Türkân (Şoray), Hülya (Koçyiğit), Filiz (Akın), hepsi Belgin'in açtığı yolda yürüdüler."

Dünkü sinemamızın yelpazesinin hiç dar olmadığını *Türk Sineması Tarihi*'nden de yakalayabiliriz. Çeşitli temsil edişleri saptadıktan sonra, Özön, Muhterem Nur'a ayrı bir paragraf açar:

"Gerek (Mesiha) Yelda, (Belgin) Doruk, (Deniz) Tanyeli, gerek (Leylâ) Sayar, (Çolpan) İlhan, gerekse (Neriman) Köksal, (Gönül) Bayhan'ın temsil ettikleri tiplerin tam karşı kutbunda, küçük, talihsiz, sürekli olarak ezilen, toplumun bir kenarında tutunarak yaşamaya çalışan Türk kadınını canlandıran Muhterem Nur, 1952'den başlayarak bugüne değin çevirdiği altmıştan fazla filmde, bu tipin en acemicelerinden en ustaca çizilmişlerine kadar birçok örneklerini ortaya koydu. Bir yandan da sağduyusu, sezişi ve duyuşuyla, zaman zaman değişik tiplerde bile, başka oyunculardarda rastlanmayan bir rahatlık, sadelik ve ustalıkla oynayabilecek olgunluğa erişti."

Birden, film çekimini ilk gördüğüm gün! Cihangir Parkı'nda oynuyoruz. Galiba Nuri, "Film çeviriyorlar!" diye bağıra çağıra geliyor. Hepimiz aşağıya, alt caddeye koşuyoruz. Bir kaza sahnesi bu: Muhterem Nur'a otomobil çarpacak. Az ötede büyülenmişçesine kalakalıyorum.

Teknik imkânları çok kısıtlı sinemamızın içten çabasına tanıklığım ilk o gün. Hangi filmdi? Beyazperdede bir iki dakika seyredip geçtiğimiz sahne için sinemacılar saatlerce uğraşmışlardı...

Horgörülerle kuşatılmış eski Türk sineması birçok aşamadan geçerek kendini var etmeye çalışır. *Türk Sineması Tarihi*'nin usta sinemacı saydığı adlar Akad'la başlıyor, Metin Erksan'la, Atıf Yılmaz, Osman Seden, Memduh Ün ve "eleştirmenlikten sinemacılığa geçen en genç rejisörümüz" Halit Refiğ'le sürüyor. Bu yönetmenlerin hemen hemen bütün filmlerini izledim. Bugün pek çoğu sinemamızın 'klasik'leri arasında.

Özön, *Ayşecik* filmi üzerinde durmuş. Memduh Ün'ün eseri *Ayşecik*, kitabın yayımlanış tarihine göre hayli yeni bir film. Özön, *Ayşecik*'in nasıl iz bırakacağını o zamandan saptamış:

"... Küçük kızın, kendinden on misli cüssede komiserle dostluğu, mahallelinin yardımı; mahalle kasabının, manavının, bakkalının el altından yardımları; Ayşecik'in bütün mahallenin yaka silktiği 'yumurcak'lıktan akıllı uslu, 'bir şeyler yapmaya' çabalayan, vaktinden önce olgunlaşmış bir 'küçük insan' haline geçişi insanı sarsan bir yoldan ortaya konmaktaydı."

Bunca yıldır belki 'dayanışmaya' duyduğumuz özlemle unutmuyoruz *Ayşecik*'i. Devam ediyor Nijad Özön:

"Ün, büyük şehrin tehlikelerini, güçlüklerini; her vakit sarsıntıyla, felâketle karşı karşıya bulunan küçük insanlarını; bu insanların her şeye rağmen yaşamak, hem de insanca yaşamak isteğini, bu uğurdaki yenilmez çabalarını *Ayşecik*'le bir kez daha anlatıyordu."

Ayşecik'in senaryosunu, Kemalettin Tuğcu'nun romanından yola çıkarak, Hamdi Değirmencioğlu yazmış. Hamdi Bey'le yıllarca Teşvikiye'de aynı apartmanda oturduk. Zeynep Değirmencioğlu orada büyüdü. Hamdi Bey, senaryolar tasarlarken, ne kadar duygusallaşırdı, bazan gözyaşlarını tutamazdı.

Ne kadar çok sigara içerdi, benden de çok! Roman ve hikâyemizin dikkatli okurlarındandı. Hayalleri arasında, Halid Ziya Uşaklıgil'in inceliklerle örülü uzun öyküsü "Bir Yazın Tarihi"ni, 'çağ filmi' olarak gerçekleştirmek vardı. Benim de senaryolar yazmaya didindiğim o günlerde "Bir Yazın Tarihi" çok konuşuldu.

Hamdi Bey 'mutlu son' taraftarıydı. İnsanların, seyircilerin, gözyaşlarından sonra, ama ille "gözyaşlarından sonra" mutluluğa kavuşmasını isterdi. Yanılmıyorsam, senaryoları hep öyle.

Aslında, eski, dünkü Türk sineması da biraz öyle.

Melodramların öteki yüzünü göremeyenler, bu filmleri boyuna olumsuz yönde eleştirdiler. Gönül tarihimizden yansıyanlara dudak büküldü. Şimdi o duyarlığın özlemini çekiyoruz...

İstanbul Tiyatrolarında...

Yapı Kredi Yayınları üç ciltlik bir araştırma yayımladı: *Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları*. İlk ciltte Kerem Karaboğa "Suriçi İstanbul'u, Bakırköy ve çevresi"ni, ikinci ciltte Yavuz Pekman "Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş ve çevresi"ni, son ciltte Fakiye Özsoysal'la Metin Balay "Anadolu yakası"nı tiyatro tarihimiz açısından incelemişler.

Refik Ahmet Sevengil, Metin And, Özdemir Nutku gibi araştırmacıların büyük emek ürünü ana kaynaklarından sonra, hem de uzun yıllar sonra, *Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları* yararlı bir çalışma olmuş. Yaşadığımız -ve ne yazık ki bir türlü fark edemediğimiz- kültür yıkımında tiyatro, git git, 'özgül'leşen bir sanat olup çıktı. *Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları*, hiç değilse, son dönemlerin tiyatro çabasını tutanağa geçirmiş. Elbette başka bilgilendirmelerle.

Kitapları sayfa sayfa tararken, geçmişe dalıp gittim. Türk tiyatrosunun tarihini, *Eski Türklerde Dram Sanatı*'ndan başlaya-

rak, Refik Ahmet Sevengil'den öğrendiğimi özellikle vurgulamak isterim. Bugün, araştırmacılar ve çok az sayıdaki 'meraklı'lar dışında, Refik Ahmet Sevengil'i kimse tanımıyor. Bir dolu genç tiyatro sanatçısına sordum; adını işitmemişler.

Sevengil'in tiyatromuz üzerine kitapları akıllara durgunluk verici değerdedir. Dönem, toplumsal hayat, bireysel dramlar, dönemin tiyatro sanatına yaklaşımı, onun eserinde karşımıza çıkar. Saray tiyatrosu, Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet'e yol alış derken, bu eser, Türkiye'nin tarihini özgül bir perspektiften kaleme getirmiş -belki de- tek eserdir. Gerek And'ın, gerekse Nutku'nun yol açıcısı bence Refik Ahmet Sevengil'dir.

Yine meraklısını sevindirecek bir haber vereyim: Kızı Nesteren Sevengil'in girişimiyle Refik Ahmet'in tiyatro tarihi yeniden yayımlanacak. Ayrıca, çerçevesi geniş tutulmuş bir belgesel hazırlanıyor.

Geçmişten Günümüze İstanbul Tiyatroları beni bir yandan da kendi tiyatro geçmişime savurdu. Hemen, Beyoğlu'ndaki Yeni Komedi Tiyatrosu ve *George Washington Bu Evde Kalmıştı* oyunu. Yıl 1956. Yedi yaşımdayım. 'Büyüklere mahsus' bir oyuna ilk kez götürülüyorum. Aslında, on iki yaşından küçükler, büyüklere mahsus oyunlara gidemiyorlar. Belki de eve geri döneceğiz!

Neyse ki seyirci bolluğunun kargaşasında sınırı, yasağı atlatıp salona giriyoruz. Fuayede o ne büyük heyecan, sevinç!..

Vaktiyle, "(...) benim ilk matinem Fellini'nin hatırladıkları kadar etkileyicidir; hiç alçakgönüllü davranmayacağım" diye yazmıştım. Işıkların ağır ağır kararması hâlâ gözümün önünde. Biri dore, ötekisi gök mavisi kadife perdesiyle Yeni Komedi. Perdeler açılıyor!

Ben öylece hatırlayayım; Yavuz Pekman'dan Yeni Komedi'nin acı kaderini öğreniyoruz: 1970'lerde Belediye'yle Emekli Sandığı kira konusunda anlaşamıyorlar. Belediye başkanı -sonradan tiyatroseverliğiyle anılacak- Ahmet İsvan. İsvan, Emekli Sandığı'yla görüşmeleri kesiyor. Gerisini alıntılıyorum:

"Emekli Sandığı buranın tiyatro olarak korunmasından yanaydı; binayı ihaleye çıkartarak bir tiyatroya kiralamak niyetindeydi. Ancak koltuklar ve tesisat söküldüğü için, binaya üç milyon lira gibi bir masraf yapılması gerekiyordu. Böyle bir masrafın altından hiçbir özel tiyatronun kalkması mümkün gözükmediğinden, tiyatro boş bir bina olarak açıkta kaldı.

Yeni Komedi Tiyatrosu böylece bir hazır giyim firmasına kiralandı; burası uzun bir süre mağaza olarak kullanıldı. Ardından kuşkulu bir yangınla harabeye döndü. Bu harabe haliyle hâlâ korunamayan tiyatrolar kervanının trajik bir halkası olarak yerinde sessizliğini koruyor."

Ne denebilir?! Yalnız, şunu sormadan geçemeyeceğim: 'Belediye'den, Yeni Komedi'nin koltuklarını, tesisatını söken kim, kimlerdi?!.

Yavuz Pekman "görkemli" tiyatro yıllarının usul usul sönüp gittiğine işaret ediyor. İstanbul'da tiyatro 1830'dan sonra birdenbire serpiliyor, yabancı topluluklar, yerli kumpanyalar, Odeon, Concordia, Varyete Tiyatrosu derken, İstanbul uzun yıllar tiyatro sanatına kucak açmış.

Sevengil'in *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*'nu okuyanlar, Cumhuriyet'in Anadolu'da 'tiyatro seyircisi' oluşturma çabasını bilirler. 'Salon' yokluğundan, gerektiğinde 'ahır'lar bile tiyatro gösterimi için işlevli sayılmış. Büyük bir güldürü ustası, Vasfi Rıza Zobu da anılarında uzun uzadıya anlatır.

Benim kişisel anılarımda, 1960'larda, hattâ 1970'lerde İstanbul'da tiyatro saygın, kitle üzerinde etkili, güçlü bir sanattı. Hemen her gazetede tiyatro eleştirileri yer alırdı. Bazan köşe yazarları da tiyatro eleştirisi yazardı. Sözgelimi Ulunay sözü önemsenir yazarlardandı, Ulunay beğenmişse oyunun seyircisi artıyor. Popüler kültüre açık haftalık dergiler, örnekse *Hayat*, o mevsimin yeni oyunlarını büyücek fotoğraflı haberlerle iletirdi. Tiyatro sanatçılarıyla röportajlar ilgi devşiriyor, hattâ sayfaları sadece tiyatroya açık dergiler yayımlanıyor.

Bu zenginlikte tiyatro sanatının yelpazesi elbette hayli geniş tutuluyor: Vodvilden klasik komediye, melodramdan klasik trajediye, her eser, seyirci buluyor. Ticarî amaçlı tiyatronun gişe başarısı yanında, öncü tiyatro eserleri boş koltuklara oynanmıyor.

Şimdi handiyse yarım yüzyıl öncesine savrulmuşken; o günkü tiyatro seyircisinin çeşit çeşit burnu büyüklükten ne kadar uzak durduğunu alımlıyorum. Karaca Tiyatrosu'nda halk komedisi *Cibali Karakolu*'nu da, Tepebaşı'ndaki Dram Tiyatrosu'nda İbsen'i de aynı seyirci izliyor, alkışlıyordu.

Yalnızca ödenekli tiyatrolar değil, özel tiyatrolar da Türk yazarlarının eserlerine sahnelerini büsbütün kapatmamışlardı. Kent Oyuncuları'nda Melih Cevdet Anday'dan *Mikadonun Çöpleri*, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'nda Güngör Dilmen imzalı *Kurban*, Küçük Sahne'de Ulvi Uraz'ın eşsiz oyunculuğuyla *Zabit Fatma'nın Kuzusu*, Oktay Rifat'ın bu 'kayıp' oyunu bende hâlâ yaşıyor.

Tiyatronun etkisi romanlara, öykülere yol almış. Turnelerin ya da şehir şehir dolaşan kumpanyaların öykülerde, romanlarda yansımaları edebiyatımıza katkı. Sabahattin Ali'nin, Sait Faik'in ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kumpanya öyküleri nasıl unutulabilir?! Reşat Enis'ten *Yolgeçen Hanı*, bir tulûat tiyatrosunun turne hikâyesinde, madalyonun öteki yüzüne açılan yaralayıcı bir romandır.

Necati Cumalı *Aşk da Gezer*'inde turnelerin serüvenlerini çok daha iyimser bir bakışla kaleme getirmiş. Tarık Buğra *İbişin Rüyası*'nda ünlü aktör "Komik Naşit"in yaşamöyküsünü romanlaştırmış. Aynı aktörün yaşamından esinli bir başka uzunöykü Burhan Arpad imzalı *Son Perde*. Peride Celal'in gazete sayfalarında tefrika halinde kalmış, bir aktrisin anatomisi *Rüyalar Evi* romanı. Nahid Sırrı'dan -Reşat Enis katı gerçekçiliğinde- *Turnede Bir Artist Öldürüldü*'yü elbette unutmuyorum.

Tiyatro dünyasına ait bizde son roman, galiba, Pınar Kür'ün *Küçük Oyuncu*'su. Bireysel bir öykünün yanı sıra, tiyatro sanatı-

nı inceden inceye kurcalayan *Küçük Oyuncu* 1977 tarihinde yayımlanmış. Bildiğim kadarıyla otuzu aşkın yıldır tiyatro dünyası edebiyatımızın uzağında.

Bir de okunmuş, tekrar tekrar yayımlanmış, ama eleştirmenlerin hiç mi hiç önemsemediği *Lâle* var. *Lâle*, Muazzez Tahsin Berkand'ın romanı, 1945'te yayımlanmış. Tiyatro oyuncusu olmak isteyen Lâle'yi hem kentsoylu ailesi, hem nişanlısı reddediyorlar. 1940'ların İstanbul'unda bir genç kızın oyuncu olmak ülküsü ahlâkî endişelerle karşılanıyor. Bundan sonrası, Lâle'nin tek başına başarı mücadelesi. Toplumbilimsel açıdan çok önemli verilerle donanmış bu roman çoktan unutuldu. Oysa hâlâ yarına sesleniyor...

'Karakter Oyuncuları'nın Anısına

O kanal bu kanal gezinip dururken, bazan eski bir Türk filmi karşıma çıkıyor. Geçmiş günlerin siyah-beyaz filmlerinden biri. Geçen cumartesi Kıbrıs BRT 2'de *Kahpe* gösteriliyordu, yarım yüzyıl öncesinin yapımı *Kahpe*. Belgin Doruk'la Göksel Arsoy başrolleri paylaşmışlar. Bu kötü melodramı baştan sona izledim. Kötü diyorum ama, cazibesi de vardı.

Önce Belgin Doruk'lu, Göksel Arsoy'lu filmler: *Samanyolu, Evcilik Oyunu, Bir Yaz Yağmuru, Aşkın Saati Gelince, Bir Demet Menekşe*, ötekiler. Bunca yıl boyunca belleğim korumuş.

Sonra sevgili Belgin Hanım'ı hatırladım, içim sızladı. *Kar Yağıyor Hayatıma*'da Belgin Doruk'u dilim döndüğünce anlattım. Bir sözünü anmamışım. Birçok filmi arasında *Bozuk Düzen*'e özel önem veriyordu Belgin Hanım. Güner Sümer'in çok etkileyici oyunundan beyazperdeye aktarılmıştı *Bozuk Düzen*. Belgin Hanım, "Oynadığım rol karakter oyuncusuna yaraşır bir roldü." demişti.

Karakter oyuncusu... Nijad Özön, *Türk Sineması Tarihi*'nde başrol oyuncularını saptar. 1960 basımı *Türk Sineması Tarihi*

Sezer Sezin'i, Gülistan Güzey'i, Mesiha Yelda, Belgin Doruk, Deniz Tanyeli, Çolpan İlhan, Neriman Köksal, Leyla Sayar'ı, Lale Oraloğlu'nu ve Muhterem Nur'u anıyor, kadın oyuncu dendiğinde. Erkeklerde Muzaffer Tema, Turan Seyfioğlu, Ayhan Işık, Fikret Hakan, Göksel Arsoy, Eşref Kolçak, Efgan Efekan...

Başarıları nasıl unutulabilir?

Hemen ardından şu ilginç gözlem:

"Genel olarak oyundaki başarı, ikinci derecedeki rollere doğru inildikçe -eğer kalıplaşmış bir tip temsil edilmiyorsa- daha çok artmaktadır. Aynı zamanda, ikinci derecede ve karakter oyuncuları hem sayıca, hem de nitelik bakımından erkeklerde daha ağır basmaktadır. Halide Pişkin, Muazzez Arçay, Melâhat İçli gibi birkaç kadın karakter oyuncusu yanında, başta son yılların bu alandaki en başarılı oyuncusu Ulvi Uraz olmak üzere, Salih Tozan, Osman Alyanak, Semih Sezerli, Atıf Kaptan, Hulusi Kentmen, Cahit Irgat, 'jön'lük çağından sonra Orhan M. Arıburnu gibi erkek oyuncular yer almaktadır."

Başarılılar ama, hep ikinci derecede roller. 'Hollywood'dan iz sürmüş Yeşilçam, genç, güzel, alımlı oyunculara başrol vermekte yıllar yılı diretti. Böylece sinemamızda orta yaşlı, yaşlı insanların öyküleri hemen hiç belirmedi ya da, pek ender, bir-iki filmde bu öyküler belirip kayboldu.

Geçmişin dökümüne bakın: Başrol oynayan karakter oyuncusu ne kadar az!

Yıldız Kenter başrol oynuyor ama unutmamak gerekir, Yıldız Kenter tiyatronun 'star'ı. Türk tiyatrosunun bu büyük oyuncusuyla oysa ne filmler gerçekleştirilebilir! *Hanım*'ı nasıl unutabilirim! Halit Refiğ'in ve Yıldız Kenter'in en güzel filmleriydi bence *Hanım*. Yaşlanış, ölümle yüz yüze geliş, değişen değerler, git git gaddarlaşan toplum, başka hiçbir Türk filminde *Hanım*'daki gibi iç yakmadı.

Ya öteki karakter oyuncularımız; çoğunu yitirdik. Onlarla yepyeni duyarlıklara açılabilecek öyküler devşirmek büsbütün imkânsız mıydı? Her birinin emeği nasıl da ziyan olup gitti.

Demin andığım Belgin Doruk dendi mi, Türk sinemasının ben yaştaki seyircileri elbette *Küçükhanımefendi* dizisini, *Küçükhanımefendi*'yi, *Küçükhanımefendi'nin Şoförü*'nü, sonra Avrupa'da çevrilmiş o filmleri hatırlar. O kadar sıcak, sevimli bu salon komedilerinde Sadri Alışık'ların, Şaziye Moral'ların, Nubar Terziyan'ların, Dursune Şirin'lerin payları, başarıları nasıl unutulabilir?!

Şaziye Moral'ı birçok filmde, ya anne, ya yaşlı bir büyük, ya yaşlı bir emektar rolünde hatırlıyorum, ölgün roller. Türk tiyatrosunun gelmiş geçmiş en güçlü oyuncularından olan Şaziye Moral, nasıl bir talihse, tiyatroda da hiçbir zaman hak ettiği yerde görülmemiş, sinemamızdaysa hiç görülmemişti. Onun, âdeta Brecht'in tiyatro anlayışına yatkın, yepyeni, taptaze oyunculuğu kim bilir hangi eserlerle seyirciye sunulabilirdi...

Bir geçit törenine çıkartmaya çalışıyorum rahmetli karakter oyuncularımızı. Senaryosunu yazdığım *Bir Demet Menekşe* gözümün önüne geliyor: Kısacıktı rolü Muallâ Sürer'in, bir iki kez pencereden baktı, mahallenin genç kızı kaçta eve giriyor diye gözetledi, sonra da sezdirili, dokundurmalı bir kahve falı baktı. Hepsi bu kadar. Ama *Bir Demet Menekşe*, onun göründüğü sahnelerle de anlam kazanmıştı.

Muallâ Sürer'i anınca Vahi Öz'den söz açmak gerekir. İkisi yıllarca birlikte oynadılar, bir çift oluşturdular. Bu çift, bir zamanlar o kadar çok sevilmiş romantik Belgin Doruk-Göksel Arsoy çifti kadar sevildi, benimsendi.

Bizim kuşağın unutamadığı *Üç Arkadaş* elbette Muhterem Nur'la Fikret Hakan'ın aşkla arkadaşlığıydı. Bununla birlikte filmin unutulmazlığında Salih Tozan'la Semih Sezerli'nin hiç mi katkısı yok? Salih Tozan'a hep, İstanbul'un kıyı köşe semtlerinde, o semtlere sığınmış, yoksul hayatına bir gurur sebebi gibi baka-

bilen yaşlı büyüklerimizden biri gibi dalıp gidiyorum. Onlarca, yirmilerce yıl sonra, yarım yüzyıl sonra yine *Kırık Çanaklar*'daki yaşlı büyükbaba gözümün önüne geliyor, elinde bastonu...

Sonra 'ikinci keman'lar var. Birinci kemanlara oranla daha ustalıklı oyunlar sergilemelerine karşın, baş rolde bir türlü görünememişler, kendileri için öyküler yazılmamış. Oysa her biri toplumda bir kesimin temsilcisi.

Örnekse, Serpil Gül. Pek çok filmde izledim Serpil Gül'ü. Mahallenin ikinci genç kızıydı. Birinci genç kızın aşkına tanıklık ediyor, bazan mektup taşıyor, bazan aşk acısından yıkılan arkadaşı birinci genç kızı teselli ediyor. Peki ama, bu ikinci genç kızın hiç mi hikâyesi yoktu? O da sevemez miydi, onun da hayalleri, özlemleri, 'bir yuva kurmak' arzusu olamaz mıydı? Gözlerinden tuhaf bir sevecenlik fışkıran Serpil Gül, sinemamızda, Halid Ziya'nın ünlü "Mahalleye Mevkuf" öyküsü gibi, hep birinci, başrol genç kızlar ve onların mutlulukları için yaşadı. Unutuluşlar arasında öldü.

Rum madamdan büyücüye, bin ayrı kompozisyonda izlediğimiz Muazzez Arçay, ömrünün son günlerini acı bir yalnızlık ve o kadar zor geçim şartları içinde tüketti. Bırakın filmlerin hareket kazanmış görüntülerini, film karelerinin donuk, duruk görüntülerinde bile Muazzez Arçay bir 'primadonna' canlılığıyla ayakta duruyor. Oysa Muazzez Arçay'a ikinci keman şansı bile tanınmamıştı.

Bu geçit töreninde Ahmet Tarık Tekçe'yi unutmadım. Yüzlerce filmin 'kötü adam'ı Ahmet Tarık Tekçe, çocukluğumun Cihangir'inde küçük kızıyla parka gelen, alçakgönüllü, sevgi dolu bir insan...

1990'da *Hiçbir Gece*'de, orta yaş eşiğindeki bir sinema yıldızının yalnızlık serüvenini işlemeye çalışıyordum. Bir yandan kişisel yaşantısında yaşlanma korkusu çekiyor, bir yandan sönen Yeşilçam ortamına tanıklık ediyordu bu yıldız. Tek bir sahnede emektar komedyen Cevat Kurtuluş'la karşılaşacak, Cevat Kurtuluş kırık dökük bir diyalog silsilesi içinde Hülya Koçyiğit'e Yeşilçam'ın tadı tuzu kalmadığını söyleyecekti.

Önermediğim halde, "Eski günler birer hayal oldu..." derken ağladı Cevat Kurtuluş. Bir film sahnesi miydi, kendisinden daima yeteneği altında sululuklar, gülünçlükler talep edilmiş bir aktörün sahici gözyaşları mıydı?

Filmler filmler boyunca seyirciyi güldürmüş, kimileyin de, *Âvare Mustafa*'da olduğunca, mahallenin ikinci delikanlısı rolünde hüzünlendirmiş Suphi Kaner; canına kıyarak yaşamını noktalayan Suphi Kaner... Tiyatromuzda güldürünün son büyük ustalarından Suna Pekuysal; kim bilir kaç senaryonun 'peşinen' deli dolu hizmetçi kızı... Ötekiler ötekiler... Anmamız gereken ne kadar çok karakter oyuncu var! Kaybolup gittiler. Hakları yendi.

Hatıralar Arasında Muazzez Kurdoğlu

Önceki hafta Bodrum'daydım. Bodrum'a her gidiş anıları geri getirir umuduyla. Âdeta 1970'leri, 1980'i arıyorum. 1980 sonrasında Bodrum, yazdıklarımda artık belirmiyor. Yepyeni, bambaşka bir yer.

Ama, Halikarnas Balıkçısı'nın *Mavi Sürgün*'ü olmasaydı, *Mavi Sürgün*'ü okuduktan sonra Bodrum'u ille görmek istemeseydim, yazarlığım herhalde çok şey kaybederdi. Şimdi de gözümün önünde: O erden Bodrum'a sarp yollardan ulaşıyoruz. Kaplumbağa otomobilde uzun bir yolculuk bu. Birdenbire Bodrum Kalesi!

Sürgüne gönderilmiş Halikarnas Balıkçısı orada bambaşka bir yaşam bulur. Ben *Her Gece Bodrum*'u 'bulmuştum'.

Daha ilk gidişimde kitaplar-kitaplar götürmüştüm yanımda. Hatırlıyorum: Conrad'dan *Lord Jim* ve *Zafer*, Halikarnas Balıkçısı'ndan *Anadolu Efsaneleri*, Edip Cansever'den *Kirli Ağustos*. İki deniz yazarı ve *Kirli Ağustos*'la Akdeniz'in şairi.

Kırkı aşkın yıl sonra büyücek el çantasında Oktay Rifat'ın *Yeni Şiirler*'iyle Tennessee Williams'tan *Mrs. Stone'un Roma Baharı*. On günde eskisi kadar çok kitap okuyamıyorum artık.

Mrs. Stone'un Roma Baharı'nı Fatih Özgüven'in güzel çevirisinden okumuştum. Filmini de seyretmiştim: Vivien Leigh, Warren Beatty, Lotte Lenya gözümün önünde. Gençliğimdeydi, Nişantaşı'ndaki Konak sinemasında.

İlk basım *Yeni Şiirler*, tarihe, Osmanlı tarihine açılan verimleriyle bir kez daha büyüledi. Bir kez daha Oktay Rifat'a sonsuz hayranlık duydum. Öyle sanıyorum ki, geçen zaman şair, romancı, oyun yazarı Oktay Rifat'ı büsbütün anlamlı kılıyor. Edebiyatımızın hiç 'yaşlanmayacak' yazarlarından.

Tennessee Williams gözüpek tutumuyla bambaşka bir çizgide. Ne var ki, onun oyunları, hele *Sırça Kümes*, *Arzu Tramvayı*, *Yağmur Gibi Söyle Bana*, bence, yirminci yüzyılın en etkileyici tiyatro eserleri. Tennessee Williams'ın kısa roman uzun öykü arası metinlerini pek bilmiyorum. Fatih Özgüven'in emeği olmasaydı, Mrs Stone'u tanıyamayacaktım.

Mrs. Stone'un Roma Baharı'nda tiyatro havası esiyor. Eski, görkemli, sefih Roma bile bir dekor. Gelgelelim 'çıldırtıcı' bir dekor, çıldırtıcı bir tiyatro.

Filmdeki dünya daha melodramatikti. Bu kısa roman yaralayıcı.

Hemen hep yaptığım gibi, bizde olsaydı... sinemaya değil de, tiyatro oyununa dönüştürülseydi, bizde kim oynardı Mrs Stone'u diye düşündüm. Hatıralar arasından Muazzez Kurdoğlu belirdi. İçim sızladı. Günümüzde çok az kişinin hatırladığı Muazzez Kurdoğlu.

Bodrum'da sevgili arkadaşım Ayşe İçinsel'e rica ettim; bilgisayarın kaynaklarında Muazzez Hanım'ı handiyse boş yere aradık. Eksik püksük bilgiler. Birçok seyirciyi sarsmış oyunlarının adları bile saptanmamış.

İstanbul'da 1920'de doğmuş. Babası bestekârmış. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın ilk mezunları arasında. 1941'de mezun olmuş ve sahne hayatı başlamış. 1950'lerin *Hayat* mecmualarını karıştırsam, hemen hepsi sükseli o oyunlara dair haberler elbette karşıma çıkacak. Gerçi hiçbirini görmek mutluluğuna erişemedim.

Muazzez Kurdoğlu, ünü, Ankara'dan İstanbul'a yankımış bir aktristi. Yönetmenlik de yapmış.

1996'da bir cumartesi günü, güz mü, kış mı, silinmiş. 1996 tarihi bilgisayardaki kaynaktan. Dialog'da -Nişantaşı'nda bir özel okul- derse girerken, Muazzez Hanım'ın ölüm haberi gelmişti. Eski eşi Halûk Kurdoğlu'nun gözyaşlarını hatırlıyorum. Bir devir, bir efsane diye düşünmüştüm.

1960'ların ortasında Ankara'dan gelip Dormen Tiyatrosu'nda oynamıştı. Galiba Devlet Tiyatrosu'ndan kırgın ayrılmış.

Dormen Tiyatrosu o dönem Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda sürdürüyordu perde açışlarını. İyice ön sıralardan birinde oturuyordum; yolun başında, sanat coşkusuyla dolup taşan bir genç. Muazzez Kurdoğlu'nu ilk kez seyredecektim. Oyunun adı *Derin Mavi Deniz.*

Perde açıldı...

Sonradan öğrendiğime göre çok daha trajik bir öyküsü olan *Derin Mavi Deniz*, tepki alır kaygısıyla epey törpülenmiş; yine de etkileyici. Tıpkı Mrs Stone gibi yaşı geçkince güzel bir aktrise tutkun genç adam... Böyle bir öyküsü kalmış bende.

Genç adam Metin Serezli. Metin Serezli'yle Muazzez Kurdoğlu sahne önünde duruyorlar. Aslında, Muazzez Hanım bir iki adım daha önde. Yüzü hem Metin Serezli'ye hem de biraz biz seyircilere dönük duruyordu. Krem rengine çalar beyaz, geniş ve uzun etekli bir tuvalet giymişti; tam bir 'kostüm'. Dalgalı saçları solgun sarıydı. İri gözlerinde hüzün.

Duruşuyla, boğuk, dramatik sesiyle, ellerini kullanış biçimiyle gerçek bir 'grande dame', bir 'primadonna'ydı. (Ayşe'nin başvurduğu kaynaklar 'diva' diyor; günün moda sözcüğü 'diva' olduğundan.) Anlıyordunuz, yıllar yılı bütün Ankara'nın neden Muazzez Kurdoğlu'ndan söz açtığını.

Oysa sonraki kuşak, rolüne kapılıp gitmiş, canlandırdığı kimlikle coşmuş, esrimiş bu soydan oyuncuları 'demode' bulacak, hattâ küçümseyecek: Kaç kez tanıklık ettim.

Derin Mavi Deniz'in etkisi bende hâlâ varlığını korur. Bu soydan oyunculuğun küçümsenmesine hiçbir zaman anlam veremedim. Kapılıp gitmişlik, kaptırıp gitmişlik ruh dünyama uzak değil.

1970'lerde, Muazzez Kurdoğlu, senaryosunu yazdığım *Bir Demet Menekşe*'de, Hâle Soygazi'nin annesini canlandırdı. İşte o zaman tanışmıştık. Belleğim aldatmıyorsa, Kozyatağı'nda eski ahşap bir ev, filmcilere günübirlik kiralanırdı, geçmiş günlerinde güzel bir ev. O evde tanıştık. Genizden gelen sesi kulağımda. İri, yeşil ve küskün bakan gözleri de. 1920 doğumlu olduğuna göre elli yaşlarındaymış; ama yaşama daha fazla kırgındı.

Bir sözünü yıllarca kendi sözümmüş gibi çalıp başkalarına anlattım. İnsanların ikiyüzlülüğünü söylüyordu:

"Eskiden inanırdım. 'Bu kıyafet, bu elbise, bu bluz sana çok yakışmış Muazzez' dediklerinde, öyle düşünmediklerini, arkamdan bambaşka şeyler söyleyeceklerini biliyorum artık. O zaman yalnız kalıyorsunuz."

Ankara Devlet Tiyatrosu'nun ünlü oyuncusu, dört beş yıl, alçakgönüllü sinemamızda hemen hep 'anne' rollerinde göründü. Kendinden sonraki tiyatrocular Muazzez Hanım'ın trajedyen edasına dudak bükseler de, sinemacılarımız onun kişiliğine, aktrisliğine saygı beslediler. Sanırım seyirci üzerinde etkisi güçlüydü.

Fakat mutlu değildi Muazzez Kurdoğlu. Ayaspaşa'daki Rus Lokantası'nda karşılaştığımızda, sokağa pek az çıktığını, sinemadan da koptuğunu, günlerini ıssızlık içinde geçirdiğini söylemişti.

Bu onu son görüşümmüş.

1990'larda *Yedikuleli Mihriban*'ın çekimi sırasında, bir bölümde konuk oyuncu olarak oynamasını rica etmiştim. Çekine çekine. Telefondaki ses bir süre kesildi.

"Muazzez Hanım" dedim, yeniden.

"Teşekkür ederim Selim Bey. Beni hatırladığınız için. Fakat artık günlerimi konken oynamakla geçiriyorum. Telefonunuza konken masasından kalkıp geldim."

Bu sözlerin ne kadar dokunduğunu söylemem yersiz.

Telefonu kapattım. Gözümün önünde hep o geniş etekli tuvalet, görkemle ışıyan aktris. Sonra, kim bilir ne zaman?, çıkagelen, bastıran, boğan, boğazlayan bıkkınlık, usanç!

Ölümünden sonra tiyatro sahnesinde tören yapılmamasını istemiş. Yaptılar.

1950'lere dönseydik, *Mrs. Stone'un Roma Baharı* bir tiyatro oyunu olarak kaleme alınsaydı, Muazzez Kurdoğlu sahnede Mrs Stone!..

5 Şubat 1979

5 Şubat 1979'da yazmışım. Otuz iki yıl geçmiş. Birkaç hafta sonra otuz iki yıl geçmiş olacak. Bir genç adam yaşı. Otuz iki yıl önce ben de gençtim...

Gömme dolabın içine tıkılmış dosyaları tasfiye etmeye çalışıyorum. Her birinden yıllar öncesi karşıma çıkıyor. Yarısından çoğunu yazıp yarım bıraktığım *Çağdaş Bir Cinayet*; o karabasanlı günlerin romanı olsun istiyordum; yok ettiğimi sanıyordum, meğer saklamışım. Attilâ İlhan okumuş, ısrarla, bitirmemi istemişti. Yeniden okumayı göze alamadım; ama yırtıp atmayı da göze alamadım...

Bir başka dosyada yazılar yazılar. Hangisi yayımlanmış? *Dünya* gazetesinde her gün yazıyordum; belki gazete yazıları. Meselâ "Tanpınar Notları", onun tarihi 2 Şubat 1979. *Sahnenin Dışındakiler*'de Ekrem Bey üzerinde durmuşum. Ekrem Bey'i şimdi hayal meyal hatırlıyorum...

Derken 5 Şubat tarihli "Sadri Alışık". İçim sızladı. "Sadri Alışık'ı *Kalpaklılar* filminden hatırlıyorum" diye başlıyor. *Kal-*

paklılar 1959 yapımıymış. Samim Kocagöz'ün romanından uyarlama. Nejat Saydam yönetmiş. Başrollerde Çolpan İlhan, Sadri Alışık, Ulvi Uraz, Halide Pişkin, Nubar Terziyan. Annemle birlikte Saray Sineması'nda seyretmiştik: Kurtuluş Savaşı'nın ortasında bir aşk hikâyesi.

"Sonra, çok sonra" diye yazmışım, "Sadri Bey'i özel yaşamında, söyleşisinde, akşamlarında tanıma fırsatı buldum. İçine dönük, duyarlı bir insandı. Hem Turist Ömer'di, hem hiç değildi. Değildi, çünkü o şakacı kimliğin hayli dışında, ağırbaşlı, sorunları fazlasıyla ciddiye alan bir tutumu vardı. Aslında bu haliyle Turist Ömer'e en uzak kişiydi."

Niye hep geçmiş zaman kipleri? 1979'da Sadri Ağbi hayat doluydu. Eşeledikçe hatırladım: "Ölümümden sonra ne yazacaksanız, ille şimdi yazın!" diye tuttururdu. Öylesi bir şeyler yazmaya zorlamıştı beni. Bu yazı, 5 Şubat 1979 tarihli, ısrarlarına yenik düşülerek yazılmış bir taslak herhalde.

"İçkili gazinolarda sahneye çıkmaktan bıkmıştı. Sözgelimi, daha bir iki yıl önce, 'çay bahçesi' niteliğindeki bir eğlence yerinde, seyircinin kendisini çılgınca alkışlamasından etkilendiğini, gözyaşlarını tutamadığını anımsıyorum. Orada gerçek bir halk eğlencesinin unsuru olmaktan gönenç duymuştu Sadri Alışık."

Aksaray'daki Luna Park! Assolist Neşe Karaböcek. Kadroda çok genç, yolun başındaki Nükhet Duru da var. Luna Park müthiş kalabalık, masalarda semaverler. Yaz gecesi. Güzel gecelerdi...

Devam etmişim:

"Ben, şiir yazmayı, resim yapmayı, derinliklerde söyleşmeyi seven Sadri Alışık'ı tanıdım. Onun çok güzel şiirlerini okudum ve dinledim.

Türk toplumu için nedir Sadri Alışık? Bu 'soru'nun çoktan yanıtlanması gerekirdi. Ama bizde sinema sosyolojisiyle uğraşan kimse yok. Çok önemli bir sanatçı, ayrıca bir yanıyla 'halk sa-

natçısı' olduğuna inandığım bu değerli aktörden alımladıklarımı özetlemeye çalışacağım.

Sadri Alışık her şeyden önce yetkin bir dram oyuncusudur. (Dram sözcüğünü burada en yaygın anlamıyla kullanıyorum.) Yani yetkin bir komedyendir. Gerek tiyatroda, gerekse sinemada onun kadar her role uyacak bir oyuncu bulmak zordur. Sonra Sadri Alışık, Turist Ömer'dir, Ofsayt Osman'dır. 'Turist', çetin koşullar altında bile gülmeyi unutmamış, kırıldıkça, ezildikçe, horlandıkça iyimserliği pekişmiş, kenara itilmiş bir kesimin simgesidir, lumpenin çaresizliği, gizli kalmış ince duygusudur.

Bir gün, Turist Ömer olgusunu irdeleyecek olanlar, bu kimliğin Türkiye'de gün geçtikçe çoğaldığını, her kahve köşesinde, her parkta, her çay bahçesinde, birahanede, salaş meyhanede pek çok Turist Ömer'in yaşam tükettiğini fark edeceklerdir. Bu kayıp hayatlar mı bizi bunca güldürüyor?!

Sadri Alışık Turist Ömer'i canlandırırken, senaryolar ne denli sudan olursa olsun, bazı duyarlıkları öne çıkartmayı hep gereksinmiştir. Özellikle 'gülümseyiş', ezilen bir insanın tepkisi biçiminde verilir. Şarlo'nun Batı toplumu için ifade ettiği, bizim dünyamızda Turist Ömer'le eşdeğerli."

Acaba öyle miydi? Sevgili Sadri Ağbi'nin, pahalı, hem de ateş pahası lokallerde sahneye çıkmaktan nefret ettiği gibi, Turist Ömer'den de epey usandığını hatırlıyorum. Zaten ondan dinlediklerimle cesaret bularak şu satırları yazmış olmalıyım:

"Ama 'oyuncu' Sadri Alışık'ın Turist Ömer dışındaki kimliklere, kişiliklere kapalı kalması, yapımcıların onu ısrarla Turist Ömer'de aramaları sinemamıza zararlı olmuştur. Çünkü, hayalimdeki Sadri Alışık, meselâ bir 'işadamı' oynaması gereken kişidir. (Onun eski filmlerinden birinde böyle bir rolü yaşattığını -Türkân Şoray'lı, İzzet Günay'lı bir filmde-, olağanüstü başarı sağladığını söylemeliyim.)

Ya da bir İstanbul beyefendisi. Atıf Yılmaz'ın unutulmaz filmi *Ah Güzel İstanbul*'da Sadri Alışık'ı bu kimlikle izlememiş miydik? Başarısını hangi hayranı unutabilir? Yürüyüşü, konuşması, mimikleri, ses tonu, her şeyiyle geçmiş bir görgüden kalma İstanbul beyefendisi..."

Ah Güzel İstanbul gerçekten sevdiği bir filmiydi. Hastalığından sonra *Yengeç Sepeti*'ni çevirirken, "Yeni bir *Ah Güzel İstanbul* olabilir" diyordu...

"Sonra bir de 'insan' Sadri Alışık'ın filmi yapılmalı. Kendi sinema ve ün serüveniyle gırgır geçen, olayları, anıları, eleştirel, çoğunlukla da iğneleyici bir dille anlatan Sadri Bey; yaşantısını sinemaya herhalde yansıtmak isterdi. Sıradan magazin röportajlarının ötesinde, bir aktörün belgeseli; nereden nereye yol almış, özlemleri, ülküleri, yarın için tasarıları, beklentileri...

Dikkat edilirse, onun ün serüveni değişik bir grafik izler. Herkesin, Sadri Alışık unutuldu dediği bir dönemde doğmuştur Turist Ömer. Eski 'jön' birdenbire 'karakter oyuncusu', ama yine baş rolde! Bu unutuluşu ve yeniden yükselişi yaşayan sinema sanatçısının bize aktaracağı içsel serüveni düşünüyorum da..."

Son paragraf şöyle:

"Sadri Bey öyledir: Tanyeri ağarıncaya kadar yatmaz, onun beklediği 'şafak mavisi'dir. Yağmurlu ve bomboş caddeye -Valikonağı Caddesi'nin sonu- bakmayı sever. Bir sigara yakar. Viskisi yarılanmıştır. Derken yağmur duracak, şafak mavisi belirecektir."

Şafak mavisini beklediğimiz birçok gece şimdi belleğimde canlanıyor. Ya gazino dönüşüdür, ya bir akşam yemeğinden bu saatlere varılmıştır. Kışsa -yukarıda vurguladığım gibi- Valikonağı, yazla birlikte Kanlıca.

Son yazlar, son güzler hep Kanlıca'da. Yaşama coşkusunu, geçirdiği ağır hastalığa rağmen kaybetmemişti. Gerçi o saatlere

kadar oturmuyorduk. Geceyarısından sonra Kanlıca'dan eve dönerdim. Ama Sadri Ağbi şafak mavisinden vazgeçmemişti; gizlice kalktığını, küçük bahçeye çıkıp tan ağartısını beklediğini söylerdi.

5 Şubat 1979 tarihli yazıyı okumuş muydu? Anılarım yanıtsız bırakıyor.

Sevgili Halit Bey

1960'tan sonra, altmış ortalarında, bir yaz günü; Elmadağ'daki Şan Sineması'nda *Şehirdeki Yabancı*'yı seyrediyorum. Yaz günleri 'iki film birden' oynatan sinemalara gitmek çok hoşuma gidiyor. Hemen hep Türk filmlerini tercih ediyorum.

Sinemada eserin yönetmen imzalı olduğunu nihayet sezinlediğim ilk filmlerdendi *Şehirdeki Yabancı*. Daha önce hep artistler...

Gerçi sonradan, epey sonraları, sevgili Halit Bey *Şehirdeki Yabancı*'ya özeleştiriyle yaklaşacaktı ama, bu film bende etkisini bugün de sürdürüyor. O kadar ki, daha geçen güz, Gülper, Halit Bey, ben güzel, incelikle örülü, dost akşamlarımızdan birinde yeniden seyredince, Halit Bey'e bile inandırmıştım, *Şehirdeki Yabancı*'nın hiçbir özeleştiriye ihtiyaç duymadığını. Taşrada o kıstırılmışlık... Taşra şehirlerinin kapalı, içe dönük, hattâ birbirini 'gözetleyen' insanlarla dolu acı dünyasında o eski sevda...

Öyle duyarlı akşamlarımız olurdu; sevgili Gülper okuldan dönmüş, 'leziz' yemekleri için mutfağa geçmiş, papağanlı, kedili, yaşanmış oturma odasında Halit Bey'le söyleşiyoruz. Duygun akşamlar gözlerimi yaşartıyor şu an.

Eserinden tanıdığım Halit Refiğ'i 1970'te Kemal Tahir'in evinde görecektim. Arada, unutamadığım *Gurbet Kuşları*, *Şehrazat*, hele *Haremde Dört Kadın*, Halid Ziya'dan cesur uyarlama *Kırık Hayatlar*. 1970'te sevgili Halit Bey taşkın, coşkulu, kavgadan kaçınmayan bir genç adamdı.

Sinema eleştirmenlerinin yerli filmleri küçümsemesine fena içerliyordu. Aydın geçinenlerin küçümsemesine de. Belki bu

yüzden bana kuşkuyla yaklaştı; ne de olsa öyküler yazıyordum... Fakat Türk sinemasının yılmaz bir seyircisi olduğumu ayırt edince durum değişti, çabuk dost olduk.

Hayatımı yazarlıkla kazanmak istiyordum; ama nasıl? Halit Bey sanki hissetmişçesine, "Senaryo yazmayı düşünmez misiniz?" dedi, "Türk sinemasının genç senaristlere ihtiyacı var." On beş gün sonra -senaryo yazma konusunda en küçük bilgim yokken- birlikte çalışmaya başladık. Gerisini çok anlattım, tekrarlamayacağım.

Sevgili Halit Bey, siz benim en aziz dostlarımdan biri oldunuz. Benim için çok değerli, anlamlı, çok derin bu dostluğun kırkıncı yılını kutlayacakken bizi bırakıp gittiniz.

Sizi, fikrî mücadelenizi, patlayan öfkelerinizi, o inanılmaz merhametinizi usul usul anlayacaktım; kavrayışsızlığıma verin. Hiç kimseyi, tek bir insanı bile kırmak istemeyişinizi, herkese kucak açışınızı. Gülper'le ikinizin evi gerçek bir gönül yurduydu. Kapınız handiyse bütün dünyaya açıktı.

Bizi bırakıp gidişinizden sonra Elif Şafak mesaj gönderdi; sizin evdeki geceyi hüzünle anıyordu. Küçük yemek masasında Elif, Eyüp Can, Gülper'le ikiniz; ben Elif'in et yemediğini söylemeyi unutmuşum. Günleri toz duman Türkiye'de insanca, uygarca bir akşamdı.

Oysa başlangıcı öfkeli. Elif Şafak'a kızmıştınız. İkinizi de çok sevdiğim için, bu kızgınlığın, aranızdaki tartışmanın sona ermesini istiyordum. Sona erdi. Elif'in alçakgönüllülüğünü göklere çıkarıyordunuz artık.

Evet, öyleydi: Halit Bey insanın yalnızlığını, sevgiye muhtaç olduğunu 'bilen'lerdendi. İnsandan kedilere, köpeklere, kuşlara, bütün doğaya açılan bir sevgi. Belki çabuk alınırdı ama, çok çabuk da unutur, hem de ölesiye unuturdu. Otuz dokuz yıl boyunca tek bir kişiye kişisel kin güttüğünü görmedim. Düşünce ayrılığında itirazlar, tartışmalar, ama ayrı düşüncenin sahibi başkalarınca kıstırıldı mı, el uzatışlar, daima yanında olmalar.

Nasıl tanımlanması gerektiğini bilmiyorum, galiba 'medeniyet özlemi' içindeydi. Doğu-Batı konusundaki huzursuzluğu, Batı'ya yönelik kökten tereddütleri hep medeniyet özleminden. Son yıllarda kaleme getirdiği, ne yazık ki peliküle geçiremediği *Elveda Burgaz* bence bir başyapıttır. Doğu-Batı çatışması, Halit Refiğ'in iç dünyasında ve düşüncesinde boğunçlara yol açmış bu çatışma, *Elveda Burgaz*'da -sözcük yerindeyse- 'sentez'e yol alır.

Elveda Burgaz insan olmanın onuru ve kaygıları konusunda eşsiz bir sinema şöleni olabilecekken, bugün ancak bir kitabın sayfalarında. Yurdumuzun yetiştirdiği en önemli yönetmenlerden biri, günün çarpık koşulları dolayısıyla, tutkuyla yazdığı senaryoyu beyazperdede seyirciyle buluşturamadı. Beni en çok üzenlerden biri de bu. Hattâ *Yorgun Savaşçı*'nın çirkin serüveninden bile daha fazla üzüyor.

1975'te *Aşk-ı Memnû* gösterime girince Halit Refiğ'in edebiyatımıza 'saygı'sı beni ürpertmişti. Halid Ziya'nın eseri senaryoya açık, yatkın anlayışla kaleme getirilmemiştir. Halit Refiğ başarılı ama kendine kapanık roman dilini asla bozmaksızın yazmıştı senaryoyu. Hem enikonu etkileyici bir televizyon dizisi, hem de yola çıktığı edebî esere böylesi sadakat. Otuz küsur senedir ikinci örneğini göremedik...

Anılar akışında neler karşıma çıkmıyor ki: Ayağımı kırmışım, Gülper'le Halit Bey yardıma koşuyorlar. *Hanım*'ı seyrettikten sonra "İşte şaheseriniz" diyorum Halit Bey'e, çocuk gibi seviniyor. *Hanım*'ı birlikte defalarca izleyeceğiz, sonra. Sonra bir akşam "Gelinlik Kız" hikâyemi televizyon filmi yapmaya karar verecek Halit Bey.

Zaman karışması içinde hepsi: *İhtiras Fırtınası*'nın setine, Emirgân Korusu'na gittiğim gün... Eski Façyo'da akşam yemeği... Burgaz'da o harikulâde akşamüzeri ve Öğretmenler Evi'ndeki yemek. İskelede bizi geçiren Halit Bey, kedilerin, köpeklerin ve kargaların dostluğunu gösteriyor, doğadaki tansığı...

Değişen dünya, doğanın yok edilişi, değerleri sarsılmış Türkiye, çirkin siyaset, kim bilir daha neler, Gülper'le ikisini şaşırtıyor, adamakıllı endişelendiriyordu. Gümüşsuyu-Burgaz-Sapanca arasında kendilerine ait, elbette dostlarına açık, yaşam kurmaya çalışıyorlardı.

Giderek artan kaygılar: Gazetelerden, dergilerden yazıları, yorumları kesiyor, dosyalıyor Halit Refiğ. Söylemezdim ama kendi kendini harap edişine üzülürdüm. Belli yaştan sonra meselelere -ya da körlüklere- mesafe koyması gerekirken, büsbütün tasalar çekiyordu.

Yarın Yapayalnız'ı okuduktan sonra, "Bu roman asıl Yarın Kapkaranlık" demişti, "Handan Sarp baştan beri yalnızdı. Fakat onun için bundan sonrası kapkaranlık."

Durakalmıştım. Baştan beri *Yarın Yapayalnız*, isminde eksiklik hissediyordum. Evet, Yarın Kapkaranlık ne kadar yaraşacaktı! Gelgelelim yayımlanmıştı roman, arkadaşlarıma ikide birde anlatırım bu Yarın Kapkaranlık'ı.

Ölüm haberini, geçen pazar, erken saat, cep telefonundaki mesajdan okuyunca, *Maî ve Siyah*'a, Ahmed Cemil'in kaderine üzülmüş o çok genç, yeniyetme Halit Refiğ benimleydi. Eskilerde anlatmıştı: *Maî ve Siyah*'ı bitirdiği gece, lapa lapa kar yağıyormuş. İstanbul'dan gönül kırıklığıyla, hayal yıkılışlarıyla çekip giden Ahmed Cemil delicesine etkilemiş, sokaklara fırlamış, kar altında yürümüş yürümüş...

Ah Halit Bey, yazdıklarıma değer verirdiniz. Hayatımın en büyük iltifatını sizden aldım, *Şimdi Seni Konuşuyorduk* için yazdığınız yazıda:

"Yıllar önce Selim İleri'yi o günün yaşayan en büyük edebiyatçısı saydığım Kemal Tahir'in evinde tanımıştım. Yıllar sonra bugün, gelişimini başından itibaren adım adım izlediğim Selim İleri'yi yaşayan en büyük edebiyatçımız kabul etmekteyim. Ne güzel bir duygu bu..."

Neyse ki sonsuz teşekkürümü size söyleme fırsatlarım da oldu. Sadece teşekkür. Çocukluğun arı kalbini hiç kaybetmemiş, kirletmemiş olduğunuzu neden bir türlü söyleyemedim, neden şimdi...

Aşk-ı Memnû Dertleşmeleri

Aşk-ı Memnû dizisi yüzünden yine azar işittim!

Geçen cumartesi sabahı Akmerkez Macro'daydım. Şu yeşil zeytini mi alayım, bu yeşil zeytini mi derken, bir hanım gülümseyerek, "Siz Selim İleri misiniz?" diye sordu. Ben "Evet" der demez gülümsemesi siliniverdi. "*Aşk-ı Memnû* dizisini biz çok seviyoruz! Beğenimizi küçük görüp bizimle niye alay ediyorsunuz! Ayıp değil mi?!" Şaşkınlık değil, 'dehşet' içinde kaldığımı bilmem söylemeli miyim. Fakat derdimi anlatamıyordum: "Hanımefendi ben o diziyi ya bir ya iki kez ya seyrettim ya seyretmedim..." "Hayır! Hayır! Aleyhinde yazıp duruyormuşsunuz!" Sonra hatırladım, *Aşk-ı Memnû* romanıyla ilgili o iki yazı, dizinin etkisiyle okunma meselesi falan...

Ama o yazılarda, hiç de sansürcü bir ifade kullanmamıştım. Üstelik Firdevs Hanım'ı canlandıran Nebahat Çehre hem çok sevdiğim bir arkadaşım, hem de ustalığına güvendiğim bir oyuncu. Kaldı ki, televizyon dizilerinin ticarî amaçlı olmasını anlayışla karşılayanlardanım. Böyle bir şeyler söylemeye çalıştım; dinletemedim.

"Hayır! Hayır! Bunlar entelektüel ukalâlıklar! Sansürcü zihniyet!..."

Yakın tarihimiz sansürcü zihniyetten yakınmalarla dolup taşar. Yakınmaları dikkatle okumuşumdur. Meselâ, muhafazakâr bir edebiyatçı olduğu söylenegelmiş Abdülhak Şinasi Hisar, Sultan Hamid dönemindeki denetimlerin, o, uğursuz sansürün sanatımıza, kültürümüze ne kötülükler ettiğini sık sık yinelemiştir.

Hisar, gelecekteki denetimden de epey ürkmüş olmalı. Çünkü, âdeta önseziyle "Sansörlük garabetleri" fıkrasını kaleme almış. Orada, geçmişin çabuk 'unutulmasına' yazıklanır. "Halbuki" diye devam eder, "ondan alınmış derslerden istifade etsek tekrar tekrar ders almaya muhtaç olmazdık." *Boğaziçi Mehtapları* yazarının tespiti kulaklarımda yankıyıp durur.

Aşk-ı Memnû'un yazarı da *Kırk Yıl*'da sansürden hayli yakınır. Sansür bazan kara mizaha yol alır: Gündelik haberlerin bile denetlendiği o dönemlerde, olup bitenler, 'sıkı' denetim altında, İstanbul'a dışarıdan gelen gazeteler, hattâ Beyoğlu'nda yabancı dilde basılan gazetelerin hepsi, İtalya Kralı I. Umberto'nun "katlolunduğunu" yazarken, Türkçe basılan gazeteler kralın "eceliyle" öldüğünü ileri sürmüş!

Kırk Yıl, II. Abdülhamid'in kuruntusundan git git soluksuz kalışı, düşüncenin, edebiyatın, yaratımın git git cılızlaşmasını kaygıyla anar. Yıllar boyu amansız bir denetimin etkisi altında yaşayanlar, daralıp kalmışlar, sanat eseri, bir kalemin ansızın silip attığı satırlar ve sözcüklerle delik deşik edilmiş.

Tahtından indirilen Abdülhamid, Selanik'te sürgündeyken, anılarını yazdırtmak ister, gelgelelim bu kez de İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri eski padişaha izin vermemişler. Ürkünç tutum böylece geleneğe dönüşür, iktidar olmanın sağladığı kendinden menkul bir sansür mekanizması, düşünceyi, anıyı, sanat eserini, duyuşların, görüşlerin dile getirilmesini dar kalıplara oturttukça oturtacak... Bunları özümsemişken, niçin denetim taraftarı olayım?

Öte yandan, 'bendeki' *Aşk-ı Memnû* dizideki *Aşk-ı Memnû*'dan hiç değilse bir nebze, bir ölçek farklı kalabilmeli...

Cihangir. 1960'larda bir yıl. Oturma odamızdaki üç kapaklı dolabın bize göre sol kapağını açıyorum. Burada ablamın ders kitapları var. Bu ders kitaplarından Türk diline ve edebiyatına sayfalar açmış olanı alıp bir köşeye çekileceğim.

Kitabı Nihad Sami Banarlı hazırlamış ve lise sonda okutulan eserinde Halid Ziya Uşaklıgil'e uzun bir bölüm ayırmış. Bölümde *Aşk-ı Memnû* da yer alıyor. Aşk sözcüğünün anlamını elbette biliyorum, ne var ki "memnû"dan pek bir şey anlamıyorum.

Yine de o sayfaları coşkuyla okurdum, hem de defalarca.

Aşk-ı Memnû Banarlı için, Halid Ziya'nın şaheseriydi. "Artistik nesir sanatkârı" Halid Ziya, *Aşk-ı Memnû*'da belki geniş bir zümreyi kaleme getirmiyordu; tam tersine, toplumun küçük bir kesimini, "salon hayatı"nın kişilerini tahlil ediyor, bizde alafranga yaşamanın panoramasını çiziyordu.

"Salon hayatı" o yıllara özgü bir deyiş. Romanın dar çevresini bugün daha başka açılardan yorumlayabiliriz. Ben, *Aşk-ı Memnû*'da, içinde bulundukları toplumsal, kültürel, siyasal koşullar sebebiyle hep içe kapanan, gitgide kendi özbenlerine bile gizlerini söyleyemeyen bir avuç mutsuz insanın hayatını hissederim, öylesine yaralayıcı bir içe kapanıştır ki, *Aşk-ı Memnû*'u, o çağın baskısını iliğinde kemiğinde hissetmiş bir romancının eseri diye de okuyabiliriz,

Halid Ziya Uşaklıgil, *Mâi ve Siyah*'ta olsun, *Aşk-ı Memnû*'da, *Kırık Hayatlar*'da ya da uzun öyküsü "Bir Yazın Tarihi"nde olsun, siyasetin söylemiyle içli dışlı, toplumsal düzene eleştiriler yönelten bir yazardır: Bireyin özgürlüğü meselesine neşter vuran ilk romancımız.

Banarlı'nın kitabına dönüyorum: *Aşk-ı Memnû*'dan seçilmiş sayfalar arasında, doğup büyüdüğü yerlerin kızgın güneşini özleyen, zavallı, tutsak, Habeşî Beşir'in veremden ölüşü de yer alıyordu. *Aşk-ı Memnû*'u bir bakıma Beşir'e borçluyum. Nice zamanlar *Aşk-ı Memnû*'yla birlikte yaşadım. Enis Batur bu yaşayışı niçin yazmadığımı sormuştu. Enis o zamanlar, kendi olanaklarıyla çok değerli bir edebiyat dergisi çıkarıyordu; işte *Yazı* için "*Aşk-ı Memnû* ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri"ni yazmaya koyuldum.

Yaklaşık yirmi yıllık *Aşk-ı Memnû* okumalarım sonradan bir kitaba dönüştü. Romanda satır satır, hattâ cümle cümle yol almama karşın, Halid Ziya'nın eseri bende hiçbir zaman noktalanmadı. Tam tersine, kitaptan sonra, Bihter'le *Mâî ve Siyah*'ın Ahmed Cemil'i arasında 'ruh ikizliği' bulunup bulunmadığına aklım takıldı; hep kıyaslamak istedim...

Aşk-ı Memnû her yeni okuyuşta farklı bir görüngesini bize açacak derin romanlardandır. Eserin tutkunlarından Halit Refiğ, ilk ve 'unutulmaz' *Aşk-ı Memnû* dizisinin senaryosunu yazarken, "o eşsiz ruh çözümlemeleri"ni nasıl görselleştireceğinin endişesine kapılmış. "Keşke" derdi Halit Bey, "sinema sanatının diyalogtan başka kelimeleri de olsa..."

Roman mimarîsi açısından okuyun, şehir mimarîsi açısından -çünkü on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Boğaziçi'ni, Beyoğlu'nu, Büyükada'yı bir arada 'görebilirsiniz'- okuyun, bireyin gönül tarihi açısından okuyun, işte hangi görüngeden isterseniz öyle okuyun, *Aşk-ı Memnû* büyülemeye devam eder.

Halid Ziya eşyadan giyim kuşama inanılmaz ayrıntılar sunar. Meselâ, Firdevs Hanım'ın düğüne giderken giydiği elbise, merdiven başında o duruş, *Aşk-ı Memnû*'u her hatırlayışımda gözümün önüne gelir. Adnan Bey Yalısı'nın odalarında âdeta gezinip dururum. Vapur sanki Büyükada'ya yanaşmakta, bir zaman kaymasıyla, ben de sanki yüz on yıl öncesinin o vapurundayım...

Kaç edebî eser, yüz on yılın çökertişlerine bunca meydan okuyabilir?!

Romancı, Suut Kemal Yetkin'e 1943'te yazdığı mektupta diyor ki:

"Firdevs Hanım, Nihal, Bihter, hele bedbaht Beşir, şimdi uzaktan bunları düşünürken hepsini ayrı ayrı görüyor zannındayım. Hele Nihal gözlerimin önünde sapsarı, süzgün simâsıyla hep Ada çamlıklarında babasının yanında dolaşıyor gibidir. Beşir'in öksürüklerini işitiyorum..."

Büyük bir kıskançlıkla ben de görüyor ve işitiyorum. Fakat sizin televizyonda ne görüp ne işittiğinizi ise bilmiyorum.

Türk Sinemasının En Büyüğü

Dün gece, geç saat öğrendim: Lütfi Ömer Akad'ı kaybetmişiz. Akad benim için Türk sinemasının en büyük ustasıydı.

Akad imzalı gördüğüm ilk film *Zümrüt*'tü. 1959-1960 sezonu olmalı; Beyoğlu'ndaki Yeni Melek Sineması yalnızca yabancı filmleri gösterirken, ilk kez bir Türk filmi, *Zümrüt*. Okuryazar geçinenlerin Türk sinemasına burun kıvırdıkları dönemler. *Zümrüt*'ü seyredebilmemin tek sebebi, Yeni Melek'te gösterime girmiş olması.

Kadrosunda kimler yok ki! Başta, olanca gençliği ve siyahbeyaz bir filmde bile handiyse yemyeşil gözleriyle Çolpan İlhan; benimle adaş Selim'i oynayan Fikret Hakan, sonradan aziz bir dostum olacak Sadri Alışık, büyük tiyatro oyuncusu Ulvi Uraz, sevgili Kâmran Yüce...

İhsan Koza'nın romanından beyazperdeye aktarılmış *Zümrüt* eleştirmenlerce pek beğenilmemiştir. Lütfi Bey de ziyan olmuş bir proje sayardı. Oysa *Zümrüt*, *Kamelyalı Kadın*'dan uzak izler taşıyan havasıyla beni 'edebiyat'a alıp götürenlerdendir. İhsan Koza'nın romanını bin bir güçlükle bulup okuduğumu hatırlıyorum.

Yine 1960'lar, bu kez yaz mevsimi. Sinemalar yaz günleri 'iki film birden' oynatıyor. Taksim sinemasında 1952 yapımı *Kanun Namına*'yı seyrediyorum. Artık başıma buyruk, tek başıma sinemaya gidebiliyorum. *Kanun Namına* bir kara polisye. Galata'daki atelyesinde polis tarafından sıkıştırılan 'masum katil' Ayhan Işık'la ona teslim olması için yalvaran Gülistan Güzey -filmdeki adlarıyla Nâzım ve Ayten- aklımdan hiç çıkmayacak.

Bunca yıl sonra bile o sahne gözümün önündedir.

Filmlere imza atan kişinin yönetmen olduğunu galiba *Kanun Namına*'yla öğreniyorum. Komşumuz Tahir Bey, Taksim sinemasından çıkarken beni görüyor ve hangi filmi seyrettiğimi soruyor. *Kanun Namına*'yı söyleyince, "Ooo, Akad, *Vurun Kahpeye*'yi de o çekmiştir" diyor. Şimdi böyle hatırlıyorum.

Sonra gençlik yıllarım. Lütfi Ö. Akad'a hayranlığım -şimdi yerinde yeller esen- Saray Sineması'nda seyrettiğim *Üç Tekerlekli Bisiklet*'le pekişiyor. Çok geçmeyecek *Hudutların Kanunu*'nu, *Ana*'yı, *Kızılırmak-Karakoyun*'u seyredeceğim.

Nihayet 1968'de *Vesikalı Yârim*! Türk sinemasının unutulmaz bir başyapıtı. Türkân Şoray, İzzet Günay'ın manavına geldikten sonra, hayatını kahreden Beyoğlu'na geri dönüyor; "Kalbimi kıra kıra/ Bıraktın bir hatıra"...

1970'lerde Akad'la tanıştığım vakit *Vesikalı Yârim* en az dört beş kez seyrettiğim, her sahnesini, sayısız inceliğini ezbere bildiğim bir filmdi.

Akad'la bir başka ustanın aracılığıyla tanıştım. Bu usta Halit Refiğ'dir. Çok özlediğim Halit Bey bana Kemal Tahir'in evinde Türk sinemasının genç senaryo yazarlarına ihtiyaç duyduğunu söylemişti. Sinemamızın iyi bir seyircisiydim, sinemada çalışmak istiyordum. Halit Refiğ'le başarısız mı başarısız bir senaryo çalışmam oldu. Ama Halit Bey benden büsbütün umut kesmemiş olmalı ki, her zamanki yüce gönüllülüğüyle, yolun başındaki Selim İleri'yi hem Atıf Yılmaz'a hem Lütfi Ö. Akad'a ısrarla salık verdi.

Yaz başlangıcı bir gün büyük usta Akad'la Erman Film yazıhanesinde buluştuk. Sadri Alışık Sokağı'ndaki Erman Han'ın en üst katı. En çok gözleri aklımda Lütfi Bey'in, o kadar keskin ve o kadar sevecen bakışlı.

Senaryo yazarlığı konusunda bilgim hâlâ sıfır noktasındaydı. Cüneyt Arkın için bir tasarı üzerinde konuşuluyordu. Hürrem Bey (Erman), Graham Greene'in *Satılmış Adam* romanını uyarlayıp uyarlayamayacağını tartışıyor Lütfi Bey'le. Bir kiralık katil öyküsü. Hollywood'da filme de alınmış.

Akad'ın uyarlamalardan hiç hoşlanmadığını o gün öğreniyorum. *Satılmış Adam*'ı okumam için bana veriyor, "Konusu yeter, gerisini unutun" diyor. Hayır, 'konu' değil, 'tema'. Kendisi okumayacak *Satılık Adam*'ı.

Mecidiyeköy'deki evinin adresini veriyor, filanca akşam buluşacağız, Erman Han'ın kapısında ayrılıyoruz.

Hayatımın en derin dostluklarından birinin o gün başladığının bilincinde değilim. En derin bir usta-çırak ilişkisinin.

Bir yaz akşamıydı, nasıl unuturum! Mecidiyeköy hâlâ 'köy' havasını koruyordu. Pazarı geçtikten sonra, ara sokakta, bahçe içinde o tek katlı ev. Lütfi Bey'le Şükran Hanım. Eşsiz bir insan, bir 'anne' olan Şükran Hanım. Sadeliklerle örülmüş bir yaşam. O güzel günleri, akşamları, çalışmamızı, akşam yemeğinden sonraki söyleşilerimizi aklım buruşuncaya kadar hatırlayacağım. Şimdi yine hepsi ürpertiyor, gözyaşlarımı şu an tutamıyorum.

Akad'la *Yaralı Kurt*'u çalıştık. Yıl 1972'ymiş, sinema tarihleri öyle yazıyor. Demek kırk yıl geçmiş. Bana daha dün gibi geliyor. Daha dün, büyük ustadan senaryo yazmanın gereklerini, inceliklerini öğreniyorum.

Âlim Şerif Onaran Lütfi Ömer Akad'ın Sineması adlı değerli eserinde şöyle yazmış:

"*Yaralı Kurt*, İngiliz yazarı Graham Greene'in *A Gun for Sale* adlı, sinemaya iki kez aktarılan ve Türkçeye *Satılmış Adam* adıyla çevrilen romanından Selim İleri'nin senaryo haline getirdiği, çekim senaryosu Akad tarafından düzenlendikten sonra Erman Film Kurumu adına çekilen bir kurdele..."

Akad'ın himayesinden kaynaklanıyor bu satırlar. Jenerikte senarist olarak benim adım geçiyor ama, birkaç sahne ve diyaloglar dışında bütün yapı Akad'ındır. Bunu daha önce de birkaç kez yazdım. Lütfi Bey her görüşmemizde "Uzatıyorsunuz" derdi.

O güzel, unutulmaz günleri Lütfi Bey anılarında yazdı. Benimle ilgili yazılanlar arasında onun yazdıkları yüreğimi yakar:

"O günlerde yeni tanışmamıza karşın evimize girip çıkma ayrıcalığı verdiğimiz, bizi sık arayıp soran bir konuğumuz var, adı Selim İleri. Eşitim olmayacak kadar küçük, oğlum diyemeyeceğim kadar büyük. Tam bir çağla, içi de onun kadar ak ve temiz. Eşim de benimsiyor onu, kimi zaman uzun süren güzel konuşmalarımız oluyor. Duyarlı ve kırılgan yapısına endişe ile bakıyorum.

Uzun süredir yazınla uğraşıyor, bu nedenle İstanbul Üniversitesi'ndeki hukuk derslerini bırakacak. O bir anlatıcı, bunu yazıyla yapacak, çok olanakları olan sinemayı da merak ediyor. İşte *Yaralı Kurt* adını koyduğum yeni senaryomu bu yüzden Selim İleri'ye teslim ediyorum."

Akad'ın anıları, *Işıkla Karanlık Arasında*, Nisan 2004'te yayımlandı. Büyük usta yalnızca kendi serüvenini anlatmaz anılarında. Eserler eşliğinde bir Türkiye panoramasıdır *Işıkla Karanlık Arasında*. Bir tarihçe, toplumbilimsel yanı ağır basan bir çalışma.

Lütfi Bey'den yalnızca senaryo yazmanın püf noktalarını öğrenmedim. Çok daha önemli bir konuda kılavuzum ve hocam oldu: Ondan insan olmayı öğrendim. Olabildiğimce...

Her zaman söylemek istiyorum: Bir Behçet Necatigil, bir Lütfi Ömer Akad; ikisine gönül borçlarım ödenemez.

Şimdi gözümün önünde Isparta'nın bir köyü. Akad *Gökçeçiçek*'i yönetiyor. Şükran Hanım'la birlikte köhne mi köhne bir otobüsle Isparta'ya gitmişiz. Akad'ın boş zamanlarında yeni bir senaryoya çalışacağız. Yukarıda, dağ yolunda çekim. Tek başıma, yürüyerek, çekim alanına gidiyorum.

Bir çoban bana "Aleykümselâm" diyor. Şaşırıyorum, gülümsemeye çalışıyorum.

Anlattığımda sevgili Lütfi Bey, "Âdettendir. Size Allah'ın selâmını vermiş" diyecek...

Herkesin 'Kanunî'si Başka!

Bugün çarşamba, 12 Ocak 2011. Akşama, son sıraların en olaylı televizyon dizisi Muhteşem Yüzyıl'ın ikinci bölümü yayımlanacak. Yine kıyametler kopacak mı, bilmiyorum.

İlk bölümün kıyametleri beni epey eskilere götürdü, taa 1970 yılına. Kemal Tahir'in Suadiye'yle Şaşkınbakkal arasındaki evi, giriş katı; öndeki, eski köşk bahçesi artığı apartman bahçesine bakan oturma odasındayız. Akşamüzeri. Semiha Yenge çay ve kek ikram ediyor. Mevsim güz, dışarıda ince bir yağmur.

Bu eve ilk gidişimi, ünlü romancıyı ilk görüşümü, sonraki anıları, *Kar Yağıyor Hayatıma*'da anlatmıştım. Meraklısı bu kitabıma başvurabilir. Şimdi anlatacaklarımsa, yeri gelmemiş olduğu için, *Kar Yağıyor Hayatıma*'da kaleme getirilmemiştir.

Kemal Ağbi harıl harıl *Yol Ayrımı*'na çalışıyor. *Esir Şehir* dizisinin üçüncü ve son romanı. *Yol Ayrımı* çok uzun bir hazırlık döneminden sonra okurla buluşacak.

Üçlemenin ilk kitabı *Esir Şehrin İnsanları* 1956'da yayımlanmış. İkinci romanı *Esir Şehrin Mahpusu* 1962'de. Mütareke devrinin İstanbul'una odaklı iki roman, Sander Yayımları'nca yeniden basılırken Kemal Tahir bazı değişiklikleri, değiştirmeleri gereksinmişti. İşte o günlerde *Yol Ayrımı*'nın dosyası gündeme geldi.

Romancı bu kez, araya giren yılların birikimiyle, *Esir Şehir* üçlemesini Mütareke'den 1930'lara getirmek isteğindeydi. Nitekim, 1971 basımlı *Yol Ayrımı*'nın arka kapağında şunlar yazılı:

"Anadolu zaferinden yedi yıl sonra, 1930'larda, devlet güçlerini kişisel çıkarları uğruna kullanmaya yeltenenlerin kendi aralarındaki boğuşması, gerçek Kuvayı Millîyecilerin kapıldıkları şaşkınlık ve üzüntü...

Esir Şehrin İnsanları ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında tanıdığımız yiğit döğüşçülerin zaferden sonra uğradıkları garip yenilgi...

(...) Tarihinin en karışık döneminde bazı Türk insanlarının kişisel dramları...

Kemal Tahir'in 25 yılda tamamladığı roman..."

Arka kapak yazısını kimin yazmış olduğunu bilmiyorum, hatırlamıyorum. Kemal Ağbi kendi de yazmış olabilir. (Buna şaşmamak gerek. Hele o yıllarda, yazarlarımızın çoğu zaman başına gelen bir mesele...) Kendi de yazmış olabilir diyorum; çünkü, "tarihinin en karışık döneminde" ifadesi böyle düşünmeme yol açıyor. 12 Mart'a sürüklenilen acı, kâbuslu günlerde, Kemal Tahir müthiş endişeliydi. Geçmişle hesaplaşmasında, daima büyük karışıklıkları, korkunç kargaşaları gündeme getiriyor; yarın için teklifler, âdeta çözümler bulmaya çalışıyordu.

Zaten *Yol Ayrımı* sadece 1930'lar romanı değildir. Geriye dönüşlerinde, tarihimizin pek çok sarsıntısına göndermelerle dolup taşar.

O güz akşamı, hâlâ işitir gibiyim, "Arkadaş!" diyordu Kemal Ağbi, "Kanunî meselesini de romana koydum!.." Canhıraş bir sözdü; önündeki zamanın azlığını şiddetle hisseden bir insanın sözü. Elbette, bir an önce söyleme isteği. Elbette, tartışmaya açma çabası.

Yol Ayrımı'nın iç kapağında, "Hikâyeci kardeşim Selim İleri'ye sevgilerimle 1971" yazıyor, altta Kemal Tahir'in imzası. Tarih konusunda okul kitaplarımızın verdiği bilgiden ötesi, 1971'de aklımın ucundan bile geçmiyor. Ama romanın 381. sayfasına gelince durakalmıştım. Lâcivert kuruboya kalemiyle çizmişim de:

"(...) Evliya Çelebi'yi okudu okuyalı anlamadığı şeydi bu. Enikonu bir dünya görüşüne benzeyen, onun kadar sistemleşmiş bir bakış özelliği... İnsanları, olayları, fikirleri abartmak... Kendini de -elbette- abarttığı için her şeye abartarak bakmak... O kadar ki, bu abartış, Osmanlı insanında doğal hale geldiğinden ancak, başka ölçülere sahip olanlarca farkına varılır. 'Neden peki? Nereden gelmiş?' Şuradan ki... Şuradan olabilir! Çünkü, daha önceleri yoktu

bu özellik galiba... On yedinci yüzyıllarda... Başlamış, sonlarına doğru çok gelişmiş... Belki de Kanunî'de başlamış... Çünkü, imparatorlukta gelişmenin, doğaya karşı büyümeye dönüşmesi Süleyman döneminde başlar. Doğaya karşı büyümeye, yani kansere dönüş... Evet, imparatorluğun bu en güçlü göründüğü sıra ki, hazine tamtakırdır. Padişah kırk beş yıl tahtında kaldığı halde, bu tahtın çevresinde aralıksız kanlı iktidar boğuşmaları sürmüştür. Medreselerin ayaklanıp çeteler halinde eşkıyalığa soyunmaları... Sipahi toprak düzeni, büyümüş imparatorluğu sırtında taşıyamaz hale geldiğinden iltizam sistemine geçiş..."

Kemal Tahir'i olumsuz yönde eleştirenler, onun tarihçi, toplumbilimci olmaya 'yeltendiği' üzerinde dururlar. 'Romancı'nın güçlü sezişini, 'sezgi'sini hor görerek. Ne var ki, şimdi dikkatimi çekiyor, eleştiri sahiplerinden bazıları, sonra kaleme getirdikleri bazı yarı tarih kitaplarında, *Yol Ayrımı*'nın "kanser" teşhisini, Kemal Tahir'in adını anmadan, gönül rahatlığıyla kullanmışlar...

Bu kez, ayrıca, Evliya Çelebi'nin abartısına ilişkin yorum da beni epey etkiledi. Hele, 'kendini abartmak' meselesi, bugün belki hepimizin ayağına dolanıp duruyor...

Yol Ayrımı'ndaki Kanunî yorumu, değerlendirişi burada bitmiyor. Can alıcı satırlar asıl şimdi:

"Daha başlangıçta yürütülmemesi de beraber kararlaştırıldığından, kurtarıcı diye baş vurulan bu iltizam sistemi, devlet dolandırıcılığı haline gelmiş... Kanunî lâkabı aslında, Süleyman'a, kanunsuzluk dönemi açtığı için alay olsun, hakaret olsun diye takılmıştır. Kanunî, bütün saltanat dönemini, kanunsuzluklardan kanunsuzluklara yuvarlanarak, hiç faydasız olduğundan istememesi gerektiği halde evlâtlarının etini yiyerek, yaşlanıp güçten düştüğü çağda ise, en fakir reayasına bile kolayca nasip olan bir rahat döşeği bulamayarak, bir eşkıya gibi, yüklenip zorla sürüklendiği bir seferde, yaralı bir hayvan gövdesi gibi oradan oraya

atılarak, sonunda ise, devletin selâmeti adına ölümü bile diri gösterilmek için insafsızca tartaklanmıştır."

Nice zamanlar, karşıt görüşlerin ya kutsadığı ya tartakladığı, aslında 'yapayalnız' Kemal Tahir işte bunları yazmış. Gerçi, sonra olup bitecekleri de yazmış:

"Böyle başlayan çöküş dönemi uzun süre, içten çürüyüp, dıştan dünyaya meydan okuduğu için Osmanlı insanını bir bakıma gerçekçi, bir bakıma gerçek dışına düşmüş olarak dünyaya başka türlü bakan abartıcı bir yaratık haline getirmiştir."

Dediğim gibi, 1970 güzüydü. Şaşkınbakkal'la Suadiye arasındaki alçakgönüllü apartman katı. Kemal Tahir, dünden kendi zamanına, belki yarına bir şeyler söyleme, söyleyebilme kaygısıyla yorgun argın bir romancıydı. Dün onu göklere çıkartmış olanlar şimdi yerin dibine batırıyorlar; dün ona vatan haini diyenler de, *Devlet Ana*'nın fırtınasına kapılarak romancının kapısını aşındırıyorlar: Böylesi bir dönemdi...

O karanlıkta, romancının ille tartışılacağını umduğu birçok değerlendirişi, yazık ki gözden kaçtı. Fakat bunca yıl sonra da aynı acıklı / gülünç lâflar, iddialar sürüp gidiyor. Tabiî yine her iki 'taraf' açısından.

Hem yalnız Kemal Tahir'in Kanunî'si mi? Tarihin dehlizlerinde yığınla Kanunî'ye rastlamak olası.

Meselâ Busbecq'in 'gözleriyle gördüğü' Kanunî. *Muhteşem Yüzyıl*'ı var edenler okudular mı bilmiyorum; çok sevdiğim bir eserdir Busbecq'in mektupları. Çağı gerçekten 'yaşamak' isteyenlere salık veririm.

Yol Ayrımı'nın sonuyla noktalıyorum:

"Dost olacaksak, birbirimize kabadayılık numaraları yapmayacağız. Köleliklerimizi örtbas etmeye çalışmayacağız. Tersine, birbirimize yardımcı olmaya çabalayacağız güçsüz düştüğümüz yerlerde..."

Dördüncü Bölüm

OBURCUK YİNE MUTFAKTA

Tarihçemden Çorbalar

Üç 'Oburcuk' kitabını, *Evimizin Tek Istakozu*'nu, *Rüyamdaki Sofralar*'ı ve *Oburcuğun Edebiyat Kitabı*'nı birleştirmeye, *Oburcuğun Mutfağından* adıyla tek ciltte toplamaya karar verdik. Bana yeni yeni okurlar kazandırmış Oburcuk kitaplarını günlerdir gözden geçiriyorum, duygulu anılar eşliğinde.

Her şey Lütfü Tınç'ın önerisiyle başlamıştı. Değerli Tınç, o zamanlar yönettiği *Lezzet* dergisine edebiyatçıların, sanatçıların sofralarından izlenimler yazmamı istiyordu. İtiraf edeyim ki, başlangıçta ürkmüştüm. Böylesi yazıların nasıl karşılanacağını kestiremiyordum.

Oysa hikâyelerimi, romanlarımı hiç okumamış okurlar edinecekmişim. Edebiyatınız da keşke yemek yazılarınız kadar açık seçik olsa! diye yakınmış öteki okurları da unutmuyorum. Gelgelelim isteklerini hâlâ yerine getiremiyorum. Bende roman, öykü, daima bir içsel karmaşa. Elimden bu geliyor...

Gerçi, bana sorarsanız, Oburcuk'ların yemek tarifleri de pek öyle açık seçik değil. Deneyenler, memnun kaldıklarını söylüyorlar ama, pek inanmıyorum. Bence, derme çatma tarifler, şurdan burdan okuduklarım, dinlediklerim...

Dahası hiçbir zaman saklamadım: Rafadan yumurta pişirmeyi beceremezken, aşçıbaşılığa soyunmam hem gülünç hem acıklı. Ne var ki, yemek yazılarını yazmak hoşuma gidiyor, oyalanıyorum, handiyse mutlu oluyorum.

Oburcuk'ları karıştırırken fark ettim: Çorbalar-çorbalar yazmışım. Mutfak tarihçemdeki kimi çorbaları da 'atlamışım'.

Kış ılıman geçiyor ama, yine de kış. Kış mevsimine çorba yaraşır. Fırsat bildim, çorbalardan söz açacağım. Meselâ sebze püresi çorbasını bugüne kadar yazmamışım; sebze püresi çorbasından başlıyorum:

En güzelini sevgili anneannem yapardı. Şifa'daki Bakla Tarlası Apartmanı kalorifersizdi. Soba yemek odasında. Anneannem buz gibi mutfakta. Tencerede et suyu; patates, havuç, soğan küçük küçük doğranıyor, et suyuna atılıyor. Bir avuç da kırmızı mercimek serpeceksiniz. Hepsi iyice yumuşayıncaya kadar kaynatılacak.

Mercimeği, soğanı, havuçla patatesi tel süzgeçten geçiriyorsunuz şimdi. Sakın et suyunu dökmeye kalkışmayın. Sebzeler bir kenarda bekliyor.

Siz, küçümen bir tencerede unla tereyağını pembeleşinceye kadar kavuruyorsunuz. Sonra ezdiğiniz sebzeleri ekliyorsunuz. Arzuya göre tuz ve karabiber. Bilmem neden, kırmızıbiber konmazdı. Hepsini güzelce karıştırın, tenceredeki et suyuna boşaltın. İki üç dakika karıştırın. Sebzeli püre çorbanız... özür dilerim, sebze püresi çorbanız işte oldu bitti!

Sıcak sıcak içerken limon da sıkabilirsiniz. Sebze püresi çorbasına kıtır ekmek konmazdı. Sanırım patatesli olduğundan...

Anneannemin bir başka çorbası, nohutlu çorba, İstanbul mutfağının marifetlerinden miydi, bilmiyorum. Ama, soğuk kış günlerinin enikonu besleyici çorbasıydı.

Nohutu da, kıyması da bol tutulurdu; boşuna sormayın, miktarını söyleyemem. Malzemede nohut ve kıymadan başka soğan, salça, tereyağı var. Maydanoz tam sofraya getirilirken.

Nohutlar bir gece önceden ıslatılacak. Ertesi gün et suyunda iyice pişirilecek. Çetrefil iş ama, zarları soyulacak. Kıymadan küçücük küçücük köfteler yapacaksınız. Bunlar galiba pirinçli köftelerdi, ekşili köftede olduğunca. Haşlanmış nohutu, küçük köfteleri et suyuna boca edin, soğanı kuşbaşı doğrayıp ilave edin ve bir yemek kaşığı salçayı erite erite karıştırın. Köfteler pişince nohut çorbanız hazır.

Yalnız sofraya getirirken incecik kıyılmış maydanoz serpecek, tereyağını kırmızıbiberle eritip gezdireceksiniz.

Şimdi kimselerin evinde pek rastlamıyorum; kışın güzel sebze yemeklerinden biri de karnabahar kızartmasıydı, hele bol sarımsaklı yoğurtla yenirse. Unutmamak gerekir ki, sarımsak, kış hastalıklarının devâsı bilinir.

Karnabaharın bir de çorbası yapılırdı. Unlu sütlü bir çorba. Un, yine tereyağla mı sıvıyağla mı, sarımtırak renk alıncaya kadar kavrulacak. Sarımtırak renk alır almaz süt eklenecek. Topaklanma tehlikesine ayrıca işaret etmeliyim; boyuna karıştırın!

Karnabahar bu arada çiçek çiçek kopartılacak. Bu çiçeklerin fazla iri olmamasına özellikle dikkat edilirdi. Çiçek karnabaharlar demin topaklandırmadan hazırladığınız sütte haşlanacak, tam haşlanmaya başlamışken biraz da yıldız şehriye ilâve edeceksiniz.

Belleğim kandırmıyorsa, karnabahar çorbasına da kırmızıbiberli tereyağı gezdirilirdi.

Demin yıldız şehriye dedim. 'Şehriye' sözcüğüne bayılırım. Hemen *Kubbealtı Lugatı*'na baktım: Arapçadan geliyormuş; 'kıl gibi ince olan'. Makarna hamurundan kesimli çorbalık malzemeymiş. Yıldız şehriyeden başka, arpa şehriye, tel şehriye.

Şehriyeli çorbalar, yarım yüzyıl öncesinin İstanbul mutfağında rağbetteydi. Bir de, başlı başına şehriye çorbası vardı.

1940'lardan kalma yemek kitabında -kapağı, ilk sayfaları yırtılıp gitmiş; yazarı kim bilir kimdi- şehriye çorbası için havuç, patates, tereyağı, kuru nane, salça, limon, karabiber ve elbette tel şehriyeye ihtiyaç duyuluyor. Patatesler, havuçlar, haşlandıktan sonra minicik minicik doğranacakmış. Salça tereyağıyla kavrulacakmış. Patatesle havuç eklenecek ve et suyunda pişmeye devam ederken tel şehriyeler katılacak. Şöyle bir karıştırın. Son anda kuru nane serpin. Limon -isteğe bağlı- içilirken sıkılacak.

İstanbul mutfağına Fransız mutfağından geçtiği iddia edilen soğan çorbasını gerçekten çok severim. Fakat epeydir içemiyorum. Yapılması oyuncaklı olduğundan, soğan çorbasına pek yanaşılmıyor herhalde.

Soğanlar galiba rendelenecek; yoksa çentilecek mi? Rendelenmiş ya da çentilmiş soğan yağda pembeleşinceye kadar kavrulacak. Pembeleşir pembeleşmez un eklenecek; biraz daha kavurun, çevire çevire! Hemen üstüne 'sıcak' et suyunu ve 'sıcak' içme suyunu boşaltın. Tuz serptikten sonra, koyulaşıncaya kadar karıştırın karıştırın, yine karıştırın.

Unun kıvamını tutturamamışsanız, istediğiniz kadar karıştırın, -denedim, başıma geldi!- koyulaşmaz!

Başarabildiyseniz, çorba koyulaşınca sütlü terbiyeyi azar azar koyun. Karıştırmaya devam! Sıcakken, rendelenmiş kaşar peynirini bolca gezdirin ve hemen kâselere boşaltmaya başlayın.

Alafranga yemeklere, tatlılara, çorbalara düşkün, Cihangir'den komşumuz Nimet Hanım, soğan çorbasını ille güveçte kotarırdı.

Kırmızı mercimeğin çorbası, kış mevsiminin elbette başköşedeki çorbalarındandır. Öte yandan, geçmiş günlerin mutfağında, bir de meze niyetine, kırmızı mercimek ezmesi vardı. Soğuk yenirdi.

Bol maydanoz, bol sarımsak, bol taze nane! Maydanozla nane ince ince kıyılacak, sarımsak dövülecek, hepsi birbirine katıştırılacak. Bunlara yoğurt, tuz, kırmızı pul biber yedirilecek. Haşlanmış kırmızı mercimek iyice ezildikten sonra -püre kıvamında-,

öteki malzemeye eklenecek. Kayık tabakta güzelce şekillendirin ve buzdolabında soğutun. Sofraya getirirken inceden zeytinyağı gezdirin.

Mercimek ezmesini de sevgili anneannem yapardı. Hep o buz gibi mutfakta. Sonra kış usul usul diner, uzakta, arka bahçelerde ilkbahar meyve ağaçlarındaki yeşil yapraklarla başlardı. Rahmetli anneannem de bahar yemekleri pişirirdi...

'Gazpacho'dan Dumanı Tüten Çorbaya

E. M. Forster'ın *Roman Sanatı* adlı harikulâde eseri, Türkçe'de 1982 yılında basıldı. Roman sanatının gizlerini dile getiren bu eseri Ünal Aytür çevirmişti.

Forster not düşmüş: "Bu kitap, 1927 baharında Cambridge Üniversitesi'nin Trinity Koleji'nde, William Clark adına düzenlenen bir dizi konuşmadan oluşmuştur."

Anılan Clark, Shakespeare uzmanıymış. On dokuzuncu yüzyılda İspanya'ya gitmiş, gençliğinde. Orada geçen güzel günleri *Gazpacho*'da kaleme getirmiş. '*Gazpacho*' sözcüğünü böylece öğreniyordum: Endülüs köylülerinin çok sevdiği soğuk çorbanın adı. William Clark da çok sevmiş olmalı.

Soğuk çorba mutfağımızda pek yaygın değil. Çorba dendi mi, dumanı tüten çorbalar gelir gözümüzün önüne. *Dünya* gazetesinin yeni dergisi *Ehlikeyf*'in sayfalarında olduğunca.

Ehlikeyf sıcak bir dergi, iki ayda bir yayımlanacak. Yiyip içme sanatının inceliklerini buluşturacak okurla. İlk sayısında çorbaların yer alması elbette boşuna değil. Hem Ramazan, hem de sofralarımızın vazgeçilmezi. Sonra, çorbanın yazı dünyamızdaki yeri; Faruk Şüyün "Başlarken"i bitirirken saptıyor:

"Sermet Muhtar Alus'un en gözde işkembecisini, 1844'te ortaya çıkan ilk Türkçe yemek kitabı olan *Melceüt Tabbahin*'in yazarı Mehmet Kâmil ve *Ev Kadını* adlı yapıtı 1882-1908 yılları

arasında dört baskı yapan Ayşe Fahriye Hanım'dan çorba tariflerini de bu sayıda bulacaksınız."

Ayşe Fahriye Hanım'ın dört baskısı üzerinde durmazlık edemedim. Bir zamanların çok satanı, ne de olsa. Kulak Çorbası onun tarifinden, hayli zor kotarılır bir çorba. Yufkaları siz yapacaksınız; "çentimiş gayet az soğan ile" eti ya da tavuk kıymasını kavurup, yufkaların içine koyacak, "şeker külâhı gibi büküp ağzını" siz kapayacaksınız. Sonra et suyuna atılacak. Derken 'terbiye' faslı başlıyor. Ayşe Fahriye Hanım, "... düğün çorbası gibi un terbiyesi vermeli" diyor. Ekliyor: "Eğer matlup ise düğün çorbası misillü bir de yumurta terbiyesi ilâve etmeli."

Zamanının satış yazarı Ayşe Fahriye, Çerkes Çorbası'nın da tarifini vermiş. Çerkes Çorbası hiç içmedim. Çerkes tavuğuna bayılırım, ama bu çorbadan ne çıkar, kestiremedim. Yağlı tavuklu, mısırlı, yeşil ya da kırmızı biberli bir çorba...

Aynı kalemin Sebze Çorbası, bildiğim ve tattığım sebze çorbalarından epey farklı. Bir defa malzemesi farklı. Bildiğim sebze çorbalarında 'şalgam' yoktur; bunda var. Şalgam, doğup büyüdüğüm 1950'ler İstanbul'unda handiyse gözden düşmüş bir sebzeydi. Şalgam dendi mi yüz göz buruşturulurdu.

Ayşe Fahriye Hanım, önce, on on beş havucun kırmızılarını "kaba rende ile" rendeliyor, pırasaların beyazını halka halka doğruyor; sonra, bir kerevizi, iki üç maydanoz kökünü kazıyıp kıyıyor, iki şalgamı soyup ufak ufak doğruyor. Beş on ufak soğanı da soyduktan sonra "düğün çorbası tarzında kaynanmış et parçalarıyla tencereye vaz eylemeli". Devamı var ama, *Ehlikeyf*'te...

Öyle anlaşılıyor ki, Düğün Çorbası'nın geçmiş mutfağımızda özel bir yeri olmuş. Âdeta denek taşı: Her tarifte Düğün Çorbası'na gönderme söz konusu.

Düğün Çorbası zahmetli çorbalar arasında mıydı; hatırladığım, evimizde öyle sık pişmezdi. Şimdi yarım yüzyıl öncesine dönüyorum ve sevgili annemi, Cihangir'deki kira evinin daracık

mutfağında görüyorum. Kasap Todori'nin hazırladığı, iki yüz gram kadar 'parça et'i -herhalde koyun- tencereye koyuyor, az suda, etleri bir iki parmak aşacak kadar, haşlıyor. İyice haşlandıktan sonra, etler iyice didiklenecek, hem de soğumadan.

Aynı tencereye un serpilecek, karıştırılacak, kıvama getirilecek. İncecik incecik etler de eklendikten sonra, çorba çok ağır ateşte, karıştırıla karıştırıla pişirilecek. Tarif edilirken, "Üzeri göz göz olana kadar" denilirdi.

Bu arada Düğün Çorbası'nın ünlü terbiyesi hazırlanacak: Yumurtanın sarısı limon suyuyla bir kâsede çırpılacak. Bu terbiye, göz göz olmuş çorbaya iki üç dakika önce boca edilecek ve azıcık daha kaynatılacak. Hemen tereyağı eritilecek, bol kırmızıbiber; ateşten alınmış çorbanın üzerinde gezdirilecek. Zaten en çok bu son 'an'ı severdim...

Sebze, düğün, yayla, tarhana, pirinç, öylesi yüzde yüz 'yerli' çorbalar saltanatlarını korurken, yeni yeni, deyiş yerindeyse 'alafranga' çorbalar da girmiş mutfağımıza. Komşumuz Madam Zoya'nın Lahanalı Çorba'sı herhalde o alafranga çorbalardan biriydi, tabiî Madam Zoya'nın kendi 'spesyiyalite'si de olabilir.

Lahana yapraklarını tek tek ayırıp ince ince kıyacaksınız. Havuç ve kereviz rendelenecek. Kereviz kararmasın diye limon suyunda dinlendirilmeli. Margarinde 'yağsız kıyma' soğan ve -arzuya göre- baharatla kavrulacak. Kâfi miktarda su konacak; sebzeler atılacak, havuç, lahana, kereviz iyice yumuşayıncaya kadar tencere ateşte kalacak. Son anda tuz ve kırmızıbiber... Kış günlerinin hoş bir çorbasıydı.

Macar edebiyatının verimi olduğunu sandığım, çocukluğumun en güzel romanı *Ateşböcekleri*'nde ateşböcekleri sabah kahvaltılarında ille Bezelye Çorbası içerlerdi. Unutmamak gerekir: Ateşböceklerinin sabahı, günlerin akşam saatindeydi. Gün batarken uyanıyordu ateşböcekleri, gecelerde yanıp sönerek bize umut vermek için.

Daha önce yazdım: Bu Bezelye Çorbası'nı yıllar yılı merak ettim. Bizimkiler bilmezlerdi. Sonunda bir 'roman çorbası' ol-

duğuna karar verdim ve hiçbir zaman içemeyeceğim diye üzülüp durdum.

Meğer Bezelye Çorbası, alafrangalaşan mutfakta çoktan yerini almış; sadece bizimkilerin haberi olmamış. Yapılışı zor değil: Bezelyeler ayıklanacak, suda haşlanacak, püre haline getirilecek. Tencerede yağda eritilecek, un yağda sararana kadar karıştırılacak, tuz, beyazbiber, bezelye püresi eklenerek, karıştırıla karıştırıla çorbaya dönüştürülecek. Kuru nane de ekebilirsiniz.

Durun! Bezelye Çorbası'nın sütünü unuttum: Bu çorbaya -dört beş kişilik- ille bir bardak ılık süt konacak.

Sütlü çorbalardan biri de, ilk kez Armağan İlkin'in o kadar özenli, zevkli sofrasında içtiğim Sütlü Patates Çorbası. Benim gibi patatesi sevenler için, tadına doyulmaz; kâse kâse içilecek bir çorba.

Hikâye hep aynı: Önce margarin ya da tereyağı eritilecek. Armağan margarin modasına kapılanlardan değildi. Unu ilâve ederek sararıncaya kadar kavuracaksınız. İsteyen çentilmiş soğanla besleyebilir. Sütü ve suyu ağır ağır boşaltın. Daha önce haşlamış olduğunuz patatesleri çok ince doğrayarak çorbaya koyun. İyice kaynatın; ateşten indirirken rendelenmiş kaşar peynirini ve kırmızı pul biberi serpin. Âfiyetle içebilirsiniz.

Ehlikeyf'te tiyatromuzun olduğu kadar mutfakların da kraliçesi olan değerli Gülriz Sururi, "Çorba deyince, aklıma önce kış gelir" diyor. "Kar gelir, çıtır çıtır yanan soba gelir. Sıcak bir çorbanın tadına hakkıyla varmak için biraz da üşümek gerekir. Sobalı bir odada ya da ocak yanan bir odada içilen çorbanın tadı hiçbir şeye benzemez."

Gülriz'in mutfağı bütün yeniliklere açıktır ama, meğer en sevdiği o eski, geleneksel Tarhana Çorbası'ymış. Özlü tarifini vermekten kendini alamamış: "Kaynarken içine yağsız kıyma ufalanıp, pul biberli yağ gezdirilmiş, önceden kâseye beyaz peynir ufalanmış tarhana tam bir Türk çorbasıdır."

Bayramınızı kutlarken, günleriniz çorbasız geçmesin diyorum...

Annemin Mutfağında Kış

Acı olaylar eski güzel anıları büsbütün değerli kılarmış. Kaç gündür annemin, bir bakıma 1960'lar İstanbul'unun kış mutfağını hatırlıyorum. Besbelli, yaşlanış bencilliğinin bir aldatmacası bu; günün gerçeğinden bir kaçış...

O zamanlar "Aman ne kalabalık!" sandığımız, şimdiyse o zamanları hatırlayıp tenhalığına şaştığım İstanbul'da kış yaklaştı mı, mutfak düzeni adamakıllı değişirdi. Meyvelerin, sebzelerin her biri yalnızca mevsimlerinde ortada göründüğünden, meselâ kış ortası patlıcana, kabağa rastlanmadığından, güz sebzeleri, kış meyveleri artık saltanat kurmaya başlardı. Manavların tezgâhlarında bir gün lahana görünmüşse, bir gün de karnabahar görünürdü.

"Portakal çıkmış! Mandalina çıkmış!" Biz çocukların sevinciydi bu 'çıkış'lar.

Fakat meyvenin sırası sonda. Annemin mutfağında güz sonu, kış başlangıcı çorbalarla açılırdı: Sofraya önce çorba getirilecek.

Çorbaların en gözdesi düğün çorbasıydı. Kotarılması mı zordu, düğün çorbası öyle her zaman yapılmazdı. Bu yüzden düğün çorbasını ben ikide birde anlatırım... Düğün çorbası için kasaba gidilir, "sıkı et" -galiba koyun kaburgasının eti- alınırdı. Tabiî bol bol et suyuna ihtiyaç var.

Sıkı et haşlanacak. Herhalde et suyunda haşlanacak. Sonra çıkarılıyor, nohut iriliğinde küçük küçük doğranıyor. Nohut nohut etleri bir kapta bırakacaksınız. Vakit kaybetmeden ılık et suyunda unu hafif hafif ezin ve çorba tenceresine katın. Karıştıra karıştıra, unun kokusu gidene kadar kısık ateşte kaynatın.

Unun dalgalanışları şimdi gözümün önüne krema kıvamında geliyor. Bol limonlu yumurta terbiyesi dikkatle ilâve edilince, bu krema kıvamında limon kabuğunun sapsarısı belirecek. Şimdi sıkı et de ekleniyor, biraz daha kotarılıyor. Çorbanız handiyse hazırdır, kâselere boşaltabilirsiniz.

Fakat "handiyse"yi unutmayın. Çünkü tereyağında kızdırılmış kırmızı biber gezdirilecek. Düğün çorbasının bir lezzeti bu kırmızı biberse, bir lezzeti de yine tereyağında hafif kızartılmış bayat ekmek lokmaları. Çorbanız şimdi ikrama hazır.

Bayılırdım kızartılmış bayat ekmek lokmalarına. Gelgelelim benim kâseme her defasında üç dört lokma ancak düşerdi...

1960'lar İstanbul'unda 'hazır çorba' âdeta bir lükstü. Hazır çorba Avrupa'dan hediye olarak getirilirdi. Çoğu zaman bir dert olup çıkardı: Yabancı dildeki tarifi uzun uzadıya, tekrar tekrar okunur, anadile çevrilir, tarife tıpatıp uyulmasına rağmen hazır çorbanın kıvamı bir türlü tutturulamazdı. Öyleyken, hediye getirene "Pek lezzetliymiş! Tadı damağımızda kaldı..." denirdi.

Geleneksel mutfağın kırmızı mercimek çorbasıysa bizde sık pişirilirdi. Ben kırmızı mercimek çorbasının düşkünü değildim. O zamanın kırmızı mercimekleri bin bir özenle 'ayıklanır', yine de gözden kaçmış küçücük bir taş, çorba içilirken dişlerin canına okurdu.

Bir de kuşkonmaz çorbası maceramız var. (Onca sordum, araştırdım, kuşkonmaz İstanbul mutfağına ne zaman, nasıl karışmış, bir türlü öğrenemedim.) Yarım yüzyıl öncesinin manavlarında kuşkonmaza rastlamak mümkün değil. Marketler yok, marketlerin raflarında kuşkonmaz konserveleri yok.

Kuşkonmaz için Balık Pazarı'na gidildi. İmkânları çok daha kısıtlı bir Türkiye'de, Balık Pazarı o zamanlar çok daha zengin çeşitli bir çarşıydı. Kuşkonmazı filanca yerde bulursunuz denmiş olmalı ki, başka tezgâhlara, başka vitrinlere bakılmadan, sıra sıra sergilerin önünden hızla geçilip oraya gidildi.

Belleğim aldatmıyorsa henüz okula gitmiyordum ve kuşların neden konmadığını için için sorup durduğum bitkiyi çok merak ediyordum.

Kubbealtı Lugatı, kuşkonmazın zambakgillerden olduğunu belirtiyor; saksılarda yetiştirilen, ince, küçük yapraklı bir süs bitkisiymiş. İşte o familyadan -asparagus plumosus familyası- as-

paragus officinalis ise sebze niyetine değerlendiriliyor. Bunun toprak altındaki kök saplarından çıkan taze sürgünler mutfaklarımızdaki kuşkonmaz.

Annemin mutfağındaki galiba ilk ve son kuşkonmaz çorbası oldu. Hiç beğenilmedi. Onca emek boşa gitti.

1940'ların, '50'lerin, '60'ların -çok alafrangalaşmamış- yemek kitaplarında kuşkonmaz çorbası tariflerine hemen hiç rastlamazsınız. Ama 1980'lerin sonunda durum değişmiş. Devlet Kitapları'nın yetişen nesillere okuttuğu *Yemek Pişirme* kuşkonmaz çorbasını öğretime katmış. Altı kişilik porsiyon için önce malzemeyi saptıyor:

Beş litre et veya tavuk suyu; bir litre süt veya bir çay bardağı "krem şanti"; iki yüz gram tereyağı; aynı gram un; üç adet yumurta; iki "kutu" kuşkonmaz -ihtimal ki konserve- ve tuz. Yapılışına gelince, un ve yağ tencerede "hafif pembe renkte" kavrulacak; et veya tavuk suyu eklenerek kaynatılacak. Uçları kesilen kuşkonmazların "ezilerek suyu çıkarı"lacakmış. Kuşkonmazlar sonra kaynayan suya atılıyorlar, biraz tuz, otuz dakika pişirilecek. Kuşkonmazlar süzgeçten geçirilerek çıkarılıyor, ince ince doğranarak tekrar tencereye atılıyor. "Yumurtaların sarıları beyazlarından dikkatlice" ayrılıyor; süt veya krem şanti konarak çırpılıyor. Çorba ikram edilecekken bunlar ilâve edilerek bir taşım kaynatılıyor...

Annemin kış mutfağında en sade çorba şehriye çorbasıydı. Annem ille tavuk suyuna yapardı. Yapılışı da çok sadeydi: Havuç ve patates haşlanacak, küp küp doğranacak. Havuçların, patateslerin haşlandığı suya bolca tavuk suyu ilâve edilecek, tuzunu koyup kaynatın. Kaynayınca ateşi kısıp şehriyeleri atın. Şehriyeler yumuşayınca, küp küp patatesi, havucu ekleyin. Sofraya getirildiğinde limon sıkacaksınız. Damak tadına göre karabiber, kuru nane, kırmızı biber şehriye çorbasına çok yaraşıyor.

Kış geldi mi, çorbaların hem ısıtıcı hem besleyici olmasına önem verilirdi. İstanbul mutfağına Malatya mutfağından geldiğini nice yıllar sonra değerli hikâyeci Necati Güngör'den öğreneceğim kulak çorbası, işte, hem ısıtan hem besleyen çorbalardandı.

Bu kez Malatya usulü tarifini veriyorum. Bunun yapılışı düğün çorbasından bin kat zor:

Hamur tahtası ortaya çıkarılıyor. (Ortaya çıkarılıyor diyorum, benim çocukluğumda bile hamur işlerinden ufak ufak korkulur olmuştu; hamur tahtaları da gizlilerde, kuytularda.) Un eleniyor, tabiî ortası açılıyor. Ilık -galiba küllü- suyla yoğrularak "kulak memesi yumuşaklığı"nda bir hamur yapılıyor.

Hamur olabildiğince ince açılarak küçük küçük kesilecek. Tekrar hafif unlanarak temiz bir örtü üstünde kurutulacak. Siz şimdi kıymayı, iyice elediğiniz ince bulguru, tuzu, karabiberi harmanlayıp yoğurun, minicik köftelere dönüştürün; bu köfteleri yağda kızartın.

Üçüncü aşamada et suyu kaynatılıyor. Kurutulmuş hamurlar atılıyor, yeniden yumuşayıncaya kadar pişiriliyor. Köfteler eklenecek, bir taşım daha kaynatılacak. Sulandırılmış domates salçası gezdirilecek.

Bitti sanmayın. Dördüncü aşamaya geldik. Yoğurdu çırpın, çorbanın suyuyla sulandırın, tencereye boşaltın. Kâselere paylaştırdıktan sonra, kızdırılmış kırmızı biberli yağ gezdirilecek ve bolca kuru nane serpilecek. Artık âfiyetle içebilirsiniz.

Domates salçası dedim de, 1960'lar İstanbul'unda bazı evlerde salça hâlâ yapılır, "bakkallarda çakkallarda" satılan hazır domates salçalarına iltifat edilmezdi. Annem değil ama, anneannem salçasını kendi yapanlardandı.

Sevgili dostlarım Kezban ve Yusuf Çopur bana geçenlerde Gaziantep'ten iki koca şişe domates salçası getirdiler; hep anneannemi hatırladım...

Annemin mutfağında kış, çorbalarından ibaret değildi. Meselâ karlı günlerin yemeği; anlatacağım.

Ataç güncesinde yazıyor, 5 Ocak 1956 tarihinde Ankara'ya kar yağmış. Ataç erkenden uyanıyor, perdeyi aralayınca ortalık apakmış. "Kar yağmış gece. Sevindim." Ankara'da öyle o sabah.

Çocukluğuma rastlıyor 1956, ilkokula yeni başlamışım. İstanbul'a da kar yağmış mıydı, kim bilir. Çocukken kar yağışları çok sevindirirdi. Şimdiyse Ataç'ın kaygılarındayım: "Soğuğu sever miyim? Yoo! Korkarım soğuktan, kaçarım. Yaşlıyım, yıllardır kocamış bir kişiyim, odu (ateşi) eksilmiş, kalmamış yinimi (vücudumu) güneşin oduyla, giysilerin oduyla ısıtmak isterim." Ama çocukken öyle mi?! Bembeyaz İstanbul ne kadar güzeldi...

Kar yağdığı gün ille pastırmalı kuru fasulye! Kar yağacağı hissedilmişçesine -öyle üç dört günlük hava raporları yoktu-, kuru fasulye akşamdan ıslatılmış. Hemen tencereye konuyor, iyice yumuşayıncaya kadar haşlanıyor, pişiriliyor.

İnce doğranmış soğan pembeleştirilecek. Tereyağından korkulmayan yıllar; iki yemek kaşığı tereyağı gönül rahatlığıyla kullanılıyor. Salçayı da ekleyerek kavurmaya devam edeceksiniz. O arada dilim dilim pastırmalar atılacak, kavurma işlemi bir iki dakika daha sürdürülecek.

Tencereye bu kez fasulyeler ve biraz da su konacak. Kırmızı biber, tuz; tencerenin kapağı kapatılacak, kısık ateşte pişirmeye devam. Çok sevdiğim pastırmalı kuru fasulye bazan sade yenir, bazan da yanında pilav olurdu. Tabiî turşuyu unutmuyorum. Hepsi içinizi ısıtır...

O zamanlar rayihasından dolayı sevmediğim kereviz, şimdiyse çok sevdiğim güzelim rayihasıyla kereviz dolması olarak annemin kış mutfağında beliriyor. Benim için çoktan içli bir hatıra olup çıkmış bu kereviz dolması. Eski mutfağımızın bir gözdesiyken artık yapanı pek yok galiba.

Kerevizlerin kabukları derince soyulacak. Kerevizler hemen ikiye bölünecek, ortaları çukur olarak çıkarılacak ve hemen limonlu suya konacak. Bu 'hemen'ler önemli, çünkü kereviz çabuk kararıyor; oysa sofraya kar beyazı gelmesi gerekli. Limonlu suda yarı pişmiş haşlayacaksınız, soğumaya bırakacaksınız.

Zeytinyağında çentilmiş soğan öldürülecek, taşı ayıklanmış pirinç soğanla birlikte kavrulacak. Fazla kavurmayın. Bir bardak su, tuz ilâve edin, dolmanın içini de yarı pişmiş bırakın. O yarı

pişmiş haliyle kerevizleri doldurun, dereotuyla besleyin. Dolmaları özenle yağlı kâğıda sarın, tencereye yerleştirin, yine limonlu suyla orta ateşte pişirin. Soğuduktan sonra yağlı kâğıdı çıkarın, kereviz dolmalarını büyük yayık tabağa dizin. Âfiyet olsun.

Zeytinyağlı kış sebzeleri öyle buz gibi soğuk yenmez, ılık yenirdi. Bazıları da sıcak sıcak yenirdi. Meselâ, çok sevdiğim karnabahar kızartması. Anneannem çok sık yapardı, annem arada bir.

Manavdan irice karnabahar seçilirdi. Karnabahar bol suyla haşlanacak. O su dökülecek. Tekrar soğuk suyla, limon, tuz, bir dilim de ekmek konarak yeniden haşlanacak. Sonra çiçek çiçek kopartılacak; unlanıp rendelenmiş kaşar peynirli yumurtaya batırılıp zeytinyağında kızartılacak. Anneannem karnabahar kızartmasının üstüne ille fıstıklı tarator koyardı.

Havuç kızartmasının üstüneyse sarımsaklı yoğurt dökülürdü. Havuçların üstü bıçakla hafif kazınacak. Kazınmış, yıkanmış havuçlar bol suda sertliğini büsbütün kaybetmeden yarı pişmiş olarak haşlanacak. Soğumaya bırakın. Yassı ve ince kesin, una bulayın. Yarım su bardağı zeytinyağında kızartın. Eski bir yemek kitabı "Veya" diyerek bir başka yöntem veriyor, "iki kaşık un, bir yumurta, dört kaşık suyla koyu hamur halinde hazırlanır. Havuçlar unlandıktan sonra hazırladığımız hamura batırılır, kızartılır." Annem galiba bu yöntemi uygulardı.

Sonra sarımsaklı yoğurt dökülecek, biraz kırmızı biber serpilecek...

Yarım yüzyıl öncesinin İstanbul mutfağında kızartmalardan korkulmaya yeni yeni başlanmış. Ama büsbütün vazgeçilmemiş. Kış boyunca hiç değilse üç dört defa galetalı pirzola mutlaka yenilir yutulurdu.

Bir iki gün önce kasap Todori'ye "bir kilo siniri alınmış, ince dövülmüş pirzola" söylenecek. Pirzola o bir iki gün buzdolabında, buzlukta bekletilecek. Pişme zamanı gelince, tahtaya un konacak. Bir kapta çırpılmış yumurtalar, bir başka kaptaysa rendelenmiş kaşar peyniriyle karışık galeta unu. Pirzolalar önce una, sonra

yumurtaya, en son da galetaya bulanacak. Hepsi hazırlandıktan sonra, iki kaşık yağ konmuş tavada alt üst edilerek kızartılacak.

Galetalı pirzolanın eşlik edeni patates tavasıydı. (Patates tavası deyişi, öyle sanıyorum ki, bugünkü mutfak dilimizden çıkıp gitti.)

Kış misafirlerine, hele akşam yemeğiyse, fırında süt dana budu ikram etmek âdettendi. Süt dananın budu, Todori'nin marifetiyle, bütün kemiğinden çıkartılıyor. Pişmeden önce hafif tuzlanacak, dört bir yanına karanfil sokulacak. Karanfil, rayiha açısından çok önemli. Fırın tepsisine yeterli miktarda sadeyağ koyun ve top karabiberle besleyin. But şimdi tepsiye yerleştirilecek ve fırında orta ateşte pişirilecek. Arada üzerine yağ gezdirilecek. Fırında süt dana budunuzu ister bütün olarak sofraya getirebilirsiniz, isterseniz dilim dilim keserek.

Yanında güzel bir patates püresi enfes olur. Patates püresini sadece sütle yapmanızı özellikle salık veririm. Neden derseniz, annem öyle yapardı...

Galetalı pirzola gibi pilicin de galetalısı var. Beyoğlu'na çıkılacak, Tavuk Pazarı'na gidilip "semiz" piliç alınacak. Semiz pilicin göğsü, butları kemiklerden, sinirlerden özenle ayrılacak. Hafif, çok hafif zeytinyağı sürülecek, piliç eti dövülecek. Önce una, sonra yumurtaya, en son -bakın, sıra değişmiyor- galetaya bulanacak, tuzsuz tereyağında alt üst edilerek kızartılacak.

Galetalı pilicin yanında fırında patates yemeğe lezzet katardı. Fırında patates için patatesler haşlanacak, irice dilimler halinde kesilecek, tepsiye dizilecek, çentilmiş soğan eklenecek ve zeytinyağı gezdirilerek fırına verilecek. Kızarmışken fırından çıkarılacak.

Galeta sözcüğü İtalyanca galletta'dan geliyormuş. Biliyorsunuz, fırında iyice pişirilip kurutulmuş peksimet. Mutfak dilimizde bir dönem "galete" denmiş. Bu peksimetlerin dövülmesinden elde edilen kalın unu piliçte, pirzolada kullanabilirsiniz.

Şimdi doktorlar, diyetisyenler, hele otoburlar fevkalâde kızacaklar ama, geçmiş günlerin mutfağında kuyrukyağına kimi zaman ihtiyaç duyulurdu. Meselâ tavuk köftesinde. Tarifini, bana

hediye edilmiş, elyazısı, eski bir yemek defterinden, noktasına virgülüne dokunmayarak alıntılıyorum:

"Tavuğun derisini, kemiğini çıkarıp; lop eti hazırlar, sinirini temizler, 5 defa en ince delikli et makinesinden geçirdikten sonra içine tuz, ıslanmış sıkılmış ekmek içi, 200 gram kuyrukyağı katarsınız. Tekrar makineden geçirirsiniz. 2 yumurta sarısını süt, kâfi miktarda beyazbiber ilâve edip iyice yoğurursunuz, yuvarlak şekilde küçük küçük hazırlarsınız. Yeneceği zaman bir tavaya tereyağı koyarak köfteleri hafif unlayıp dolu dolu 3 çorba kaşığı un, gayet ağır ateşte sulu sulu, arada çevirerek kızarmadan pişirirsiniz."

Defterin tavuk köftesine garnitür tavsiyesi, küçük küçük doğranmış patates, havuç, "bezelya". Haşlanacak. Süzüldükten sonra, sıcakken tereyağı eklenecek ve tereyağı sebzelerin sıcağıyla eriyecek...

Önümüz kış. Annemin mutfağından yemekler yaparsanız, beni de çağırmayı lütfen unutmayın!

Kış Yemeklerine Devam

Bu 'yemek yazıları' hep böyle oluyor; edebiyat yazılarından daha fazla ilgi devşiriyor, okuyanların anılarını kışkırtıyor, ortak duyuşlara yol açıyor.

İki hafta boyunca annemin kış mutfağını yazmıştım. Eş dost okumuş, aradılar. Bir mektup aldım. Oysa -hep söylüyorum- benim yemek yazılarım derme çatma, eften püften yazılar. Anılardan çıkagelen, sağdan soldan dinlenilmiş, anlatılan, hattâ tarifi verilen yemeklerin hiçbiri denenmemiş yazılar. Kimse inanmak istemiyor galiba.

Yemek yazıları yıllar önce özel bir kanaldaki televizyon programımın apar topar kaldırılmasıyla başlamıştı. Maddî sıkıntının sonucu. O zamanlar *Lezzet* dergisinde yazmaya başlamıştım,

tabiî ürke ürke. Sonra bu çaba, Oburcuk kitaplarına kadar sürdü gitti.

Hanım, bey, yeni bir okur topluluğuyla tanıştım. Ne kadar inkâr ederse etsin, her yazar okur oburudur. Çok hoşuma gitmişti. Olumsuz eleştiriler de aldım. Edebiyata 'ihanet' ettiğimi açıkça söyleyenler oldu. Sofralar anlatarak, dar koşullarda yaşayanları görmezden geldiğimi söyleyenler oldu. (Katılıyorum, yemek yazılarının böylesi bir handikapı var.)

Sonra uzun süre ara verdim yemek yazılarına. Geçmişin üç Oburcuk kitabı, *Oburcuk Mutfakta*'da bir arada yeniden yayımlandı. "Niye yazmıyorsunuz? Mutlaka yazın" diyenler çıktı. Bocalayıp kaldım...

Mektup yazan değerli okurum Nermin Gönlüağa yazmamı isteyenlerden. Nermin Hanım annesinin mutfağından bir kış mücverinin tarifini vermiş. "... Fakat bizim evde mücver denmez, mücmer denirdi..."

Kubbealtı Lugatı'na baktım, mücver için "kökü belli değil" bilgisini okudum. Mücmerden mücvere bir dönüşüm söz konusu olabilir mi?

"Sizin de belirttiğiniz gibi, biraz ağırca olduğundan, bu mücmer daha çok kış mevsiminde yapılırdı. Biraz ağırca ama, tadına doyum olmazdı. Âdeta bir şenlik içinde yenirdi."

Nermin Hanım'ın kış mücveri bol soğanlı. Bir kilo soğanı iyice kıyacaksınız. Bir kilo soğana hepi topu yarım kilo kıyma, yağsız koyun etinden. Malzemeleriniz arasında bir buçuk bardak pirinç var. Pirinç önceden haşlanmış olacak. Bir "bağ" maydanozu da incecik kıyacaksınız. İki yumurta, iki yemek kaşığı tereyağı veya sadeyağ, tuz, karabiber. Malzeme bu kadar.

Kıymayı soğanla karıştırdıktan sonra yoğuruyorsunuz. Haşlanmış pirinci katıp yine yoğuruyorsunuz. Kıyılmış maydanoz da ekleniyor ve yumurtalar kırılıyor, tuz, karabiber, yoğurmaya devam. Yoğurma işlemi sona erince, üstünü örtüp en az bir buçuk saat "dinlendireceksiniz".

Kış mücmerinin ikinci perdesinde, yoğrulmuş kıymadan lop lop parçalar alıp, her birine "mekik" şekli vereceksiniz. Tavada orta ateşte kızdırılmış yağ; mekikleri yerleştiriyorsunuz. Mekikler altın sarısı bir renk alıncaya kadar çevire çevire kızartıyorsunuz. Nermin Hanım, "ben de kaç kez denedim ama, annemin yaptıkları kadar güzel olmuyor" uyarısını yazmış. Anne mutfakları her zaman daha lezzetli!..

Nermin Gönlüağa yine çocukluğundan hatırladığı "kıymalı hünkâr pilâvı"nın tarifini vermiş. Adamakıllı doyurucu, ısıtıcı, tam bir kış pilâvı. Bilmem yanılıyor muyum, mutfağımızdan çıkıp gitmiş olmalı.

Nermin Hanım'ın mektubundan ölçekli malzemeyi alıntılıyorum: Üç su bardağı pirinç, yedi yüz elli gram kuzu eti (kıyma veya çok küçük doğranmış), yüz gram tereyağı, üç yemek kaşığı dolmalık fıstık, iki yemek kaşığı kuş üzümü, tuz, karabiber, dolma baharı, nane. Ve altı yedi bardak içme suyu.

Pirinci yıkayıp süzün. Eti de yıkayın, orta ateşte pişirin, pişirdikten sonra suyunu bir kâseye alın. Eti tereyağında hafifçe kavurun, et suyunu yine ekleyin. Fıstıkları, üzümü, baharı koyun. Kaynar kaynamaz pirinci ekleyin. Birkaç dakika yüksek ateşte tutun. Sonra ateşi iyice kısıp tencerenin kapağını sıkıca örtün, bir saate yakın kısık ateşte bırakın. Son iki üç dakikada kuru naneyi serpin. Sıcak olarak sunun.

Nermin Hanım'a bu iki güzel tarifi için teşekkür ederim.

"Annemin Mutfağında Kış" aziz dostum Mehmet Barlas'ın da gözüne çarpmış. Geçen akşam Vildan ve Ahmet Ümit bizi davet etmişlerdi; Canan'la (Barlas) siyaset konuştuk, Mehmet'se yazılarımdaki kereviz dolmasından söz açtı. Ben de onun harikulâde Antep bahar yemeğinden; fakat adını yine unuttum.

Biraz da Mehmet Barlas için bu kez şalgam dolmasının tarifini veriyorum. Tam bir kış yemeğidir. Ayrıca, hor gördüğümüz şalgamın yararları bir değil iki değil. Zaten şalgam dolması eski mutfağımızın vazgeçilmezlerindendi.

Şimdi, sofranız kaç kişilikse o kadar orta boy şalgam alacaksınız. Yuvarlak hesap, altı orta boy şalgam. Yarım kilo kıyma, iki büyücek kıyılmış soğan, bir demet kıyılmış maydanoz, bir yemek kaşığı -doluca- pirinç, bir küçük fincan üzüm sirkesi, tuz, beyazbiber (pembe beyaz şalgamı karabiberle karartmayalım), bir yemek kaşığı toz şeker, iki üç bardak et suyu. Şalgamların kabuklarını soyarak başlayalım.

Soyulmuş tombalak şalgamlara kapak açılacak ve içleri oyulacak. Başka bir kapta kıyma, soğan, maydanoz, beyazbiber ve tuz karıştırılacak, harmanlanacak. Bu, dolmanın harcı. Şalgamların içleri harçla doldurulacak, şalgam-kapaklar güzelce kapatılacak. Tek tek tencereye yerleştireceksiniz. Et suyunu gezdire gezdire üstlerine döktükten sonra, kısık ateşte, şalgamlar komposto yumuşaklığına gelinceye kadar pişirin. Şalgam dolmanız hazır sanmayın.

Çünkü en son sirkeyi, şekeri gezdireceksiniz ve yemeğin suyu çekinceye kadar ateşte tutacaksınız. Şimdi ikram edebilirsiniz.

Sözü şalgamdan açmışken, geçmiş zaman mutfağındaki yoğurtlu şalgamı görmezden gelmek olmaz. Bugün yapanı kaldı mı, bilmiyorum. Kotaranı çıkar umuduyla tarifini vereceğim: Şalgamları yine soyacaksınız, ne kalın ne ince dilimler halinde kesecek, tuzlu suda haşlayacaksınız. Ama diri kalmalarına ille dikkat ederek.

Suyu iyice süzün, biraz bekleyin, kuruca şalgamları una bulayın ve sıvı yağda kızartın. Kızarınca et suyu döküp, harlı ateşte beş on dakika kaynatın. İkram edeceğiniz kayık tabağa alın. Üstüne yoğurt ve beyazbiber. Âfiyet olsun.

Kış günlerinin tatlılarından bazıları da bugün unutuldu gibime geliyor. Meselâ 'yufkalı tel kadayıf'. Yapımı kolay. İyice yağlanmış -galiba tereyağıyla- tepsiye dört beş yufkayı yöntemince dizeceksiniz, üst üste, fazlalıkları keserek. Tel kadayıfı yufkanın üstüne üç dört santim kalınlığında yayın.

Tereyağı eritin ve tel kadayıfın üstüne dökün. Yine yufkayla kapatın. Üste gelen yufkanın alttaki yufkadan biraz ince olması-

na mutlaka dikkat edin. Börekçi keskisiyle birkaç yerinden delin. Isısı yüksek fırına yerleştirin. Yufkalar kızarmaya başlayınca fırından çıkarıp şurup dökün. Arzuya göre tarçın da serpilebilir. Ilıkken sunumu daha lezzetli.

Anılarım arasında nişastalı, şekerli kış pelteleri var. Meyveli pelteler; gerçi 'sade pelte' de yapılırdı. Dört kişilik portakal peltesi için dört adet portakal, dört çorba kaşığı nişasta, on altı adet kesme şeker ve su lâzım. Portakallar şekerli suda kaynatılacak, tabiî sıkıldıktan sonra. Tarif karıştı: Portakal suyu şekerli suda kaynatılacak. Nişasta sulandırılacak, kaynayan portakal suyuna eklenecek, bir telle karıştırın. Son anda portakal kabuğu rendesi ekleyin. Ateşten alın, kaplara boşaltın. Soğusun.

Portakal peltesinin, mandalina peltesinin öksürüğe, tıksırığa iyi geldiği söylenirdi. Öyleyse, şu soğuk günlerde hepimize yararlı.

İlkyazın Şifalı Bitkileri

Söylemiştim ya; 5 Ocak 1956 Perşembe günü kar yağmış. Ankara'da. Çünkü Ataç'ın güncesinden iz sürüyorum; Ataç o tarihlerde Ankara'da yaşıyor.

Sabahleyin erkenden uyanmış; "gerelti"yi aralamış: Ortalık apakmış. Apak hoşuma gidiyor da, gereltiyi yadırgıyorum. Gerelti, perdeymiş.

Ataç soğuğu sevmiyor; ama kış geldi mi, ille kar yağsın diye bekliyor. Kar yağmazsa, dünya değişti mi, doğanın yasaları şaştı mı diye ürküyor. Neyse ki kar yağmış. Bu kez, kış geçip gitse özlemleri başlıyor, bir an önce havalar ısınsa, ilkyaza kavuşsak! Sonra şu yazıklanış:

"'Yay' demeyi unutmuşuz da 'yaz' demişiz, gerçek yaza da Farsça'dan ad aramışız, 'bahar' demişiz. Dilimizi, kendi dilimizi beğenmediğimiz için. Dilimizi beğenmiyoruz diye de kendimizi beğenmişiz! Şaşılmayacak iş mi bu?.. Şimdi de, Farsça 'bahar'a

Türkçe karşılık aradık mı, 'ilkyaz' diye bir söz uydurmak gerekiyor. Bozmuşuz dilimizi, kökünden bozmuşuz..."

'Yay'la birlikte Yunus Emre'nin eşsiz dizeleri:

Cemalini gördüm düşte, çok aradım yayda, kışta
Bulamadım, dağda taşta, denizleri süzer oldum

Eski zamanlardan kalma bir fal kitabında da karşılaşmıştım yay sözcüğüyle. Yazdan sonra yay geliyordu. İşin içinden çıkamamıştım. Yayın yerine yaz geçmiş, yaz da Ataç'ın belirttiği gibi bahar olmuş. İlkyazı Ataç mı 'uydurmuş' bilmiyorum. Ama ilkyaz çok sevdiğim bir sözcük, belki Gülten Akın'ın inanılmaz güzellikteki şiirine ad olduğundan. Bununla birlikte ilkbahardan, sonbahardan, yani 'bahar'dan vazgeçemem.

Çocukluğumun, geçmiş günlerin İstanbul'unda ilkbahar biraz da şifalı otların hatırlanışıydı. Şimdi yine nisan, ama o hava esmiyor, şifalı otlar, bitkiler, çiçekler bugünün İstanbul'unda yazık ki saltanat kuramıyor.

Dedemlerin Şifa'daki evlerinde, kapağı çatlak, Çin porseleni 'Nevrûziyye kavanozu' bir köşede hâlâ dururdu. Tutacağı yaldızlı gül, kendisi pembe, ortasında kırmızılı lâcivertli, yapraklar çiçekler, bu kavanoza bayılırdım. Ne var ki Nevrûzziye macunu artık hazırlanmaz olmuştu. Kavanoz da birörnek desenli tabağıyla süs eşyası olup çıkmıştı.

Bu macunun karışımında şifalı otlar, çiçekler, baharat çeşit çeşitmiş. En değerlileri ille kırk bir çeşitten yapılırmış. O, kırk bir çeşit nedir, nelerdir, bilmiyorum. Yalnız, annemin anlattıkları hatırımda:

Nevrûz ya da Nevrûzziye macunu öyle kolaycacık hazırlanmaz, yapılmazmış. Bir tür uzmanlık. O kadar ki, hekimler, eczacılar hatırlı müşterileri için özel olarak hazırlarlarmış. 1930'lar İstanbul'unda bu gelenek varlığını koruyormuş. Zamanı geldi mi, Kadıköyü'nün bilmem hangi eczanelerinden, tozpembe tüllerle bezenmiş cam şişelerde macunlar armağan olarak gönderilirmiş.

Ve bu macunlar ille 'bahar' kokarmış...

İstanbul'a ilkyaz elbette kırlardan çıkagelirdi ve İstanbul'un kırlıkları uçsuz bucaksızdı. Kırlarda önce papatyalar! Güzelim kır çiçeği papatyaya, komşumuz Güzide Hanım'ın 'kelkızçiçeği' demesine hem şaşırır, hem içerlerdim. Günün birinde, papatyanın öteki adları arasında kelkızçiçeğine rastladım; kim bilir kim takmış, üstelik başkaları da benimsemiş.

Kırlardan toplanan papatyanın karın ağrısına iyi geldiğine inanılırdı. Karın ağrısına iyi geldiği gibi, gaz giderici. Güzide Hanım kelkızçiçeklerini anasonla karıştırır, çay gibi demler; bir fincana bir kesme şeker, sabah akşam ılık içilecek...

Kaynatılmış papatya suyunun bir yararı da, diş ağrısına. Gargara yaparsanız, diş ağrınız dinecek. Kaynatılmış papatya suyu, ılındıktan sonra, saç renklendiricisi olarak da kullanılıyor. Özellikle küçük kız çocukları sarışın ya da açık kumralsa, papatya bu rengi koruyor ve saçların koyulaşmasını engelliyor. Daha bebekken başlanılacak... Başlanırdı, gelgelelim saçlar papatya sarısı kalır mıydı, sanmam, renk git git koyulaşırdı.

Papatyanın her derde devâ olduğuna inanan Güzide Hanım, bir de papatya lapası yapardı ama, bu lapa neyin devâsıydı, nasıl yapılırdı, yenir miydi, ne yapılırdı, unutmuşum.

Kır çiçeklerinin en güzeli, benim için, gelinciktir. Papatyalar biraz pörsür, solar, kırlardan çekilirken, hemen mayıs başlarında gelincikler kıpkırmızı açardı. Şimdi ne kadar seyrek açıyorlar, İstanbul'da ne kadar az yerde gelincik karşımıza çıkıyor!

Ünlü bitkibilimci Maurice Messegue gelincikten söz açarken, "... bu kırmızı renkli gülüşler!" diyor ve kırmızı renkli gülüşlerden bol bol toplamamızı salık veriyor. Gelinciğin yararı, gelincik yetişen bütün ülkelerde yüzyıllardan beri bilinirmiş. Yatıştırıcı, uyku getirici, öksürük yumuşatıcı; en önemlisi, rahatlık verici.

Gelinciğin Topkapı Sarayı'ndaki macerasını eski reçetelerden öğreniyoruz. Hekimbaşının hazırladığı "kırmız" için beş okka gelincik gerekli, çiçekler yıkanıyor, sırlı kavanoza yerleştiriliyor ve üstlerine bin limon sıkılıyor, öylece kırk gün bekletilecek. Sonra

pek çok ot, çiçek, baharat katıştırılacak. Hünnap kuruları, limon çiçekleri, çöreotları, rezene, hattâ ekşi nar kabuğu, daha neler. Bunlar katıştırıldıktan sonra güneşte yaz sonuna kadar bekletilecekmiş. Kırmızın en büyük özelliği kalbi kuvvetlendirmesi.

Gelinciğin toplanması ince işçilik: Çiçeğin taçyapraklarını asla buruşturmayacaksınız. Buruşunca, çiçek bozuşuma uğruyor. Kurutulması da ayrı beceri gerektiriyor: Kapalı, iyice kuru yerde, bez üstünde kurutulacak. Koyu kırmızı renk alıncaya kadar. Alacası mora çalıyorsa, siyahlaşmışşa -çiçekler nem aldığından- hiçbir işe yaramıyor.

Ben böylesi kurutma işlemlerine tanıklık etmedim. Yalnız gençliğimden bir ilkyaz günü hatırlıyorum. Kınalıada'ya gitmiştik, Hulki Aktunç, Semra Aktunç, ben. Semra gelincik toplamış, taçyaprakları içme suyuna tıka basa doldurmuştu. Su çok geçmeden pespembe kesmişti. Bir başka dostum, rahmetli Bülent Erbaşar kış günleri ıhlamur çayına, her fincana, ille bir kurutulmuş gelincik yaprağı atardı.

Şişli'nin 'son' leylâkları bizim arka bahçelerde. Her ilkyaz onca bakımsız bahçelerimizde hâlâ çiçek açıyor leylâklar. Leylâğı sadece eski romanların çiçeği bilirdim; meğer yabana atılamayacak bir ateş düşürücüymüş. Taze yapraklar, taze kabuklar, çiçekler, hepsi gölgede kurutulacak. Sonra havanda dövülecek. Bir avuç kadarı iki litre fokur fokur suda dinlendirilecek. Ateş düşürmek için günde iki fincan içecekmişsiniz.

Kurtuluş'ta oturan, *Oburcuk Mutfakta*'nın kahramanlarından Madam Anahit, sarımsağın sağlık bitkisi olduğunu söyler dururdu.

Onun birçok sarımsaklı ilâç tarifleri vardı. Hele baharla birlikte taze sarımsak çıktı mı, demet demet yiyecektiniz.

"Anahat'ciğim kokusunu ne yapacağız?" diye soranlara, Madam Anahit kıs kıs güler, bir tarif verirdi. Taze sarımsak baş verince süt beyazı dişleri ayıklayıp havanda ezeceksiniz, bol maydanozla karıştırın, bir çay kaşığı zeytinyağı, tekrar iyice ezin, artık kokusundan çekinmeden yiyebilirsiniz...

Değerli Nurhan Atasoy'un Monet'nin bahçesinden getirdiği fesleğen tohumlarını geçen ay ekmiştim. Saksılarda fideler boy vermeye başladı bile. Sivrisinek kaçırtıcısı güzelim fesleğen, aynı zamanda mide rahatsızlıklarına iyi gelir. Bol fesleğenli çorbalar öneririm. Gerçi ben, kendi fesleğenlerime kıyamam. Hele Claude Monet'in bahçelerinden çıkagelmişlerse...

Şimdi Enginar Vakti

Enginar özü haplarının eczanelerde, hattâ büyük marketlerde satılmadığı o mutlu günlerde, yorgun karaciğer için, gerçek enginarın vakti beklenirmiş. Gerçek enginarın vakti de şimdilerdeymiş.

Gerçi, özellikle Musevî yurttaşlarımız, o günlerde de enginarın ilâç değerini bilirler, sapını, yaprağını asla ziyan etmezlerdi. Saplar iyice yıkandıktan sonra kaynatılır, bu zebercet alacası su lıkır lıkır içilirdi, yapraklar bazan haşlanır, etli kısımlar yenirdi. Bazan da etli kısımlar çiğ olarak uzun uzadıya çiğnenirdi.

Çiğ yapraklar bizde de asla atılmazdı. Babam Kıbrıslı; çiğ yapraklar Kıbrıs'ta çok sevilirmiş. Kıbrıs'ta enginarın çiğ yenmesi yaygınmış. Meselâ salatası yapılıyor. Oburcuk kitaplarından birinde yazmış olmalıyım: Rahmetli Ahmet Amcam, Cihangir'deki evimizde yapmıştı. İstanbullu anneme göre, enginarlar "ziyan" edilmişti...

Enginarı çok severim. (Oysa çocukken pek hoşlanmazdım.)

Enginar sözcüğü Yunancadan geliyormuş: Anginara. *Kubbealtı Lugatı*, "Birleşikgillerden, kökü uzun yıllar yaşayıp ilkbaharda süren, kalın, dik ve dallı gövdesi bir metreden fazla uzayabilen, temmuz ve eylül arası mavi ve mor çiçekler açan dikenli bitki" diyor.

Bazı kaynaklar enginarın devedikeninden geldiğini ileri sürer. Eski Yunan, Roma, eski kültürler enginarı bilmiyorlarmış. Sözüm ona, devedikeni terbiye edile edile enginara dönüştürülmüş.

Başka kaynaklar tersini belirtiyor; enginarın çok eski zamanlardan beri faydalı bitkiler arasında yer aldığını ileri sürüyor. Devedikeni de şifalı bitkiler arasında. Hem idrar arttırıcı, ateş düşürücü, hem romatizma ağrılarını azaltıcı. Suda haşlanıp, suyu içilecek. Ayrıca, tıpkı enginar gibi, devedikeni karaciğer rahatsızlıklarına iyi gelirmiş: Bir ölçek tohum suda haşlanacak ve içilecek. (Denemedim; deneyenine rastlamadım. Eski kitapların yalancısıyım.)

İstanbul mutfağında, enginarın kardeşi bakladır. Baklalı enginar, bakla ve enginar mevsimi boyunca, sık sık pişirilirdi. Günümüzde o yaygınlık yok. Baklalı enginar handiyse unutuldu diyeceğim; dilim varmıyor.

Baklalı enginar handiyse unutuldu da, etli taze baklanın hatırlayanı var mı?! Enginar yazısında yeri yok ama, etli baklanın tarifini vereceğim:

"Bir kap içinde et, iki baş kıyılmış soğan yağda öldürülür. Fazla kavurmadan su ilâve edilerek yarı pişmiş hazırlanır. Temizlenmiş bakla dörde taksim edilir. Bir parçası yağda öldürülür, süzgüye çıkarılır. Geriye kalan da sıra ile yağda öldürülür. Bakla, pişecek kaba dizilir, üzerine yarı kavrulmuş et konur. Yarım limon sıkılır; bir şeker, yarım kaşık unun hepsi, soğuk suyla sulandırılmış baklaya katılır. Biraz karabiber ve tuz serpilir. Evvelâ hızlı ateşte, sonra orta ateşte kotarılır."

Lezizdi; unutuldu gitti.

A. Ragıp Akyavaş, *Âsitâne* adlı güzel eserinde, İstanbul'un "Bayrampaşa enginarlarının" şöhretini hatırlattıktan sonra, ille baklalı enginar diyor. "Dereotu koymayı ihmal etmeyiniz" diye ekliyor; "Çoğumuzun sandığı gibi o bir süs değildir, baharlı olduğu için iştihayı arttırdıktan başka zengin bir vitamin kaynağıdır."

Bilmiyordum; yine değerli A. Ragıp Akyavaş'tan öğrendim: İstanbul mutfağı, baklalı enginarı ekmeksiz salık veriyormuş. Çünkü bakla ekmeğin yerini tutuyor. Birinci Dünya Savaşı'nda bakla ununda ekmek yapılmış.

Yine bilmediğim: Öğünün zeytinyağlısı baklalı enginardan sonra, sıra tatlıya gelince, "nefaset temin etmek" isteyenler, "İstanbul hanımlarının ellerinden çıkma muhallebiyi" kaşıklayacaklar!

Taze iç baklanın garnitür yerine enginara konmadığını hatırlatmam gerekir. Havuç, patates, arpacık soğanı, kereviz garnitür olabilir. Eski tarifler "bir adet havuç, bir adet patates, on beş adet arpacık soğanı, bir baş (küçük) kereviz" diyor ama; iç bakla, altı adet enginar için tam bir buçuk kilo olacak!

Baklanın dış kabuğu ve iç zarı çıkarılacak. Şimdiki 'çarçabuk' mutfağımızda herhalde bu işlem sıkıcı, yorucu geliyor...

Biyokimya profesörü, değerli Mine Enginün çok usta bir aşçıdır. (Harikulâde çay sofralarında ne tatlılar, tuzlular, kekler, pastalar tattım!) Birkaç yıl önce *Mine'nin Sofrası* yayımlandı. Mine Hanım altı maddede 'tavuklu enginar'ın tarifini veriyor:

"1. Yıkanan enginarlar her tarafına limon sürülerek kaynar suda haşlanır.

2. Haşlanan enginarlar iyice yağlanmış pyrex kaba dizilir.

3. Enginarların haşlandığı su içine tuz ve karabiber katıldıktan sonra tavuk göğüsleri pişirilir ve su süzülerek saklanır.

4. Haşlanmış tavuklar küp şeklinde doğranır.

5. Zeytinyağlı bir teflon tavaya konur, kızdırılır ve içine un konup hafif pembeleşene kadar karıştırılarak kavrulur, saklanan tavuk suyu ve süt ilâvesi ile pürüzsüz bir sos elde edilir ve içine kesilmiş tavuklar katılır, koyulaşana kadar karıştırılarak pişirilir.

6. Soslu tavuk enginarların üzerine paylaştırılır ve üzerlerine rendelenmiş kaşar peyniri serpildikten sonra fırında peynirler eriyip üzerleri hafifçe kızarıncaya kadar pişirilir, sıcak sıcak servis yapılır."

Gülriz Sururi'nin karidesli, dil balıklı, kalamarlı pilâvı meşhurdur ama; çok sevdiğim arkadaşım Armağan İlkin'in de enginarlı pilâvı şimdi anılar arasından çıkageliyor. Çevirileri gibi yemekleri de özenli Armağan, enginarlı pilâvı, enginarın mevsimi artık geçip giderken, enginarlar hafiften kılçıklanmışken yapardı.

Enginarlar içme suyunda, kısık ateşte, uzun uzadıya haşlanacak. Onlar haşlanırken; tavada, rendelenmiş soğan, rendelenmiş havuç, küçücük küçücük kesilmiş taze soğan, konserve bezelye zeytinyağında hafifçe kavrulacak. Enginarlar haşlandıktan sonra küp küp doğranacak; tavaya, deminki karışıma eklenecek. Biraz daha kavurun.

Pirinç eklenecek. Biraz daha, ama pek az, kavrulacak. Gerekli miktarda su -enginarın suyu tercih edilmeli- tencereye konduktan sonra, tavadakiler boşaltılacak, çok kısık ateşte suyu çekilinceye kadar pişirilecek. Son anda kıyılmış dereotu!

Enginarlı pilâv sıcak değil, soğutulduktan sonra ikram edilecek. Afiyet olsun!

Bana gelince, epeydir, birbirinden lezzetli enginar yemeklerinin uzağında yaşıyorum. Ne İstanbul mutfağının enginar yemekleri, ne alafranga enginarlar. Hepsinin uzağında. Doğal, 'natürel' enginarla yetiniyorum.

Nedir o?! derseniz; içme suyunda haşlanmış enginar. Suya bir iki baş irice soğanı yaprak yaprak, beş on diş ayıklanmış sarımsağı ekleyin, beş enginara bir limonun suyunu katın. Enginarlar tek tek yenecek; su, soğutulduktan sonra içilecek, süzmeyi unutmayın!

Çok az zeytinyağı gezdirebilirsiniz. Çok az yoğurt gezdirebilirsiniz. Çok daha az mayonez sürebilirsiniz, ama o kadar.

Alışıyorsunuz...

Natürel enginarlarımı yerken, bol kıymalı enginar oturtmanın hayalini kuruyorum. Kimileri enginar oturtma derdi, kimileri kıymalı enginar, kimileri de enginar dolması. Hayalini kurun; saman tatlı enginarlarınız -hiç değilse- belleğinize hoş görünsün...

Yeni Yaz Çorbaları

Aslında 'en yeni yaz çorbaları', hattâ 'yeni çıkan yaz çorbaları' demek isterdim. Çorbanın çıkmayacağını bile bile. Ama sebebi var:

Çocukluğumda İstanbul sokaklarından deste deste dergicikleriyle satıcılar geçip dururdu. Seslenişleri silinmemiştir. "En yeni şarkılar!" Ya da, "Yeni çıkan şarkılar!.." Beş on sayfalık dergilerin kapağında Safiye Ayla'nın, Müzeyyen Senar'ın, Zeki Müren ya da Perihan Altındağ'ın portre fotoğrafları. Dergilerdeyse günün moda şarkılarından bir demet. Galiba sadece güfteler, notalardan eser yok.

Vapurlarda da satılırdı, özellikle Ada vapurlarında, yaz günleri. Kim alırdı, niye alırdı bilmiyorum. Ne var ki 'etki'si yadsınamaz. Önemli bir şairimizi etkilemiş, Necati Cumalı'nın bir oyununun ismi *Yeni Çıkan Şarkılar.*

Necati Cumalı'nın oyunlarını çok severim, *Mine*'yi, *Derya Gülü*'nü, *Bir Sabah Gülerek Uyan*'ı çok severim. Her nedense, *Yeni Çıkan Şarkılar*'ı bugüne kadar okumadım. Yalnız ismini çok seviyorum.

"Yeni çıkan şarkılar!" seslenişi bende hep yaz günlerinden hatıra. Meselâ Büyükada'ya gidiyorduk, olsam olsam yedi yaşımdayım, ilkokul birinci sınıf, ancak nisanda ve güç belâ okuma yazmayı öğrenmişim. Vapurda satıcı haykırıp duruyor, belki gözde bir şarkıyı terennüm ediyor.

Büyükada'ya, annemin arkadaşı Madam Jüliyet'in köşküne gidiyoruz. Güzel, alımlı bir köşk. İlk 'yaz çorbası'nı o öğle Madam Jüliyet'in sofrasında tadacağım. Söylemem gereksiz: Buz gibi soğuk çorba beni epey şaşırtacak.

Öyle ya, çorba dendi mi, dumanı tüten sıcacık içecekler gelir akla. Hemen *Kubbealtı Lugatı*'na başvuralım:

Çorba 'şorba'dan geliyor; Farsça'sı şur-ba, yani tuzlu yiyecek; halk ağzında şurva biçiminde de kullanılırmış. Sözlük tanımlıyor: "Yemeğin başında kaşıkla içilen sulu, sıcak yiyecek."

Türkçenin incelikleri, güzellikleri, zenginlikleri arasında 'çorba olmak', 'çorbaya dönmek', 'çorba gibi', 'çorbada tuzu olmak' var. Bu 'çorbada tuzu olmak', bazan 'çorbada maydanozu olmak' diye de kullanılırmış.

Az önce söylediğim gibi, Madam Jüliyet sözlüğü yalancı çıkarıyor, bize soğuk çorba ikram ediyor. Şaşıracağımızı bildiğinden, "Bu 'yaz çorbası'dır" demeyi ihmal etmiyor.

Şimdi bana öyle geliyor ki, Madam Jüliyet'in yaz çorbası İspanyol mutfağından bir yaz çorbasıydı. Kış çorbaları gibi yemeğin başlangıcında içilmiyor, yemekle birlikte, bir bakıma salata yerine yeniliyor, içiliyor.

Bembeyaz keten örtülü, bembeyaz porselen tabaklarla, kâselerle, gıcır gıcır mavimsi cam bardaklarla, gümüş kaşık, çatal, bıçakla bezenmiş sofrada yaz çorbaları yeşilimsi suda çiçekler açmış küçücük havuzları andırıyordu. Maydanozun, taze nanenin, dereotunun yeşerttiği içme suyuna beş on damla zeytinyağı, sonra incecik kesilmiş Çengelköy bademleri, yine incecik ve şerit şerit limon kabuğu, hep incecik dilinmiş küçük kırmızıturp, taze soğan, irice doğranmış marul yaprakları. Ayrıca 'frape' buz serpilmiş.

Böyleyken, ilkyaz çorbasının tadı damağımda kalmıştı. Önce burun kıvırmıştım ama, sonra, Madam Jüliyet'in kahkahaları arasında, kâse kâse içmiştim.

Bu yaz çorbalarının anı dağarımda, elbette tesadüf, rastlantı, hep Adalar'la ilintisi var. İkinci yaz çorbam Burgaz'da.

İlkinden ikincisine uzun yıllar geçmiş olduğunu belirtmeliyim. Madam Jüliyet'ten Cihangir'deki kira evimize dönüşte, annem yaz çorbasının tarifini almış, "Pek güzel, biz de yapalım" demişti. Sonra unutuldu gitti.

Bizim evlerde yazın çorba, ancak mide rahatsızlıkları için kotarılırdı. Domates suyuna pirinç çorbası filan. Tabiî sıcak, hadi hatırınız için, ılık içiliyor. Yaz çorbası âdetten değil.

Burgaz'a değerli romancımız Peride Celal'e gitmiştik. 1980'lerde Peride Hanım yazları Burgaz'da geçirirdi. Tepede, Madam Jüliyet'inki kadar lüks, gösterişli olmayan bir yaz evi. Unutulmaz *Pay Kavgası*'nın yazarı bizi akşam yemeğine alıkoymuştu. Soğuk mezenin yanı sıra, zeytinyağlılar filan, bir de Peride Celal yöntemi yaz çorbası.

Fevkalâde hafif bir soğuk çorba. Yapılması da çok kolay. Yıllardır her yaz ben bile yapabiliyorum. Lezzetine diyecek yok. İkiye böldüğünüz iri, olgun domatesleri, çekirdekleri çıkardıktan sonra rendeliyorsunuz. Rendelenmiş domatesi limon suyuyla karıştırın. Azıcık kırmızı biber, bolca kuru nane, azıcık sumak.

Zeytinyağı katılacak. Fakat Akdeniz usulü özel bir zeytinyağı. Onu önceden hazırlamanız gerekiyor. Özelliği, 'köri'li olması. Birkaç yemek kaşığı köri tozuna içme suyu ekleyerek, karışımı macun kıvamına getirin. Sonra bir çay fincanı zeytinyağını ekleyin. Cam kavanozda ara sıra karıştırarak iki üç gün bekletin. Köri iyice dibe çöksün, ondan sonra yağı süzün.

Soğuk domates püresi çorbanıza bu yağdan koyacaksınız. Buzdolabında iyice soğuyunca lıkır lıkır içebilirsiniz.

En yeni yaz çorbaları arasında çiğ enginardan yapılan da var. Haziranda Gündoğan'da içtim. Enginarı cips inceliğinde dileceksiniz. Kararmaması için, dilmeden önce, kişi başına bir çanak enginar limon suyuyla ovulacak. İçme suyu, zeytinyağı, limon suyu birbirine katıştırılacak ve dilinmiş enginarlar -unutmayın, cips inceliğinde!- boca edilecek. Üstüne dövülmüş sarımsak, taze fesleğen. Soğuttuktan sonra sunabilirsiniz.

Yaz çorbası Akdeniz ülkelerinin mutfağında ortaya çıkmış sanmayın. Daha eskilerde Arap ülkelerinin mutfağında var. Sıcak iklim akla getirmiş herhalde.

Refik Halid'in bir romanında -Hangisi? *Dişi Örümcek* mi, *Yeraltında Dünya Var mı*?- geçer; Lübnan'a özgü soğuk mercimek çorbası, romancı sürgündeyken tatmış olmalı.

Mercimekleri, yeşil mercimek, iyice yumuşayıncaya kadar haşlayacaksınız. Kararmış suyu dökün. Mercimeği, çentilmiş kuru soğanı zeytinyağında şöyle bir soteleyin. Kırmızı pul biber ekleyin. İçme suyuyla karıştırın. Soğuk servis ederken ince kıyılmış reyhan serpin. Doğrusu denemedim, lezzeti hakkında en küçük fikrim yok.

İran mutfağının pancar çorbası hem sıcak hem soğuk içiliyor. Pancarlar yıkanacak, ayıklanacak, haşlanacak. Pancar turşusun-

da olduğunca irice kesilmiş pancarlara limon suyu, çok az sirke, dövülmüş sarımsak eklenecek. Soğuyunca ince ince doğranmış maydanozla bezeyin.

Ege mutfağından esinli bir yaz çorbası kabakla yapılıyor. Kabak haşlanıyor, püre haline getiriliyor, sulandırılmış yoğurtla besleniyor. Çorba kıvamını tutturunca zeytinyağı gezdirip soğutuyorsunuz. Tuzu biberi arzunuza göre.

Geçen yaz başlangıcı Urfa'da içtiğim nefis çorbanın tarifini aşçıbaşından elbette almıştım. Ama bir türlü bulamıyorum. Urfa mutfağının göz kamaştırıcı bir yaz çorbasıydı. Özelliği yoğurtlu oluşu. Bir yoğurt çorbası; katığı küçücük hamur topakları, kuru naneler, Urfa'nın eşsiz baharatı, yağ konmuş mu konmamış mı, işte eksik püksük bir tarif...

Yaz çorbalarından söz açtık ama bir yaz şiiriyle noktalamak istiyorum. Ahmet Hamdi Tanpınar'dan çok sevdiğim bir şiir, "Bütün Yaz":

Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede...
Sen zambaklar kadar beyaz
Ve ürkek bir düşüncede,
Sanki mehtaplı gecede,
Hülyan, eşiği aşılmaz
Bir saray olmuştu bize;
Hapsolmuş gibiydim bense,
Bir çözülmez bilmecede.
Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede.

Temmuz Şurupları Temmuz Şerbetleri...

Süveyş Kanalı'nın açılış törenine katılmak üzere, saltanat yatıyla yola çıkan İmparatoriçe Eugénie, yakın tarihimize meraklılar hatırlayacak, önce İstanbul'a gelir. Sultan Aziz bu ziyaret

için, Beylerbeyi'nde, taraçalı bahçeleriyle göz kamaştıran bir saray yaptırtmıştır.

Eugénie'nin yatı sarayın önünde demirlemiş. Aynı anda saltanat kayığı görünüyor: Sultan Aziz "altın işlemeli kırmızı kadifeden bir gölgeliğin altında" ayakta duruyor; az sonra imparatoriçenin yatına çıkacak...

Bu karşılama törenini hem okumuş, hem dinlemiştim. Değerli eserinden bugünkü kuşakların neredeyse habersiz yaşadığı Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz / Hayatı, Hal'i, Ölümü*'nde anlatır. Aynı monografide, tanıklar arasında adı geçen Neşecan Yengemiz ise, herhalde babası Ahmed Vesim Paşa'dan dinlemiş olmalı ki, sık sık anlatırdı.

Neşecan Yenge'nin anlattıkları arasında, Eugénie'nin hemen ertesi gün, Pertevniyal Valide Sultan'ı ziyaret edişi var. (Bunu babasından dinlemesi imkânsız.)

Pertevniyal Valide Sultan, yengemizin iddiasına göre, Fransa imparatoriçesine "buz gibi bir şerbet" ikram etmiş. Eugénie ilk kez şerbet tadıyormuş. O kadar beğenmiş ki, bir bardak daha içmiş. Şerbete gelince, Neşecan Yenge'nin anlatımlarında, bazan çilek şerbeti olurdu, bazan vişne, gül, bazan da mayhoş demirhindi şerbeti.

Şimdi öyle düşünüyorum ki, Neşecan Yenge o gün canı hangi şerbeti çekmişse, imparatoriçeye o şerbeti içirtiyordu...

Çocukluğumda şerbet evlerden el ayak çekmek üzereydi. Meselâ, Çamlıca gazozu "daha pratik" bulunuyor, bu gazoza bir tatlı kaşığı vişne, portakal ya da kayısı reçeli katıştırılarak, uyduruk şerbetler hazırlanıyor, zevksizce beğenilerek içiliyordu da.

Zaten şerbetle şurup, geçmiş günlerde, eşanlamlı sandığım iki sözcüktü. Uzun süre öyle sandım. Oysa şerbet, "meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı içecek"; şurup, "kaynatılıp koyu hale getirilmiş şerbet". İnce ayrıntı; Pricilla Mary Işın güzel eseri *Gülbeşeker*'de uzun uzadıya üzerinde durur.

Şerbet el ayak çekiyordu dedim ama, Çamlıca gazozunun adım atamadığı evler vardı. Elbette Hacı Bekir'i unutmuyorum:

Hacı Bekir'in şubelerinde, yaz geldi mi, çeşit çeşit şerbetler boy gösterirdi.

"Şerbetlik şeker"i de anmak gerekir. Bakın, *Gülbeşeker* anıyor: Portakallısı, tarçınlısı, güllüsü, limonlusu, vanilyalısı, saleplisi var. Fıstıklısı, acı bademlisi, menekşelisi, hattâ yaseminlisi, haşhaşlısı, amberbarislisi, yine meyvelerden çileklisi, vişnelisi, narlısı, kayısılısı, şeftalilisi, eriklisi, hurmalısı, ananaslısı! Koruklu şerbet şekeriyle çikolatalı şerbet şekerini de eklersek, geniş yelpaze büsbütün göz kamaştırır.

Bugünün 'kola' dünyasına galiba şerbet şekeri yenik düştü. (Dileyelim ki, geçici bir süre için öyle olsun.) Kola, meğer, Afrika'da yetişen, küçük, beyaz ve kırmızı renkli bir tür cevizmiş, hattâ kola cevizi deniyor. "Kafein ve kolatin bakımından zengin"; kolatin neyin nesiyse. Ağacı on, on beş metre yükselebiliyor. İşte bu kola cevizi, meşrûbat sanâyiinde bugün başrolde.

Sanayiisiz gül şurubunun yapılışına tanık olmuştum; 1950'lerin ikinci yarısında, Kadıköyü'nde, Şifa'da:

Azize Hanım bahçeden gül toplar, ille pembe güller, pembe taçyaprakları tek tek kopartırdı. Sonra tartılır; yarım kilo kadar olacak, yığınla gül derlenmiş. Azize Hanım'ın gül şurubu gelincik yapraklıydı; yarım kilo gül yaprağına yirmi tane gelincik yaprağı.

Azize Hanım, "gelineli" yaprağı derdi. Bu gelineline hiçbir sözlükte rastlayamadım. Gelin otu var; ama o, güvey feneri denen bitki.

Gül yaprakları, gelincik yaprakları, bir limonun suyu, yarım kilo pudra şekeri, hepsi iyice karıştırılıyor, kavanoza konuyor. Gidip gelip, yaprakları her gün "alt üst" edeceksiniz. Her gün dediğim, hepi topu altı gün.

Altıncı gün "kaynamış suda koyu şeker" hazırlayacaksınız. Evet, "koyu şeker". Koyu şekere önceden hazırlanmış gül katılıyor, vakit kaybetmeden ateşten alınıyor. Nerdeyse hazır, çünkü artık süzülüp şişelere "taksim" edilecek. Şişeler mantarlanacak, mumlanacak, ters çevrilerek "muhafaza" edilecek.

Reçeller meleği anneannem, vişne reçeli, vişneli ekmek, "alafranga vişneli turta" yaptığı gibi, vişne şurubu da hazırlardı. Yıkanmış, temizlenmiş, sapları kopartılmış vişneler bir kaba dizilecek. Üzerine şeker katın. Öyle iki üç gün şekerin erimesini bekleyin, vişnenin suyu çıksın diye telle dövün. Süzgüden süzüp şişelere boşaltacaksınız. Anneannem şişeleri mantarlayıp mumlar mıydı, unutmuşum.

Mevsimi gelince, ahududu şurubu da beş aşağı beş yukarı aynı yöntemle yapılırdı. Yalnız, ahududu şurubu ille "serin" yerde saklanırdı.

Yapılışına, hazırlanışına tanıklık ettiğim son şurup / şerbet, gelincik şerbeti. Türk tiyatrosunun büyük yıldızı Gülriz Sururi hatırlayacak, ortak dostumuz -rahmetli- Bülent Erbaşar her mayıs bol bol gelincik toplardı. Aziz dostum doğal beslenme, doğal ilâçlar, doğal içecekler tutkunuydu.

Kıpkırmızı taçyaprakların altındaki siyah lekecikleri, üşenmeyecek, dikkatle, zedelemeden, tek tek keseceksiniz. Adamakıllı büyük ve su dolu kapta gelincikler bekletilecek; tozu toprağı süzülüp gitsin... Gelincik yaprakları yine tek tek çıkartılacak, kavanoza yerleştirilecek, üstüne -kaynatılmış, soğutulmuş- içme suyu boşaltılacak. Kavanoz güneşe bırakılacak. Üç dört gün sonra, bir de bakıyorsunuz, kıpkırmızı yapraklar bembeyaz kesilmiş! Ama bir kavanoz dolusu kırmızımsı eflâtunumsu su! Yapraklar kevgirde kalacak. Suya şimdi hem şeker ekliyorsunuz, hem de bir limonun suyunu. Gelincik şerbetiniz hazır. Buzdolabında iyice soğutup ikram edin.

Bülent Erbaşar şekeri az koyardı. Öyleyken gelincik şerbetinin kokusu uçup gitmez, buruk tadı ferahlık verirdi.

Elif Ayla'nın kaleme getirdiği iç açıcı *Şerbet ve Hoşaf* (*Hatıralarda kalan yudum yudum lezzetler*) kitabında "subye"nin tarifi var. Subyeye vaktiyle Sermet Muhtar Alus'un bir yazısında rastlamıştım; içecek ama, nedir, neden yapılır, anlaşılmıyordu. *Pembe Maşlahlı Hanım* romancısı, subye pek lezzetliydi, içtiler, tadı damaklarında kaldı diyordu.

Şimdi Elif Ayla'dan tarifini veriyorum:

"Kavun çekirdekleri yıkanır, bir tepsiye alınıp, güneşte kurutulmaya bırakılır. Efendim, eskilerin evlerinde bakır havanlar vardı. Hâlâ imkân varsa, kavun çekirdeklerini bakır havanda dövmenizi öneririm. Dövmek demişsek de, çok eziyet etmeden, hafif irice kalacak kadar çevirsek kâfi.

Bir yandan da suyu kaynatmaya koyalım. Kaynayan suya, havanda şöyle bir çevirdiğimiz çekirdekleri koyalım. Bir taşım kaynatıp, şekeri ekleyelim. Sonrasında temiz bir tülbentten geçirelim şerbetimizi. Cam şişelere, sürahilere koyup soğutalım."

Elif Hanım'ın şu hatırlatması yürek burkucu: "Bu şerbet eskilerin hiçbir şey israf etmedikleri günlerden kalmadır..."

Nice nice şerbetler, şuruplar: Nane şerbeti, koruk şerbeti, demirhindi şerbeti, kızılcık şerbeti, çilek şerbeti -pek severdim-, nar şurubu, elma şurubu, karadut şurubu... Git git unutulmuş, git git yapılmaz olmuş.

Önümüz temmuz, sıcak günler bekliyor bizi. Şerbetler, şuruplar salık vereceğim ama; gazozun bile nostaljik olup çıktığı bugünün dünyasında -mihneti göze alıp- kim hazırlayacak, kim onca emeği göze alacak?! Girersin ayaküstü atıştırma salonlarından birine, hamburgerinin yanına açtırırsın bir kola; olur biter...

Nar Çiziktirmeleri

Kınalıada'ya gitmeyeli yıllar geçmiş olmalı. Oradaydı Nar Çiçeği Sokağı. Kim bilir ne zaman, yürüyüp uzaklaşmıştık. Ama sokağın adına vurulmuştum. İstanbul'un çiçeklerle bezenmiş sokak adları oldum bittim gönlümü çeler.

Narın çiçeği, meyvesi beni büyüler. İlk anılar için çok eskilere dönmem gerekiyor. Elbette artık yarım yüzyıldan fazla:

Yemek odasıyla sofa karışımı odadayız. Ortada yemek masası, çevresinde iskemleler. Sağda bir divan, çocuk divana uzanmış.

Karşı tarafta küçük masa üstünde eski radyo. (İstanbul Radyosu o yıllarda belli saatlerde yayın yapıyor. Bu öğle vakti açsanız hırıltılardan ibaret.) Hemen bitişiğinde siyah maroken koltuk, derisi kırış kırış. Koltukta oturan anne masal okuyor.

Çocuk her öğle masalları beklerdi. Öğle uykusuna yatırılan çocuğa ille masal okunacak. Dev anaları, kel oğlanlar, peri kızları, masal padişahları, sağa dönse dayak sola dönse kötek yetimler, korkunç üvey analar, iyi kalpli süt nineler masallarda koşuşup duruyorlar.

Çocuk gözlerini kapayınca onları tek başına yaşatırdı. Aslında uyumaz, uyur gibi yapar, masalların kişileriyle yeni, kendi uydurduğu masallara karışıp giderdi.

Bir tekerlemenin başı gibi şu söz yankıyor: "Nar tanesi... nur tanesi..." Çocuk narı bilmez, çok merak ederdi. Zaman, mevsim yazmış herhalde.

Derken sonbahar geldi. Çocuğun hatırladığı ilk sonbahar. Cihangir, 1950 sonrasının bambaşka Cihangir'i. Erken günbatımlarında büyücek ampulünü yakan manav. Çocuk orada ilk kez narı gördü. Meşinli bir meyveydi çocuğa göre nar. Hoş, henüz bir meyve olduğunu bile bilmiyordu.

"Nar çıkmış, sonbahar geldi..." dediler. Nar evde meyva oldu. İkiye bölününce binlerce yakut tanesiyle açılıverdi. Yakutların bazıları kıpkırmızı, bazıları pembe. Yakutlar birer ikişer çiğneniyor, hem buruk hem tatlı; çıkır tıkır bir çekirdek. Masaldaki nar şimdi yemek masasında...

Narla maceram böyle başlamıştır.

Sözcük dilimize Farsçadan gelmiş: Nargillerden hafif dikenli bir ağaççık ve onun meyvesi. Ama önce parlak kırmızı çiçekler açıyor!

Arapçadaysa -dilimize geçmiş- bir de şapkalı nar var: Nâr... Şapkalı narın od, ateş anlamları yanı sıra cehennem anlamına geldiğini unutmayalım. Sonra, ateş gibi yakıcı şey anlamına da geliyor.

Bizim şapkasız nar o kadar tehlikeli değil. Bütün tehlikesi, güzelliği, albenisiyle sizi her an baştan çıkartacak olması.

Narı önce kabuğuyla yaşamak gerekir. Elmanın, şeftalinin kabuğuna bayılırım. Öte yandan, nar kabuğu kadar bir mevsimi 'söyleyen' başka meyve yoktur. Gerçi yeşil erik, çağla, ikisi de yemyeşil ilkbaharı söyler ama, tekdüzelikle. Nar bambaşkadır.

Nar kabuğunda sonbaharın bütün renkleri hızlı hızlı, iç içe akışıp durur. Şurda sararmış çınar yaprağını görürsünüz, ötede kızarmış sarmaşığı, beride yosun yeşilini yakalarsınız. Hattâ paslı kahverengi benekler, sanki yaprak dökümünden sonra yağmur yağmış. Bu ıslak sonbahar yaprağına kim bilir nerelerden pembe yürüyüverir: Biraz solgun, çekingen, hayli kaygılı bir pembe.

Ya o taç?! O taç, narın tek başına bir krallık gibi duyumsanmasına yol açar. Sanki tarihten kalma bir ülkedir ve her yeri sonbahar sarmıştır. Neyse ki öyle hüzünlü bir sonbahar değil; tam tersine, yazdan vazgeçmemekte direten bir çılgınlık, dikbaşlılık...

Ben bunu gayet yakından izledim. Teşvikiye'ye taşınmıştık, arka bahçeler öbeğinde nar ağacı vardı. İki üç metrelik genç bir ağaç. Birden kıpkırmızı çiçeklerle donanıyor! Dilimizin en güzel renk adlarından biri olan 'narçiçeği kırmızısı'nı siz o ağaçta görecektiniz. İşte, bahçedeki nar ağacı, çiçeklenir çiçeklenmez, yazda kalmaya devam edeceğini, inat edeceğini boyuna söylerdi...

Yalnız şiiriyle değil, düzyazısıyla da sevenlerinin başını döndürmüş Ahmed Hâşim, sonbaharın "meyveler mevsimi" olduğunu söyler. Böyle yaklaşınca, "hakikî bahar"ı sonbaharda, güz mevsiminde bulur. Ekliyor:

"Ta eski asırlardan beri şiir, sonbahar meyvelerini bin bir şekilde teganni edip durmuştur. Bütün Arap, Acem, Yunan ve Latin edebiyatında üzüm en itinalı mevkii işgal eder. Théocrite ve Virgile, inciri üzüm kadar lezzetle anlatırlar. Denebilir ki, klasik edebiyatın başlıca meyveleri üzümle incirdir. Nar, bilhassa eski Yunan ve Latin edebiyatında mukaddes bir meyvedir. Nar çiçeği cehennem ilâhesi Proserpine'in ağacıdır. Onun için çiçekleri ateşlenir, taneleri yakuta benzer."

Ilıman iklim ağacı nar, Hades'in dünyasında meyvesiyle baştan çıkartıcıymış.

Ahmed Hâşim'in Proserpine dediği Proserpina Roma mitologyasında, ölüler ülkesinin ecesi Persephone'nin özdeşi. Persephone, Hades tarafından kaçırıldığında yakut nar tanesi tadar ve meyveyle kendinden geçer, esrir. Annesi Demeter'in, babası Zeus'un "Geri dön!" yalvarışlarını işitmez bile. Nar bir sevgi, aşk büyüsü olup çıkmıştır.

Herkes nar yüzünden öylesi tutkular, tutkunluklar yaşar mı bilmem. Ne var ki, bir kış sabahı narın ekşimsi tatlımsı pekmeziyle lezzetler kuşandığımı hatırlıyorum. Adapazarı'ndan ziyaretimize gelen, annemin dadısı Dadı Kalfa bu kez de bir küçük teneke 'nardenk' getirmişti. Öteki pekmezlere hiç benzemeyen bambaşka bir tat.

Narın meyvesinden hiç mi hiç hoşlanmayanlar var. Galatasaray'dan okul arkadaşım Halûk, narın kabuğundan sıyrılmasını külfetli iş sayardı. Bir avuç tane ve o buruk tat için onca çabayı gereksiz bulur, bizim nar yiyişlerimizi sarakaya alırdı.

Narla ilintili bir maceram taa Adana'ya uzanıyor. Hangi mayıstı, Adana'ya yaz çoktan gelmiş, buram buram yaz gecesi. Bahçe içindeki lokantada tere, lâhmacun, kebap derken o söz: Nar ekşisi!

Salatada gezdiriyoruz, ezmede gezdiriyoruz, kısıra bir iki kaşık. Sulu köftelere, siyah ve yeşil zeytine yaraşırmış. Bir yandan da enerji deposu. Kış aylarında soğuk algınlığından korurmuş. Buzdolabından eksik etmiyorum şimdi nar ekşisini. Nar meyvesinden ezilerek, kaynatılarak elde edilirmiş.

Hatırlarım, ertesi sabah, onca sıcakta, çarşıya çıkıp bir şişe nar ekşisi almıştık. Uçakta, dönüşte, kırılır diye ödüm kopmuştu.

Bir de nar rüyam var. Geçen gün sevgili arkadaşım Vahit Uysal'a söylüyordum: "Anılar sonra rüyalara geliyor..." Bu da anılardan esinli bir rüya:

Yine sonbaharmış. Çocukluğumun manavlarında gördüğüm nar, yine manav camekânındaymış. "Nar çıkmış, sonbahar geldi" sözü kulaklarımda yankıyormuş.

Narın sonbahar alacalı kabuğuna dalıp gitmişken rüya sahnesi değişiyormuş. Şimdi, nar ağaçlarının bahçesinden geçiyorum. Ağaçların bazılarında narçiçeği kırmızı çiçekler, bazıları taçlı meyveli. Kendimi de görüyormuşum ve çok gençmişim. Yazar olmak istiyor; hayaller, ülkülerle donanıyormuşum...

Asık yüzlü kış sabahına uyanıp kaldım. Tuhaf bir sızı duydum.

Gelelim İstanbul'un -adı bir roman adı kadar güzel- Narlıkapı'sına. Konstantinopolis'te de öyle anılırdı, öyle narlarla mı çevriliydi? Belki de Osmanlı'da narlar kuşandı, mevsimi gelince ağaçlar kıpkırmızı çiçekleriyle göz aldı... Yedikule'yle Samatya arasında Narlıkapı bugün hâlâ binlerce yılı fısıldayıp durur. Yolunuz düştüğünde mutlaka dinleyin.

Yerlisi Çılbır...

Sevgili okurum Sema Ergin sağ olsun, "Belki ilginizi çeker" diye, 1950'lerden kalma yemek defterini armağan etti. Yemek defteri diyorum ama, Kız Enstitüsü'nün yemek derslerinde tutulmuş notlar defteri de olabilir. Bazı sayfalarında renkleri solmuş moda çizimleri var ve 1950'leri o çizimlerden çıkarıyorum. Püsküler arasından 'kurtarılmış' defter hırlım pırtım.

"Poşe" yumurtayla yüz yüze gelince, alafrangalık tarihimize yeni bir sayfa açıldığını hemen sezdim. Poşe de ne diyeceksiniz; anlatacağım.

Poşe hem poşe diye yazılmış, hem bir ayraç açılıp (poche) kondurulmuş; gerçi son harf é değil, sadece e. Ama Türkçe okunuşu poşe. Eksik püksük alafrangalaşma böyle başlıyor.

Ayraç içindeki poche'den sonraki ilk cümleyi o kadar kolay anlayamıyorsunuz: "Kaynama noktasındaki fakat kaynamayan suda pişirilmesidir." Kaynama derecesine gelip de -nasıl oluyorsa- kaynamayan suyu kavramaya çalışırken, apar topar, ne pişirilecek sorusu!

Neyse ki, küçük bir açıklama: Bu yöntemle yumurta pişirebildiğiniz gibi, "taze sebzeleri" de pişirebilirmişsiniz. Yalnız bazı "husus"lara ille dikkat etmeniz gerekecek. Meselâ, kullanılan su bol olacak, bol suya tuz ve sirke ilâve edilecek.

Tekrar kaynama noktasına geri dönülüyor, yeniden "fakat kaynamamalıdır" uyarısı. Sebep nihayet belirtiliyor: "Su fokur fokur kaynayacak olursa, yumurtaların akları parçalanır. Bu iyi bir pişme olmaz." Kötü çeviri kokan dil, yumurtanın aklarındaki kabarcıklar için de varlığını koruyor: Kabarcık "ince boncuk gibi" olacakmış...

İnce boncuk, kalın boncuk derken, "kaynama durdurulmalıdır" uyarısı ve yumurtaların küçük bir kaba kırılıp "yakın mesafeden suya atılması" gerekliliği. Devam edelim: "Yumurtalar tencerenin ağzı kapatılarak" pişirilecek...

Ağızlı tencerede sonra yoğurtlu poşenin pişirilmesine geçiliyor. Yoğurtlu poşeden sonra yine ayraç açılmış, ayraç içinde büyük harflerle ÇILBIR. Bunca gürültü patırtıdan sonra bildik, yerli çılbır! Telâşınız, endişeleriniz azalıyor.

Yerlisi çılbır ama, bizim evde yoğurtlu poşe öyle gramlı, litreli mi kotarılırdı, yoksa ev hanımlarının el tartısıyla mı, ailemde bileni yazık ki kalmadı. Altı adet yumurta için bir litre su, beş yüz gram yoğurt, yüz gram tereyağı, vesaire.

Çılbırı çok severdim. Birkaç yıl öncesine kadar hiç değilse on beş günde bir Haydarpaşa Gar Lokantası'nda buluşuyorduk. Haydarpaşa Gar'ın çılbırı gerçekten güzeldi. Şimdilerde, epeydir, günler çılbırsız geçiyor.

Annem yumurtaları yine sudan süzgeçli kepçeyle çıkarıyor. Her birimizin tabağına bir yumurta; sarımsağı kıvamında tutulmuş yoğurt gezdiriliyor ve eritilmiş, kırmızıbiberli tereyağı! Her defasında incecik kesilmiş maydanoz yapraklarıyla bezeniyor çılbırımız. Çoktan anılara karıştı...

Bizim evde hemen hep domatesli makarna, kıymalı makarna, beyazpeynirli makarna yenirdi, yoğurtlusunu da unutmuyorum. Elimdeki defterde bu makarnalar anılmıyor; ama, 1950'lerde ya

da '60'larda hangi evlerde yendiğini çok merak ettiğim istiridyeli ve ançuezli makarnalar tarifleriyle yazılmış.

Yarım kilo "3 nolu makarna" on iki bardak kaynamış suda haşlanacakmış. "Diğer tarafta" istiridyeler temizlenecek, iyice yıkanacak, suyunu çekinceye kadar pişirilecek. Zeytinyağı, limon suyu gezdirilecek, tuz, karabiber ekilecek, maydanoz kıyılacak. Bunlar hemen ılık makarnaya eklenecek.

N. Hanım, Demokrat Parti'nin önde gelen kişilerinden birinin eşiydi. Büyükdere'deki yazevinde, kabukları açılarak, limon sıkılarak çiğ istiridye yendiğini hatırlıyorum; bir yaz öğlesiydi. Alafranga geçinmeye çalışan bir başka ekâbir hanımı bu ikramdan hiç hoşlanmamış, hattâ fenalık geçirir gibi olmuştu...

Ançuezli makarna daha alengirli. Fakat lezzetli olabilir; denemek lâzım. Yine "3 nolu makarna" haşlandıktan sonra soğuk sudan geçirilecek, süzülecek. Bu arada sebzeler ince ince doğranmış, yağda hafif kavrulmuş olacak. Sebzeleri sayayım: Bir adet havuç, bir adet soğan, bir adet irice domates, iki adet kereviz ve iki yüz elli gram bezelye. Yalnız, bezelye kavrulmayacak; su ve domates salçası ilâvesiyle yarım saat kadar pişirilecek. Bu arada beş ançuezin "kemikleri" çıkarılacak.

Kemiklerde durakaldım. Benim bildiğim ançuez -kimi imlâ kılavuzlarındaki yazımıyla ançüez-, sardalyadan, hamsiden yapılır. Ben ezmesini de çok severim. Her neyse.

Kemikleri çıkartılan ançuezler küçük parçalara doğranacak. Sebzeler katılacak, karıştırılacak, irice, taze öğütülmüş karabiber gezdirilecek.

Bu arada veya bu kargaşada şanlı tarihimize de toz kondurulmamış. Efendim, yirminci yüzyıldaki ideal mutfak teşkilâtına baktığımızda on beşinci yüzyılın Osmanlı mutfak teşkilâtıyla karşılaşıyormuşuz!

Önce çizelge çıkarılmış: On beşinci yüzyıldaki matbah eminliği yirminci yüzyıldaki "mutfak başkanı"; üstudan-ı matbah eşittir mutfak ustası ("sous chef"); "matbah'ı âmire", mutfak ustalarının ta kendisi; "matbah-ı has", kısım şefleri ve nihayet

"matbah-ı hasşagirt", bugünkü çıraklar. Yukarıdan aşağıya bir sorumluluk akışı olduğunu "hep" görüyormuşuz.

Osmanlı mutfağında yenir miydi bilmem; defter "lahana ogreten"i ihmal etmemiş. Orta büyüklükte lahana haşlanacak. Haşlandıktan sonra doğranacak ve margarinde sote edilecek. Isıya dayanaklı kaba yaprak yaprak yerleştirilecek, üstü "ogreten sosu"yla kaplanacak. Üstüne gravyer peyniri rendesi serpilecek, erimiş margarin de gezdirilecek. Isıtılmış fırına yerleştirin; pembeleşince sunabilirsiniz.

Defterde başka lahana yemeğine rastlayamadım. Kapuskamız, güzelim etli lahana dolmamız, lahananın zeytinyağlı dolması, turşusu, salatası yok. Öte yandan bu yaşa geldim, lahana ogreten yemedim.

Bu arada "Avrupa ıstakozu"nu, "Edward karidesi"ni saymalıyım; defterde anılıyor. Öğrendiğimize göre, "memleketimizde" ıstakoz olarak "tanınan" bu Avrupa ıstakozuymuş.

Lahana ogreten yemedim ama, istakozu da hiç tatmadım demeyeceğim. *Evimizin Tek Istakozu* diye kitapçık bile yazdım. Çocukluğumun İstanbul'unda ıstakoz onca lüks bir kabuklu deniz hayvanı değildi. Sabahın erken saatlerinde, geceden bırakılmış sepetler İstanbul denizlerinde ıstakozlar çıkagetirirdi. Fenerbahçe'yi hatırlıyorum şimdi, bir içlenişle, o bambaşka Fenerbahçe'yi...

Meğer hep Avrupa ıstakozlarıymış.

Gelelim meyveli tatlılara. "Alevli" ananası ben başrole çıkarıyorum. Tarifini artık vermeyeceğim. Sadece bilgi dağarcığınızda yer etsin istedim. Ama, Necatigil'in, değişme hevesleriyle dolup taşan bu tuhaf dünya için kaleme getirdiği güzelim "Ananas" şiirini mutlaka okuyun.

Tam vişneli ekmeğe rastladım, işte anneannemin vişneli ekmekleri diyecektim ki, defterde kim bilir kaç zamanın bu yerli mi yerli tatlısı "krema"lı bir tarifle boy gösterdi.

Mutfak sanatında yeniliklere karşı çıkarak muhafazakâr tabiatımı gözler önüne serdiğimi düşünenler çıkabilir. Aldanırlar:

Muhafazakârlık yanımdan geçmemiştir. Ben sadece hüzünlü gülünçlükleri saptamaya çalışıyorum. Vurgulamak gerekirse, 'dilber dudağı' ismini müstehcen sayan muhafazakârlarla uzak yakın hiçbir ilintim yok...

Soframızda Güz Sonu...

Ziya Osman Saba, o güzel, içli şiirinde

İlk yağmur damlası düştü
Kuru yapraklarına güzün.
Ardında kış kıyamet,
Dert, hüzün.

diyor. Tam o günlerdeyiz. Gerçi pastırma yazı epey uzun sürdü bu yıl, ama kış kapıda, er geç saltanatını kuracak. Belki bu yüzden sonbahar hep hüzünle anılmış. Zaten renkleri, kızıllar, kızartılar, sarılar, sarartılar, açık, koyu kahverengiler, hele o pas renkleri de hüzün söylemez mi?

Oysa soframızda güz sonu hiç şenliksiz değildi. Tam tersine, kasım sonlarında, bir çorbalar, yemekler şenliği sürüp giderdi dersem, yalan söylemiş olmam. Fakat öyle eskilerde ki, hasretini yine *Geçen Zaman* şairi söylüyor:

Çocukluğum, çocukluğum...
Bir çekmecede unutulmuş,
Senelerle rengi solmuş,
Bir tek resim çocukluğum.

Önce Bahariye Caddesi'ndeki evde, Kadıköyü'nde, sonra Cihangir'dekinde, hep loş ışıklı giriş katları, sevgili annem yine sofrayı kuruyor. Hele akşamsa, ille çorba içilecek: Havalar çoktan serinledi.

Dumanı tüten çorba, bu akşam, domates çorbası. Çünkü, domatese artık veda edilecek. Geçmiş günlerin dünyasında her

sebze, her meyve ancak mevsiminde bulunuyor. Son turfanda domateslerin olgunlarından seçilmiş.

Çorba pişirilecek tencereye önce soğanlar çentilecek. Soğanlar az tereyağında hafifçe sarartılıyor. Bir kahve fincanı un ilâve ediliyor; un da hafif kavrulacak. Domateslerin kabuklarını soymuş, çekirdeklerini çıkartmıştınız, hemen doğrayın. Püre haline gelinceye kadar soğanlarla birlikte karıştırın, ezin. Püre kıvamındaysa et suyunu koyun. On beş yirmi dakika, karıştıra karıştıra kaynatacaksınız.

En son, bir miktar daha tereyağı, ince doğranmış maydanoz ilâve edeceksiniz. Arzuya göre tuz ve karabiberi unutmayın; bir taşım daha kaynatın. Domates çorbanız hazır. Annem, kıtır ekmek koyardı. Şimdi kaşar rendeleniyormuş; bilmem yaraşır mı...

Sonbahar ilerledikçe, domates çorbasından vazgeçilir, sebze çorbasına dönülürdü. O da püreli bir çorba. Malzemesinde soğan, kereviz, havuç, pazı var. Sebzeler küçük küçük doğranıyor; et suyunda iyice haşlanıyor. Sonra tel süzgeçten geçirilerek püre haline getirilecek. Bir başka tencerede, un yağda bir iki dakika kavrulacak, tuz, karabiber, kırmızıbiber eklenecek; bunlar püreli tencereye boşaltılacak, iyice karıştırılacak. Bu sebze çorbasını ben pek sevmezdim. Çünkü o yıllarda kerevizin kokusundan hoşlanmazdım. Şimdiyse kıvırcık salatanın zeytinyağına limonuna bile kereviz tozu ekiyorum...

Kasım bitmeden palamut pilâkisi soframızı son bir defa şenlendirirdi. Palamut pilâkiye bayılırdım ve ondaki kerevize, bakın, hiçbir itirazım olmazdı.

Cihangir'de Ümit-Nüvit Apartımam'nda otururken, kapımızın önünden -mahallenin bütün kedileriyle birlikte- geçen bir Rum balıkçımız vardı. Şişman hali, çizmeleri, deri önlüğü, güleçliği gözümün önünde de, adını bir türlü hatırlayamıyorum. Pilâkilik palamut ondan alınırdı.

Annem palamutu enlemesine, yuvarlak dilimler halinde kestirtir, sonra dilimleri soğuk suda yıkar; öylece bekleyecekler. Ha-

vuç, patates, kereviz, soğan küp küp kesilecek, sarımsak diş diş ayıklanacak. Her birinin sırası var: Önce zeytinyağında soğan ve havuç öldürülecek, sonra sarımsaklar eklenecek, en son da patates ve kereviz. (Soğan için küp küp dedim ama, galiba halka halka kesiliyordu.) İnce kıyılmış maydanozu unutmayın. Hepsini suda bir süre pişirin.

Tepsiye dizilmiş yuvarlak dilimli palamutların üstüne bu harcı eşit dağıtarak dökün. Tuz ekin, top top karabiber serpiştirin. Balıkların üstüne limon dilimleri dizin ve tepsiyi genişçe bir kapakla kapatarak, ağır ateşte, palamutlar yumuşacık -"Pamuk gibi!"- oluncaya kadar pişirin. Oldu bitti palamut pilâkiniz!

Ama öyle sıcak sıcak yenmeyecek. İyice ılındıktan sonra. Hattâ, bazan, bir iki saat buzdolabında tutulur, soğuk yenirdi. Soğuğu galiba daha hafif olurdu.

Yemeğe değil içkiye düşkün dedem, anneanneme eziyeti herhalde biraz daha fazla olsun diye, palamutu ille fırında isterdi. Pek öyle aman aman bir tat farkı yoktu. Takoz kesimli palamutlar fırın tepsisine dizilecek. Soğan zeytinyağında pembeleştirilecek. Üstüne domates salçası; üç dört dakika kaynatın. Su bir bardak kadar, dövülmüş sarımsak, kırmızıbiber, tuz ve limon suyu; tümü kotarılarak bir tür sos elde edilecek. Bu sos fırın tepsisindeki balıkların üstüne dökülüyor, limon dilimleri konuyor, yarım saat kadar fırın... Fırından çıkınca, ince kıyılmış maydanoz gezdiriliyor.

Şunu ekleyeyim: Hem palamut pilâkiye, hem fırında palamuta, seveni defne yaprağı koyardı. O günlerin İstanbul'unda ise, defne yaprağı, kim bilir neden, öyle kolay bulunmazdı.

Çok seveni belki yazın da sofrasından eksik etmezdi ama, bizde, havalar soğumadan pastırma yenmezdi. Oysa ben çok sevenlerdendim. Ancak kasım yarıladığında, mezecimiz "Müsyü" Panayot'tan pastırma alınır ve arada bir de pastırmalı yumurta yapılırdı.

Şimdikiler gibi yalapşap pastırmalı yumurta değil, usulünce. Önce sahanda tereyağı eritilecek, zar gibi ince soğan halkaları erimiş yağda sarartılacak. Pastırmalar düzgün şekilde yerleştiri-

lecek; en kısık, en sönük ateşte, bir fincan su ilâve edilmiş pastırmalar ağır ağır pişirilecek. Pişme kıvamındayken yumurtalar kırılacak. Daha çok pazar günleri, öğle yemeğinde yenirdi...

Git git anıları bile sislenen, puslanan o güzlerde, okul dönüşü, annem benim için sütlü börek yapardı. Bence dünyanın en güzel böreğiydi. Uzun yıllar kimselerden tarifini alamadım. Meğer gayet basit, kolaymış:

Önce fırın ısıtılacak. Fırın ısınadursun, tepside hazırlık başlayacak. İncecik yağlanacak, sonra hazır yufka bir iki kat döşenecek, her bir katın arası da incecik yağlanacak. Sütle yumurta bol bol çırpılacak, un eklenecek. Yine karıştırılacak. Yufkanın üstüne dökeceksiniz, şöyle bir iki serpinti tuz; tepsi fırına verilecek. Gidip gelip bakın, üstü kızarınca çıkarın. Ilınınca kesin ve tadı damağınızda kalarak mideye indirin!

Güz biter, kış yaklaşırken tatlılar da bir başkalaşırdı. Meselâ portakal kabuklu muhallebi en sevdiklerim arasındaydı.

Süt tencerede, şekeri ve azıcık tuzu eklenmiş, orta ateşte karıştırıla karıştırıla kaynatılıyor. Başka tencerede veya cam kâsede pirinç unu, nişasta, az miktarda su, hepsi karıştırılıyor. Karışım süte boşaltılıyor. Karıştırmaya devam!

Portakal kabuklarını rendelemiştiniz. Yeterince şekerle birlikte muhallebiye ekleyin; muhallebi koyulaşıncaya kadar pişirin. Kaplara boşaltın. Soğumasını bekleyin; sonra buzdolabında bir iki saat. Yerken o portakal rayihası başınızı döndürecek!

İtiraf edeyim ki, su muhallebisini de çok severim. Onun pudra şekerine ve hoş kokulu gül suyuna vurgunumdur. Ayrıca çok midevîdir. En son aziz dost Canan Barlas'ın sofrasında yedim, bu güz başlangıcı. Bu güz de işte geçip gidiyor.

Yemekler Âleminde

Yemek yazısı yazmak apayrı bir uzmanlık alanı; başıma gelenden bilirim.

Hangi yıldı, BRT'de -bugün yerinde yeller esen bir kanal- "Selim İleri'nin Not Defteri"nden diye bir televizyon izlencesi hazırlıyordum. Sevgili Adem Gürses'in 'himmet'i olmasaydı, hazırlayabilir miydim, bilmiyorum. Özel bir kanalda bir saat boyunca edebiyat, kitaplar, sinema, şiir, İstanbul, şu bu. Yani özel kanalların burun kıvıracağı bir izlence. Mutluluk duyarak çalışıyordum.

O günlerde Lütfü Tınç dostum aradı; *Lezzet* dergisi için yemek yazıları istedi. Tam yemek yazısı değil; sanat insanlarının sofralarından anılar, izlenimler. Arada belki bir iki yemek tarifi. İşlerimin yoğunluğu sebebiyle ve özür dileyerek yazamayacağımı söyledim.

Aynı günün akşamıydı, Adem Gürses aradı. Maddî giderlerin kısıtlanması zorunluluğuyla benim program kaldırılmış! Telefon elimden düştü düşecek; tabiî yine maddî sebeplerden. Dımdızlak kalıyordum...

Evin elektrik, su, aidat parası, nasıl altından kalkılacak derken Tınç'ın sabahki önerisi aklıma geldi. *Lezzet*'ten alacağım telif ücreti bunları karşılayabilir. Telâşla Lütfü Bey'i aradım. Çoktan *Oburcuk Mutfakta* kitabımda toplanmış yazılar öyle başladı. İtiraf edeyim, önceleri tedirgindim.

Gerçi çocukluğumda mutfakta olup bitenleri seyretmeye bayılırdım. Yalnız evimizdeki mutfak değil, bütün mutfaklar ilgi alanım içindeydi. Yemeklerle, tatlılarla, tuzlularla aram iyiydi. Gençlik fotoğraflarım bu yüzden şişman çehreli. Ama yemekler âlemini yazmak ne haddime. Alnımda boncuk boncuk ter damlaları, yazmaya koyuldum.

Biraz anılar, üç tutam siyaset, bir serpimlik edebiyat, şiir bu yazılara galiba sevimler kondurdu. Yepyeni okurlar kazandım; daha önce romanlarımı, öykülerimi hiç okumamışlar. Kimi okurlardan armağanlar geldi, yemek dâvetleri aldım. Lütfü Tmç'a şükran duydum.

Kimseyi kandırmak istemedim. Oburcuk kitaplarını imzalarken, "Dikkat! Zehirlenme tehlikesi!" diye yazıyordum. Öylece geçti zaman.

Şimdiyse, elimde, yine bir edebiyat-kültür-düşünce insanının 'hakikî' yemek kitabı var: Değerli Alev Alatlı *Funda'nın Mutfak Rehberi*'ni yazmış. Alt başlık dikkate değer: "Kariyer de yapılır, yemek de!" *Funda'nın Mutfak Rehberi* Alfa Yayınları arasında yayımlandı. Bir haftadır bu güzel, emek ürünü kitapla birlikteyim.

Önce Alev Alatlı'nın nefis önsözünden söz açmak istiyorum. Alatlı, "kariyer sahibi genç annelerin" mutfak işlerinde ne kadar zorlandıklarını görmüş, rehberiyle onlar yardımcı olmak istiyor. "Bana gelince" diye ekliyor, "kendisini bildi bileli birden fazla iş götüren yaşlı bir hemcinsiniz olarak, zamana darlanmak ne demektir, iyi bilirim."

Yazar derken bir ayraç açıyor. Ayraç içindekilere bayıldım, Alev Hanım'ı gözümün önüne getirebiliyorum: "(Taksim-Emirgân dolmuşunda, iş dönüşü, fasulye ayıklamışlığım vardır -bu da yetmezmiş gibi, garipseyen yolcuları soğan soymakla tehdit etmişliğim!)" Evet evet, işitiyorum tehditi!

Funda'nın Mutfak Rehberi yelpazesi çok geniş bir yemek kitabı. Geleneksel, yarı-geleneksel, modern tercihleri bir arada okura, ama daha çok kariyer sahibi, çalışan genç annelere sunuyor, yazarın özellikle belirttiği gibi.

Oburcuk yazıları dolayısıyla kitaplığımda ayrı bir bölme açmıştım: Yemek kitaplarını topluyordum artık. Toplamakla yetinmiyor, görev edinmiştim, her birini dikkatle okuyordum. Çeviri yemek kitapları yürek yakıcıydı, hem Türkçe hem malzeme açısından. Mutfağımızın havasıyla, damak tadıyla hiç mi hiç uyuşmayacak yemekler, aperatifler, tatlılar, sonra o birtakım baharat, çeşni, yaprak, ot, bitki, nereden bulacaksınız?!

Yerli yemek kitaplarında da, çoğu kez, mimarî yoksunluğu. Unutmamak gerekir ki, her kitabın kendine özgü bir mimarîsi olmalı. Yazının çizinin bağrından pişmiş Alev Alatlı *Funda'nın Mutfak Rehberi*'nde o mimarîyi yetkinlikle kotarmış.

Özel günler unutulmamış, bayramlar, kandiller, doğum günleri, kutlamalar, hiçbiri unutulmamış. Zaten yeterince asık yüzlü,

kararmış hayatlarımıza, Alev Alatlı, bu 'takvimli' rehberiyle küçük umutlar armağan ediyor.

Mutfaktaki Alatlı'nın, dikkat ettim, fındık yağına zaafi var. Fındık yağı mutfaklarda yeni yeni görülüyor. Bazı hanımlar, bazı erkek aşçılar fındık yağı karşısında hâlâ ikircikli. Ama Alev Hanım gönül rahatlığıyla kullanıyor, kimileyin özellikle salık veriyor. Meselâ "Sultan Reşat pilavı" fındık yağıyla. "Sultan Reşat pilavı" adamakıllı alengirli bir pilav.

Pirinç, fındık yağında "renkleri dönünceye kadar" kavrulmuş badem, köfteler derken bir de "bir ekşi elma"! Malzemelerde ekşi elmayı görünce durakaldım.

"Elmayı soyun" diyor Alev Hanım, "domateslerle beraber rendeleyin. Sarmısakları havanda dövün." Daha önce köfteleri kızartmıştınız; o tavaya "bu defa rendelenmiş elma ve domatesleri" aktaracaksınız. 1 çay kaşığı şeker eklenecek, sarmısaklar da, orta ateşte pişirilecek. Bütünüyle kendine özgü bir sos. Pilav ortasına köfteler yerleştirilir. Sos hepsinin üzerinden geçiriliyor.

Pek lezzetli olsa gerek...

Mevsimi geçti ama, Alev Hanım'ın "lahanalı erişte"sinde kaldı aklım. İncecik şeritler halinde kıyılacak lahana, hem tuzla hem şekerle harmanlanıp kevgirde bekletilecek. Şeker ilk kez karşıma çıktı: 1 tatlı kaşığı şeker, 1 yemek kaşığı tuz.

Tereyağından kolay kolay vazgeçmeyen Alatlı, lahanaların suyunu sıktıktan sonra, "kalın tabanlı ağır" tencerede, erimiş tereyağına atıyor şerit şerit lahanaları, ateşi iyice kısıyor, karabiberi unutmuyor, yarım saat kadar pişiriyor. Haşlanmış erişteye katılacak. Haşhaş tohumu ya da çöreotuyla bezenecek.

Alev Hanım tereyağından kolay kolay vazgeçmiyor ama, şu uyarıyla:

"Ağır yemek, hafif yemek gibi kavramların günün eğilimleri doğrultusunda her an değişime uğradıklarını da unutmayın. Makul miktarlarda tüketilen en ağır yemek bile son tahlilde hafiftir.

Bu bağlamda, geleneksel Türk yemeklerini öğrenmek ve sunmaktan da, tarifleri kendinize göre geliştirmekten de geri durmayın."

Bütün mesele "makul" sözcüğünde. Ama günün eğilimleri, modaları, görgüsüzlükleri mi, bakıyorsunuz, okuyorsunuz, tatsız tuzsuz nice -sözüm ona- 'sağlıklı' tarif, gazetelerde, dergilerde baş köşede!

Değerli Alev Alatlı'nın Taksim-Emirgân dolmuşunda fasulye ayıklaması, soğan tehditi gibi, bir başka uyarısı da gönlümü okşadı:

"Etini çok pişmiş seven bir konuğunuza az pişmiş rozbif denetmekte ısrarcı olmayın. Daha da iyisi, o gün rozbif pişirmeyin de meselâ kuzu tandır hazırlayın. En başarılı yemek dâvetinin, sofranın silinip süpürüldüğü dâvet olduğunu unutmamalısınız. İyi yemek yapmak demek, yiyenleri mutlu etmek demektir. Sofranız seyirlik değil, yenilip yutulmalık olmalı."

Ah o korkunç rozbif! Vaktiyle bir akşam yemeği çağrısında, az pişmiş, kanlı kanlı diye yiyemediğimden, ev sahibinin hışmına uğratmıştı beni: "Selim Bey cânım rozbifi mahvedemem!" Ben olmuştum mahvolan... *Funda'nın Mutfak Rehberi* bir yandan da müşfik bir kalemin eseri: Alev Hanım, salata yapraklarını öyle paldır küldür karıştıranlara "Hırpalamayın!" diyor.

"Neyse ki, 'kendini koruyan' İstanbul var. İstanbul maceramda ona sığınmak iç açıcı. Kendini koruyan İstanbul bazan edebiyatta, resimde, eski bir fotoğrafta karşınıza çıkar. Bazan daracık sokakta zamana direnebilmiş bir çeşme, bazan önünden geçip gittiğiniz mezarlık, küçük semt camii, taa Bizans'tan kalma ören, duvardan fışkırmış mor salkım bulutları, kır kahvesi, bazan sadece baharlı akide şekeri ya da ansızın karşıma çıkan, kıpkırmızı ve karanfil kokulu lohusa şekeri, kim bilir daha neler, bir türlü sona erdiremediğimiz öz İstanbul'u söylüyor."

Yıllardan beri bir gönül borcu gibi İstanbul'un izini süren Selim İleri, bu yeni kitabında eşsiz şehrin binlerce yıllık yaşamını, tarihî mirasını, mimarî dokusundan mutfağına kültürel birikimini, yazarlarından, şairlerinden ressamlarına, tiyatro ve sinema sanatçılarına sayısız ayrıntıyla irdeliyor.

925094 ALG

twitter.com/everestkitap

ISBN: 978-975-289-989-6

9 789752 899896

www.everestyayinleri.com

EVEREST